

Gaal György

Magyarok utcája

**A kolozsvári egykori
Bel- és Külmagyar utcák
telkei, házai, lakói**

**Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása
Kolozsvár, 1995**

**Megjelent
az Apáczai Csere János Baráti Társaság
és a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával**

**A sorozatot szerkeszti:
Dávid Gyula**

ISBN 973-96946-5-9

Felelős kiadó: Sipos Gábor

TARTALOM

Bevezető

Kolozsvár a századok során

Építkezési és stíluskorszakok, telektípusok, városfelosztás, utcaszámozás

A Főtér változásai

A Magyar utca fejlődése

A Belső Magyar utca házról házra

A Wesselényi utcától a Berde Mózes utcáig (A lutheránus templomtól a Brassai Sámuel Líceumig)

A Főtértől a Bolyai utcáig (A Központi Szállótól az újabb unitárius tanári házig)

A Bolyai utcától a Bethlen utcáig (A régi unitárius tanári szegletháztól az egykori Korona szállóig)

A Berde Mózes utcától a Szappan utcáig (A Haller-háztól a Weinhold-Petrovits-házig)

Az egykori várfal és a tér köze

A Trencsin tér változásai (A Bocskai tér és a Hunyadi tér)

A Külső Magyar utca házról házra

Az Eötvös utcától a Pap utcáig (A reformátusok sarokházától az egykori Vámosi-házig)

A Bocskai tértől a Kereszt utcáig (Az EMKE-palotától a Deretei-kocsmáig)

A Pap utcától a Szentpéter utcáig Az egykori Radák-háztól (most nőgyógyászat) a volt szeszgyárig

A Kereszt utcától a Dohány utcáig (A Schmidt-háztól a baptisták telkéig)

A Hóstát

A Dohány utcától az egyházi épületekig (A Fodor-háztól az aggmenházig)

Szentpéter (Templom, aggmenház, egyházi telkek)

A Szentpéter utcától a Liliom utcáig (A Fazakas–Butyka-háztól a Tárkányi-házig)

Az aggmenháztól a Hősök teréig (A Nádudvari-háztól a Butyka-házig)

A Liliom utcától a Hősök teréig (A Blanár-háztól a Szilágyi-féle kocsmáig)

Függelék

Utcanevmutató

Önállóan megjelent részletek, fejezetek

Térképek

Strada Maghiarilor

The Street of Hungarians

Bevezető

Ez a munka az 1980-as évek első felének a terméke. Herédi Gusztáv akkori szerkesztő egy tervbe vett várostörténeti tematikájú Korunk Évkönyv számára kért tőlem dolgozatot. Egy utca bemutatásában egyeztünk meg. S mivel akkor a régi város legveszélyeztetettebb utcája a részben már bontás alá került Bel- és Külmagyar utca volt, ezek feldolgozásához fogtam hozzá. Itt lévén munkahelyem, naponta láthattam a felmérést, kilakoltatást, majd bontást. Sőt, feleségem családi háza is pusztulásra ítéltetett.

A legfeljebb egy esztendőre tervezett kutatómunkát közel öt évig folytattam. Eleinte csak a kiemelkedő jelentőségű, többnyire középületekről szándékoztam írni. A telekkönyvi lapok adatkincseinek megismerése vezetett rá, hogy minden háznak, teleknek megvan a maga története, s az egyben fényt vet az egész város fejlődésére. Nehézségek árán sikerült engedélyt kapnom, hogy szabadon kutathassak a telekkönyvekben. Kitanultam azok minden titkát. S észrevettem, hogy az 1868–1869 óta vezetett régi magyar telekkönyvek spárgával átkötött csomói a polcok tetejére feldobva hevernek, kitéve a pusztulásnak. A kék színű, 1938-ban felállított román telekkönyvek az előzményeket teljesen mellőzik. Márpedig csak a kettő összevetéséből lehet a jogi helyzeten túl a történelmi vonatkozásokra is következtetést levonni. Így haladtam a telekkönyvekben házról házra. Közben kiderült, hogy a várostörténeti évkönyv megjelentetésére nincs esély, az anyaggyűjtést tehát szabadon folytathattam a levéltárakban, könyvtárakban, s végül a 80-as évek közepén éreztem úgy: sor kerülhet az összegezésre.

Ekkor már olyan volt a politikai helyzet, hogy egy várostörténeti munka megjelentetésére gondolni sem lehetett. Inkább csak a magam megnyugtatósára foglaltam írásba, összefüggő fogalmazványba a számos felgyűlt adatot.

A politikai változást követően, 1990-ben nyílt lehetőség a kézirat részleges felhasználására. Egy-egy épület, telek történetét közöltem a helyi sajtóban. Az egész kéziratra az újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület 1992-es pályázata irányította rá a figyelmemet. Az egykori fogalmazványt újra átolvastam, itt-ott stilizálva legépeltem, és „A magyarok utcája” jellegével nyújtottam be. Harmadik díjra érdemesítették.

A szövegben a gépeléskor kerültem az aktualizálást, utalást az újabb helyzetre. Legfeljebb az akkori szóhasználatban 1944–1945-öt jelölő felszabadulás szót tettem idézőjelbe, néhol beiktattam az akkori jelenre utaló 1985-ös dátumot. Úgyhogy a fogalmazás az 1980-as éveknek megfelelő. Ma már nemegyszer sarkítottabban, élesebben kimondanám a tényeket. Mert a Hóstát lebontása a magyar etnikum ellen irányuló tervszerű pusztításnak tekinthető.

1986 óta számos olyan dolog történt, ami még inkább növeli a szöveg dokumentum-jellegét. A szentpéteri templom környékén tovább folyt a bontás. Sőt, a templom kerítését ledöntötték, mikor az útszakaszt átadták a forgalomnak. Szerencse, hogy magát az elköltöztetéssel fenyegetett templomot sikerült megmenteni. Onnantól a Főtér felé kevesebb a változás, legfeljebb az úttest közepén szüntették meg a még létező pár virágágyást, az állami üzletek helyére magáncégek költöztek. Az éppen elkezdett tömbházak, akárcsak az időközben Dorobanțilorra visszakeresztelt Budai Nagy Antal (Honvéd) utca külső szakasza mentén épülő „blokkok” 1990-ben félbemaradtak. Azóta csak lassan-lassan halad befejezésük. Tulajdonképpen az anyagi eszközök hiánya akadályozza meg, hogy folytassák a bontásokat és az építkezéseket.

1990-ben megkezdődött az átkeresztelési láz. Elsőként a Lenin nevet váltotta fel az „1989. december 22.” elnevezés, a román „forradalom” győzelmének dátuma. Aztán 1993 decemberében ezt is korrigálták: „1989. december 21.”-re, ekkor volt ugyanis Kolozsvárt a halálos áldozatokat követelő tiltakozó megmozdulás. Az egykori Deák Ferenc utca sem viselhette tovább dr. Petru Groza nevét: Hősök (Eroilor) sugárútja lett. Később a temető melletti Petőfi–Avram Iancu utca megosztottsága szűrt szemet az új hatalom embereinek, s Petőfit száműzték a Dohány utcába. 1993 decemberére az ortodox katedrális elé felállították Avram Iancu szobormonstrumát, s ebből az alkalomból a tér nyolcadszor kapott új nevet: a Trencsin – EMKE – Bocskai – Cuza Vodă – Hitler – Malinovszkij – Győzelem elnevezések után most Avram Iancura keresztelték.

És persze a vállalatok, intézmények nevei is mind megváltoztak. A volt Unitárius Kollégiumot – a Brassai Líceumot – még az egyház nem kapta vissza, de nappali tagozatán újra magyar jelleggel elméleti líceumként működik. Sőt, 1993-ban unitárius felekezeti osztálya is indult. Az Eminescuról elnevezett iskola újra líceumi fokozatú lett. A Nyomdaipari Vállalat ma már közel sem egyedül uralja iparágát. Számos kisebb nyomda létesült, közülük egyik éppen a teológia épületében: a Misztótfalusi Kis Miklós Református Sajtóközponté. S már az autóbusszállomás sincs az utcában, a Mărăști téren túlra költözött, helyén piac létesült.

A házzámozások egyelőre nem változtak. Utcánk esetében a Lenin név bevezetésekor 1964-ben megállapított házzámok ma is érvényesek. Az egyes ingatlanok bemutatásánál mindig ezekből a számokból indulunk ki, s visszautalunk a korábbi házzámokra. Az utcanevekben való kiigazodást egy kötetvégi mutatóval segítjük.

Ez a kötet adataival tulajdonképpen azt a folyamatot illusztrálja, ahogyan a szász–magyar város az idők során elmagyarosodott, majd a mesterséges beavatkozás következtében túlsúlyba került benne a román elem. Ugyanakkor utcakalauz is: kézbe véve háztól házig lehet végigjárni az egykori Kül- és Belmagyar utcát.

A szöveg jobb megértését néhány fénykép és utcaterkép segíti. Az utóbbiak a hivatalos városi telekkönyvi térképek alapján készültek.

Kolozsvár, 1994 őszén

Gaal György

Kolozsvár a századok során

Kolozsvár történetét sokan és sok szempontból megírták már az elmúlt száz esztendő alatt. Jakab Eleknek az 1870-es, 1880-as években keletkezett felbecsülhetetlen értékű háromkötetes, okmánytárral és világosító rajzokkal ellátott nagy munkája mindmáig alapvető műnek számít. Korszakolása, adatfeldolgozása meglehetősen elavult, a kötetek használatát is nehézkessé teszi, de adatai nélkülözhetetlenek. Az útikalauzokhoz írt bevezető várostörténeteken kívül két tekintélyesebb, eredeti szempontokat is érvényesítő tanulmány érdemel figyelmet: Maksay Albert félszáz oldalas összefoglalása az *Erdélyi városképek* (Révai kiadás, Bp. 1936) című kötetben, valamint Makkai László dolgozata, a *Kolozsvár* (Egy magyar város ezer esztendeje. Kolozsvár 1942) című képeskönyvben. Kisebb részlettanulmányok után a Ștefan Pascu szerkesztésében kiadott *Istoria Clujului* (Cluj 1974) az az összefoglaló mű, mely természetszerűleg a román történetírás hivatalos szempontjait érvényesíti. Mi egyetlen kolozsvári utca fejlődésrajzát akarjuk az alábbiakban összeállítani, de ehhez elkerülhetetlen bevezetőben az egész város fejlődését összefoglalni, mert az utca története szervesen kapcsolódik a városhoz, a kettő csak összefüggésében vizsgálható, s az utcatörténetben benne lesz a várostörténet is.

Mellőzve a tárgyunk szempontjából érdektelen ókori és kora középkori előzményeket, az 1241-es tatárjárástól számíthatjuk Kolozsvár tulajdonképpeni történetét. Hogy az addig emlegetett „castrum Clus”, a Szamos folyó jobb partján elterülő királyi vár a régebbi feltételezéseknek megfelelően az egykori Napoca romjain, a mai Óvár területén állott-e, vagy keletebbre, esetleg Kolozsmonostoron, a Kálvária táján, még vitatott, de az Óvár helyén már a XIII. század elején falu (villa) kellett hogy létezzen. Gazdasági és stratégiai kulcshelyzete tette szükségessé megerősítését, várrá építését a tatárjárást követő évtizedekben. Kolozsvár ugyanis a Nádas-völgy és a Szamos-völgy találkozásánál 340–350 m magasságon fekszik, 600–700 méteres hegyektől övezve. Erdélynek s főleg a Mezőségnak a nyugati kapuja, de ugyanakkor a vásárvonalon is található, hiszen itt cserélték ki termékeiket a mezősegi és hegyvidéki lakosok. Itt találkoznak a Maros völgyét a Szilágysággal, Máramaros vidékével összekötő utak is. A tatárjárást követően még a század végéig elkészülhetett az a nagyjából négyszögletű, sarokbástyákkal erősített vár, amelyet a kolozsváriak Óvárként emlegetnek. Falrészletei a Főtér északi sorának házaiban s a mostani Dózsa György utca nyugati udvaraiban még ma is megtalálhatók, délnyugati sarokbástyájának alapja pedig a főtéri Gambrinus vendéglő udvarának végén tekinthető meg. Az Óvár főkapuja a Mátyás-szülőházzal szemben, a mai Mátyás király utca közepe táján lehetett, központi részét pedig a Karolina, ma Múzeum tér alkothatta a keleti várfal közelében épített templommal. E nagyjából héthektáros területet körülölelő falakat, erődítményeket az egykori várjobbágyok, megfogyott várnép kiegészítésére, megerősítésére ide telepített németek és flamandok (később egységesen szászoknak nevezik őket) építhették, hogy biztonságérzésüket növeljék. Ők is megkapták a szabad bíró- és papválasztási jogot s azokat az adókedvezményeket, amelyek a városiasodás előfeltételei voltak.

A fejlődő gazdasági életet egy időre visszavetette az, hogy a XIV. század elején a település a gyulafehérvári püspökség birtokába került. Az egyházi és világi oligarchia hatalmát megtörő Károly Róbert király Benedek kolozsvári plébános és Stark városbíró kérésére 1316 augusztusában város (civitas) rangra emelte a helységet, pontosan meghatározva polgárainak jogait és kötelességeit. Úgy tűnik, hogy Kolozsvár – a korabeli fogalmak szerint – ekkor már valóban rendelkezett a városiasodás alapfeltételeivel. Laktak benne a földművesek mellett mesteremberek és kereskedők is. A fejlődést nem korlátozhatták a várfalak. A város rövidesen

megszerzi a környező falvak egy részét, a legközelebbieket magába olvasztja. Hogy a Monostor út – Fötér – Magyar utca vonalán is egy Szent Jakab nevű hosszú falu terült volna el, melynek temploma az 1700-as évekig fennállott, tetszetős, de nem kellően bizonyított feltételezés. Szentgyörgy és Szopor faluk helyére határnevek utalnak, Szentpéter pedig még a XV. századig megőrizte viszonylagos függetlenségét.¹

A város jelentőségének növekedését jól érzékelteti, hogy Nagy Lajos a Tordára vezető út védelmére 1367-ben 20 román családot telepít az út mellé, megalapítva Felek falut, mely 1848-ig Kolozsvár birtoka maradt. Tehát itt már jelentős forgalomnak kellett lennie. 1377-ben várkaput és három bástyát ábrázoló pecsét használatára kap jogot a város, majd pallosjoggal is felruházzák. Sokat vitatott kérdés, mindmáig talány, hogyan alakult ki az 1300-as évek második felére az Óvár falain kívüli település szabályos utcahálózata. Vannak, akik a német telepesek rendszeretét emlegetik, s itt rokonítják Beszterce részben hasonlatos alaprajzával. Valószínűbbnek tűnik, hogy a földrajzi és gazdasági körülmények határozták meg ezt az alakzatot. Egyrészt a Szamos folyása, s az ezzel párhuzamos, a vár vízellátását biztosító Malomárok, valamint a meredeken emelkedő Házsongárdi oldal elég szabályosan megszabja az északi és a déli határt. Ezek között kelet–nyugati irányban vitt a fő közlekedési-kereskedelmi út, ami a Monostor út – Magyar utca vonala lehetett. Ez az útvonal már az Óvár négyszögletes várfalainak kijelölésekor is szerepet játszhatott, s nem véletlenül erre merőlegesen nyílt az Óvár főkapuja. Feltételezhetően épp a főkapu előtt alakult ki egy nagyobb vásártér (így történt utóbb az „új” vár kapui előtt is!), s a várfalon kívüli első házsorok épp a kereskedelmi út mentén, a falakkal párhuzamosan jöttek létre. Minden logikai következtetés arra vall, hogy a Monostor utca – Magyar utca, az ezekre merőleges Híd (ma Dózsa György) utca és a Fötér alakulhatott ki először. A Fötér keleti sorát a várfallal párhuzamosan jövő Híd utca vonala, a nyugati sorát pedig a vár főkapujából kiinduló, Torda felé vivő kereskedelmi út szabhatta meg. Az Óvár négyszöge, majd a Fötér négyszöge meghatározta az egész település utcahálózatát. Máskülönben az első említett és azonosítható kolozsvári utcanevek épp a „Platea pontis” (1362), vagyis Híd utca, amelynek végén híd ívelt át a Malomárkon, majd a Szamoson, valamint a „Platea Mager utcha” (1372), mely egyben az első fennmaradt magyar utcanevünk, s arra utalhat, hogy az Óvár szinte teljesen szász lakosságával szemben itt többségben voltak a magyarok.²

Az 1300-as évek első harmadában kezdődik el s több mint száz évig tart a piactéren, az új fötéren a Szent Mihálynak szentelt gótikus csarnoktemplom építése. Az aránylag rövid szentélyhez illő templomhajó tervét többször is átdolgozták, bővítették, amíg Zsigmond király korában az építés befejezését jelző MCCCCXLII-es évszám felkerült a főkapu timpanonjába. A tervátdolgozások egyben a város gazdasági megerősödését is tükrözik, különösen a céhrendszerbe szerveződő polgárság igénymódosulására vetnek fényt. Közben 1405 júliusában a város küldöttsége Zsigmond elé járul, sikerül nem csak a régi szabadalmak megerősítését elérniük, hanem a város vezetőségének új megválasztási módját is jóváhagyják (12 esküdtet választ a közösség, s ezek részt vesznek a bíróválasztáson) s megszerzik a szabad királyi város rangját Kolozsvárnak. Ez egyben lehetővé tette, hogy a most már megnövekedett, mintegy 45 hektárnyi városközpontot falakkal és bástyákkal vegyék körül. Az új városfalak részeként felhasználták az Óvár északi és nyugati erődítmény-rendszerét, azokat meghosszabbították egy téglalap alakú erődítménnyé, melynek délkeleti szögletét a ma is fennálló

¹ Vö. Cholnoky Jenő: *Erdélyi képek*. Bp. 1942. 20–37.; Makkai László: *Társadalom és nemzetiség a középkori Kolozsváron*. Kolozsvári Szemle 1943. 87–111, 190–215.

² Szabó T. Attila: *Kolozsvár települése a XIX. század végén*. Kolozsvár 1946.

és többször átépített Bethlen-bástya képezte. A három kilométer hosszú várfalak és kijáratok védelmét husz kapu és bástyatorony biztosította. Az egész terméskőből épített falgyűrű az 1400-as évek közepére készülhetett el. A Híd utcai toronykapun az 1455-ös, a Monostor utcain az 1456-os évszám, a Középkapun pedig talán 1449-beli kőtábla utalt a befejezés idejére. E három főkapun kívül (közülük a Monostori és a Középkapu órával is el volt látva) három kisebb kaput is számon tartottak: a Magyar kaput, Tordai kaput és a Szén utcait. Voltak még egyszerű „ajtók” is néhány helyen. A könnyebb védhetőség miatt az 1700-as évek végéig csak a főkapukon volt közlekedés, a többieket befalazták. A városfalszakaszok és a kapuk-tornyok védelmét egyes céhek látták el. Ekkoriban szervezték meg katonai szempontból a polgárságot. Az öt városnegyed élén egy-egy hadnagy állt, alattuk századosok, tizedesek, akik veszély esetén a védelmet irányították.

A XV. század közepének kolozsvári lakosságáról valamelyes képet nyújt a magyar polgárság 1453-ból fennmaradt első összeírása: közel hatodfélszáz családfő nevét és foglalkozását ismerhetjük meg belőle, s azoknak az utcáknak a latin neveit, ahol laktak.³ Feltűnő, hogy az Óvár nem szerepel az összeírásban, ott bizonyára csak szászokat találtak. Ha családonként 4–5 főt számítunk, a magyar lakosság elérhette a 2100–2400 főt. A német lakosság is legalább ilyen létszámú volt. „Oláh” megnevezéssel akkoriban mindössze két család szerepel; ezt az adatot Ștefan Pascu saját feltételezése alapján módosítja, és a Monostor út vidékén általa feltételezett románokkal együtt 6000-re becsüli a város összlakosságát. A század második felében a város gazdasági fejlődésének nagy lendületet adnak Kolozsvár nagy szülöttjének, Mátyás királynak a privilégiumai. Többek között a szökött jobbágyok is letelepedhettek itten.

Feltehetően az 1453-as összeszámlálás alapján 1458-ban egyezés jött létre a magyar és német polgárok között: a bírót évenként váltakozva az egyik, illetve a másik nemzetből választják, a tizenkét esküdt és a százférfiak tanácsa felerészben német, felerészben magyar lesz ezután. Hogy a néha felmerülő nézeteltéréseket is kizárják, 1486-ban Mátyás elrendeli, hogy a választásokat ezután a budai törvényhatósági jog szerint tartsák. Rövidesen a prédikátorok és iskolamesterek alkalmazásánál is figyelembe vették a két nyelv használatát.

Kívülről erős falakkal védett lévén, s a belső vezetés összhangjától biztosított kedvező körülmények között a XV. század második felében virágzó polgári várossá válik Kolozsvár. Tekintélyes polgárai építkezni kezdenek, az eddigi földszintes kis, utcára kétablakos, keskeny polgárházak között megjelennek a többablakos, emeletes, késő gótikus, illetve reneszánsz díszítésű épületek. Ezek közé sorolható az építtető Schleunig Gergely német plébános nevét megörökítő főtéri plébániaház s talán az unitárius püspöki lak földszinti része az egykori Bel-Magyar utcában. A biztonságos környezetben szívesen telepedtek le a szerzetesrendek. A század közepén már domonkosrendiek, ferencesek, Ágoston-rendiek és karmeliták élnek itt. A domonkosrendiek Hunyadi János támogatásával építik fel óvári szép gótikus rendházukat és templomukat (utóbb a Ferenc-rendieké lesz), a Ferenc-rendiek, pontosabban minoriták pedig 1486-ban kezdik el építeni Mátyás király támogatásával impozáns egyhajós gótikus templomukat és rendházukat a Farkas utcában. A XVI. század elejére Kolozsvár várfalon belüli utca- és házsorai nagyjából a mainak feleltek meg, azzal a természetes eltéréssel, hogy a várfalakon belül valóságos utcakör vezetett, mely nélkülözhetetlen volt a védelem szempontjából.

Az 1500-as évek közepén a névleges török fennhatóság alatt önállósuló erdélyi fejedelemség első városa lesz Kolozsvár (*Transilvaniae civitas primaria*). Ha nincs is a fejedelmeknek székházuk Kolozsvár Főterén, vendégként gyakran elidőznek itt. Itt tartják az országgyűlések

³ Szabó Károly: *A kolozsvári magyar polgárság összeírása 1453-ból*. Történelmi Tár 1882. 525–541, 729–745.

többségét, néha itt választják a fejedelmeket (Báthory Zsigmond, Rákóczi Zsigmond, Báthory Gábor, Bethlen Gábor), akik azután többször is a Főtéren végeztetik ki ellenfeleiket, itt fogadják a külföldi követeket vagy éppen győztes hadvezéreiket. A politikai élettel párhuzamosan a társadalmi élet is fellendült, főúri fogadások, lakodalmak, temetések színezték a hétköznapiakat. Mindezek – bár néha terheket róttak a polgárookra – nagymértékben fellendítették az ipart és a kereskedelmet. Különösen az ötvösök művészete képviseli „kincses Kolozsvár” ekkor virágzó iparát, de az emeletes házaknál igénybe vett kőfaragók is sokat tanulnak a vendégmesterektől. A város Szamoson átívelő kőhídja is az ő munkájukat dicséri 1573-ban, majd 1614-ben. A kereskedők elvetődtek Konstantinápolyon, Bécsen és Krakkón kívül Csehország, Németország és Itália több városába. Ami különös, mondhatni új szint hoz Kolozsvár történetébe, az a szellemi élet megpezsdülése.

Az ekkoriban kibontakozó reformáció együtt jár az iskolák és nyomdák alapításával. Feltehetően már a Kolozsvár legszebb reneszánsz lakóházát felépíttető Wolphard Adorján plébános is rokonszenvezett a reformációval. Halála (1544) után Heltai Gáspár a wittenbergi egyetemről jöve magával hozta a lutheri tanokat, s beoltotta híveibe is. Majd az ő, utóbb Dávid Ferenc egyre erősödő hatása alatt a város áttért a kálvinista (1558), illetve az unitárius hitre. János Zsigmond fejedelem maga is unitárius lett, s az 1580-as évekre az egész város e hitet vallotta, a főtéri templomot is ők használták. 1550-ben kezdi meg e város falai közt működését az első nyomda, vezetője éppen Heltai Gáspár, s magyar nyelvű kiadványaival ezen új iparág élvonalába emeli Kolozsvárt. Az anyanyelvűség (Heltai is lefordította a Bibliát) és a könyvnyomtatás mellett a reformáció nagy vívmánya volt a saját iskolahálózat kialakítása. Kolozsvár néhány évtizeden belül abba az egyedülálló helyzetbe került, hogy három rendkívüli hatású iskolának nyújthatott otthont. Az 1550-es, 1560-as években vetették meg az alapjait a református és az unitárius kollégiumoknak, majd János Zsigmond utóda, Báthory István 1579-ben immár lengyel királyként, az ellenreformáció hatása alatt itt hozta létre a jezsuita iskolát, melynek 1581-ben egyetemi rangot adott. Ettől fogva Kolozsvár az iskolák városa is.

Az 1593-as adókönyvek már 1640 család nevét őrizték meg, ami körülbelül 7000–7500 lakosnak felel meg. Közülük úgy 6000-en a várfalakon belül lakhattak.

A századforduló hatalmi harcai, felekezeti villongásai nagyon megviselték a várost. A gazdasági életet is megbénító sok rombolás után Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralma hoz újra felvirágzást. Ekkoriban tesznek szert vezető szerepre a kálvinisták az unitáriusokkal szemben, sőt Kolozsvár válik az erdélyi reformátusok központjává. I. Rákóczi György újjáépítteti számukra a Farkas utcai volt minorita templomot, s melléje kollégiumot rendez be. Ebben az időszakban épülnek Kolozsvár szép faragványokkal díszített reneszánsz házai. A kezdeti olasz hatás után egyre jobban körvonalazódnak az erdélyi reneszánsz jellegzetességei. 1650-ben kap reneszánsz homlokzatot a régi kolozsvári városháza. Külsőjét, termeinek falait szimbolikus festmények és bölcs mondások díszítették. A Főtér és a belváros számos házának kapualjában látható feliratos ajtókeretek is ebből a korszakból származnak. E mesteremberek hírnevét jelzi, hogy Bethlen Gábor gyulafehérvári építkezéseihez Kolozsvárról vitetett kőfaragókat.

Az 1650-es évek közepétől Kolozsvárra újra nehezebb idők köszöntenek. 1655 áprilisában a város háromnegyede esik a tűzvész áldozatául, utána a II. Rákóczi György felelőtlen lengyelországi trónfoglalási kísérletéért büntetésként Erdélyre törő török-tatár csapatok perzselik fel külvárosait. 1661-ben rettenetes pestisjárvány tizedeli meg a lakosságot. A város falai közé beszállásolt 1500 német zsoldos két és fél éven át védi a török és Apafi Mihály fejedelem váltakozó ostromaival szemben a várost, lehetetlenné téve a polgári életet.

Nagyvárad 1660 augusztusában történt elfoglalása után Kolozsvár végvár lesz, úgyhogy 1665-ben nemességet kapnak polgárai, de fel kell adniuk addigi belső szervezetüket, s katonai rendbe kell szokniuk. Ráadásul a helyőrség katonáinak és a beköltöző nemeseknek is szállást kell nyújtaniuk. Ekkor kezdődik meg Kolozsvár átalakulása nemesi-polgári vegyes várossá. 1697-ben újra leég a város nagy része. Ehhez járul a Rákóczi-szabadságharc idején elszenvedett többszöri ostrom, úgyhogy 1703-ban már csak 1200 családfőt számlálnak Kolozsváron, ami körülbelül 5000–5500 lakosnak felel meg. 1714-re pedig mindössze 962 család marad 634 házban, melyekből 92 romos állapotban volt.

Kolozsvár már az 1711-es szatmári békét megelőzően német kézbe került, s 1709-től visszaállították a polgári életrendet. Az 1710-es pestisjárvány, s még inkább az állandó – polgári házakba beszállásolt – császári helyőrség jelenléte azonban zavarta a polgári kibontakozást. 1723-ban befejezték a Fellegvár felépítését, s a helyőrség egy része odaköltözik, a megrongált városfalakat is helyreállítják. Ezek költségeit azonban a városnak kell viselnie. Még a fejedelmi korban a magyarság fokozatosan túlsúlyba került a német-szász lakosokkal szemben, most rendre – a politikai helyzet ellenére – asszimilálódik a szászság, s növekszik a külvárosokban a románok számaránya. A század végén néhány zsidó család is feltűnik. 1690 után erősödik a Bécs támogatta katolikus restauráció. 1693-ban újra visszatérhetnek a jezsuiták, 1716-ban pedig katonai segédlettel foglalják vissza a főtéri templomot és iskolát a katolikusok részére. Ezután az unitáriusok száma érezhetően megcsappan, a katolikusok második helyre küzdik fel magukat a reformátusok után. A város képét jelentősen módosították az új katolikus építkezések, átalakítások. Az ellenreformáció stílusa, a barokk a Farkas utca és Torda utca találkozásánál 1716–1735 között felépített jezsuita épületekkel mutatkozik be Kolozsváron. Az óvári templomot birtokukba vevő Ferenc-rendiek is az új stílus szellemében alakítják át s egészítik ki toronnyal azt az 1720–1730-as években. Biró József plébános pedig az 1740-es években a főtéri templomot látja el barokk toronnyal és új stílusú, a katolikus igényeknek megfelelő berendezéssel, az 1738–40-es pestis emlékére még díszkaput is építtet el. A barokk a század vége felé a protestáns templomépítészeti (unitárius templom), főúri paloták (Bánffy-palota) és egyszerűbb polgárházak stílusában is helyt kap, s rendre a hazai mesterek „erdélyiesítik”.

A XVIII. század végén, pontosabban 1786-ban Kolozsvár lakossága 13 928 személyt tett ki, felük református volt. A II. József-féle türelmi rendeletnek köszönhetően mindegyik felekezet rendre létrehozta a maga főhadiszállását a város valamelyik sarkában. A Főtéren és a Farkas utca elején a katolikusok, a Farkas utca végén a reformátusok, a Magyar utca elején a lutheránusok, közepén pedig az unitáriusok alakították ki épületegyütteseiket.

1790 az a sarkalatos dátum, amikor Kolozsvár végre hivatalosan is hosszabb időre elnyeri az Erdély fővárosa rangot és címet. Miután 1718–1730 között már átmenetileg itt székel, most újra ide költözik Széchenyiből az Erdély ügyeit intéző Főkormánysház vagy ismertebb néven: Gubernium. Ez azt jelenti, hogy itt tartják az országgyűléseket, főúri tisztségviselők laknak állandóan a városban, ide gyűlnek farsang idején mulatni a nemesek, többnyire gyermekeiket is itt iskoláztatják. Fellendül az ipar, a kereskedelem, a művelődési élet, s gyorsabb ütemű lesz a városiasodás. 1789-ben elrendelik, hogy a polgárok a ház falától 2 öl szélességű járdát építsenek, 1793-ban pedig már Conrad Richard széchenyi kövezőmester és legényei végzik a tervszerű flaszterezést. 1822-től négytagú bizottság tanulmányozza a város kivilágításának lehetőségét, s 1827. december 31-én este a város piacán és főbb utcáin 247 lámpásban kigyúl

a fény.⁴ 1797-ben a már 14 és fél ezer lakosú várost egy augusztusi délelőtti újabb tűzvész sújtja. A Belső Szén (mai Napoca) utcából kiindulva a város egész déli részét: Torda, Farkas, Király utcák táját, sőt a Hóstát egy részét is elpusztítja. A rettenetes csapás bizonyos mértékben teret is szabadított fel a városba költözni szándékozó főúri családoknak. Egymás után építhetik az elpusztult házak helyére barokk és klasszicista palotáikat, köztük olyan remekműveket, mint a Farkas utcai Teleki vagy a Király utcai Toldalagi-Korda palota. Ezután már az új épületek tervét az Építészeti Hivatalnál kell bemutatni, s megkövetelik a kőből, téglából való tartós, tűznek ellenálló építkezést. Az ekkori építkezések sok reneszánsz ház jellegét bontják meg, s létrehozzák azt a városképet, melyet már fényképről is ismerünk, s amelyen csak keveset módosít a századforduló nagy építkezési láza. Az építkezések egyben bontást, sőt pusztítást is jelentettek. Közülük a legfájdalmasabb a régi városfal és a bástyák elpusztítása volt. Már az 1790-es években rendre felparcellázzák és eladják a várfalon kívüli területet a hozzá tartozó várfalrészsel, ezt a tulajdonos akár le is bonthatta. A bástyákat többnyire egy-egy újabb egyházi vagy közérdekű építkezéshez használták fel építőanyagként. 1868-ban még az akadémia Archeológiai Bizottsága is tiltakozott az utolsó két kaputorony (Magyar és Híd kapu) lebontása ellen, de hiába: a városi tanács így sem kegyelmezett nekik.

A felvilágosodás és a reformkor Kolozsvárját szellemi téren a három nagy tanintézetben folyó tudományos-oktató munka képviseli. A piaristák vezette katolikus Akadémiai Líceum egyetemi karokat is magában foglal. A század első harmadában mindhárom intézet új épületbe költözik, s tanárai közül többen tudós számba mennek, diákjaik pedig a reformkori eszmékért lelkesedő ifjúságot-közönséget szolgáltatják. 1792-ben elkezdődnek a rendszeres színi előadások Kolozsváron, s 1821-re hosszas huzavona után a Farkas utcában felépül az első állandó színházépület. 1819-ben a fejedelmi pompát kedvelő Bánffy gubernátor támogatásával megalakul a zenekonzervatórium. 1814–1818 között jelenik meg az első magyar tudományos folyóiratunk, az Erdélyi Múzeum, 1828-tól már politikai lapja is van a városnak, az Erdélyi (Hazai) Híradó. Wesselényi Miklós, Bölöni Farkas Sándor, Kendeffy Ádám a reformkor kolozsvári vezéregyéniségei, az ő nevükhöz fűződik a kolozsvári lovarda (1825), az úri kaszinó (1828), a vívóiskola (1834) felállítása. Ennek első mestere, az olasz Gaetano Biasini nyit először modern szállodát és kávéházat Kolozsváron (vendége Petőfi is, ma emléktábla örökíti ezt meg), továbbá munkaközvetítő irodát, temetkezési intézetet; híres gyorskocsija Brassótól Pestig szállította az utasokat. 1837-re felépült az első nagy kaszárnyaépület, a Szent György laktanya, mely végre mentesítette a lakosságot a kényszerbeszállásoktól.

A belváros képét az 1839-es, a Híd utca környékét és az Óvárt érintő tűzvész módosította: új házak épültek, s szélesedtek az utcák. A forradalom és szabadságharc után, 1850-ben végzett népszámlálás szerint 18 000 lakosa volt a városnak, közülük 11 830 magyar, 1372 román, 938 német, 479 zsidó; felekezetek szerint 5712 katolikus, 6916 református, 930 lutheránus, 722 unitárius, valamint görögkeletiek, görög katolikusok és zsidók pár százan. 8723 férfi, 9492 nő. Az építkezési láz megtorpan, a kiegyezés után pedig egyre vidékiesebbé vált a város. Ez főleg az ipar és a kereskedelem terén vált érezhetővé. Az 1851-ben alapított Dohánygyár mellett néhány gépgyár, malom, szeszgyár – egyik-másikban gőzgépek – képviselték az ipart. Az 1870-ben Kolozsvárt a „világgal” összekötő vasútvonal elkészülése valamelyes fellendülést hozott, megépültek a vasúti műhelyek. 1888-ban már 65 gőzgép működött a városban. Rendre megnyíltak az első bankok és takarékpénztárak, kialakult a polgári réteg és a munkásság.

⁴ B. Nagy Margit: *Stílusok, művek, mesterek*. Buk. 1977. 126–137.; Pataki Jenő: *A régi Kolozsvár*. Kolozsvári Szemle 1943. 147–150.

Kolozsvár szellemi téren azonban megőrzi vezető szerepét. Az 1859-ben Mikó Imre közreműködésével megalapított Erdélyi Múzeum-Egylet még főleg az iskolák tanári karát fogta össze tudományos munkára. Az 1872-ben felállított egyetem azonban már országos szinten ide összpontosította a legjobb szakembereket, s egyben a diákélet új színfoltjaival gazdagította a várost. 1895-ben Enyedről ideköltözött a református teológia is. Az egyetem és a Múzeum-Egylet közösen kezelt könyvtára országosan a legnagyobbak egyike volt.

Az igényesebb városiasodásra utal 1887-ben az első vízmű felépítése. Ez még csak az egyetem orvosi karát látta el, s néhány környező utcát. 1894-től épült ki a város cső- és csatornahálózata Melocco Leonardo olasz vállalkozó vezetésével. 1898-ban létesítik Kolozsvár és Szászfenes közt azt a vízgyűjtőt, amely 1901-től ellátja a várost. 1903-ban 57 ezer méter a vízcső-, 30 ezer méter a csatornahálózat, az 5000 telekből 1400-ban van vezetékek s 925-ben fürdőszoba is. A villany bevezetése aránylag késett Kolozsvárt. 1871-től kezdték a légszuszvillagítást, 1899-ben a Főtérre is négy öt-ötkarú Auer-égővel tették fényesebbé. Már 1900-tól tárgyalt a tanács a modernebb villanyvilágítás bevezetéséről, de csak 1905-ben építettek villamosművet Hidegszamoson, s 1906-tól kezdték el a rendszeres áramszolgáltatást. 1892 novemberében hosszas kísérletezések után megindult a rendszeres kolozsvári telefonszolgálat, egyelőre 62 előfizetővel. A századfordulóra esik a város utcáinak újrakövezése: az úttestet kockakövel vagy macskakövel borítják, a járdákat aszfaltozzák.

Az igazi nagyvárosi külsőt az 1895-től kezdődő egy-másfél évtized alatt kapja Kolozsvár, s ezt elsősorban az utca- és térrendezésekkel párhuzamosan folyó nagy építkezéseknek köszönheti. A Főtérnek ekkor alakul ki mai arculata: vidékies rendezetlen piacból elegáns házakkal övezett díszterré válik. Elkészül az egyetem épülete, valamint az új színház, körülötte hivatalépületekkel. Majd mindegyik iskola új, tágasabb, modernebb hajlékba költözik. A földszintes és egyemeletes házakat most a két-három emeletes bérpaloták váltják fel. Leleplezik az első szobrokat, emléktáblákat. A város lakossága 1869-ben még csak 26 638 fő, 1891-ben is csak 37 957, s ez a szám 1910-re szinte megduplázódik: eléri a 60 808-at. Ebből 50 704 magyar, 7562 román, 1676 német; felekezetek szerint 19 021 katolikus, 20 726 református, 8646 görög katolikus, 7046 zsidó, 2016 lutheránus, 1994 unitárius, 1359 görögkeleti. 1895-ben Monostort is Kolozsvárhoz csatolják, s így az I. világháború előtt a város területe eléri az ezer hektárt.

A századforduló után a történelmi városmagon kívül kezdenek új negyedek kialakulni, melyek egy-egy társadalmi rétegnek nyújtanak otthont vagy munkahelyet. A vasútvonalon túl felépül a Renner börgyár, a város legnagyobb ipari egysége, ugyancsak ezen a tájon létesül Reitter József gyufagyára. Itt tehát egy gyárváros születik. 1910-re a munkások száma eléri a 7320-at, s megkezdődik e társadalmi osztály szervezkedése életkörülményei javítására. Ugyanakkor két ellentétesen fekvő domboldalon kiépül a Majális (Republicii) utca és az Erzsébet (Emil Racoviță) út villasora, melyek jómódú polgároknak, egyetemi tanároknak nyújtanak fényűző otthont. A szerényebb anyagi képességűek az Attila (Andrei Mureșanu) út mentére alakítanak ki kertes házsorot, ennek a vidéknek hosszasan Tisztviselőtelep a neve. A katonaság is ekkor építkezik, alakítja ki kaszárnya- és katonakórház-negyedét a Magyar, Honvéd és Zápolya utcák között.

A sajtó, az irodalmi, tudományos és művészeti élet is próbál szervezkedni, erőre kapni, de nem tudja a vidékiesség színezetét levetkőzni. Ahogy egy-egy író, tudós vagy színművész befut, elszippantja a főváros. Akik meg ragaszkodnak Kolozsvárhoz, nem tudják kifutni magukat, közönybe süllyednek. Leginkább mint egyházi központ és iskolaváros tartja meg Kolozsvár hírnevét, viszonylagos vezető szerepét.

Az első világháború nemcsak az építkezési lázat, hanem a tanintézetek munkáját is jócskán lefékezte. Ha nem jön közbe a világégés, talán a belváros nagyobb részét két-három emeletes bérpalotákkal tömők meg. Így azonban a világvárosiasodás leállt, egy átmeneti időszak után a városnak be kellett illeszkednie a romániai gazdasági-társadalmi élet keretei közé.

A város területe a világháború idején elért 1000 hektárról 1938-ra 1813 hektárra növekedett. Az utcahálózat bővült, sok utcát leaszfaltoztak. Ugyanakkor az építkezések nagy része földszintes – többnyire családi – házakra korlátozódott. A belvárosba a Villamosművek és az Unitárius Egyház építkezései, valamint az új Iparkamara modern palotája hoztak változást. A Mikó utcában a kórházakat is kibővítették. A lakosság 1921-ben már 83 542 fő, ebből 41 583 magyar, 28 274 román, 10 639 zsidó, 2073 német. A 100 000 lakost 1930-ban haladta meg a város, de 1938-ban is csak 115 000 lelket számlált.

A leglátványosabban az ipar fejlődött a háború után. A kezdeti 87 vállalatból mindössze 9 volt nagyobb gyár. Mindenekelőtt a Renner Testvérek Bőrgyára vezetett, mellette egy-egy gépgyár, szappangyár, téglagyár, sörgyár, bútorgyár emelkedett ki. Néhány újabb gyár létesült, mások, főleg kisebb üzemek, megbuktak, beolvadtak a nagyobbakba. Az ipari létesítmények száma a gazdasági válság előtt és után is 90 körül mozgott. Érdekes külön kitérni a Villamosművek alakulására. A század elején létesített hidegszamosi vízerőművet és a háború előtti hőerőművet a Ganz vállalat üzemeltette. 1922-ben vette át őket a város, majd hosszas tárgyalások után a veszteséges vállalatot egy belga–román közös társaságnak adta ki 1929-ben, mely 1930–31-ben felépítette az egeresi hőerőművet. Az áram azonban olyan drága volt, hogy sok vállalat kifizetődőbbnek tartotta, ha saját áramfejlesztőket használt. Jellemző adat, hogy 1938-ban a 115 000 lakosú városban mindössze 17 000-re rúgott a villanyfogyasztók száma.

1918-ban még csak 15 bank és hitelintézet működött a városban, ezek száma a román tőke beáramlásával 1929-re eléri a 27-et. A 20-as évek elején négy kolozsvári székhelyű biztosítóintézet is létesült.

A város szellemi élete pezsgőbb lesz, mint a világháború előtt volt. Az 1919-ben létrehozott román egyetem kitűnő tanári kara képvisel új szellem potenciált. Fellendítik a tudományos kutatást, de részt vesznek az irodalmi és sajtóélet kialakításában is. Az itt maradt magyar értelmiségiek újrászervezik soraikat, s először napilapok, majd tekintélyes folyóiratok mögé felsorakozva, az 1920-as évek közepétől Kolozsvárt az erdélyi magyar művelődés központjává teszik. A felekezetekre különös szerep hárul: az anyanyelvi oktatás minden súlyát magukra kell hogy vállalják, sokat küzdenek iskoláik nyilvánossági jogának megtartásáért. Kolozsvárt ebben az időben a katolikusoknak az ősi főgimnáziuma mellett már előkelő leányiskolájuk működik, az 1911-ben alapított Marianum; a reformátusok is kollégiumukban, majd 1927-től külön, az új Király utcai épületben leánygimnáziumot nyitnak. Az unitáriusoknak sikerül színvonalasan működtetni a századfordulón impozáns épületbe költözött kollégiumot. A román egyházak is berendezkednek. 1921-ben ortodox püspökség létesül, mely az 1920-as években felépíti a díszes katedrálisát. A görög katolikusok 1926-ban püspöki székesegyház céljaira megkapják a minorita templomot, mögéje modern teológiaépületet emelnek, melybe átteszti székhelyét a Szamosújvárról Kolozsvárra költöző központjuk.

A második világháború utáni nagy és gyors változásokat legfeljebb körvonalazni tudjuk. A város lakossága 1948-ban 117 915 (ebből 68 000 magyar, 47 000 román), 1956-ban 154 723, 1966-ban 185 663, s 1970-ben eléri a 200 000-et. A nagy lakosságnövekedés főleg a beköltözésekből adódik, hiszen a túlerőltetett iparosítás következtében egymás után nyíló nagyüzemek, bővülő gyárak igénylik a munkaerőt. A városban három nagyobb ipari övezetet

alakítanak ki: a keleti övezet – a Kiskazángyár környéke; a központi övezet – a Február 16. vasúti műhelyek környéke; a nyugati, Bácsi út menti övezet – a Kenyérgyár tája.

A növekvő lélekszámú lakosságnak megfelelően nőtt a város területe, új utcatorok, lakónegyedek épültek. Ennek hatására kellett az utcákat korszerűsíteni, kiterjeszteni a villamosítást, vízvezeték- és csatornarendszert. 1948-tól a földgáz bevezetése segítette a házak fűtését. Az első modern tömbházépítkezések a Horea úton történtek, ahol az 50-es években beépítették az 1944-es bombázás okozta foghíjakat. 1960 körül a Béke tér kapja a mai jellegtelen formáját a Diákművelődési Házzal. Rövidesen az egykori piac fogalmával azonosult Széchenyi tér (most Mihai Viteazul tér) is impozáns épülettömbökkel gyarapodik. Ezután – szerencsére – a külvárosi lakótelepek kialakítására tevődik a hangsúly, s így a belvárosi házak stílusától elütő szögletes épületek nem rontják tovább az utcák összhangját. Az 1960-as években felépül a Donát út mentén a 2500 lakást magába foglaló Grigorescu negyed, az 1970-es évek elejére készül el a négy mikrorajonból álló Györgyfalvi negyed, amely már 12 000 lakást számlál. A monostori negyed a maga 20 000-nél több lakásával, valamint a Hajnal negyed rendre gyűrűként fogják körül a régi várost. A Házsongárd-oldalon új kórházak, diákvárosok épülnek a tisztább levegőjű, szép kilátást nyújtó környezetben. Az újabb iskolák, felsőoktatási épületek nagy része is az új negyedekben kapott helyet. Ma már a város lakosságának háromnegyede tömbházakban lakik, s új épületekben dolgozik.

Az 1980-as évektől fordult a figyelem a városmag „korszerűsítésére”. Nehéz feladat eldönteni, melyek azok a házak, amelyeket le szabad bontani, még nehezebb az így keletkezett foghíjakat a környező házak stílusához alkalmazkodva beépíteni. A modern építészek nagy terekben szeretnek gondolkodni, csak így tehetik kifizetődővé az építkezést. Ezért nemegyszer értékesebb, díszesebb házak is áldozatul esnek az új építkezéseknek. Erdélyi viszonylatban a magyar építészeti hagyományokat őrző épületegyüttesek eltüntetése, a magyar lakosságú negyedek felszámolása is szempontként szolgált. Az első ilyen, a központot érintő bontási sorozat 1984 májusában kezdődött a Lenin út egykori Belső Magyar utcai szakaszán. Ez indította e sorok íróját, a Korunk szerkesztőjének biztatása mellett, arra, hogy legalább ennek az egy utcának írja meg a történetét, gyűjtse össze a még fellelhető adatait, emlékeit, mielőtt az erőgépek százados falakat döntenek s tömbházak mossák össze az egykori kis polgárházak parcelláinak határát.

Építkezési és stíluskorszakok, telektípusok, városfelosztás, utcaszámozás

A bevezető várostörténeti áttekintésből kitűnik, hogy Kolozsvár belvárosának ma is álló házai nagyjából az 1697-es tűzvész után épültek. A gótikus és reneszánsz korból inkább csak épületrészletek maradtak fenn, ajtó- és ablakkeretek. A következő száz év, melyet az 1798-as tűzvész zár le, a barokk korszaka. A nagy reprezentatív épületeken kívül számos polgárház falai is ekkor keletkeztek, de frontjukat, díszítésüket azóta az újabb ízléshez alkalmazták. A tűzvész utáni késő barokk, empire és újklasszicista házak szép számmal maradtak fenn s állanak ma is. A házak többségét azonban a XIX. század második felében építették, vagy legalábbis akkor alakították mai formájúra: klasszicizáló és eklektikus épületek. A századfordulón a szecesszió is jelentkezett. A Bauhaus-stílus nálunk csak az 1930-as évektől ismert, s csak a II. világháború utáni tömbházépítésben vált általánosan alkalmazottá.

Az utcák házsorainak vonalai a XVI. század elejére a mai helyzetnek megfelelőek voltak. Az itt-ott kilógó házakat idővel – átépítéskor – a többiek formájához igazították. Megfigyelhető, hogy az utcák többsége a Főtér felől keskeny torkolatú, a közepén kiöblösödik, a várkapu előtt pedig újra összeszűkül. Talán csak a Híd utca maradt öblös egészen a kaputoronyig. Ennek egyik oka a Főtér túlzott beépítése lehetett, itt minden telket az utolsó négyzetméterig kihasználtak, s az egyes telkek határai századokon át nem változtak. Az utcákon századunkig – főleg vásárok idején – árultak is, bódékat építettek, ezek részére volt szükséges a kiöblösödés. Ráadásul az úttest közepén volt a szennyvízelvezető árok, amelytől jó volt távolabb húzódni: a nagy esőzések idején az egész úttesten hömpölygött a víz. A várkapuk elég keskenyek voltak, s ezzel méretet adtak az utca nyílásának is.⁵

A telkek és a polgári házak formája szintén a XVI–XVII. századra alakulhatott ki. Feltehetően valamikor szélesebb utcafrontú telkei voltak Kolozsvárnak, de ahogy a fejedelmi korban megszorodott a lakosság, egyre tovább aprózták a telkeket. Végül alapegységként megmaradt az utcára kétablakos és kapubejáratos épülettípus. Az utcai szoba vagy bolthelyiség mögött esetleg egy második szoba, konyha, kamara következett, folytatásaként többnyire fából készült gazdasági épületek álltak. A keskeny udvar végén esetleg székérkijárat nyílt valamelyik síkatorra. Az utcai fronton a kapuhoz a következő ház kapuja csatlakozott, s annak túloldalán volt a keskeny épület. A két udvart deszkakerítés választotta el. Ilyen épülettípus ma is látható a Deák Ferenc vagy a Kossuth Lajos utcákban (az unitárius papi házak: 16–18. sz.). Módosabb háznak számított az, amelynél a kapualjtól jobbra és balra is volt egy-egy szoba, s valamelyik vagy mindkettő folytatásában egy-két helyiség; ezeknél a házaknál az udvar is szélesebb. Nemegyszer a kapualjtól egy irányba esett két kétablakos utcai helyiség – gyakran az egyik üzlet, a másik lakószoba, ezekhez a hátsó helyiségeket is könnyebben lehetett csatlakoztatni. Ezekre a házakra a reneszánsz korból, de ha alapjai szilárdnak bizonyultak, egész századunkig nemegyszer húztak emeletet – ilyenkor átalakítva az egész ház frontját. A barokk korszakban aztán megindultak a telekösszevonások: két, néha három telket vettek meg egy díszesebb barokk palota felépítéséhez. Ez különösen az 1798-as tűzvész után vált érdekessé, hiszen az építtetni szándékozó főúri családok aránylag olcsón összevásárolhattak több leégett házú szomszédos telket. Ezek a paloták nem csak a frontot

⁵ Debreczeni László: *Az 1953. évi műemlék-összeírás építéstörténeti eredményei.* = *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Buk.–Kolozsvár [1957]. 219–248.; Lengyel Dániel: *Képek a múlt századeleji Kolozsvárról.* Pásztortűz 1943. márc. 15.

foglalták el, hanem gyakrabban egészen a telek végéig nyúltak szárnyaik. A főtéri Bánffy-palota legalább négy telket, a Jósika-ház is két-három telket egyesített. A Farkas utca és Király utca palotái is több – nem annyira sűrűn beépített – telket vontak össze. Az Unitárius Kollégium régi épületének helyén, pontosan tudjuk, három Magyar utcai ház állott. A telekösszevonások aztán felgyorsultak a XIX. század végén. A főtéri modern bérházak féltucatnyi telket vontak össze. Pákei Lajosnak köszönhetően az alaprajzát is ismerjük annak a hét-nyolc háznak, melyek az új Unitárius Kollégium helyén állottak. De a telekkönyv segítségével minden 1870 utáni telekösszevonás, kiigazítás tisztázható. A XIX. század közepe tájáig a központi fekvésű, majd a Főtértől távolabb eső keskeny utcák, sikátorok frontját is kiépítik. Az 1700-as évek végén például a Szentegyház utcába a Közép utcai és a Magyar utcai házak és udvarok gazdasági kijárata nyílt, esetleg egy-egy gazdasági épület volt az utca mentén. Ugyanígy a Hosszú Szappany utca a Magyar utca északi sorának házaihoz tartozott, a Kismester utca a Belső Monostor és a Szén utcák gazdaságait szolgálta. A századforduló táján egyre kevesebb lévén a megvásárolható főutcákra néző telek, elkezdték a sikátorokra, mellékutcákra rúgó telekvégeket is értékesíteni, úgyhogy ezek a XIX. század folyamán épültek ki. Még a század utolsó harmadában is jó néhány ilyen típusú telekmegosztást jegyez fel a telekkönyv. Ezzel szemben a külvárosokban tovább tart századunk elejéig, sőt a világháborúig a telkek beépítéssel kapcsolatos aprózása.

A kolozsvári épületek terveit aránylag korán, 1790 tájától mérnök szakemberek ellenőrizték. II. József utasítására ugyanis a Gubernium mellett 1788-ban létrejött az Aedilis Directio, mely a Guberniummal együtt Kolozsvárra költözött. Feladatkörébe tartozott az útépités és útszabályozás, az épületek terveinek ellenőrzése, középületek esetén a költségvetés felülvizsgálása is. Itt a székvárosban ez a hivatal sokszor a városi tanács megkerülésével is engedélyezett, illetve elutasított építkezési terveket, a városatyák nem kis felháborodására. Ezért 1832-ben a város állandó geometrát alkalmazott, 1838-ban pedig Építető Bizottságot hoztak létre a tervek és építkezések ellenőrzésére.⁶ Kisebbségi magánházak esetében azonban gyakran sikerült az ellenőrzést kijátszani. 1882-ben hoztak csak egységes szabályrendeletet,⁷ amely három építési osztályt állapított meg: az elsőbe az egész Belvárost és a Sétatér utcát (Bartha Miklós utca), a másodikba az elsőn kívül a Kül-Szén, Kül-Torda, Trencsinvár, Kül-Magyar és Kül-Közép utcák (csak a Zsidótemplom és Felső Keresztutcaig terjedő szakaszuk), Széchenyi tér stb. körén belül eső házak, a harmadikba az ezeken kívül épülők tartoznak. Pontos utasításokat adott a kérvényezés mikéntjére, a terv (falak, lépcsők, pincék) elkészítésére. Többek között leszögezte: „Az emeletes épületeknél a legfelső emelet főfalainak, ha téglából vannak, legalább 47 cm vastagoknak s minden emeleten lefele 16 cm-rel vastagabbnak kell lenniök, a válaszfalak a legfelső emeleten lehetnek 32 cm, esetleg 16 cm vastagok, lefele minden második emeleten 16 cm-rel vastagabbak.” Az első világháború végéig ehhez alkalmazkodtak a nagyobb házak építői. A világháború után többször is megváltoztatták a zónák határát és az építkezési normákat.

Az építkezési körzeteken kívül többször változott az adminisztratív városfelosztás is. Az 1500-as évek végén 111 tizede volt a városnak, a következő században 5 negyed (Óvár, Magyar utcai, Közép utcai, Monostor utcai, Farkas utcai) különböztetett meg. 1793-ban a várost négy közigazgatási területre osztották, mindegyik élére szolgabíróvá választottak, beosztottjai voltak az utcakapitányok, később negyedkapitányok. A reformkorban tizenegy

⁶ B. Nagy Margit: *i.m.* I. h.

⁷ *Kolozsvár sz. kir. város törvényhatóságának rendőri kihágásokat érintő szabályrendeletei.* Kolozsvár 1882. 77-79.

tizedre volt Kolozsvár osztva (1. Belváros–Főtér, 2. Belső Magyar, 3. Külső Magyar, 4. Belső Közép, 5. Külső Közép, 6. Hidelvi, 7. Kétvízköztí, 8. Belső Szén, 9. Külső Szén, 10. Belső Monostor, 11. Külső Monostor), mindegyik élén egy-egy tanácstól kinevezett szolgabíró, ennek felügyelete alatt egy-egy hétévenként a tizedgyűléstől választott kapitány és jegyző állott (a tized előjárói), szolgájuk pedig a tizedes volt.⁸ Utóbb, az 1860-as években összevonták a Belső Magyar, Belső Közép, Belső Szén, Belső Monostor és Főtér tizedeket, úgyhogy 1868-ban már csak hét tized volt (Belváros, Külső Magyar, Külső Közép, Külső Szén, Külső Monostor, Hidelvi, Kétvízköztí). A századfordulón Kolozsvárt is kialakítottak közigazgatási területeket, szám szerint hatot. Ezek határát a háború után módosították, de Kolozsvár nem volt olyan nagy város, hogy számon kellett volna tartani a kerületbeosztást. Így gyakorlatilag mind a mai napig nem él a köztudatban és az adminisztratív gyakorlatban sem városnegyedeken kívüli területi beosztás. Úgyhogy az utca neve mellett esetleg megjegyzik, hogy Györgyfalvi negyed, Hajnal negyed, Mărăști negyed stb. A negyedek többnyire főutcajukról, központi terükről kapták nevüket.

A kolozsvári utcák elnevezésének is külön története van. Jóformán mesterséges beavatkozások nélkül, spontánul keresztelték el a középkortól kezdve utcáikat a város lakói. A XIV. századból fennmaradt egyetlen magyar utcanév épp a Magyar utcáé (1372), a magyar polgárok 1453-as összeírása már a legtöbb állandósult középkori utcanévüket rögzíti: Farkas, Fazekas, Híd, Hosszú vagy Magyar, Király, Közép, Monostor, Szeben vagy Torda, Szén[a] utcák. Már ebben az összeírásban intra muros – extra muros (falán belüli – falán kívüli) megjelöléssel találkozunk, mert a váron belüli utca falakon túli folytatása is ugyanazt a nevet viselte, s így meg kellett valahogy különböztetni. Az 1660-as számadási jegyzőkönyv már 88 utcát említ. Ekkoriban terjed el az a következetes megjelölés, hogy a várfalán belüli utcák elé a Belső, a falán kívüli folytatásukhoz a Külső szót ragasztják. Az 1869-es Bodányi Sándor-féle Házbirtokos-jegyzékben 150 utcából 7 Belső, ugyanannyi Külső, 4 Alsó, 3 Felső, 5 Kis, 8 Nagy jelzőt viselt, s persze Kurta és Hosszú utcák is voltak, úgyhogy ilyen bonyolult, de jellegzetesen kolozsvári utcanévek keletkeztek a századfordulóig, mint Külső Alsó Szén utca (Mikó utca), vagy Hosszú, Kurta, Görbe és Kőfalsori Szappan(y) utca. Jóllehet, ezeknek a szavaknak többnyire pontos jelentése volt, az utcák fekvését vagy alakját vették figyelembe, a városon kívüliek számára nehezen rögzíthetőnek tűntek. Voltak köztük hangulatos nevek is: Hangász, Holdvilág, Kandia, Klastrom, Libucgát, Majális, Rejtek, Tivoli utca. Személynévről többnyire külvárosi utcákat neveztek el (Bethlenkert, Kornis, Lázár), arról a főúri családról, amelynek háza, birtoka volt ott. Történelmi neveket alig néhány utca és tér kapott (Bethlen, Linczeg, Széchenyi, Wesselényi – utóbb e nevet a Híd utcára ruházták át). Különben az említett 1869-es jegyzék abból az alkalomból jelent meg, hogy bevezették az utcánkénti házszámozást. A XVIII. század előtt a tájékozódás alig okozhatott nehézséget, hiszen a várfalakon belül mindegyik háztulajdonost név szerint ismerték az előjárók és az idősebbek. A XVIII. században már egy-egy ismertebb család háza, középület, templom, bástya, sarokház, kocsmá lesz a kiindulópont a tájékozódásnál. Adásvétel esetén pontosan megjelölték, hogy a ház az utca melyik során (északi, déli, keleti, nyugati), kiknek a házai között feküdt, esetleg melyik utca melletti sarokház volt. A reformkor hasznos újításai közé tartozott, hogy a tizedeken belül megszámozták a házakat, egy-egy utcaoldalon végigment a számozás, majd a háztömb sarkánál betért, úgyhogy az utca két oldalának számozása teljesen eltérő volt. Mégis e rendszer, amelyet már az 1845-ös Kolozsvári Naptárban is alkalmaztak, lehetővé teszi a régi címek pontos azonosítását. Az első telekkönyvek minden esetben

⁸ Vö. Csizmadia Andor: *Tizedesek a régi Kolozsváron*. Kolozsvár [1942] és Kolozsvári Naptár 1845-ik évre. 89–90.

feltüntették a régi tizeden belüli és az új, páros, páratlan oldalra szétosztott utcabeli házszámot is.

A századforduló egyre világvárosiasabb külsőt öltő, terjeszkedő Kolozsvárának már nem feleltek meg a régi utcanévek. 1899-ben a város új térképét akarták elkészíttetni, de azelőtt elhatározták, hogy az utcanéveket „korszerűsítik”. Ezt az is szükségessé tette, hogy volt vagy tíz névtelen utca, s számos azonos nevű. Április 5-én Szvacsina Géza polgármester elnöklete alatt tárgyalta a törvényhatósági bizottság Nagy Mór előterjesztését a 224 utca és tér elnevezésére vonatkozóan. 69-nek szándékoztak új nevet adni, ezekből 37 történelmi, 3 a királyi család tagjainak neve volt, több népies hangzású elnevezést is felvettek (Búza, Dohány, Honvéd, Kalandos). Kisebbségi módosításokkal el is fogadták az új névsort, s ezzel párhuzamosan a házak újraszámolásáról is döntöttek, mivel az eltelt harminc év alatt számos ház épült, sok telek összevonódott vagy felaprózódott, néhol az utcahatárok is változtak.⁹

Újabb utcakeresztelésre 1920 decemberében kerül sor, s az új utcanévek elég lassan jutnak be a köztudatba. Különösen a történelmi neveket cserélik ki a román történelem, politika nagyjainak nevére. Sok középkori utcanév eleinte román fordítást kap, majd személynevet. Itt-ott azonban pár magyar személyre emlékeztető utcanév is marad (Ady, Berde, Dávid Ferenc, Póczi, Varga Katalin). A bécsi döntés utáni utcanév-változtatásokat bizottság készíti elő, annak tagjai Keledy Tibor polgármesteren kívül Brüll Emánuel, Csekey István, Kelemen Lajos, Kristóf György és Szabó T. Attila tudósok is. Az új névjegyzéket a Keleti Újság 1941. január 9-i, valamint Kolozsvár Város Hivatalos Lapja január 15-i száma közli. Rövidesen sor kerül a házak egységes rendszer szerinti átszámolására is, ami azt jelenti, hogy a Főtértől kiindulva a jobb oldali házak a párosak, a bal oldaliak a páratlanok lesznek minden utcában. Ez sok utca esetében a hetven év óta fennálló helyzetet változtatta meg. 1941 júniusában osztották ki az új számtáblákat.¹⁰ A telkek helyrajzi számával s a nekik megfelelő régi és új házszámokkal külön füzetet is megjelentettek 1942-ben.

A világháború után 1945 novemberében a város közel hetedfélszáz utcáját mértéktartással keresztelték el – egyensúlyozva a román, magyar és orosz-szovjet történelmi-politikai személyiségek nevei, valamint a hagyományos elnevezések közt.¹¹ Az így kialakított névrendszer nagyjából 1990-ig érvényes maradt. 1964 elején végeztek valamelyes módosítást a névjegyzéken: az orosz-szovjet nevek jó részét törölték (kivéve a most bevezetett Leninét), a magyar történelmi személyiségekről, írókról elnevezett utcák közül soknak más nevet adtak. Ekkor jelent meg rengeteg földrajzi név a várostérképen. Azóta inkább az újonnan keletkezett negyedek megváltoztatott vagy egészen új utcái kaptak nevet. A belváros házszámozása, hacsak az utcanév és -határ változása nem tette szükségessé, 1941 óta azonos. Összegezve tehát, száz év alatt a legtöbb utca öt-hat névváltozáson ment át. Aránylag ritka az olyan utca, mint a Brassairól, Dávid Ferencről elnevezett, melyek legfeljebb kétszer kaptak új nevet.

⁹ *Keresztelő*. Magyar Polgár 1899. ápr. 6.; Salamon A[ntal]: *Utcakeresztelés*. Magyar Polgár 1899. ápr. 13.; *En bloc*. Ellenzék 1899. ápr. 18.

¹⁰ *Megtörtént az utcák átkeresztelése*. Ellenzék 1920. dec. 24.; *Házszámáblák kézbesítése*. Kolozsvár Város Hivatalos Lapja 1941. júl. 1.

¹¹ *Kolozsvár új utcanévei*. Világosság 1945. nov. 11.; *Denumirea străzilor din Cluj – Kolozsvár város utcanévsora*. [Cluj-Kolozsvár] 1946. (Párhuzamosan közli az 1940 előtti, 1940 utáni és az 1946-os elnevezéseket.)

A Főter változásai

Kolozsvár jelképe és központja a XV. század óta a Főter. Szabályos, tágas négyszöge tanúja a város mindennapi életének és a rendkívüli eseményeknek. Házsorai otthont nyújtottak a város világi és egyházi hivatalainak, legtekintélyesebb polgárainak, az ide berendezkedő főúri családoknak, sőt egy ideig az iskoláknak is. Ami nem fért el a Főtéren, az ebből nyíló főutcák elejére összpontosult, talán csak a Farkas utca „református központja” esik innen távolabb. Századunk 50-es éveiiig nem lehetett úgy lakni Kolozsváron, hogy naponta ne kelljen a Főteret érinteni. Minden főútvonal itt találkozik, s bármennyire is üdvös volna, máig sem lehet eléggé tehermentesíteni. Központi fekvésére jellemző, hogy a vár bármelyik sarkából 5–6 perc alatt el lehetett érni. A Főter nagy átalakulásai egyben az egész városkép módosulásának impulzusait indították el. Ezért, bár a Magyar utcáról szándékozunk írni, a Főtérről kell kezdenünk, innen indul ez az utca is.

Elnevezése évszázadokon át Piac volt, mint minden középkori város központi terének. Ide összpontosult ugyanis valamennyi jelentősebb bolt, a tér különböző szegleteit vásárosok foglalták el ősi hagyományoknak megfelelő beosztás szerint. Hosszabb-rövidebb életű bódéksátrak tagolták a pusztát. 1716-ból fennmaradt adat szerint akkor már Nagypiacnak nevezték, szemben az Óvár Kispiacával. Ez az elnevezés a XIX. század végéig maradt fenn, s talán még századunk első évtizedeiben is az idősebbek használták. A hivatalos Főter megjelölés 1869-től szerepel, s rendre kiszorítja a Nagypiacot. Ez arra is utal, hogy egyre inkább díszterré, korzóvá válik, a piacfunkciót más terek veszik át. A századfordulón a nagy király szobrának felállításával egy időben Mátyás király tere keresztelik, ezt a nevet viseli a világháború végéig, majd négy esztendőn át a bécsi döntés után, közben húsz évig Piața Unirii (az Egyesülés tere), aztán a „felszabadulás” után Piața Libertății (Szabadság tér), de a kolozsváriak rendületlenül Főterként emlegetik.

Városunk első, Egidius van der Rhye flamand festő 1617-ben készített rajza alapján Georg Houfnagel metszetén megörökített lát képe a Főter épületei közül csak a Szent Mihály-templom hatalmas tömbjét emeli ki: feltűnik magas nyeregfedele és északnyugati sarkán négyszögletű homlokzati tornya négy fiatoronnyal, órával. Hogy volt-e netán kisebb délnyugati tornya is, mely a metszet szögéből nem látható, kérdéses. A Főter legrégibb, ma is álló épülete tehát a templom. Ez 1617-ben már háromszáz éves múlta tekint vissza. Erről a hosszú időszakról is van néhány adatunk a térrel kapcsolatban. A templom építése, 1442 körüli befejezése idején talán már a mai házsorok helyén kis földszintes fa- és kőházak állottak, s a patrícius polgárság egyre inkább ide húzódott az Óvárból. Ide tevődött át a város gazdasági életének súlypontja. A Szent Mihály-templom délkeleti sarkánál volt még egy kisebb, szintén középkori, először 1397-ben említett Szent Jakab-kápolna. Valószínűleg ezt emlegették később Szent János-kápolnaként. Az 1734-es városleírás így emlékezik meg róla:

„A templom déli részén egy régi, most már felhagyott kápolna áll. Ezt még abban az időben építették volt, amikor a város külső részén (az Óváron kívül) a település megkezdődött, s akkor a lakosok számának megfelelt. Időközben a lakosság úgy megszorodott, hogy a kápolna már nem tudta befogadni. Akkor annak jobb oldali falához egy magas szószékfelét emeltek, s arról prédikáltak azoknak, akik a kápolnából kiszorultak. Mindez addig tartott, míg részint a magyar, részint a szász lakosság még jobban elszaporodott. Ekkor második János király, másként János Zsigmond kibővítette annyira, hogy hat-hétszáz embert is képes volt befogadni. Ez alkalommal a szászok és magyarok között olyan megállapodás jött létre, hogy abban az esztendőben, melyben szász ember viseli a bírói tisztet, a nagyobbik templomot a

szászok, a kisebbiket a magyarok látogassák; a következő években, amikor magyar bírót választanak, a nagyobb templomot a magyarok, a kisebbet a szászok használják, és ez így menjen tovább fölváltva.”¹²

A kápolnát vagy kistemplomot is nagyon megrongálta az 1697-es tűzvész, úgyhogy mikor a nagytemplommal együtt katolikus kézre került, ezek lebontatták – egyes adatok szerint 1733–1734 körül. Részben a helyére épült a katolikus iskola.

Körben a nagytemplom körül s részben a kistemplom mellett helyezkedett el a cinterem, a templomkert, melybe a kolozsváriak az 1580-as évekig temetkeztek. A század elejétől a belső és külső várfal közti „kőkeretek” is használták ilyen célra, míg 1585-ben a pestisjárvány idején megnyitották a Házsongárdi temetőt. A cintermet kőfal vette körül, melynek két feliratát is lejegyezték 1734-ben. A déli részén: „1557-ben az okos és körültekintő Baráth István kolozsvári főbíró idejében épült Isten segedelmével”, az északon: „Épült 1613-ban az okos és körültekintő férfiaknak, Bogner, másként Gillen Imre főbírónak és Radnóthi István királybírónak idejében, ugyancsak Radnóthi István és Filstich Lőrinc városgazdák felügyelete alatt”.¹³ Úgyhogy a fal építését az 1500-as évek második felére tehetjük. Feladata lehetett a templom és temetője nyugalma megővni a vásáros népséggel szemben. De a kőkerítés ugyanakkor lehetőséget adott a vásárosoknak, hogy nekiépítsék a bódéikat. Úgy tűnik, hogy már az 1560-as évektől az egyházi jövedelmek növeléséért megengedték, hogy többé-kevésbé tartós anyagokból árushelyeket létesítsenek a kőfal mentén. E kis építmények aztán háromszáz éven át csúfították a Főteret.

A templom rövid lutheránus és református interregnum után – a hagyomány szerint – 1568 tavaszán unitárius kézre került. Ugyanis a második gyulafehérvári hitvitán győztes Dávid Ferenc hazajöve Kolozsvárra, a Torda utca szegletén egy kerek körül beszédet mondott, melynek hatására az egész város az unitárius vallásra tért, maga a prédikátor, író és könyvnyomtató Heltai Gáspár is.

Az 1697 előtt már a Főtéren álló épületek közül a legrégebbi a templom nyugati főkapujával átellenben lévő plébániaház, építtetője Schleunig Gergely plébános. A felirat szerint 1450-ben készült el, szép gótikus kapuján megbilincselte oroszlános címer található. Ugyancsak Schleunig festette ki a Szent Mihály-templom egyik kápolnáját. A freskó részletei ma is láthatók. A Főter legdíszesebb házat, a keleti soron a Közép utcai sarokházat követő második épületet Adrianus Wolphardus plébános építtette. Az egyemeletes, felül háromablakos, földszinten kapubejáróval és két ablakkal – később üzlethelyiséggel – tagolt frontjának olasz mesterre valló faragványai az 1530-as évekből származnak. A ház utóbb Kakas Istvánnak, Báthory Zsigmond diplomatájának kezébe kerül, aki Diószegi István kőfaragóval zodiákus szobát alakíttat ki benne. Kár, hogy e házat is elseperte a századforduló építkezési láza, szép faragványait a múzeum őrzi. Végül állott már 1537-ben a kolozsvári tanácsház is, minden bizonnyal a mai városház helyén, nincs hírünk kinézéséről, csak 1650-es átalakítását követő leírása maradt fenn. A többi reneszánsz emléket őrző, ma már átalakított vagy csak régi rajzokról, fényképekről ismert háznak a felsorolása megtalálható Kelemen Lajosnál, itt csak arra utalunk, hogy az 1600-as évek végére nagyjából egyemeletes kőházak szegélyezték az egész teret.¹⁴

¹² Péter – Pataki – Gyergyai – Füzéri: *Kolozsvár leírása 1734-ből*. Sajtó alá rendezte: Márkos Albert. Kolozsvár 1944. 28–29.

¹³ Uo. 30.

¹⁴ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. Bukarest 1982. 130–134. A Kakas-ház bontásáról a Kolozsvár 1895. ápr. 5-i száma ad hírt.

Johann Conrad von Weiss kéziratos képeskönyvében (1736), valamint Szakál János 1789-es metszetén már a barokk Kolozsvár látható. A hegyes fedelű házak közül még mindig kimagaslak a főtéri templom impozáns tömbje. Különösen az utóbbi metszeten jól látható az 1697-es tűzvészkor elpusztult torony újjáépített barokkos, hagymakupolás sziluettje. A barokk a Fötér néhány házában is rajtahagyta kézjegyet. Igazi barokk palota azonban csak egy épült, 1773–1785 között, Bánffy György gróf, későbbi gubernátor részére. Tervezője, a szepesi Johann Eberhard Blaumann inkább szobrász volt, mint építész, s ezért díszesen kifaragta a körécszeket, szobrokkal díszítette a homlokzatot. Az építető családnak már a XVI. század végétől volt a palota északi szárnya helyén emeletes háza. Ehhez sikerült hozzávásárolni néhány telket. A nagy négyszögletű épület mögött 1902-ig istállók voltak, akkor egy hatalmas bérházat építettek a Bolyai utca fele. A többi jelentős barokk palota azért nincs a Fötéren, mert itt a reneszánsz kor óta elég tekintélyes, 3–4 tengelyes épületek állottak, melyektől gazdáik csak legritkábban voltak hajlandók megválni. Márpedig a barokknak térre volt szüksége. Lényegében barokk épület, bár homlokzatán rokokó díszítés látható, az északi sor Kemény Sámuel-féle háza (27. szám). Filstich Péter címeres latin feliratos ajtókerete a kapu alatt még őrzi az egykor itt állott reneszánsz épület emlékét. A fedélszerkezet, az alaprajz jellegzetesen barokk. A Bánffy-palota erkélytől takart barokkos emléktáblája arról szól, hogy 1817-ben ott szállt meg I. Ferenc császár és felesége, Karolina Augusztia császárné (de Ferenc József császár-királyt is oda szállásolták el). A Kemény-házon szerényebb emléktábla Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály 1845-ös itteni éjszakázását örökíti meg.

A rokokó és klasszicista emlékeket – kivéve a homlokzatát változatlanul őrző előbb említett Kemény-házat – nagyjából egybemosta az idő. Az 1828-ban második emelettel megtoldott hatalmas Jósika-palota (10. sz.) ma is lábasházként ismert tömbje mellett eltölpül a szomszédos Wass Ottilia-féle kis egyemeletes, eredetileg rokokó homlokzatú ház, melyet talán a múlt század elején klasszicista stílusban építettek át. A Pataki orvosdinasztia Fötér és Közép utca sarkán álló háza is eredetileg rokokó díszítésű volt, 1808-ban került a Teleki grófok kezére. Ekkortáiban kaphatta klasszicista homlokzatát, 1957–58-ban két emelettel is megtoldották, s így bérházjellegűvé vált. Déli oldalán emléktábla jelzi, hogy itt szállt meg 1848-ban Bem tábornok; egy másik táblának kellene utalnia a ház színház történeti jelentőségére: 1793–1807 között az emeleti sarokteremben játszott a kolozsvári színtársulat. A legkésőbbi klasszicista épület épp az 1843–1845 között Kagerbauer Antal tervei alapján felhúzott városháza, mely két telket olvasztott össze.¹⁵

A tér és egyben a város XIX. század eleji képét Kazinczy Ferenc erdélyi leveleiből ismerjük. „Három legszebb utcái T-formán vonulnak, s tágasak és vidámak, az oldalutcák inkább vagy kevésbé keskenyek, görbék, rövidek. Mióta Erdély főkormányshéke ide költözék, a város nevezetesen szépül, s nagyobb utcái már ki vannak rakva. Azelőtt nem ritka dolog volt a marhát sárban fetrengve látni utcáin.”¹⁶ Ez a szépülés a Fötéren nem csak a járdák kiépítését, az úttest egyengetését jelenti, de az épületek frontjának alakítását, tetszetősebbé tételét, sőt – ahol szükséges – bontást is. Így 1801-ben lebontja a város a Nagy Várdaház néven ismert katonai őrhelyet, mely a Rhédey- és Jósika-paloták előtt, a mai úttest közepe táján feküdt. Az otromba, düledező épület körül sok mucsok volt, csavargók tanyáztak. A kövezéssel a tér szintjét amúgy is csökkentették, s ez még csúnyábbá tette volna az építményt. Lebontják, s

¹⁵ Kovács Gyula: *Kolozsvár városháza*. Kolozsvári Szemle 1943. 216–232.; Pataki Jenő: *A régi tanácsház és főbírók*. Uo. 1943. 276–285.; Lengyel Dániel: *Képek a múlt század eleji Kolozsvárról*. Pásztortűz 1943. márc. 15.

¹⁶ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*. I. Kolozsvár 1944. 63–64.

helyette a katolikus cinterem déli fala mentén a csizmadiaszínt megszüntetve Leder Józseffel építtetnek új várdát, mely 1885-ig tölti be hivatását, akkor a templom körüli épületekkel együtt kell elenyésznie.

A Főtér látképe az 1870-es évekből (metszet)

Ugyancsak a századelőn vitetik el a Főtérről a pellengért és a cigányok kalickáját – a középkorból visszamaradt két büntetőeszközt. Az 1830-as években az áruboltokat is megpróbálják csinosítani, sőt egyeseket a mellékutcába vagy a várkapuk vidékére száműznek. A Főtér jó néhány háza ekkoriban kap klasszicista frontot. A plébániaházba kebeleznék még két dél felé eső reneszánsz épületet s az egykori unitáriusok építette iskolát. A közös homlokzat egybemossa a gótika, reneszánsz, rokokó és klasszicizmus századait. A házon ott díszlik a későbbi II. József – régenskénti – 1773. június 25-27. közti kolozsvári látogatását megörökítő latin nyelvű barokk emléktábla.

I. Ferenc és felesége, Karolina Augusztia császárné kolozsvári látogatását nem csak a Bánffy-palota emléktáblája, hanem a város első világi emlékműve, polgári emlékoszlopa (a „Státua”) is megörökítette. Felállítását még az uralkodópár 1817. júniusi látogatása után elhatározták, de kivitelezésére hosszas huzavona után, csak 1831-ben került sor. A Mátyás király szobra előtti sétány járda felőli végén állott egész a századfordulóig.¹⁷

A reformkor végére nagyjából kialakult az a tér, amelyet az 1850–1860-as években Veress Ferenc fényképei,¹⁸ valamint néhány metszet, rajz megörökítettek. A tér meglehetősen üresnek tűnik, mikor nincs vásár. A járdák mentén, a várdá előtt és a Státua körül rendre felnőnek a díszfák, a polgárházak, paloták földszintjét pedig átalakítják üzletekké. 1859-re elkészül a Főtér összképét mindmáig leginkább befolyásoló épületrész, az 1837-ben elkezdett ötemeletes, 80 m magas neogótikus templomtorony. (A régi barokk tornyot még 1764-ben le kellett bontani.) Veress egyik felvételén jól láthatók a torony körüli állványok. Ekkoriban a Főtér négy oldalának, sorának vagy szerének megvan a külön elnevezése: Tanácsház sor – a déli oldal az ott fekvő városházával; Lábasház sor – az átellenben levő északi oldal, ahol a

¹⁷ Kelemen Lajos: *i.m.* 94–95.; *Bontják az emlékoszlopot.* Ellenzék 1899. ápr. 20.; *Ha megtudja a király...* Uo. 1899. ápr. 22.

¹⁸ *Kolozsvár képekben.* I–II. kötet. Fényképezte Veress Ferenc. 1859. (A 45 felvételt tartalmazó album a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárban található.)

múlt század utolsó negyedéig két szomszédos, a gyalogjáró széléig kiugró árkádos ház állott, alattuk előszeretettel húzódtak meg a semmittevők (Rucska János gazdag ügyvéd a református egyházra hagyta, s az bontatta le őket, az Expres-büfé épületét húzták fel helyükre); Plébánia sor – a nyugati oldal az ott található plébániaépülettel; Kislábasház sor – a keleti oldal, ugyanis a Bánffy-palotától délre eső negyedik háznak árkádos erkélye volt. Ezt az oldalt ószernek is nevezték, mert kedd és péntek között itt folyt a zsibvásár. Ezeket az elnevezéseket a századfordulós építkezések homályosították el. A templom körüli épületek közül kimagaslott a katolikus leányiskolának a délkeleti sarokban lévő egyemeletes, a városházra tizenegy ablakkal néző tömbje. A kőfalnak épített kisebb-nagyobb épületekben található több mint félszáz bolt közül a keletre, vagyis az ószerre nézők főleg kereskedők kezében voltak, míg az északi és a déli oldalon lévő boltokat a kézműiparosok bérelték.

Pánczél Ferenc 1865-ben kiadott tankönyve¹⁹ így írja le a Főteret: „A nagy piac nyugati során van a Rhédey-ház, mellette a szép Jósika-ház, ennek emeletén az úri kaszinó. Továbbá van a Korunk kiadóhivatala és az első magyar általános biztosító társaság főügynöksége. Ugyanazon udvaron a gazdasági gépek raktára. Azután Demjén László könyvkereskedése. Mellette Klatrobecz, Krémer és Reil férfiruha raktára. Ezentúl a cs. kir. rendőri hivatal. Északi során van a Kárvázi háza,²⁰ mit csak azért említünk meg, mert erről azt tartják, hogy Mátyás király apjáié, a Hunyadi János háza volt. Itt van továbbá Hintz gyógyszerháza, közelében tudakozó-intézet. Keleti felén van a fiskus ház, benne a kisegítő pénztár, továbbá van a gyönyörű Bánffy ház, ebben lakott volt Erdély egykori kormányzója, Bánffy György, s ma is a Bánffy család birtokában van. Ezen épületben van Gámán János könyvnyomdája. Továbbá van a kis lábasház, mely a báró Radák Istvánnéé. Azután a Szathmári aranyműves háza, melyről azt tartják, hogy Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemé volt. Éppen a nagy piac közepén van a római katolikusok piaci nagytemploma (a plébánia templom), mely ódonszerű falával vonja magára a figyelmet. Mellette van Khudi József gyógyszerháza, kath. leányiskola, katonai őrtanya (várda). A piacon van továbbá egy emlékoszlop, melyet I-ső Ferenc császár emlékére emeltek, midőn 1817-ben Kolozsvárt járt.”

A könyv tizennégy évvel későbbi, 1879-es negyedik kiadása több lényeges változást jelez: a nyugati oldalon megemlíti a Wesselényi-házat, s mellette a plébániaépületet, „melynek emeletében a kereskedelmi iskola van elhelyezve. Ennek alsó részében Demjén Imre könyvesboltja”; az északi soron kitér a még álló nagy lábasházra s mellette az iparos- egylet házára; a keleti oldali fiskus házáról említi, hogy benne most a Pannónia szálloda működik, a Bánffy-palota melletti szép kétemeletes ház a Tivoli nevet viselte, Schütz József halála után katolikus fi-árvaház részére ajándékozta, a Radák-háznak meg Radák Istvánné Rhédey Klára volt a lakója, „ki udvarában sok szegény árvalányt tartott, szűkölködőket segélyezett”. A Khudi-gyógyszertár már Ember Bogdán tulajdona.

Ebben az időben javában folyt a gyűjtés a templom körüli épületek lebontására. Az 1852-ben indult mozgalom történetét megírta Kövály László.²¹ Számtalan nehézséget kellett leküzdeni, a katolikus püspök külön beleegyezése volt szükséges hozzá, aki viszont csereépületeket

¹⁹ *Kolozsvár részletes leírása és Erdélyország földrajza*. Az újabb növelészeti elvek szerint elemi és népiskolák második osztályának készítő Pánczél Ferenc. Kolozsvár 1865.

²⁰ Nagyjából e korszakból való Sárdi István festménye a házról, melyen a Kárvázi-cégtábla is látható. (Közl: *Kolozsvár története világosító rajzai*. Egybeszerkesztette Jakab Elek. Budán 1870. XXIII. tábla és Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Bp. 1935. 50. kép.)

²¹ Kövály László: *A kolozsvári piaci templom körüli épületek lebontására gyűlt alap keletkezése és fejlődése (1852–1886)*. Kolozsvár 1886.

követelt a lebontandók helyett. 1865-től kezdik apránként eltakarítani az épületeket, 1889-ben már csak a leányiskola áll, ezt 1890 őszéig hagyják meg. Közben a katolikus státus terveket készített, hogy a felszabaduló területet hasznosíthassák. Az egyik pályázó a templom négy sarkára egy-egy „stílszerű” neogótikus bérházat ajánlott, ezek nem takarták volna el teljesen a templom falait. Hanem amikor a gótikus egyház több száz év után teljes szépségében, kerítés nélkül tűnt a kolozsváriak szeme elé, olyan hatást keltett, hogy Bartha Miklós vezetésével sikeres sajtóhadjáratot indítottak a beépítés ellen. Már 1896 nyarán elhatározták Salamon Antal tanácsos javaslatára, hogy a házak menti 5 m széles járdát és a templom körüli korzót leaszfaltozzák, a 12 m széles szekérutat gránitkövel rakják ki, a piacterületeket pedig kavicskövel borítják. 1898 végére el is készülnek a járdák, a következő évben a magányosan álló díszkaput lebontatják, a Szentpéteri templomhoz szállítják; a templomkert köré pedig 85 cm magas „gót stílus” öntöttvas kerítést építenek Pákei Lajos tervei szerint.

Pákei Lajos nevéhez fűződik a Fötér egyik legismertebb épületének, a New York szállodának a megtervezése is az 1894-ben lebontott egyemeletes Nemzeti Szálló helyére. Ez a ma Continental néven ismert szálloda kielégítette a nyugat-európai igényeket is, fényes termei, kávéháza a társadalmi élet egyik központjává tették.

A századvég Kolozsvárának érdekes színfoltja volt a közúti vasút. Elsődleges feladata az akkor nagyon távol eső vasútállomás és belváros közötti kapcsolat megteremtése lehetett. Miután 1889 májusában befejezték az új, modern Szamos-híd építését a Nagy utca (Horea út) elején, sor került a tervezgetésre, majd 1892. május végén a sínek lerakására. 1893 tavaszán indultak meg a gőzmozdony vontatta kis szerelvények. A Fötér elágazási csomóponttá vált, három vonal vezetett innen: a Monostor úton át a Sörgyárig, s ott betérve a Malomárokgi; a Magyar utcán át a Liliom utcán túlig; egy rövidebb vonal a városházáig (összesen 10 km vágány). A szerelvényen árut is szállítottak a környező gyárak részére. A személyforgalmat menetrend szerinti járatok bonyolították le nyáron reggel 6-tól este 9.30-ig (vásár- és ünnepnapokon 10.30-ig), télen 6.55-től este 8.55-ig. Minden félórán volt járat a Fötérről a három fő irányba. Naponta átlag 146 járatot indítottak. A mozdonyok csengettyűvel és nem fűtlyel jeleztek, maximális sebességük nem haladhatta meg az óránkénti 25 km-t, s nappal legfeljebb hat – később csak két – vagon lehetett hozzájuk kapcsolni. A kolozsváriak tréfásan ájvájnak nevezték e vasutat, utalva nehézségére és gyakori baleseteire. 1894. július 30-án jelzik az első balesetet az újságok, de aztán egyre-másra ijednek meg a falusiak, lovaik nem tudnak kitérni a gőzmozdony elől. A nehéz szerelvénynek pedig nagy a féktávolsága. A Horovitz Sámuel vállalkozásaként létrejött vasút megújításával, villamosításával sokat foglalkoznak 1898–1899-ben az újságok. A vállalkozók és a város nem tudtak megegyezni: a tanács csak alsó vezetéklet engedélyezett, ez meg túl költséges volt. Így 1902-ben elhatározták a közúti vasút felszámolását. Utolsó szállítmánya augusztus közepén épp a Mátyás-szobor volt, augusztus 22-én elrendelik, hogy a Fötér-állomás vonalon október 1-ig, vagyis még a Mátyás-szobor leleplezése előtt szedjék fel a síneket. A másik két irányban a sínek még évtizedekig jelezték az áj-váj nyomát.²²

A századvégi Kolozsvár leírását, hangulatát adja Laczkó Géza *Királyhágó* című önéletrajzi regényében:

„A Fötér, ez a nagy négyszög, közepén a Szent Mihály templomával, olyan volt, mint egy ereklyét emelő szentmihálylova, négy sarkán négy rúddal, azaz négy végtelen utcával, amelyek közül kettő – a Monostor utca s a Szén utca – nyugatnak, a másik kettő meg – a

²² *Kolozsvár közúti vasútja*. Ellenzék 1892. nov. 30.; Szemlélő: *Villamos vasút Kolozsvárt és egyebütt*. Uo. 1899. aug. 31.; *Marad az áj-váj*. Uo. 1899. dec. 7. Lásd még az Ellenzék 1902. máj. 16-i és aug. 22-i számait.

Közép s a Magyar utca – keletnek szaladt. [...] Ha az ember a Főtér északi sarkán felült az ájvájra, két irányban utazhatott jó félóraig a dohogó masina után kapcsolt két kocsiban, vagy nyugatnak végig a Monostor utcán a városias házak közül ki az egymáshoz tapadt szászos, oláhos falusias kis házak közé el egészen a sörgyárig s a régi kolostorig, amelyről senki sem tudta, élnek-e, halnak-e benne emberek, s mire használják; vagy keletnek végig a Magyar utcán el-el egészen az út közepén álló kis szentpéteri templomig, s még azon túl is kerttel kerített, különálló, magyar alföldies tanya-házak közé, a Hóstátba, ahol gatyás szilaj bicskázó magyar legények éltek pár századdal visszamaradt erőszakos életüket.

A Főtér másik, északnyugati sarkából egy kis utca vezetett északnak egy különös kis tenyérnyi zsúfolt városrészbe, az Óvárba, amelyet négy vonal szinte szabályos négyszögbe zárt. [...] A Főtér déli sarkán nyílt a Bel-Torda utca és itt a Jókai és Torda utca sarkán volt a nevezetes »Nyehó«, vagyis a Nevijork írva New York (a kutya sem ejtette nyújorknak!) szálló és étterem és kávéház. A szállóban átmeneti vigécek laktak, az étteremben cigány játszott, s az előkelőségek vacsoráztak és dorbézoltak, itt zajlottak le a híres „köri bál”-ok a helybeli egyetem jogász körének rendezésében, a kávéházban átutazó zsidók alsóztak, urak tarokkoztak, újságírók, színészek veszekedtek, s itt szoktak elcsattanni a szenzációs becsületbeli pofonok, mert itt volt a nyilvánosság, fórum, agora, itt lakott a Közvélemény.

A Nyehó teraszáról a tekintet körülszaladhatta az egész Főteret, amelynek nem is a közepén állt a templom, hanem kissé odább nyomva az Óvár felé, míg ezen a felén egy dísztelen négyszögű kőmicsoda állt, oldalán finom, de értelmetlen reliefszekkel, tetején egy ismeretlen mellszoborral, az úgynevezett »státova«, mint utóbb kiderült, Ferenc császár kolozsvári látogatását megörökítő emlékmű, amelyet később bedugtak az Óvár legnagyobb kis terére, s amelynek helyén ma a római farkas szobra áll, lógó emléksorozata alatt a pöttöm Romulusszal és Rémuusszal. A templom s a státova között piaci árusok nyüzsgöttek. [...]

A Főtér déli felén a státova körül zajlott reggelenként a piac [...]. De délben megélénkült a Főtér, mind a négy oldalán nyüzsgött a sétáló, egyik részük balról jobbra, másik részük jobbról balra haladva kerengett ott körül, de mind a két körben mindig ugyanazok mozogtak, ki hogy szokta meg. Bandi és Dini a Torda utca felől jöttek, balkézt hagyták a Nyehót s balra indultak el a Főtéren. Elhaladtak a Schuster-féle díszmű- és sportáru bolt előtt [...]. Aztán jött az édes és izgató dohányillatával a nagy trafik, a gyalogjáróra könyöklő lábasház, amelynek két oszlopon álló erkélye alatt kitűnő menedékhely volt hirtelen eső ellen; virágkereskedés, úri borbély, a plébánia hosszú elegáns egyemeletes új épülete, a Benigni Sámuel nagy hentesboltja, amelyet mindenki csak úgy hívott: Bénig Számi. [...] Aztán jött Gibbon könyvkereskedése, komoly üzlet komoly könyvekkel, örök álmélkodási alkalmul Diniéknek, mert Gibbon egy majomfajta, s Gibbon egy angol történetíró, mind a kettőről tanultak a gimnáziumi évek folyamán, de mért Gibbon egy kolozsvári könyvkereskedés?

Ezek voltak a négyszögű Főtér nyugati oldalának nevezetességei. Az északon viszont sörcsarnok, női divatáruház, vasasbolt és a vasút felé vivő Híd utca sarkán patika volt [...]. A keleti oldalon a Magyar utca sarkán állt a Központi szálloda, mellette egy fűszeres, aztán a Nagy Gábor előkelő éttermét óriási udvarában rejtő hatalmas XVIII. századi vasszürke tiszta barokk Bánffy-palota, ugyancsak a gyalogjáróra kikönyöklő oszlop-erkély a főkapu fölött, középvonalban vízszintesen tört és újrakezdődő tető. A Szentegyház utca akkor még nem szaladt ki a Főtérig, s a két fiúnak meg kellett kerülni ezt a keleti oldali háztömböt vagy a Magyar utca, vagy a Közép utca felé, hogy bejuthasson ebbe a békés kis utcába [...].

A Közép utcán igyekeztek aztán vissza a Főtér felé, elhaladva a nevezetes Grosbois cukrászda előtt, amely francia nevével éppen olyan gondolkoztató benyomást tett rájuk, mint a Főtér déli oldalán a Lepage könyvkereskedés a Kolozsvár hárombástyás kőcímerét büszkén hordó

városháza mellett. Rejtélyes város, rejtélyes élet! Délelőtt csak urak sétáltak gyéren a Főtéren, délben előzőnlötte az iskolás gyerekek tömege, s este a fiatalság, jogászok, úrfiak és lányok, vasárnap este meg, amikor minden bolt sötét volt, csak az utcai világítás gyér lámpái égtek, györfalvi meg kalotaszegi cseléd lányok, darabontok, székely legények nyüzsögtek a kétes és roppant homályban nagy nevetéssel, nagy hangoskodással, szemérmetlen hancúrozással, mindent a kéznek, semmit a szemnek jelmonddal [...].”²³

Meglehet, sok év távlatából Laczkó Géza nem emlékszik pontosan a házak sorrendjére, az erkélytartó oszlopok számára, a státua díszítésére, de a századvég atmoszféráját sikerül megragadnia.

A század utolsó évében egy jelentős építkezés hoz változást a Főtér arculatában. Ez részben összefügg a templom körüli épületek lebontásával. Azokért a Katolikus Státus a Főtér keleti oldalán két házat kapott cserébe: az egykori két Radák-házat, az egyik közülük (most Antos-féle épület) kislábasház néven említetik. Ezek Bánffy-palota felőli szomszédja, a híres Tivoli-épület mint kétemeletesre bővített Schütz-féle árvaház már régebb a katolikusoké volt, a másik irányban, dél felé megvásárolták a Frankkis örökösök emeletes házát (korábban Gyergyai-ház), úgyhogy a Tivoli utcáig nyúló négy telken Grois Gusztáv főgondnok ötlete alapján építkezni kezdenek: meghosszabbítják a Szentegyház utcát a Főtérig, s két oldalára Alpár Ignác budapesti építész tervei szerint hat egybeépített eklektikus bérpalotát emeltetnek, földszintjükön fényes üzletsorral. A Hauszmann és Társa cég 1898 áprilisában kezdi a bontást, s 1899. szeptember 16-án át is adja az új házakat.²⁴ Ezután jelentősebb építkezés már csak századunk második évtizedének elején a déli oldalon volt, amikor az Egyetem utca egész templomig terjedő sorát átfogó egyemeletes, alig pár évvel korábban épült házát lebontják, s a főtéri Pataki és Szentkereszt házak helyére is a mai sarokház és a mellette levő bank szecessziós, négyemeletes, a Főtér összképébe nehezen illeszkedő tömbjeit építtetik.

A tér összhangját, végleges arculatát aztán 1902-ben a Fadrusz János készítette Mátyás-szobor adja meg. Már korábban, 1899 áprilisában – amint arra Laczkó is utal – lebontják a státuát, először a London térre (mai Béke tér) akarják helyezni, majd megfelelőbbnek találják az Óvár terét, ahol amúgy is a Karolina nevet viselő kórház áll. Parkosítják a Főteret, s a legfestőibb környezetbe kerül az országos ünnepséggel október 12-én leleplezett szobor. Az ünnepség keretében október 13-án az egyetem központi épületének és az igazságügyi palotának a zárókövetétele is szerepel.

Nagy Péter az egész teret összefogó, befejező műalkotásként említi a szobrot. A tér hatását ecsetelve írja: „És mindenk felett magának a térnek összhangzó, megnyugtató, fölemelő, biztató arányossága. Ez mindent kiemel, és egybeolvaszt mindent, s befejezett művészi egész önmagában és az egész városhoz való viszonyában. Kezdeté és vége a városnak. Hogy belenőtt ebbe a nagyszerű arányosságba a reneszánsz legnagyobb fejedelmének, Mátyás királynak a szobra, ez a nyugodt, mérsékelt és éppen ezért tökéletes szobor. Teljesen összhangzó a térrel, a várossal, egész Erdéllyel.”²⁵

²³ Laczkó Géza: *Királyhágó*. [Bp 1971] 37–53.; Laczkó iskolatársa, Kuncz Aladár is lírai oldalakat ír a Főtérről: *Felleg a város felett*. Kolozsvár [1931]. 81–83.

²⁴ *Új városrész a Főtéren*. Kolozsvár 1896. febr. 22.; *A kolozsvári r. kath. egyházközség bérpalotái*. Ellenzék 1899. szept. 20.

²⁵ Nagy Péter: *Ó, kedves Kolozsvár*. Berlin 1926. 27.

A Főtéren utóbb már alig történt változás. A Mátyás-szobor felállításakor a parkosítást úgy alakították, hogy a szoborral szemben egy háromszög alakú gyepes-virágos rész volt, s a délkeleti és délnyugati sarokból vitt egy-egy sétány a szoborcsoporthoz. Ez a rézsútos megközelítés előnyös volt a szobor szempontjából. A szobor előtti gyepes háromszögbe állították fel 1921 szeptemberében – nagyjából a státua helyére a Róma város ajándékozta anyafarkas-szobrot, alatta a kis Romulusszal és Rémusszal. 1941-ben azután átrendezték a tér parkírozását. A két rézsútos utat megszüntették, s a szoborral szemben nyitottak széles sétányt. Az anyafarkas-emlékmű raktárra került, s csak 1970 körül állították fel az egyetem előtti térre, az egykori Farkas – ma Kogălniceanu – utcában. Majd 1973-ban az egyetem elé Romul Ladea Erdélyi iskola szoborcsoporthoz helyezték, s az anyafarkas a városháza elé, a Deák Ferenc utca elejére került a járdaszigetre. Ezen a helyen az első világháború idején is volt egy faszobor, melyet a Kárpátok őre néven ismertek.

A Főtér két világháború közti hangulatát Benamy Sándor emlékiratának segítségével idézhetjük fel: „Még a húszas-harmincas években is a Mátyás téren a cselédeknek korzó idején nem volt szabad átmenniök a nekik kijelölt óvári oldalról a tér többi oldalára, mert a másik három járdát íratlan törvényként lefoglalták az urak: a Bánffy-palota barokk frontját a középpolgárok, kereskedők, ügyvédek, bankárok, ficsúrjaik és kisasszonyaik; a Városháza előtti részt a román diákcsemeték: pópák, birtokosok, magasabb államhivatalnokok fiai és lányai, hiszen proligyerek akkor még tőlük is alig került egyetemre; az apátplébániai árkádokat pedig – ez volt a legritkább forgalmú – a magyar arisztokraták s a hegyes gallérú, kvietált, egykori megyeháziak vélték megmaradt hitbizományuknak. Ha cseléd illetéktelenül rossz oldalra tévedt, kinézték, leszólták.”²⁶

A második világháború után a Főtér arculata sokáig változatlan maradt. Az 1960-as, 1970-es években sor került egyes házak renoválására, restaurálására. Mindenekelőtt a Szent Mihály-templomot vették állványerdővel körül 1957–1960 között. Aprólékos munkával megtisztították köveit, faragványait, kiszabadították freskóit, úgyhogy megint eredeti gótikus formái kerültek előtérbe. A Bánffy-palota frontján is megszüntették az üzleteket, s visszaállították az ablaksort, majd az arányos, árkádos udvarát tették szabadabbá az 1920-as években oda épített Capitol, utóbb Haladás néven ismert kerek mozaikteremtől. A plébániaépület s a többi régi ház is rendre megszabadult a két világháború közt földszintjüket teljesen eltakaró, gyakran ízléstelen, kiugró kirakatszekrényektől. Az apró kis üzleteket összenyitották tágasabb elárusítóhelyiségeket létesítve, a befalazott kapualjak egy részét ki is bontották. Többször korszerűsítették a villanyvilágítást, neonégők, higanygőzlámpák, sőt az 1960-as években a szoborra és a templomra irányított reflektorok is segítettek a Főtér díszének, monumentalitásának érvényesülését.

²⁶ Benamy Sándor: *A XX. században éltem*. Bp. 1966. 248–249.

A Magyar utca fejlődése

A Fötér házainak történetét, a tér összképének alakulását részletesen ismerjük. Kelemen Lajos majd mindegyik ház tulajdonosváltozásait a reneszánsz korig vissza tudta vezetni. A Szent Mihály-templomról szóló tanulmányok kitérnek a környező, csatlakozó épületek múltjára is. A Fötér közügy és szívügy volt a kolozsváriak részére. Részletes bemutatása egy könyvet érdemel. A megmaradt rajzok, képek nagy része is a Fötér valamelyik részletét örökíti meg. Az innen nyíló főutcaik közül talán a Monostor utcáról és az egykori Közép utcáról tudunk valamivel többet. Más utcák változásai meglehetősen homályba vesznek, legfeljebb egy-egy templom, középület ragadta meg a művészettörténészek, fényképészek figyelmét.

A Magyar utca esetében az unitárius templom és kollégium állt a figyelem középpontjában, a többi épületről esetleg egy-két jelzőt, észrevételt ejtettek a városismertetések.

Neve már 1372-ben felbukkan Platea Mager utcha alakban, s nyilván azért kapta ezt az elnevezést, mert a többi utcához képest itt inkább magyar volt a lakosság. A magyar polgárság 1453-as összeírásában Longa Platea – vagyis Hosszú utca, melynek megkülönböztetik belső (Intra muros) és külső (Extra muros) részét. A belső részben 25 magyar családot vesznek számba, közülük 7 lakó (bérő) egyes házakban, a külső részben egyik oldalt 72, a másikon 80 családot számlálnak, közülük 7, illetve 3 lakó. Ez volt a középkori Kolozsvár leghosszabb utcája.²⁷ Az 1660-as évektől rendszeresen megkülönböztetik a Belső Magyar utcát és a várfalon túli folytatását, a Külső Magyar utcát. Ez utóbbit ideig-óráig Szent Péter utcaként is emlegették. Feltételezhetően ez az utcaszakasz nem úgy jött létre, mint a várfalakon kívüli többi utca, vagyis a várfaltól egyre távolabb terjeszkedve, hanem az egykori Szentpéter falu, melynek középpontját ma is jelzi temploma, rendre a város felé terjeszkedett, s így összeépült Kolozsvárral. Már az 1666-os városábrázoláson jól láthatók a Külső Magyar utca házsorai, a Borbély Andor közölte²⁸ 1734-es látképen különösen élesen kivehető Szentpéter falu, a város egyetlen terjedelmesebb „külvárosa”, az ugyancsak Borbély Andor, valamint Nagy Júlia közzétette 1770 körülről való színes térképen²⁹ a Külső Magyar utca és a Külső Közép utca egészen a Végsor utcáig, a mai Mărăști térig már mai kontúrjaival szerepel. A jelzések szerint ez a rész kertváros volt.

Bár Felvinczi György 1706-ban minden bizonnyal a Belső Magyar utcára célozva azt írja, „Holott ott szászt többet találsz / Ha vigyázzs a számokról”³⁰, az 1744-es adókönyv³¹ adatai szerint az egész Belső Magyar tized 203 adózó alanya közül csak vagy 15 németnek jelöltet vagy németes nevűt találunk, se szeri, se száma viszont a szebbnél szebb hangzású magyar neveknek, köztük néhány főúri család is feltűnik: a Kemények, Wesselényiek, Bánffyak; a többség azonban kézműves, mesterember. Itt lakik Endes Péter, a főbíró, Pákei János unitárius pap és Gyergyai Pál, az egyik szenátor. A Külső Magyar utcai fertály jóval terje-

²⁷ Szabó Károly: *i.m.* I.h.

²⁸ Borbély Andor: *Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból*. Erdélyi Múzeum 1943. 197–215.

²⁹ Borbély Andor – Nagy Júlia: *Magyarország I. katonai felvétele II. József korában*. Különlenyomat a Térképészeti Közlöny II. kötet 1–2. füzetéből. Bp. 1932. IX. tábla.

³⁰ Idézi Szabó T. Attila: *i.m.* 79.

³¹ A következőkben említett adókönyvek, Tabella Rectificationisok Kolozsvár város levéltárában találhatóak a kolozsvári Állami Levéltárban.

delmesebb, mégis csak 220 adózó alanyt számlál ekkoriban. Többnyire fundusok, majorok, kertek szerepelnek a felsorolásban, úgy tűnik, a módosabb polgárok bírtak itt kerteket, a jegyzékben alig néhány mesterembert találunk. A minoritáknak viszont van itt rezidenciájuk, vendégfogadójuk, templomuk és egyházfijuk, s a templom földjén mészárszéket tartanak. A lista végén szerepel a város vendégfogadója, mely bizonyára a város végén, az utolsó házak egyikében lehetett.

Az 1751-es adókönyvből kitűnik, hogy a Belső Magyar utcában Bánffy Dénes gróf után Soppel János, Frank György, Sartorius András, Gál József, Suki Mihály, Lintzeg Ferenc, Jó Dénes, Lengyel Ádám fizettek a legtöbb adót, a mesteremberek között volt prémszövő, rézműves, pék, „olá harangöntő”, gyertyamártó, órás, lakatos, kovács, kerekas, takács, „snajder” (szabó). A Külső Magyar utcában 14 „úrnak” van kertje, majorja, köztük az előbb említett Sartoriusnak; a mesteremberek között van pallér, cserfőző, német mészáros, kötélverő, csak nemzetiség után említene egy „olá Miháj”-t és „Egy Szász”-t. Ez utóbbiakból nem lakhatott több az utcában.

Az 1830-as évek „Tabella Rectificationis”-ai, vagyis a latin nyelven vezetett adókimutatásai már osztályozzák a megadóztatottakat: a Belső Magyar utcában három főrangú családbéli férfit (Bánffy György gróf, Wesselényi Farkas báró, Kun Károly gróf) és két özvegyet (Bethlen Farkasné bonyhai grófnő, Bánffy Ferencné bárónő) vettek nyilvántartásba; a papok és tanárok (Körmöti János, Molnos Dávid, Füzi János – valamennyien unitáriusok) külön csoportot alkotnak; a kereskedők csoportjába nyolc férfit soroltak be, van közöttük német (Sieberg, Kettner), román (Georgius Trandafir), magyar (Szentpéteri) és szlávos nevű (Miranovits, Mesko); a jegyzékbe vett 36 polgárból többnek második, sőt harmadik házaként iktatják az épületet (ismertebb nevűek: Gyergyai Mihály, Mátéfi Ferenc, Bágyi Jó István, Jó Dénes, Nagy Péter); megjelennek az egyházi és közületi épületek is (Lutheránus egyház, Unitárius Státus, Szász szabócéh, Királyi Fiscus háza). A tíz polgári özvegy után következik a 93 iparos felsorolása, a 15 iparos-özvegyé, s végül a 36 libertinus (polgári jog nélküli szabadfoglalkozásúak), ezek 16 özvegy s 3 házi szolga zárja a listát.

Ugyanebben az időben a Külső Magyar utcai tizedben tulajdonosként Bánffy János báró, Kemény Ignác báró és özv. Bánffy Pálné képviselik a főúri réteget, a 29 polgár között többnyire református, evangélikus vezető családok majorjait találjuk (Méhes Sámuel, Szathmári Pál, Farnos György, Incze Mihály dr., Pataki János, Krizbai Elek, Tunyogi Csapó József, Martin Liedemann, Topler István), az özvegyek sorában két Andrásofszkiné tíz más sorstárssal szerepel, 24 iparos és vagy 170 libertinus egészíti ki a listát, ez utóbbiak között sok a zsidó, a rabbi Heim Józsefet is itt említik. Az 1839-es táblázat érdekessége, hogy a Külső Magyar utca 17 zsidó családja közül jelölték a Kain (azonos lehet az előző lista Heim-jával) József rabbiét, Izsák Jacob sakterét és Leon Schenfeld tanítóét. Tehát az izraelitáknak itt volt a központja.

Bár az 1830-as években már megtörténhetett a házak tizedek szerinti számozása, ezek az adótáblázatok nem közlik a nevek mellett a házszámokat, úgyhogy csak néhány rendkívüli esetben sikerült azonosítani a megnevezett ház, major fekvését.

Az 1845-ös Kolozsvári Naptárnak az a nagy előnye, hogy a legtöbb név említésekor a házszámot is adja, s így jobban azonosíthatók a lakhelyek, de vannak a tulajdonosról közismert házak, ezeknél – sajnos – mellőzték a számot. Ebben az évben itt lakott Baricz János városi főorvos, egy a város 13 nyilvántartott orvosa közül, a 21 sebészből kettő élt itt, az egyik műhelyt is tartott, a 34 bába közül három, a 39 kereskedő közül csak kettő (Tauffer János „fűszer- és gyümölcsraktára a Nagypipánál”; Tauffer Ferenc „fűszer- és porcelánraktára a Vadmacskánál”). A 225 tagú csizmadiacéhből a Belső Magyar utcában 3, a Külsőben 16

lakott, ők a legnépesebbek; a 36 fazakasból, 9 kádárból, 2 kötélverőből, 69 tímárból és 9 zsemlésből egy-egy lakott a Magyar utcák valamelyikében. A 9 kovácsból, a 7 rézművesből, a 6 szappanyosból, a 20 szíjgyártóból, a 34 szőcsből, a 9 takácsból ketten-ketten laktak itt. A kalaposcéh 6 tagját hárman képviselik, a kerekések 17 tagját pedig négyen. A lakatos–pléhes–puskaműves–zabolacsínáló és késcsináló céh első mestere a Külső Magyar utcában lakott, a Belsőben egy puskaműves, egy üveges, egy lakatos és két bádigos tagjuk volt. A 40 tagú német szabócéh 5 tagja lakott a Belső Magyar utcában, a 72 tagú magyar szabócéhnek pedig tíz tagja, kettő meg a Külső Magyarban. Nem képviseltette magát itt az ácsok, könyvkötők, mészárosok, nyergesek, suszterek céhe. A 26 céh 735 mesterembert számlált 1845-ben. A legnépesebb 223 taggal a csizmadiáké, a legkevesebb (összesen két) tagot számláló a kötélverőké volt. Ezeket az adatokat 1944-ben térképre is kivetítették,³² erről könnyen leolvasható, hogy a Magyar utcában a csizmadiák, szabók, kerekések voltak többségben. Összefoglalva: főleg a lakosság mindennapi igényeit, ruházkodását kiszolgálók telepedtek itt le. A nagyobb felszerelést, területet igénylő műhelyekből néhány a Külső Magyar utcában működött.

Az 1846-os Kolozsvári Naptár két új céhvel bővíti a listát, valamint a céhet nem alkotók közül említi a harangöntőket (az Andraschofszki család két tagját); az egyetlen óngyártó is ebben az utcában lakik, a 11 pipereárusnő, továbbá a 6 rozsolis-, likőr- és puncsesszenciagyártó közül is egy-egy székel itt.

A Kolozsvári Naptár X. évfolyama 1854-ben újraközi „Kolozsvár nevezetesebb iparúzóit”-nek névsorát: létszámuk ekkorra csökkent, a Magyar utcában azonban arányuk alig változott. Megjelenik öt gyár is a nyilvántartásban. A császári és királyi Dohány- és Szivargyár csak később fog a Külső Magyar utcába költözni, Csiki és ’Sigmond Szeszgyára viszont már a „Külső Magyar utca végén” megjelöléssel szerepel.

A XIX. század elején a Belső Magyar utca többnyire kétablakos kapubejáratos családi házakból állott. Az utca elejét a lutheránusok néhány épülete és rövidesen felépülő templomuk tette díszesebbé. Földszintes és egyemeletes házak váltakoztak az unitárius templomig. A mellette levő sikátor nyugati oldalán épült fel a toldott-foldott épület helyére az unitáriusok impozáns kétemeletes iskolája, tovább fa- és kőházak váltakoztak falusias utcaképet nyújtva. Az úttest a kapu előtt összeszűkült. Közepén egy vizesárok futott végig, ebbe minden háztól egy-egy kisebb árok szaladt. Ezek a szennyvizet és az esővizet vezették le. A házfalak mentén keskeny járda volt, egyik-másik házban utóbb lámpás biztosította az éjjeli világítást. Vásárok alkalmával az unitárius templom tájáig sátrakat állítottak fel, ide is kiterjedt a piac. A várkapu környékét lovasszekerek lepték el, itt már akkor is kocsma és pecsenyesütőhely volt, ahol a vásárosnépség megihatta az áldomást. A várfalon kívül északra a Három lilium vendégfogadó, délre a várfalnak építve Fritsi Fekete Ferenc táblabíró, mecénás, színigazgató emeletes háza következett. Előtte a kietlen poros-sáros tér, mely vásárok idején megélénkült, balra házsor a református fatemplomig, attól keletre széles sáros falusi utca kertes házakkal egészen a szentpéterei templomig. Ez a romladozó, zsindellyel fedett, deszkával boltozott kis templom és a körülötte elterülő, már a szerzetesektől elhagyott minorita rendház az itt szolgálatot teljesítő két lelkésszel, a Szent Erzsébet aggház, a minoriták fogadója még igényesebb épület lehetett, a város végéig innen már csak a kertek közti házak, kerítések szegélyezték az utat. Ott, az utolsó házak egyikében a város rosszhírű fogadója volt, tivornyák, verekedések helye.

³² *Kolozsvár foglalkozási térképe 1845-ből.* Az Országos Széchényi Könyvtárban TM 42 jelzet alatt.

Ebbe az utcaképbe a század első felében három egyházi építkezés hozott lényeges változást. A legfontosabb az unitáriusoké volt, ők templomuk felépülése után itt alakították ki központjukat, a kollégium kétemeletes épületének felhúzása ezt a helyzetet véglegesítette. Ezután a környező házakban laktak a tanárok, papok és a mindenkori püspök is. A házak némelyikét megvették, egyházi embereknek vagy bérlőknek adták ki, szükség esetén átépítették. A tudós tanárok nemzedékei és a népes diákság a város egyik szellemi központját hozták itt létre, különösen a reformkorban az egész város szellemi-politikai életének innen indultak ki impulzusai. A városkapun és a Trencsini téren túl 1851-re készült el a reformátusok „külső temploma”, a kétágú templom. Impozáns, oszlopos homlokzata, két roppant magasnak tűnő tornya a földszintes házak között messzire látszott. Ez volt a város első jelentős várfalon kívüli temploma, a kaszárnya utáni második nagyobb építkezése. Az elkövetkező években valamelyik református pap lakott itt, sőt egy-két kollégiumi tanár is, de a reformátusok szellemi központja továbbra is a „belső templom” tája, a Farkas utca maradt. 1846-ra elkészült a szentpéteri kis katolikus templom, melynek neogótikus tornya hatásosan uralta a 2–3 ablakos hóstáti házak vidékét. Itt katolikus és református elemi iskola működik, s az aggháznak is köszönhetően Kolozsvár első külvárosi központja van alakulóban. Gazdasági szempontból jelentős, hogy az 1850-es évektől a szentpéteri templom előtti térség északi oldalán a város első ipartelepe kezd kialakulni. 1853-ban indul meg a ’Sigmond Elek-féle szeszgyár, s 1858–1860-ban ide költözik az 1851 óta a katolikus szemináriumépületben működő Dohánygyár.

Az utca szerencsésnek mondható, mivel 1704 óta egyetlen nagyobb tűzvész sem pusztított benne, úgyhogy nem vált szükségessé új épületek gyors felhúzása, így viszont a városiasodás is lassúbb ütemű volt. A Magyar kapu lebontása 1872-ben nagymértékben változtatta az utca kinézését: eddig a tornyos kapu pontot tett az utca „Belső” részének végére, ez után a tekintet már a Főtérrel végtelen sugárutat fürkészhetett, mert a várfal menti bontások után a kis házak is rendre hátrább költöztek, alkalmazkodva az utcavonalhoz. Egy-két emeletráhúzás, átépítés után a századforduló hozza meg a Magyar utca lényeges átalakulását.

A XIX. század utolsó negyedében már a nehézkes Belső és Külső megjelölés helyett többnyire Bel-Magyar és Kül-Magyar utcát említenek, 1899-től pedig az elnevezéssel is teljesen elhatárolják a két szakaszt. A Bel-Magyar utcát és az egykori várfalon kívül levő néhány házat egészen a térig Kossuth Lajos nevére keresztelik. A tértől keletre eső részt egyszerűen Magyar utcának (bár a tervek szerint Apafi fejedelem nevét tartották fenn a Kül-Magyar utca részére). A térnek az EMKE, majd Bocskai nevet adományozták. Az első két eklektikus háztömb e vonalon a tér két sarkán épült fel: az EMKE-székház és a református teológia. A Kossuth Lajos utca nagyvárosias jellegét az Unitárius Kollégium 1901-ben befejezett hatalmas épülete adta meg a mellette nyitott kis utcát határoló Haller-házzal együtt. Az 1804–1806 között készített első gyalogjárók helyére 1902-ben párkányköves, házfalig terjedő aszfaltos járdát építenek, az úttestet a közúti vasút, az „árváj” sínjének felszedése után gránit kockakövel borítják. Ezzel megszűnik a sár, a por; a vízvezeték és csatornázás is eljut erre a vidékre. A Magyar utca rendezése viszont még várat magára. 1853-ban minden ház elé fát ültetnek. Épp 1900-ban a városi tanács a (Kül-)Magyar utca vidékét Alsóvárosnak kereszteli el, a Felsőváros a Külszén utca vidéke lesz. A Magyar utca első bérpalotája, a kétemeletes Eperjesi-ház 1907-re készül el, az utca folytatásában pedig egyre-másra építtetnek módos földszintes polgári házakat, különösen a kétszer égetett klinkertéglás frontokkal jellemezhetjük ezt az időszakot. A Dohánygyár utcai épületeit is jellegzetes sárga téglákkal rakják ki.

A század első évtizedében a Kossuth Lajos utca számos házát átalakítják, különösen a homlokzatukat szeretik az eklektika szellemében modernizálni, ezt néha emeletráépítéssel is összekötik. Az évtized végén az Unitárius Kollégiummal szembeni oldalon a szecesszió is

jelentkezik: a kétemeletes Ács-ház, valamint a Kereskedelmi és Iparkamara palotája e stílus kolozsvári legszerényebb és legdíszesebb képviselőjének tekinthető. Az iparkamarával átellenben továbbra is összevissza épületek állnak kocsmákkal, vendéglővel, kovácsműhellyel – elsősorban az utca ezen részén állomásozó bérkocsik igényeit kielégítendő. A Katona-sütödétől idáig 8–10 fiáker állomásozott, télen a kerek járműveket szánal cserélték fel. Az utca Főtér felőli végében az 1930-as évekig vásárokkor sátrakat ütöttek fel: hétfőn a kefekötők, csütörtökön az edényesek árultak itt, november első napjaiban pedig a hóstátiak is ide vonultak ki termékeikkel.

Az első világháború után újra egyesült az utca két része, s a Külső Magyar utcai részt immár harmadszor számolták újra (a tized szerinti számozás után 1869-ben és 1900-ban változott a számozás). Calea Victoriei, Győzelem útja lett a sugárút neve annak emlékére, hogy 1918. december 24-én délelőtt itt vonultak be a román királyi csapatok Kolozsvárra. A Bocskai tér a Cuza Vodă nevet kapta. Ferdinand Foch (1851–1929) francia marsall, a győztes antantcsapatok parancsnokának halála után a Győzelem útja (1930-tól) Mareșal Foch útra változik. A két világháború közt alig történt lényeges változás az út összképében: a 30-as évek végén a modern építészet az unitáriusok Sora-tömbházával mutatkozott be, meglehetősen elrontva az utca elejének összhangját. A „Külső” Magyar utcai részben 1930–1936 között a Principesa Ileana Líceum hosszú egyemeletes tömbje készül el több szakaszban.

1941-től változnak az utcanevek: Kossuth Lajos neve újabb huszonhárom évre kerül a névtáblára, a Magyar utcáé csak vagy négy évre, utána a Vörös Hadsereg (Armata Roșie) nevével tisztelik meg. 1941 nyarán a házakat is átszámolták. A háború alatt alig történt építkezés erre, a „felszabadulás” után is csak javítások az 50-es évek végéig. Akkor a hadsereg részére épült néhány tömbház a Dohánygyár közelében, s elszórtan pár társasház üres telkekre vagy dűledező épületek helyére. 1964-ben az egész sugárutat Lenin neve alatt egyesítették, a külső részt újra átszámolva. 1979 végéig az út szentpéterei templomon túli része megőrizte külvárosias jellegét kis két-három ablakos hóstáti magánházaival. Sok házat újjáépítettek, modernizáltak ebben az időben, az 50-es, 60-as években jól kerestek az itt lakó „földészek”. Az utca bontásához 1980-ban kezdtek, az egykori Kossuth Lajos utca házai között pedig 1984 nyarán tűntek fel az erőgépek. Azóta a hagyományos utcakép a múlté lett.

Az utca fejlődéstörténetével kapcsolatos érdekesség, hogy az 1870-ben Kolozsvárt elérő vasútvonal építésekor felmerült az a lehetőség – mint arról Hantos Gyula beszámol³³ –, hogy az állomást a Magyar utca végén létesítsék. Ennek nyomán megindultak a telekspekulációk is ezen a vidéken, s ha az állomás ide épül, pár évtized alatt az egész utcát bérpaloták szegélyezték volna: a századfordulóra csendes, vidékies utcaképe, hóstáti házai az emlékek sorába tűnnek. Mert az egykori Nagy utcát szintén hóstáti házikók szegélyezték – egészen külvárosias jellege volt a Szamoson túli résznek –, s századunk első évtizedére Ferenc József út néven Kolozsvár leggyorsabban kiépült főutcája lett. Ezzel összefüggésben a piac sem a Trencsini téren, hanem az állomás felé vezető főútvonalhoz közelebb eső Széchenyi téren alakult ki, pedig a kettő az 1870-es évekig „vetélkedett” a Főtérrel kiszoruló „nagypiac” befogadásáért.

A gazdasági életben, a kereskedelemben vezető szerepet játszó zsidók az 1800-as évek utolsó harmadáig a Magyar utcát s mellékutcáját tekintették központjuknak, ide építették fel első zsinagógájukat is. 1870 után rendre a mai Horea út és Széchenyi tér válik számukra érdekessé, itt vásárolnak telkeket, s a neológ zsinagógát már ide építik fel.

³³ Hantos Gyula: *Kétféleközi majorok*. Kolozsvár 1943. 50.

Az 1800-as évek közepétől a lakosság összetételének alakulása szintén tükrözi a Magyar utca háttérbe szorulását. Különösen a Belső Magyar, majd Kossuth Lajos nevét viselő szakaszra vonatkozik ez. A század első felében alig néhány főúri család vásárolt magának telket, épített ide palotát. Ma már azonosítani sem tudjuk a Bánffyak több házát (telkét), sem azt, ahol a Kun grófok laktak (s albérlőként náluk 1828–29-ben Barabás Miklós festőművész). A Wesselényiek háza a 14. szám, a mai unitárius püspöki lak volt, a Bethleneké pedig a 36. szám, melyet a század elején építtethettek. Az arisztokrácia a Főteret, a Bel-Monostor és Bel-Közép utcát kedvelte. S persze a Farkas utcában és a környező kis utcákban is építtettek néhány szép palotát. Az 1870-es évektől a „szellemi arisztokrácia”, az egyetemi tanárok hada szintén a Főteret kedvelte leginkább, valamint az egyetem épületéhez közel eső Bel-Torda utcát és Belső Szén utcát. Néhányuk azonban a Magyar utcában is bérelt átmenetileg lakást – nem egy ház emeletét adták ki ilyen célra. Maizner Jánosnak magánháza volt itt, Kuncz Ignác és Márki Sándor is hosszasan laktak ebben az utcában. Lindner és Nagy jogászprofesszorok esete pedig egészen rendkívüli: ők a szentpéteri templom közelében levő Bernáth-kert villáját bérelték – ami akkori fogalmak szerint nagyon távol esett. A századfordulóra a Majális utca, Görögtemplom utca, Sétatér utca, utóbb pedig a Erzsébet út villái vonzzák a módosabb egyetemi tanárokat, más részük viszont a felépülő modern kényelmet biztosító bérpalotákat kedveli a Szentegyház utca elején, a Széchenyi téren vagy a Ferenc József úton. Ebből a szempontból a Magyar utca mentén három ház elégítette ki a századfordulós bérlakás-igényeket: a Haller-ház, a reformátusok kétágú templom melletti háztömbjei (ma 37. sz.), továbbá az Eperjesi-ház. Az orvosok a Mikó utcai klinikák századfordulón történt felépítése után legszívesebben ezen a vidéken: a Mikó, Jókai, Majális, Monostor utcák táján béreltek vagy építettek lakást, rendelőt; üzleti szempontból azonban a Főtér maradt a rendelők számára a legkedvezőbb hely. A Magyar utca, sőt még a Kossuth Lajos utca is ilyen szempontból egészen háttérbe szorult, alig néhány orvos tartott itt hosszabb-rövidebb ideig rendelőt. Aránylag az ügyvédek nyitottak szívesebben irodát erre, miután felépült a Trencsini (utóbb Hunyadi) tér szegletén az igazságügyi palota. A szerkesztőségek közül csak pár székel a Kossuth Lajos utcai szakaszon, habár a szomszédos Brassai utca volt a város legnagyobb nyomdaközpontja, s a Gámán-nyomda is hosszasan a Kossuth Lajos utcában működött. Inkább a Főtéren, a Deák Ferenc (később Regina Maria) utcában igyekeztek helyiségeket bérelni. Az 1910-ben számon tartott 18 szerkesztőségből például 7 a Deák Ferenc utcára, 2 a Főtérre esik. Végül a kereskedők sem kedvelték a Magyar utcát, a fényes üzletek a Főtéren, a Monostor és Híd utcákban nyíltak meg, s jóformán csak a Sora-áruház pezsdítette meg az üzleti életet.

A Magyar utca tehát Kolozsvár egyik patriarkális, az 1800-as évek második felének városképét őrző kis lakóházaktól szegélyezett utcája maradt az 1980-as évekig. Bár fő közlekedési út jellegét is megőrizte mindvégig: 1959 novemberében itt indult meg az első trolibuszvonala is az állomástól az Aurel Vlaicu úti autójavító üzemig. Ezután nem sokkal megszüntették az 1940-es években kialakított, az út közepén az unitárius templomtól a Bethlen utcáig nyúló, az úttestből kiemelkedő virággruppot, kiszélesítve az úttestet az 1960-as évek végére ugrásszerűen megnövekvő forgalom számára. A tértől keletre még megvannak ezek az úttestet kitöltő virágágyások, de feltehetően már nem sok időig. Az építkezések befejeztével ez az utca lesz Kolozsvár egyik fő ütőere.

A Belső Magyar utca házról házra

A továbbiakban házról házra bejárjuk az egykori Magyar utcát. Adatgyűjtésünket a telekkönyvnél kezdtük el. Ahol nem vettünk el valamelyik telekkönyvi lap, 1869-ig tudtuk követni a házak tulajdonosváltozásait, a korábbi tulajdonosokra itt-ott a levéltári kutatások alapján következtethetünk (főleg az unitárius egyház épületeinél), az így létrejött űrlapokra azután rávezettük a városkalauzok, műemlékleírások, egykori napilapok hírvatainak, városi címjegyzékeinek az adatait, végül pedig kiszálltunk a helyszínre, s a házakról, feliratokról vázlatot, jegyzetet készítettünk, egy-két – lehetőleg legrégebbi – lakóval is elbeszélgettünk. A lehetőségekhez képest régi festményeket, felvételeket, képeslapokat is tanulmányoztunk, hogy így fogalmat alkothassunk az utcaképről. A házsámváltozásokra, átépítésekre legtöbbször utalnak a telekkönyvek, ahol ez mégis zavaros, külön említjük. Célunk nem művészettörténeti kalauz összeállítása, hiszen az arra érdemes épületeket számos tanulmányban leírták, bemutatták, inkább művelődéstörténeti áttekintést szeretnénk nyújtani: milyen épületek állottak egy-egy helyen, ki volt tulajdonosuk, miféle intézetek, vállalatok, üzletek működtek ott, mikor, ki építette a jelenlegi épületet, voltak-e híres (vagy legalábbis ismert nevű) lakói. A nagyobb intézmények, iskolák múltjára is csak utalhatunk, hiszen ezekről külön kötetek, tanulmányok szólnak. Reméljük, közel négyesztendős adatgyűjtésünk eredményeként sikerül érzékeltetnünk, mit jelentett az utca Kolozsvár múltjában, s milyen változásokon estek át házai az elmúlt száz-százötven évben az 1980 utáni bontásokig. Az épületeket utcaszakaszonként tekintjük át, váltakozva a bal és jobb oldalon haladunk a Főtértől Szentpéter felé.

A Wesselényi utcától a Berde Mózes utcáig (A lutheránus templomtól a Brassai Sámuel Líceumig)

Az utca páratlan, északi sora a Főtér-sarki Hintz-ház vonalát folytatja. A több száz éves múltra visszatekintő Mauksch-, majd Hintz-ház, mely egykor reneszánsz épület lehetett, de számos átalakítás során elvesztette stílusjegyeit, kissé bekandikál a Magyar utcába. A házban működött a város legrégebbi, a Felvidékről ideszármazott Mauksch Tóbiás alapította világi gyógyszerháza, mely utóbb a Hintz gyógyszerész-dinasztia öröksége lett, s 1910-ben ünnepelte fennállásának kétszáz éves évfordulóját. Jelenleg a gyógyszerészeti múzeum található a földszinti helyiségeiben. A Maukschok, Szlábiak, Hintzek mindig vezető szerepet játszottak a lutheránus egyház történetében, papok, főgondnokok származtak rokonsági körükből.

Az utca bal oldalán az első épület a sarkot képező **lutheránus templom**. Az itt található egykori Híd és Magyar utcák mögött a várfalig terjedő városnegyed a múlt században Szappan(y)városnak³⁴ is nevezték. A század végéig szinte valamennyi itteni kisutca a Szappann(y)al volt kapcsolatos: Görbe, Hosszú, Kőfalsori és Kurta Szappan(y) utcákat emlegettek. A Hosszú Szappan(y) utca párhuzamosan futott a Belső Magyar utcával, telkeinek jó része még a múlt században is közös volt. Az unitárius templom és a régi kollégium között nyílt a Szappan(y) utcai sikátor, utóbb Kurta Szappan(y) utca, melynek végén volt a Szappan(y) utcai bástya, a takácsok bástyája, a későbbi Tűzoltótorony. A Szappan(y) város nevét bizonyára arról kaphatta, hogy itt székeltek egykor a szappanfőzők. 1724-ben említene

³⁴ Vö. Szabó T. Attila: *i.m.* 101. A kolozsváriak máig is következetesen szappanyt ejtenek, bár az irodalmi nyelv csak a szappan alakot fogadja el.

ilyen nevű utcát először, de nyilván több századdal korábbi eredetű az elnevezés. A negyedet kis házai, faépületei a város egyik tűzfészkevé tették, nem jelentett jó ajánlást az itteni lakcím.

A lutheránus (evangélikus) vallás első kolozsvári elterjedése Heltai Gáspár nevével kapcsolatos, aki Wolphard Adorján plébános 1544 februárjában bekövetkezett halála után Wittenbergből lutheránusként tér haza Erdélybe, s itt a reformáció iránt már érdeklődő kolozsváriak plébánosukká választják. Dávid Ferenc szuperintendenssel (püspökkel) együtt 1558 körül hirdetik a főtéri templomban a lutheri tanokat, akkor áttérnek a kálvini hitre, s a város is követi őket. Ezután közel másfél századra jóformán nyoma vész a lutheránusoknak, a reformátusok is alig léteznek az unitárius városban. Az időközben elmagyarosodott, majd Habsburg-fennhatóság alá került helységben 1694-ben indul meg a szászok mozgalma önálló egyházközség szervezésére, s ez 1696-ban Zabanius Izsák szebeni pap segítségével meg is történik. Kétségtelenül Zabanius vezethette vissza a szászokat a lutheránus tanokhoz. A kálvinisták óvári templomának elvétele után, 1698 táján látták a szász evangélikusok elérkezettnek az időt arra, hogy gyülekezetiileg különváljanak: a Belső Magyar utca elején megvásárolták Literati Gábor házát, melybe imatermet rendeztek be, 1700-ban tornyot is emeltek fölé. Az 1744-es adókönyv szerint már két háza van itt a lutheránusoknak. Ekkoriban még a szebeni püspökséghez tartoznak, s kizárólag német nyelvűek, csak 1798-tól kezdik igényelni a magyar nyelvű istentiszteletek tartását is.

A templomépítés gondolata Johann Schmidt lelkésztől származik, ő javasolta, hogy vásárolják meg a lutheránus egyházközség épületeinek szomszédságában levő szeglettelket a református egyháztól. Az adásvételi szerződés megkötése 1803. június 5-én történik, ennek értelmében a reformátusok „éppen a Híd és a Magyar ut[cák] egybeugró szegletén mindkét felől a Tiszt[ele]tes Lutherána Ekk[lesi]a fundusai szomszédságában egy fundussá[t] azt minden rajtok található épületeivel és abból bejönni szokott summás haszonvételeivel együtt” templomépítésre eladják a lutheránusoknak. Azt is kikötik, hogy amennyiben az építkezések idején a földben kincsre találnának, abból a reformátusok is részesedjenek.³⁵ A Főkor-mányszék már 1802-ben engedélyezte a gyűjtést templom- és iskolaépítésre. A munkálatok megkezdése még évekig várat magára, s csak a lőcsei gimnázium éléről rendes lelkésznek meghívott Martin Liedemann energikus szervezőmunkája eredményeként került sor 1816. május 29-én az ünnepélyes alapkőletételre. Az építés vezetői Georg Winkler kőművespallér és Christian Kiermayer ácspallér voltak. Hat tervrajz közül választották ki a legmegfelelőbbet, ez valószínűleg Winkler munkája volt (a tervrajz nem maradt fenn). Az építkezés több szakaszban, pénzhány miatt szünetekkel folyt, s 1829. november 29-én került sor a templom felszentelésére. Falaiba beépítették a Magyar kaputól északra, a Hosszú Szappan(y) utca végén levő úgynevezett Kerek bástya kőanyagát is. A sekrestye melletti iskolát 1817–1818-ban építették, s 1847-ben Daniel Reschner építőmesterrel bővítették. Már 1819–20-ban engedélyezték a templom Híd utcai fala mellé kis üzletek építését, hogy ezek jövedelme is az építkezési költségek fedezésére szolgáljon.³⁶ (Az üzlethelyiségeket az 1958-as renováláskor bontják le.)

A templom észak–déli fekvésű, Magyar utcai frontja 18,20 m, hosszúsága 33,80 m, belső magassága a boltívnél 15 m. Falainak vastagsága 1,30–1,90 m között mozog. Tornyát 1914-ben Akeszmann Albert és Reményik Károly tervei szerint új rendszerű vas haranglábbal látják

³⁵ A kolozsvári Reformatum Domesticum Consistorium Jegyzőkönyve 1800–1821. 1803/138. sz.; A kolozsvári ág. h. ev. egyházközség levéltára III. kötet, 64. sz.

³⁶ Jászay Károly: *Adatok a kolozsvári ág. h. ev. egyházközség történetéhez*. Cluj-Kolozsvár 1934; Uő.: *Magyar luteránus (!) megmozdulások Cluj-Kolozsváron*. Cluj-Kolozsvár 1937.

el, s magasságát 4 méterrel emelik, úgyhogy jelenleg 43 méter. Az épület stílusát a kései barokk elemek dominálják, itt-ott a klasszicizmussal keveredve. Homlokzata részben az unitárius temploméra emlékeztet. Felirata: PIETATI (a kegyességnek). Háromosztatú, hevederívekkel tagolt dongaboltozatos belső tere a jön oszlopfőekkel is még inkább barokkos, de fehér-aranyozott berendezése már empire-klasszicista. Oltárképét Slábi Dániel kurátor és neje Johann Gentiluomo akadémiai festővel készítette. Első, barokk orgonáját a győrvásárhelyi gyülekezetnek adták el, az újat Maywald Henrik brassói műhelyében készítették, s 1844-ben szentelték fel, az ő tervei szerint, Kagerbauer Antal építész közreműködésével történt a karzat kibővítése is. Ezt az orgonát 1913-ban megvette a református teológia, s helyére a ludwigsburgi Walker céggel 3 manuális hangversenyorgonát építtettek, melyen 1913. április 5-i átadása után rendszeresen koncerteztek is. A központi fűtést 1908 karácsonyára, a villamos világítást 1912 őszére vezették be. A templomépítő Liedemann lelkész emléktábláját 1843-ban leplezték le, majd a karzat alatti eredeti helyéről 1932 novemberében áthelyezték jól látható mai helyére, a nyugati falra. A nagy csillárt dr. Hintz György főgondnok koszorúmegváltási alapjából készíttették az ő emlékére 1895-ben.

A templomnak egykor három harangja volt: a legkisebbet még 1817-ben, a reformáció emlékére tartott ünnepségek idején öntötte Daniel Andraschofszki; a legnagyobbat 1827-ben Ephraim és Johann Andraschofszki díjtalanul készítette. Súlya 6 mázsa, hangja físz (ez ma is megvan). Egy harmadik harangot 1855-ben Johann Andraschofszki és hasonló nevű fia öntött díjtalanul. Rajta vers is volt: Die Glocke ruft euch oben / Der Herrn der Welt zu loben / Ihr Ruf sey euch gelobt / Eur Heil es ruft in Gott. (E harang hív titeket, hogy a fenn lakó világ urát dicsérjétek. Hívását vegyétek parancs gyanánt. Üdvötök Istenben van.)

Liedemannt követően 1833-tól 1876-ig id. Hintz György a templom lelkésze, ő szilárdítja meg a kolozsvári lutheránus egyház szokásrendjét. 1861-től kezd a német mellett magyar nyelvű istentiszteleteket is tartani, s azóta mindkét nyelven prédikálnak a templomban. A második világháború végéig 25 lelkészt tart számon az egyház, köztük olyan kimagasló egyéniségek, mint Gratz Mór és Járosi Andor. Az utóbbi az irodalomtörténetbe is beírta nevét. A főgondnokok sorát Hintz György gyógyszerész magántanár, Genersich Antal, Martin Lajos, Páter Béla egyetemi tanárok, Reményik Sándor, Lám Béla, Bartalis János írók-költők teszik figyelemre méltóvá.

A tanítók és tanítónők jegyzékét 1695-ig vezeti vissza az egyházközség. Elemi iskolájuk feltehetően az 1700-as évektől itt működik. 1774-ben két, 1836-ban pedig már három osztályuk volt. Sokáig a kántor egyben a tanítói tisztséget is betöltötte. A templom felépítése után a sekrestye folytatását képező udvari szárny lett az elemi iskola. 1887-től értesítőt is adtak ki évente. A századfordulón öt tanerő 111 fiút és 95 leányt oktatott itt. Ekkor már főleg magyar a tanítási nyelv, de számos gyermeket íratnak be ide, hogy megtanuljon németül. Itt diákoskodott Tessitori Nóra, a szavalóművész, s itt tanított Kárpáti Emil és Szabó Géza, mindketten városszerte ismert muzsikuskok, karnagyok.

1803-ban, mint az adásvételi szerződésből kitűnik, a templom telkének északi szomszédja is lutheránus tulajdon volt. Ezt a házat századunk elején összeépítették a mellette álló patinás-híres Híd utcai Quarta-házzal. Valamikor ugyanis a Kolozsvár határában dézsmált termények tizedének negyede (quarta) a plébánost illette. Ennek kimérése és tárolása e házban történt. Mikor e reneszánsz épület újra a katolikusok kezére került a XVII. század elején, utcai homlokzatának emeleti részére az egykori jezsuita templom csodatevő Mária-képének kőbefaragott-aranyozott mását illesztették, melyet utóbb innen a plébániaház északi udvari falába költöztettek. Az épületben a reformkor idején fogadó működött, egy Luborics nevű bérlő vezette, s 3 kiadó szobát kínált. Ezek egyikében szállt meg Széchenyi István Kolozsvárt

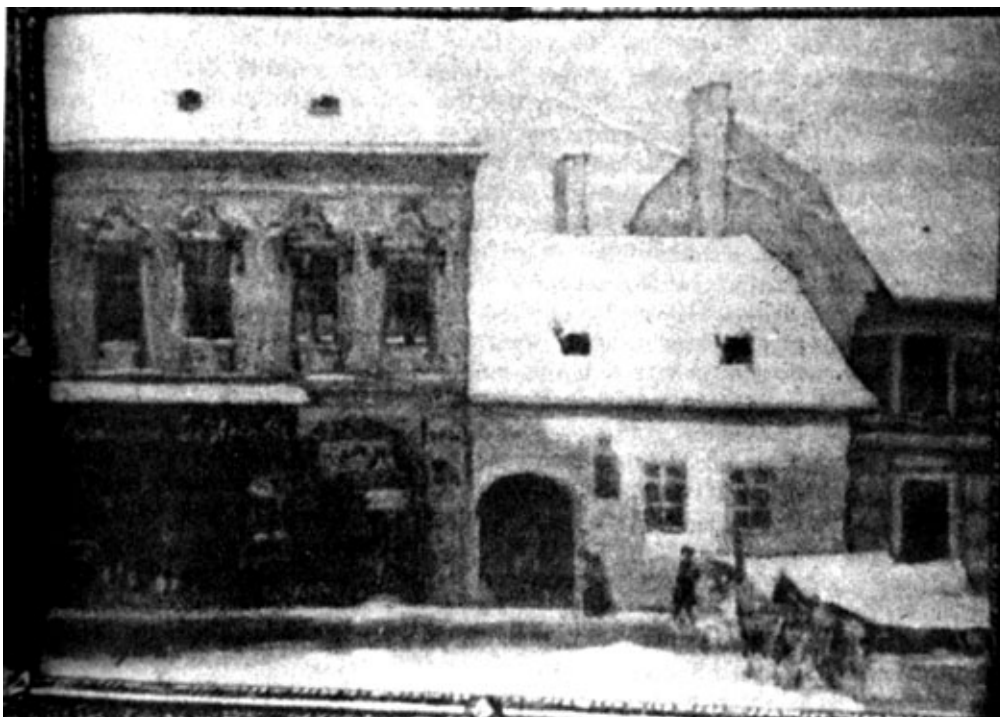
jártakor 1821-ben. Az összeépített ház frontját 1949-ben teljesen átalakították, beljebb vitték egy jó méternyivel, s emeletet is húztak rá.

A Magyar utca felőli folytatást az a **két összeépített ház** alkotja (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch – Kossuth Lajos – Lenin **1. sz.**), melyek feltehetően az 1690-es és 1700-as évektől az evangélikusoké; azóta többször átépítették őket. Kapuzata, boltozata még gótikus, földszinti ajtó- és ablakkeretei közt reneszánsz emlékeket találunk. A mai épületeket az 1800-as évek első harmadában, a templomépítés után alakíthatták ki klasszicista stílusban, végleges összeillesztésük az utca felőli részen csak az első világháború után történt. Egy korábbi képeslapon jól látszik, hogy a templom felőli ház fedele a mai esést mutatja (az első hat ablak felett), a másik épületen (a keleti hat ablak felett) egy jóval meredekebb fedélszék látható. Az udvar felől ma is jól megkülönböztethető a két ház, a kapualj felemás boltozata is az egybeépítésről tanúskodik. A templom felépítése előtt e házak egyikének emeletén volt az imaterem, utóbb papi és tanítói lakásokként használták ezt a szintet. Az elemi iskola 1948-ban bekövetkezett megszűnte után a helyiségeket átrendezték. 1950-ben ide költözött Aradról a Zsinat-presbiteri Evangélikus Egyházkerület 1927-ben megalakult püspöksége a központi irodákkal, Argay György szuperintendenssel az élén.

A földszinten a fényképek tanúsága szerint már a múlt század második felében is üzletek voltak, sőt a kirakatszekrények az 1960-as évekig teljesen beborították a front alsó részét. Ezek lebontása után állt helyre a ház mai puritán, mindössze ablak- és ajtókeretekkel s vízszintes párkánnyal tagolt homlokzata. A templom melletti hozzáépített kis üzletek közül épp a sarokra esett Lőrincz József női divatáruháza, utóbb Bauch Jenő fehérnemű-rövidáru üzlete. A templomon inneni épületben lakott (és talán rendelt) 1865 körül Nitschoff György sebész; az üzlethelyiségek egyikét Lukács Jánosné pipereárus bérelte 1846-ban, 1846-tól Kun Mátyás kés- és kardműves, látszerész nyitott itt műhelyt, utódai az 1950-es évek végéig tartottak fenn üzletet. Boér Sándor 1869-ben varrógépraktárt nyitott itt. Századunk első felének egyik legismertebb papír- és írószer-kereskedését vezette e helyen Fuhrman Miklós. Andraschofszky Lajos és felesége üveg- és porcelánüzletet tartottak fenn. Ugyancsak a század elejétől Fodor Antal „első erdélyi férfi- és nőfodrászati szalonjára”-ról tudunk e helyen. Az 1910-es és 1920-as években Dunki Bélánénak volt aranyműves-, órás- és ékszerboltja itt – s valószínűleg ezt vették át utóbb a Papszt testvérek. 1921-től Makó Ferenc fűszerüzletéről van hírünk. A Főtér közvetlen szomszédságában levő kelendő üzlethelyiségek rendre mind az állam és a szövetkezetek bérletébe kerültek, úgyhogy az 1980-as évekre osszenyitások után a templom felől egy fodrász, egy cipő- és egy illatszerbolt található; a kapualjtól keletre egy trafik, fehérneműüzlet és egy sorsjegyarúsító működik. Mint látható, egyes üzletek (fehérnemű, illatszer, fodrászat) itt már hagyományosnak tekinthetők. (A templom és az egyházi épületek régi helyrajzi száma 114, új helyrajzi száma 404/1 és 404/2; 581 és 584 szám alatt nyilvántartott műemlékek.)

A következő, emeletén ötablakos, földszintjén a kapualjtól balra cukrászdának, attól jobbra üvegezőműhelynek otthont nyújtó épület a 3. szám (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch 4. sz.; Kossuth Lajos **3. sz.**). Mai, a múlt század végén kialakított eklektikus frontjának földszinti része reneszánsz emlékeket takar. Dongaboltozatos kapualja, falai még a gótika hatását mutatják, a XV. századra, esetleg a következő század elejére utalnak. Az 1941-es renováláskor a cukrászda boltozatán két babérkoszorúba foglalt címer tűnt elő, ezeket utóbb bemeszelték, hanem a cukrászda ajtaja és kirakata feletti két táblán még ma is jól olvasható a felirat. Az ajtó felett: Invidiam ferre aut fortis au[t] foelix potest (A bátor vagy a boldog képes elviselni az irigységet). A kirakat felett: Miser[r]ima est fortuna quae inimico caret (A legnyomorúságosabb az a szerencse, amelynek nincsen ellensége). A két táblából összekombinálható az 1642. május 7-i dátum, bizonyára akkor építették át reneszánsz stílusban a házat, a

feliratok a kor szellemét tükrözik. 1869-ben már 16 lakóhelyiséges emeletes házként veszik nyilvántartásba, 1906-ban Farkas Vilmos tulajdonos Tyiorán Sándor és Horváth Lajos tervei alapján emeletes udvari szárnyépülettel bővítteti ki.

Ács Ferenc festménye a Sora telkén egykor álló épületről (1900 körül)
(Szathmáry János tulajdona)

Az 1938-as telekkönyv felállításakor a földszinten 2 üzlethelyiséget, 2 raktárt, 2 műhelyt, 8 szobát, az emeleten 9 szobát és 4 konyhát találnak. Az udvar végén és a földszinten ma is műhelyek vannak (üvegcsiszoló, címfestő).

A ház 1744-ben Enyedi János „negyedkapitány”-é, 1845–1854 között Ajtai Sámuel arany- és ezüstműves lakik itt. 1869-ben az első telekkönyvbe bejegyzett tulajdonosa a híres megyei főorvos, Intze István orvostudor. 1879-ben négy kiskorú gyermekére száll a ház, özvegye, Schidelmayer Mária haszonélvezeti jogával. 1892 őszén Vecsey Sámuel lisztkereskedő és felesége, Frank Amália, valamint Farkas Vilmos és neje, Vecsey Róza kebelezi be a házat. 1930-ban dr. Lustig Jenő ügyvéd vásárolja meg, 1942-ben özvegyére, Havas Erzsébetre marad, a 40-es évek végén államosítják. A mai üvegesüzlet helyén Vecsey, majd örökösei – malomtulajdonosok, liszt- és gabonakereskedők – tartottak üzletet; a mostani cukrászda-helyiségben az 1862-ben alapított Müller utóda Somlyai Mihály üveg- és porcelánkereskedés, az 1930-as évektől a Soltész-cukrászda működött. Az emeleti részen bérbe kiadott lakásban az egyetem alapítása után néhány híres egyetemi tanár lakott: 1874-től Géber Ede, az első kolozsvári s egyben legelső magyar bőrgyógyászprofesszor; 1878-tól Klug Nándor fiziológus orvostanár, később akadémiai tag, 1888-tól pedig Purjesz Zsigmond, a kitűnő diagnosztika, az első magyar belgyógyászati tankönyv szerzője. (Régi helyrajzi száma: 405, az új: 122; 582-es számú műemlék.)

Az **5. szám** alatt látható modern **Sora-épület** helye egykor három házas telekre oszlott. Közülük az elsőn (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch 6. sz.) öt lakószobás emeletes ház volt. Veress Ferenc 1859-es felvételén még meredek fedélszéke van két padlásablakkal, az emelet nagyon alacsony, négyablakos; a földszinti bal oldali részét két rácsos ablak, a jobb oldalit hatalmas kapu uralja. A ház Fejér Bálinté, majd a XVIII. századtól

kezdve a nagy múltú szemeriai Joó családé volt, melynek tagjai jelentős szerepet játszottak az unitárius egyház életében is. A Háromszékről származó székely nemesszalád egyik őse Nagybánán, a másik, Márton (az 1620-as években) Kolozsváron pap. Ennek leszármazottai a Joó Dénese: az egyik aranyműves, centumpáter (†1815); fia főkormányshéki tiszttviselő (†1848), talán ő építtet emeletet 1818-ban erre a házra Alföldi Antallal. Leányát, Esztert 1836-ban Gyergyai László (1804–1866) kormányshéki számjegyző vette feleségül. Itt jegyezzük meg, hogy Gyergyai Pál szenátornak és utódainak az 1700-as évek elejétől az 1800-as évek első feléig ma már nem azonosítható házuk volt az utcában. Gyergyainé Joó Eszter (vagy örökösei) 1872-ben Berde Áron (1819–1892) jogakadémiai tanárnak és nejének, Szarvadi Karolinának adja el a házat. Berde korábban az Unitárius Kollégium vegy- és természettantanára, jeles meteorológus, akadémiai levelező tag, az 1872 őszén megnyitott egyetem nemzetgazdaság-professzora, első rektora lesz. 1877 nyarán újjáépítteti a házat, valószínűleg akkor emelték magasabbra az emelet falait s alakították át a fedélszerkezetet. Ács Ferenc egy szemben levő ablakból készült festménye³⁷ szerint a századfordulón az előző házéval egy szinten van az eresze, homlokzata pedig hasonló a mai unitárius püspöki ház melletti tanári szállásához. Berdeéktől 1891 tavaszán az Unitárius Vallásközösség vásárolja meg, ők különben már 1872-ben is alkudoztak a házra. Bizonyára a Berde-féle átalakítás után a földszinten üzlethelyiségeket nyitottak: Osztján József férfi és női divatárúüzlete, valamint Fronsze és Wagner vasraktára volt itt. A lebontás előtt készített 1938-as telekkönyv szerint a cseréppel fedett emeletes téglaház földszintjén 2 üzlethelyiség, 6 szoba és 3 konyha volt, az emeleten 3 szoba és 2 konyha mellékhelyiségekkel. (Régi helyrajzi száma 407, új: 123.)

A múlt alig felidézhető emlékei közé tartozik a következő, földszintes egykori ház (Belső Magyar – Mareşal Foch 8. sz.). 1869-ben öt lakóhelyiséget számláltak benne. Lebontásáig az unitáriusok a második, majd első papi házként ismerték; a fiatalabb, később az egyik pap járandósága volt ez a szállás. E telek is, akárcsak az előző, a Szappan(y) utcára rúgott ki, azt a részét egy ideig a szomszéd telek tulajdonosa, Fejér Bálint bírta, majd Szentiványi György, akinek két kisebb háza is volt a telken. Az unitáriusok megvásárlásakor „Solymosiano-Ajtai ház”-ként emlegetik,³⁸ ami arra utal, hogy egy Solymosi nevű családtól vették meg Ajtaiék. Tudjuk, hogy még korábban, az 1700-as évek első felében Tordai Mihály csizmadiái volt a telek. A ház unitárius kézre kerülését így foglalja össze Jakab Elek:

Az egyházközség „e korszakban szerezte meg első papi lakát s telkét. Ajtai János és neje, Nagy Zsuzsanna ti. 1788. aug. 14-én kölcsönöztek az unitárius főtanoda pénztárából 100 forintot, amit nem fizetvén ki: az egyházközség 1797. márc. 28-án végrehajtással vétetett eleget, s azon összegben és végrehajtási költségben a kölcsönvevő azon hátulsó házat és boltját a telekkel és a ház alatt levő pincével együtt, mely volt Bel-Magyar utca északi során nyugatról Joó Dénes (ma Berde Áron egyetemi tanár), keletről Pákei József tanár utódai háza (ma volt püspöki lakház) szomszédságában, maga részére foglaltatta el. Ajtai ezen telke első részét a rajta levő házzal és pincével együtt 626 r. frt. 32 kr. tartozásban szintén végrehajtás útján elbecsülték Gyulai Istvánné Viski Sára részére, kezére is adták (assignálták) olyanformán, hogy a kapu köze és konyha a kamaraszékkal és udvar egy részével együtt közre bocsátassék; mely átadott részt, miután az írt nő 1801. november 23-án tanácsi engedéllyel árverezésre bocsátott, Gyergyai Mihályra, mint a főtanoda pénztárnokára, s többet (628

³⁷ A festmény a Sora-épületben lakó Szathmáry János nyugalmazott egyházi tanácsos tulajdona. Szathmáry János számos adatot szolgáltatott a Sora-épület felhúzásával kapcsolatban.

³⁸ Az unitárius épületekre vonatkozóan áttanulmányoztuk a képviselőtanácsi (EKT), főtanácsi jegyzőkönyveket, leltárkönyveket, Benczédi Gergely feljegyzéseit, valamint az egyházközségi iratokat.

forintot) ígérőre le is verték. Ebből a hitelező nő követelése 504 m. forint és 64 pénz, úgyszintén a 90 pénzben megállított költség is az unitárius vallásközönség által 1801. december 27-én kifizettetvén: az egész telek és ház birtokába ment át, a főtanoda, illetőleg a vallásközönség pedig átengedte az eklézsiának, mely fizetés később 1808. kettőjük közt történt számvetéskor a hitközségnek fizetni kellett bizonyos összeg egy része végleges törlesztésül vétetett. Csaknem száz év múlva az unitáriusok papja ismét külön csöndes otthont talált, ahol lennie szükséges – a főiskola mellett s a templom közelében...”³⁹

E túlságosan is részletező ismertetés végén a piaci templom és a papi lak elvételétől eltelt száz évre utal Jakab Elek, megfigyelve arról, hogy közben még több papi házat vett és adott tovább az egyházközség. A telek hátsó részében levő házat 1803-ban Kint Mihály kőművespallérrel javíttatják meg, s 1805-ben költözik bele Márkos György lelkész, mivel a templomépítés költségeinek fedezésére eladják a Belső Monostor utcai szegletházat, melynek emeletén imaterem, földszintjén papi lakás volt (ma étterem van benne).

1835-től a házat a külföldön tanuló Kriza János részére tartják fenn, aki hazatértétől 1861-ben történt püspökké választása utánig e házban lakik, itt írja verseit, innen indítja a Keresztény Magvető című egyházi folyóiratot, s itt szerkeszti egybe a *Vadrózsák* első kötetét. Az Akadémia még 1841-ben levelező tagjául választotta. Kriza 1862 áprilisában költözik át a püspöki házba, helyét a szószéken és e lakban is Ferencz József foglalja el, aki másfél évtizeddel később szintén a püspöki szék és lak örököse lesz. De közben filagóriát építtet a kertbe (utóbb az egyházközségre hagyja), 1875 júliusában az új járda magas szintje miatt a házat szinte átépítik: padlózatát, kapualját felemelik, meredek fedelének ívét megtörik, a későbbi fényképeken jól látszik a régi fedél nyoma a következő házon. Ferencz József utóda Péterfi Dénes, aki 35 évig szolgálta az ekléziát, s közben a teológián is tanított, kitűnő bölcselő, szónok, évtizedekig a Keresztény Magvető szerkesztője, arcélének kialakítója volt. Az ő kérésére vezették be 1901-ben a vizet és a csatornázást. 1911 decemberében – teljes testi és szellemi erőben – elődeitől eltérően saját kérésére nyugdíjba megy, s innen a Kül-Magyar utcába költözik. Ekkor a házra emeletet akarnak építeni, majd eladják a vallásközönségnek, amely így a szomszédos házakkal együtt birtokolja s bérlőknek adja ki. Udvarán volt Lengyel Jenő és Selényi Marcell vízvezeték- és csatornázási vállalkozók, központifutás-szerelők irodája-műhelye az 1910-es–1930-as években. Az utolsó, 1938-as telekkönyvi felmérés szerint e cseréppel fedett téglaházban 4 szoba és 1 konyha volt. 14 lépés hosszú frontjának egyharmadát a kapunyílás tette ki, mellette két ablak nézett az utcára. A múlt század elején szimmetrikus „ikertelek” lehetett ez az előző házzal: közbül a két nagy kapu, jobbra és balra két-két ablak. (Régi helyrajzi száma 408, új: 124.)

Az unitáriusok levéltárának, jegyzőkönyveinek köszönhetően az egykori Belső Magyar utca 10. sz. (Kossuth Lajos – Mareşal Foch 10/A) alatti telek történetét is ki lehetett bogozni. Első ismert tulajdonosa Bányai István, utóbb Dobolyi Mihály, majd Guczi Dániel bírták. Pákei Dánielné (később Nekkeli Györgyné) révén kerül a telek 1696-ban a család kezére. Az ő fia, Pákei János (1688–1748) 1712-től kolozsvári unitárius pap, aki ismertté teszi a városban a család nevét, leszármazottai mind előkelő szerepet játszanak a polgári életben,⁴⁰ van közöttük táblai ítélmester, városi főbíró és kollégiumi kurátor. E ház utolsó tulajdonosa Pákei József (1759–1802) és felesége, Kovácsi Mária. Pákei az Unitárius Kollégiumban filozófiát és németet tanít, igazgatónak és egyházi főjegyzőnek is megválasztják. Mikor a Kollégiumot

³⁹ Jakab Elek: *Kolozsvár története*. III. (1690–1848) Bp. 1888. 878.

⁴⁰ Szeőkeffalvi Szent-Miklós László: *A pákei Pákey (másként Tamás) család*. Magyar Családtörténeti Szemle 1943. 130–136, 155–159, 182–186, 214–217, 237–240.

építették, erre szerettek volna terjeszkedni, de ők nem voltak hajlandók megválni házuiktól. Aztán az özvegy halála után az örökösök elárvereztették a házat, s 1819. november 30-án végre megvehette az egyház.⁴¹ Hogy az akkori ház milyen volt, arról semmilyen adatunk sincs, csak annyit tudunk, hogy a földszintje egy tanári szállásnak felelt meg. Alighanem széles kapualja s keletre két ablaka lehetett. Benczédi Gergely egy feljegyzése szerint 1856-ban húztak rá emeletet, Gál Kelemen szerint az emeleten nem voltak közfalak, ezeket 1860 április–augusztusában Kagerbauer Antallal építették. Tény, hogy Veress Ferenc 1859-es felvételén már emeletes ház, stílusa teljesen azonos a mellette levő kollégiuméval. Felül 4, alul 3 ablakos, a nyugati szélső ablak helyén van egy keskeny, lépcsővel megközelíthető kapu. A földszinten egymást követően Füzi János (1776–1833) kollégiumi bölcselőtanár, Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1852) jeles költő, a történelem és földrajz tanára, kollégiumigazgató, 1845-től püspök; Berde Áron (1846 körülől 1866-ig), valamint Nagy Lajos (1828–1910) lakik. Nagy 1866 szeptemberében az átellenben lévő sarokház emeletéről költözik ide. A kollégiumban görögöt és magyart tanított, Krizával együtt ő indította meg a Keresztény Magvetőt, a Mátyás-szobor felállításának egyik kezdeményezője volt, verseket is írt.

Az emeletet egy ideig bérbe adták, majd kinevezték püspöki szállásnak: Kriza János 1862-től lakik itt, 1875. március 29-én innen is temetik. Utóda Ferencz József, aki már 1880-tól panaszkodik, hogy népes családjának szűk ez a lakás. Több bővítési terv után 1883-ban új házat vesznek a szemben levő oldalon püspöki szállásnak. 1885-ben Ferencz József át is költözik, Nagy Lajos csak 1886 októberében távozik, s 1887 őszén a kollégiumhoz csatolják az épületet. Így öt tanteremmel s néhány lakószobával bővült az iskola. A ház egykori kapuját ekkor alakíthatták át ablakká, fedelének a kollégiuméval párhuzamos vonalát pedig megtörték – mint látható a századunkban készült fényképeken. Az épületet csak a régi telekkönyv vette külön nyilvántartásba emeletes közházként 9 lakhelyiséggel, utóbb már külön házszámot sem kapott. A kollégium új épületének elkészülte után a századfordulótól az emeleten unitárius leányinternátus működött, a földszinten Seiler Lajos zsinór-, gomb- és paszománygyára, valamint üzlete.

Az előbb bemutatott három egymás melletti ház az 1930-as évek végén kétségtelenül nem tette kihasználhatóvá a központi fekvést, a Főtérhez való közelséget. Másrészt állandó javítást-karbantartást igényelt. Így jutott az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 1938 áprilisában arra a határozatra, hogy elfogadja a Bukarestben nagy lerakattal, áruházzal rendelkező prágai Sora cég (Steuer et Friedländer) ajánlatát egy itteni üzletház felépíttetésére. A befektetést az is siettette, hogy a földreformkor kisajátított egyházi földekért kapott agrárkötvények meglehetősen magas árfolyamot értek el, értékük csökkenésétől tartottak. Először csak egy egyemeletes házat terveztek ide, de a városi hatóságok négyemeletesnél kisebb házak építését nem engedélyezték az utca ezen szakaszán. A három beérkezett ajánlat közül a kolozsvári Strasser és Öhlbaum cégét fogadták el. A terv véglegesítését Öhlbaum Áron és a Sora vállalat Schneider nevű mérnöke közösen végezte. Ennek megfelelően a földszinten az utcai bejáratától jobbra a Sora Rt. 60 m hosszú, a Forduló utcáig benyúló üzlethelyisége lesz, a hátranyúló szárny földszintesnek épül, de olyan alappal, hogy még két emeletet elbírjon. A cég a szuterént (kivéve az óvóhelyeket és a lakók pincéit) raktárnak, az első emeletet irodának veszi bérbe. A II–III–IV. emeleten három-három lakás lesz, mindegyik háromszobás-mellékhelyiséges, központi fűtéssel, melegvíz-szolgáltatással. Vagyis a legmagasabb akkori igényeket is kielégítette.⁴² A Sora Rt. jelentős összeggel járult hozzá az

⁴¹ Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története*. [Kolozsvár] 1935. I. 256.

⁴² *Strasser–Öhlbaum Co.* Gazda Újság 1938. aug. 13., valamint az EKT jegyzőkönyvében az 1967/1938 sz. (Jelentés a kolozsvári új építkezésekről)

építkezéshez, kifizette előre egyévi bérét, ugyanakkor elnyerte a 14 évi bérleti jogot. Az egész építkezés mintegy 15 milliós költségvetésével a két világháború közti egyik legnagyobb kolozsvári befektetést jelentette. 1938. december 1-re a fedél felhúzzák az épületet, s a Sora cég át is veszi helyiségeit, az egész épület 1939. október 15-re készül el. A két kis üzlethelyiséget Ullmann Ferenc címfestő és a képeket, porcelánt, szőnyeget árusító Pax cég veszi bérbe. 1941-ben a Sora cég az államhatalmi változásokra hivatkozva felbontja szerződését, a nagy üzlethelyiséget a MÁGISZ (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete) veszi át, s apró elárusítóhelyekre osztja; a világháború után a Victoria élelmiszer-kereskedelmi szövetkezet bérlő, végül az „Alimentara” nevű állami üzletek legnagyobbikaként 1971-ben újra összenyitják az egész helyiséget, s a hagyományos Sora névre keresztelik. A két kis üzlethelyiséget is egybenyitják talponálló kávézónak.

A Bauhaus típusú szürkére festett, környezetétől meglehetősen elütő épületben drágák voltak a lakások, s csak jó keresetűek engedhették meg maguknak, hogy itt lakrészt béreljenek. Ismertebb nevű bérlő volt Hidegh Mihály, a piarista paptanárból meggyőződéses unitáriussá lett matematikus, harminc évig volt az Unitárius Kollégium tanára, a Sora felépítése előtt is e helyen lakott a 6. szám alatt; Ölvedy Zsóka színésznő; Zolnai Béla irodalomtörténész, nyelvész, egyetemi tanár, a modern magyar stilisztika egyik megalapítója; dálnoki Gaal Elemér, Kolozs vármegye alispánja; Abrudbányai János teológiai tanár; Vintilă Rădulescu, a Nemzeti Színház főrendezője; Sili Munteanu színésznő. 1941–1944 között a ház egész negyedik emeletét a Béli Kálmán vezette Erdélyrészi Gazdasági Tanács bérelte. (A ház az 1980-as években még nem volt telekkönyvezve.)

A **7. számú** (Belső Magyar 12/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 10. sz.; Kossuth Lajos 7. sz.) házról könnyű megállapítani, hogy a múlt század elejéről való, s közintézetnek készült. Ebben a kétemeletes, 30 helyiséges épületben működött közel egy évszázadon át Kolozsvár egyik legrégebbi iskolája, a múltját 1557-ig visszavezető **Unitárius Kollégium**. Az intézet történetét megírta Gál Kelemen kétkötetes művében, úgyhogy mi csak az e helyhez és építkezésekhez fűződő adatokat soroljuk fel. Az unitáriusok által a plébániához folytatásaként felépített 39 szobából álló „piaci nagy oskolát” alig negyedszázadig használhatták a diákok, a főtéri templommal együtt ezt is elvették a katolikusok. Szentábrahámi Lombárd Mihály tanár, későbbi rektor és püspök kezdeményezésére 1718-ban a Belső Magyar utcai Huszár-féle házba költözött az iskola. Ez egy alul négy, felül két szobából álló emeletes ház volt a Pákei-háztól keletre, még korábban vásárolták az unitárius aranyműves Huszár Mihálytól. Ekkoriban elég rossz állapotú az épület: a Rákóczi-féle szabadságharc lövéseinek nyomai is látszottak falain. A legnagyobb helyiséget imateremként is használták.

Az iskola idetelepítésével lényegében azt a magot teremtték meg, amely körül rendre a város unitárius központja kialakult. A diákok létszámának növekedése már 1721–1722-ben szükségessé tette a ház bővítését két szobával. 1725 decemberében sikerült a szintén unitárius Szíjgyártó István kelet felőli, a Szappany utcai sikátorig terjedő 3 szobás házát megvásárolni. Ennek még kapualját is átalakították negyedik szobává. (Gál Kelemen szerint Kövendi Dániel volt a ház tulajdonosa.) Ehhez 1726-ban egy kisebb sikátor menti telket, 1742-ben pedig egy Szappan(y) utcai szomszédos telekrészt vásároltak a rajta levő faházzal együtt, úgyhogy a század közepére egy szabályos négyszögletű, a Magyar utcától, sikátortól és Szappan(y) utcától, nyugatra pedig a Pákei-háztól határolt telke volt az iskolának. Az 1760-as évek közepén 200 diák járt a kollégiumba, s ez tette szükségessé az állandó toldozást-foldozást, vesszőfonatú ideiglenes helyiségekkel való bővítést. 1779-re már 21 szobájú az épület, neve is van mindegyiknek: földrészekről (Trója, Róma, Belgium, Paris, Florentia, Amerika, Ázsia, Európa). Hanem az ideiglenes, diákkézzel végzett építkezések idővel életveszélyessé váltak, úgyhogy 1779-ben elhatározták az épület felújítását. Mária Teréziától kaptak rá engedélyt, s a

Magyar utca felőli szárnyat 1780 őszére rendbeszedik. A sikátor felőli szárnynak azonban az alapja annyira gyenge, hogy teljesen új alapozásra van szükség, ehhez viszont újabb építési engedély kellett, melyet 1781 márciusában kapnak meg Bécsből.

A régi Unitárius Kollégium és a templom 1859-ben (Veress Ferenc felvétele)

Pénzhiány miatt azonban csak 1795-től kezdenek az építkezéssel foglalkozni. Ekkor már a sikátor melletti szobák annyira lesüllyedtek, hogy „az ablakon nemcsak a kutyák kukucsáltak be, hanem a békák is beugráhlhattak”.⁴³

Az unitárius főtanács 1800 januárjában küld ki építési bizottságot, mely Ugrai László unitárius mérnököt és Leder József építőmestert kéri fel a sikátor felőli szárny megtervezésére. Hogy az első tervet közösen készítették, vagy csak Leder készült-e el a tervvel, ma már nem tudjuk megállapítani, azután mindenütt Leder szerepel egyedül. Novemberben elhatározták, hogy a Magyar utca felől is új, kétemeletes épületet emeltetnek s ennek tervét szintén Ledertől kéri. Itt a Huszár-féle ház néhány falát is hasznosítják. Az építkezés 1801 tavaszán indul, s 1806 őszéig tart. Közben módosítják a sikátor felől épülő auditórium tervét – kétemeletnyi legyen a magassága, két ablaka pedig színes üvegből készüljön, meghatározzák a kályhák színét (zöld), 1804 októberében pedig az oszlopos főkapuról döntenek. Arról is határoznak, hogy az épület Szappan(y) utca felőli vége ne tűzfalal legyen lezárva, hanem szarufák maradjanak, lehetővé téve a további bővítést, amire sor is került 1860-ban, amikor Kagerbauer Antallal négy osztálytermet építettek a keleti oldalon, a sikátor mentén. Az épület lakatasmunkáit Ungvári István és Veres György, asztalosmunkáit Fizi Mihály és Vas József, a bejárat kapu kőfaragását Hartman Antal végezte.

A ma is álló kétemeletes kollégiumépület kilencetengelyes Magyar utcai frontja díszes kivitelezésű: kései barokk és klasszicista díszítőelemeket kombinál. Az első emelet ablakai felett meanderdíszes, alattuk pedig szalagfonatos téglalap alakú faltükrök találhatók. Az alacsonyabb második emelet egyszerűbb kiképzésű, az oldalhomlokzat pedig alig díszített, ezen inkább a késő barokk jelleg dominál. Jón oszlopos, két urnával díszített kapuja a piarista rendház barokk portálját visszhangozza. Leder erkéllyel kombinálva már több épületen alkalmazta. A századfordulón ezt a kaput lebontották. Belső keretét belefoglalták az új kollégiumépület egyik udvari falába, elmosódva még kibetűzhető rajta a felirat: MVSIS ET

⁴³ Gál Kelemen: *i.m.* I. 252.

VIRTVTIBVS MDCCCVI / Communitas unitariorum reaedificavit. (A műzsáknak és erényeknek 1806. Újjáépítette az unitáriusok közössége.)

Ebben a század elején minden szempontból modernnek, igényeket kielégítőnek tűnő épületben tanult és tanított az 1800-as évek minden jelentős unitárius egyénisége Brassaitól Szentiváni Mihályon át Krizáig, sőt Gyallay Domokosig; itt szervezkedett a reformkori ifjúság, s itt állították össze a Remény című zsebkönyveket. Az épületben működött az egyetlen unitárius papnevelde, mely 1847-től fokozatosan különvált a kollégiumtól: 1859-ig kétéves, 1885-ig hároméves, majd négyéves tanulmányi idővel – többnyire a kolozsvári pap, a püspök s egy-két besegítő gimnáziumi tanár oktatta a lelkészi pályára készülöket. 1896-ban alakul meg az önálló Unitárius Vallásközösség Papnevelő Intézete Boros György dékán vezetésével, melynek hallgatói 1897-től miniszteri engedéllyel a kolozsvári egyetemre is beiratkozhattak és bölcsészeti doktorátust szerezhettek. A XIX. század végén több mint 400 tanuló, 10–15 papnövendéket oktató 12–14 tanár ebben az épületben. A gimnáziumi oktatás igényei egyre fokozódtak: szaktantermek felállítása vált szükségessé, meg kellett szüntetni az internátus zsúfoltságát, ha lépést akartak tartani a kor követelményeivel és a város másik két nagy múltú iskolájával. Így vált szükségessé az új kollégium felépítése.

A kiköltözés előtti állapotokat Boros György örökölte meg:⁴⁴ eszerint a felső emeleten a templom felől 3, a Magyar utca felől 4, az udvar felől 2 (összesen 9) szoba, a középső szinten ugyancsak 9 szoba és a 10. számmal jelölt díszterem, a földszinten pedig 10 szoba volt. Ehhez járult az 1860–1861-ben épült földszintes szárny 5 helyisége, úgyhogy 1901-ben 55 helyiséggel rendelkezett az intézet, közülük 50 pléhtáblás számmal volt ellátva, de a legtöbb szobának hagyományos, öröklődő neve is volt. Közülük a Róma és a Dézsmacsúr bizonyult a legszívósabb életűnek. A lakószobák inkább a Magyar utcára, a tantermek viszont inkább a sikátorra néztek. A helyiségek felosztása így alakult: 1 teológiai, 9 gimnáziumi, 2 elemi osztályú tanterem, 14 lakószoba, 8 könyvtári, 1 természettani, 2 természetrajzi szertári helyiség, igazgatói iroda, tanári szoba, díszterem, tanácsterem, levéltár, ifjúsági könyvtár stb. Hiányzott a konviktus. A diákok a pártfogóknál kaptak kosztot, vagy saját szobájukban főztek-ettek. A szobák rendjére a szobafőnök (hospes) ügyelt fel, bizonyos kedvezményekért a szegény tanulók takarítottak. Minden szobának megvolt a belső rendje, az egész diáktársadalom kis köztársasághoz hasonlított.

Az 1900–1901-es tanév végén az iskola kiköltözött az épületből, s ezután az egyház kisebb-nagyobb átalakításokkal lakásoknak, műhelyeknek, irodáknak, a földszintet pedig üzlet-helyiségeknek adta ki. Az 1900-as évek elején a főtéri Bánffy-palotából ide átköltözött az 1861-ben alapított „Gámán János örökösei könyvnyomda”, mely később Gámán Dezső neve alatt szerepel. A város legrégebbi magánnyomdájaként hirdetik magukat. Az 1914-ben itt lakó (id.) Jordáki Lajos nyomdász is bizonyára Gámánéknál dolgozott. A nyomdában lapokat, folyóiratokat is nyomtattak, ezek szerkesztősége és kiadóhivatala szívesen bérelt ebben az épületben helyiséget. Így az 1910-es években itt jelzik a Kolozsvári Hírlap című politikai napilap szerkesztőségét. Itt volt az Egyetemi Kör székhelye az 1910-es évek végéig, az Egyetemi Lapok is itt jelent meg 1905–1907 között. 1910-ben az Erdélyi Bakter című élclap tartja itt szerkesztőségét.

Az üzletek közül a leghosszabb ideig a kaputól nyugatra eső részt bérelő Segesváry és Társai nagykereskedő cég áru- és festékboltja működött itt – negyven éven át. 1902-től Eisler Mór, valamint Bogátsi Imre cipészboltja, Ütő Árpád szabászata van itt. Adler A. Adolf vászon- és

⁴⁴ *A kolozsvári Unitárius Kollégium írásban és képekben.* Az új kollégium megnyitásának emlékére szerkesztette és kiadja dr. Boros György. Kolozsvár 1901. 7–10.

konfekció-nagyraktárt tart itt fenn, Terzó Tivadar pedig fodrászszalont. Az udvaron Kisfaludy Árpád könyvkötő műhelye található az 1910–1920-as években. Az első világháború után a Lebeda Rt. fehérneműgyár főraktára, a bejáratától keletre özv. Deákné trafikja, Tana Ferenc villamossági üzlete és a templom felől Bornyász László temetkezési vállalata bérel helyiségeket. A földszint jó részét az 1920-as években a CFR (vasúti) nyomda és egy asztalosműhely foglalta el, a II. emeletet pedig a CFR orvosi rendelőintézete használta. Az I. emelet az 1930-as években a Kovács Margit vezette Unitárius Leányotthoné volt. Ugyancsak ekkoriban a felekezeti alapon szervezett zsidó Haggibor Sportegylet (elnöke Erős Vilmos dr.), valamint a Tenis Club (elnöke Angelotti Kornél) bérelt helyiségeket. Az 1939. decemberi főtanácsi jelentés így mutatja be az épületet: a földszinten két üzlethelyiség, az udvari részen 4 lakás és 1 műhely, szintén az udvar felől egyházi levéltár; az első emeleten: leányotthon, 1 nagy terem, 2 kisebb szoba a Nőszövetség részére; a második emeleten: 2 egyházi alkalmazott lakása, leányotthon. Sürgősnek vélik a vízvezeték felújítását.

Az 1948-as tanügyi reform és az államosítás után az Egészségügyi Minisztérium veszi az egész épületet használatba, s ide rendezik be az Egészségügyi Középiskolát (Technikumot), majd Líceumot. Itt képezik Kolozs és a környező megyék részére az egészségügyi asszisztenseket. Az egész város legkeresettebb iskolája. Évente 400–500 diáklány kapja meg itt az elméleti alapokat, melyek a kórházi gyakorlattal egészülnek ki. 1958–1962 között német elemi iskola is volt az épületben. (Az épület 583 sz. műemlék, régi helyrajzi száma 410/1–2, új száma: 125.)

A régi kollégiumépület után keskeny kisutca következik: találóan hívták Szappan(y) utcai sikátornak, mivel itt lehetett a Főtér felől a legkönnyebben megközelíteni a „Szappan(y)váro-rost”. Utóbb beleolvadt a Kurta Szappan(y) utcába, s a századfordulótól háborítatlanul viseli az unitárius vallás megalapítójának, Dávid Ferencnek a nevét. A sikátoron túl az **unitárius templom** házszám nélküli tornyos fehér tömbje következik, mintegy összekötő kapocsként a régi és az új kollégiumépületek között. Jóllehet ma már nem ez az egyetlen kolozsvári unitárius templom, de a város köztudatában közel kétszáz éve szimbólumként él, egyben a püspök leggyakoribb szolgálati helye is: típust képvisel.

Dávid Ferenc tevékenysége, az unitarizmus kolozsvári kibontakozása a főtéri templomhoz fűződik. Százötven évi használat után a Habsburg-hatalom berendezkedésekor, 1716 márciusában katonai erőszakkal veszik el ezt a templomot, s az unitáriusok nyolc évtizeden át magánházaknál, imatermekben gyülekezhetnek. Négy állandóbb istentiszteleti hely alakul ki: 1. a lengyel unitáriusok Belső Monostor utca déli során levő háza, melyet Lacovius András lengyel prédikátor 1695-ben hagyott az egyházra. 1784-ben aztán a lengyelek, megtanulván magyarul, beolvadnak az eklézsiába, s e házat elcserélik; 2. A Belső Közép utcai tanácsházon aluli püspöki ház, mely még 1666-tól az unitáriusoké, építkeznek is rajta. Az új templom építési költségeinek fedezésére kényszerülnek a városnak eladni 1796-ban. Néhány esztendeig „Salamon temploma” néven a város fogadója működik az épületben, majd 1842-ben lebontják, s telkét fel is használják az új tanácsház építésekor; 3. Pákei János pap Belső Magyar utcai háza, innen rövidesen áttették az imatermet az iskolává alakított szomszédos Huszár-féle házba; 4. Akáts István csürje a Külső Magyar utcában. A század második felében már csak a Belső Monostor utcai két imaház (a lengyelek házat és az ugyancsak a déli soron fekvő sarokházat – melyre emeletet húztak, s amelynek földszintjén az egyik pap lakott), valamint a Belső Közép utcait használták.

Magától értetődő, hogy ilyen körülmények között az unitáriusok legfőbb vágya egy állandó tágas templom felépítése volt. Erről először 1791. július 10-én tanácskoztak a kollégium auditoriumában tartott eklézsiagyűlésen Petrichevich Horváth Ferenc főgondnok vezetésével. Már azt is meghatározták, „hogya a templom a Magyar utcában a Pap és Cantor házok helyére

építtessék, ha csak más fundus nem fog adattatni az országtól vagy eő Felségétől, hogy pedig annál tágasabb lehessen az építés, a Füsüs Kováts Mihályné eő Kegyelme háza megvásároltassék...⁴⁵ A bontás csak 1792 májusában kezdődött: a fentebb megjelölt három ház történetét is megőrizte az egyházi levéltár. Legrégibb ideje a saroktól számított második ház volt az unitáriusoké. Syrmer János szász unitárius pap és felesége, Hints Zsófia 1689-ben cserélte el óvári házát Bányai Ferencnek a Belső Magyar utca északi során Régeni Asztalos János és Imre Deák szomszédságában levő házával, majd ezt 1708-ban kelt végrendeletével az egyházra hagyta, de csak az örökösökkel való hosszas perlekedés után, 1739-ben jutott az egyház birtokába. Többnyire papi lakásként használták. A sarkon levő ház egykor Nagy Mihályé volt, örökösei: Nagy György, Csengeri Istvánné Nagy Zsuzsanna és Nagy Kata 1781-ben adták el az egyházközségnek, attól fogva bérházként vagy kántori szállásként használták. A harmadik házat Füsüs Kováts Györgyné Drézner Máriától hármassal cserével szereztek meg: az 1645-től az egyháznak hagyott és emelettel meg bővített, tanári szállásként használt, Belső Monostor utca északi során levő ún. Pálffy-féle házat 1791-ben eladják, hogy árából megvegyék a Belső Magyar utca északi sorának egyik házát, amellyel hajlandó Füsüs Kováts Györgyné cserélni. Így jutnak az utca északi során egyfelől Senator Bajer László, másfelől az Unitárius Eklézsia szomszédságában levő házhoz. E teleknek csak egy részét építik be, másik része cinteremül szolgál. Végül a Szappan(y) utca felőli részen hosszas perlekedés után 1794-ben Mikó András telkéből vesznek egy 5 öl nagyságú területet, melyből 3 ölnyt „a templom díszességéért”, 2 ölnyt „a kántor udvara szélesedéséért” igényelnek.

Az így kialakult téglalap alakú, majdnem a Hosszú Szappan(y) utcáig nyúló telken az engedélyek megszerzése és Türk Antal kőművespallér tervének elfogadása után, 1792. július 16-án Lázár István püspök imája kíséretében tették le az alapkövet. Pontosan a torony délnyugati szegletének fundamentumába egy kőláda alakjában: ebbe feliratos óntábla, üvegbe zárt három pergamenlap és az akkori fémpénzek egy-egy darabja került. Az építkezés nagyjából a terveknek megfelelően folyt, kis késéssel, mert 1796 májusa helyett decemberre lett kész. Közben nehézségek merültek fel a megfelelő építőanyag beszerzésében, többször is gyűjtést rendeztek a költségek biztosítására, s mert nem gyűlt be elegendő pénz, az egyházközség sorra eladta ingatlanait, vagyontárgyait. A torony „szarvazatát” már csak egyszerű sátoztetőként alakítják ki, boldogabb időkre halasztva a delineatio szerinti fedelet. Az egykor ott állott házak pincéit is felhasználva, kriptát alakítanak ki a templom alatt, melybe utóbb mintegy félszáz temetés történt. A mesterembereket Türk Antal fogadta fel, egyedül Überlacher Antal ácspallérral kötöttek külön szerződést. Az alabástrom szószéket Lázár István püspök készítette Türk tervei szerint, ismeretlen kőfaragómesterrel. A toronyba négy harangot húztak fel. Az első hármon hajós jelkép, fölötte latin nyelvű felirat s egy-egy bibliai idézet, valamint a megjelölés: „A Kolozsvári Unitaria Ecclesia költségével öntetett 1796. Me fudit Johannes Andrasovszki. Claudiopoli.” Tehát ezek is az Andrasovszkiak műhelyéből kerültek ki. A legnagyobb tízmázsás, rajta a „Per varios casus” (Különböző alkalmakkor), a következő ötmázsás, ezen a „Portu meliore quiescam” (Jobb kikötőben megpihenek), a harmadik két és fél mázsás, „Salva tantum ab alto” (Üdvözet csupán a magasból) felirattal. A negyedik harang egy mázsás körüli, s az adományozó neve van rajta: „Suki László 1787”, valamint a Suki-címer. A harangokat először december 12-én este 6 órakor szólaltatták meg, a templomot két nap múlva, december 14-én szentelte fel Lázár István.⁴⁶

⁴⁵ Szabó Dezső: *A kolozsvár-napocai Unitárius Templom építéstörténete*. Szemináriumi dolgozat. [Gépirat] Kolozsvár-Napoca 1977. 9, 30.

⁴⁶ Benczédi Gergely kéziratos jegyzetei a templom építéséről (Benczédi-hagyaték az Unitárius Püspökség levéltárában).

Türk Antal nevéhez már a besztercei, székelyudvarhelyi, erdőcsinádi és marosvásárhelyi református és katolikus templomok tervezése és felépítése fűződött a kolozsvári unitárius megbízatást megelőző időkből. Erre az építkezésre különös gondot fordított, hiszen bemutatkozásnak szánta a városban. A 43,15 m hosszú és 21,25 m széles, 15,70 m magas hajójú, 33 méteres toronyfalú észak–déli fekvésű templom „a késő barokk, klasszicista és rokokó irányzatnak valami különös, szokatlan összhangját”-t teremti meg – írja Balogh Jolán.⁴⁷ A templomtest szinte belesimul a homlokzatba, melynek főpárkánya közepén ívelt. A hajó és a toronytest közötti átmenetet urnás-volutás ovális ablakokkal díszített félormok biztosítják. A homlokzat három tengelyébe eső ajtókat-ablakokat szalagfonat béléttű vakívek fogják össze. A központi tengely felett az „In Honorem Solius Dei MDCCXCVI” (Az egyetlen Isten tiszteletére 1796) felirat. A központi ablak mellett a főpárkány dór fríze a klasszicizmus hatására utal. A templombelső kialakítása inkább barokkos, de újszerű a protestáns templomok szükségleteinek megfelelő tértagolása: egy széles középső és két keskeny oldalhajót alakított ki, s ezeket a pillérek közé illesztett karzatokkal olyan ügyesen tagolta, hogy két egymást metsző ovális benyomását kelti a belső tér, s a dupla hevederekkel elválasztott csehboltozat középső szakasza kupolaszerűen hat. Az akantuszleveles, rózsamotívumos, drapériás szószék kései rokokó jellegű. A templom végében levő ablak felett egykor fekete táblán aranyló betűk hirdették: „Az egyetlen egy Isten tiszteletére építette a kolozsvári Unitaria Eklézsia 1796.”⁴⁸

Az egyházközség csak nehezen tudott kilábalni az erejét meghaladó építkezés adósságaiból. Az orgona építésére 1804 áprilisában kötnek szerződést Metz Sámuel berethalmi orgonakészítő mesterrel, aki 1806-ban adja át művét, mely tízregiszteres; az orgonaszekrényt Posoni György piktor díszíti. Ez az orgona 1928-ig szolgálja a templomot, akkor egy kétmanuális orgona építésére kötnek szerződést a nagyváradi Szeidl Ferenc céggel. 1930. június 1-én szentelik fel az új orgonát, ekkor Zsizsmann Rezső orgonaművész ad koncertet.

A templom alatti vizenyős talaj miatt a boltozat már 1805-ben repedések mutatkoznak, melyeket Leder Józseffel javíttatnak meg, de az épület tovább romlik, úgyhogy már a boltozat lebontását is latolgatják. Alföldi Antal építésmestert a templom megmentőjének nevezhetjük, mert 1831-ben a keleti és északi oldalon épített két-két támpillérrel, valamint a nyugat felől a kollégium falának támaszkodó kettős ívvel s más erősítésekkel sikerült újra összefognia a szétfeszülő boltozatot.

Szomorú a harangok sorsa. A kezdeti négyből ma csak a második van meg. 1849-ben a két kisebb harangot az eklézsia ágyúk öntésére áldozta fel. 1860-ban Fekete Pál öntet Andrásovszki Jánossal egy 2 mázsa 88 fontos kis harangot. De ezt is és a legnagyobb harangot is 1917-ben elrekvirálják háborús célra.

A templom előtti teret 1865-ben faragott kővel rakják ki, a réseket forró mésszel töltve fel, már korábban e területet ütközőkövekkel határolják, hogy szekerek ne hajthassanak ide. 1875 júliusában ér ide a gránitköves járda. Már 1869-ben felmerül a torony héjazatának eredeti terv szerinti felemelése, de ekkor még nincs elegendő pénz, 1902-ben aztán Pákei Lajos építész két változatot is kidolgoz a torony stílszerű befedésére, 1908 májusában adják át a mai barokkos hagymakupolás toronytetőt, így a toronygomb 48,50 m magasra van. 1889–1890-ben a templom előterét belső lengőajtókkal határolják el. A bal oldali előtérbe kerül be 1922 júliusában a híres Dávid Ferenc használatra kerek kő, majd 1924-ben Lacovius András lengyel

⁴⁷ Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Bp. 1935. 37.

⁴⁸ A templomra vonatkozó irodalmat felsorolja B. Nagy Margit a Kelemen Lajos idézett kötetének jegyzeteiben (362.).

pap sírköve is. A Dávid Ferenc-kő hosszas vándorlás után jutott a Torda utca szegletéről erre a megfelelő védett helyre. 1868-tól a templom keleti fala mellett a cinteremben állt, 1884-ben látták el márvány emléktáblával.⁴⁹ A villanyvilágítást 1930 őszén vezették be a templomba. Azóta csak az 1967–1968-as renoválás volt nagyobb esemény e műemlékké lett épület történetében. (A templom 585 sz. műemlék. Régi helyrajzi száma 505/3, új: 127.)

A templom telkén az 1869-ben felállított telekkönyv még két épületet vesz nyilvántartásba: 505/1 helyrajzi számmal egy négyhelyiséges kőházat (Hosszú Szappany utca 2/A) és 505/2 helyrajzi számmal egy háromhelyiséges kőházat (Hosszú Szappany utca 2/B). Ezek történetébe is betekintést engednek az unitárius levéltári adatok. A templom mögötti sarokház Fejérvári György deák, majd Szóts Andormányi Márton tulajdona volt, ettől 1769-ben vette meg az Unitárius Eklézsia. Már 1770-ben el is adják Takács Székely Andrásnak, akitől Kenyeres Mihály kezére kerül a ház. Kenyeres örököse Mikó András, vele folyik a perlekedés a templomépítéshez szükséges 5 öl földért 1794-ben. Tőle a házat Hints nevű veje, majd annak lánya, Zsuzsanna, Aranyosrákosi Székely Sándor püspök felesége öröklí. Ők húzatnak emeletet a házra. 1876-ban újra az Unitárius Egyházközség vásárolja meg az épületet, elismerve özv. Székely Sándorné (1810–1895) életfogytiglani használati jogát. 1882-ben már mint „Kurta Szappany utcai papi ház”-at emlegetik, mely emeletes vályogház alacsony szobákkal, Mózes András pap lakik benne.

1882 végén elhatározzák e ház újjáépítését, hogy megfelelő legyen papi laknak. Hottnér Ferdinánd emeletes, Pákei földszintes ház tervét nyújtja be. Czákó Lajos és Hirschfeld Lajos tesznek ajánlatot az elfogadott Pákei-féle terv kivitelezésére. Már Mózes Andrást ki is költöztették, mikor eladóvá válik a Magyar utca templommal szembeni oldalán a Farkas Gergelyné-féle telek, s inkább annak megvételére fordítják a pénzt. 1884 januárjában e ház átalakításáról is határoznak, főleg, hogy elhárítsák a templomot igen fenyegető tűzveszélyt. Az egész házat pléhvel fedetik, a földszinten harangozói lakást és egy bérlakást, az emeleten pedig két bérlakást alakítanak ki. 1938 júliusában eladják a Marosi Gergelyné-féle szántót, s a pénz egy részét az e telken (Brassai utca 2. szám, Dávid Ferenc utca 1. szám) építendő kétemeletes bérlházra fordítják. Deák Ferenc tervei szerint Demény Andor vezetésével házilag végzi az egyház az építkezést, 1939 őszére készül el a ma is álló bérlház. (Új helyrajzi száma 128, az épület nincs telekkönyvezve.)

A templom telkébe olvasztott Syrmer-telek végében állt a Hosszú Szappan(y) utca 2/B alatti három lakrészes kőház: Csáki Márton elvált felesége, Szöllősi Éva Szappan(y) utca déli során napkeletről Füsüs Kováts György, napnyugatról pedig Szóts Andormányi Mártonnak szomszédságában levő házastelkét 1796-ban vette meg az eklézsia. A templom felépítése előtt a lányok tanító(nő)je lakott e házban, azután harangozói lakásul szolgált. Templom mellett húzódó udvara a Magyar utcáig nyúlt, ott kétfele nyíló tölgyfa kapuja volt. Az épületet az **új kollégium** építésekor bontották le.

A templomtól keletre kétablakos, kapualjas, többnyire földszintes polgárházak hosszú sora következett. Kertjük a Szappan(y) utcára ért, idővel arrafele is építettek egy-egy házat, s eladták a telek végét. 1700 körül a templomon aluli harmadik ház volt az utolsó kőépület, a továbbiak fából és vályogból voltak. Kilenc ház és telek alaprajzát az 1899 őszén megkezdett bontás előtt Pákei Lajos rögzítette, a lebontott házak közül néhányról Kelemen Lajos írt cikket.⁵⁰ A régi telekkönyv pedig megőrizte e házak pontos leírását, utolsó tulajdonosainak nevét.

⁴⁹ Rezi Elek: *A kerekő*. Keresztény Magvető 1979. 2–3. sz. 167–170.

⁵⁰ Kelemen Lajos: *Lebontott régi házak*. Erdély 1899. 85–86.; Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. Erdélyi Múzeum 1944. 293–303., XXII. tábla.

A Belső Magyar utca 14. számú ház (helyrajzi száma 506) Bájer László városi szenátoré volt, akinek özvegye és több Bájer-örökös elcseréli ezt Leder József kőművespallér és felesége, Veisz Anna Szentegyház utcai házával. A csere ellen tiltakozik az eklézsia, mert az épülendő templom és Vass Pál úr háza közötti épület papi lakásnak kellene. Végül 1795-ben egyezsége jutnak Leder Józseffel, aki hajlandó e házat a Belső Monostor utca déli során levő lengyel eklézsia egykori házával elcserélni. E négyhelyiséges, utcára kétablakos, félköríves, kőbélésű kapujú és boltozatos kapualjú ház egyik reneszánsz kőajtajának szemöldökkövén e felirat volt olvasható évszám kíséretében:

15 DAS HAUS STECH IN 95
GOTTES GEVALDT

– Isten hatalmában e ház. Ez istenfélő szász polgár nevét is könnyű megállapítani, mert a felirat alatt bikás címerlap két oldalára a keresztnév (PETRUS) és a vezetéknév (DAUMEN) is oda van vésve. A XVI. századi ajtókeretet az új kollégium nyugati szárnyának földszinti lépcsőfeljárójába falazták be. E ház lett 1796-tól az első papi lak. Ferentzi János volt az első ide költöző lelkész, a „hátsó házat”, vagyis az udvar felőli szobát meghagyták Almási Ádám-né özvegy papnénak. 1819-ben az eklézsia leltárkönyve így írja le az ingatlant: „lévén abban az utcára egy bolthajtásos ház, abból járnak egy sötét boltban, melyből az ajtó a konyhára nyílik és amely konyhából egy ajtó az udvarra ablakaival kinéző két kisdud szobára vezet”. Az elég tágas háznak több bérlőjét ismerjük: 1837-ben báró Intzédi Sámuelné gróf Haller Zsófia, utóbb Sala Elek méltóságos úr, Knausz Antal, 1842-ben Istvándi János kurátor.

1857-ben úgy dönt az egyházközség, hogy mivel az egyik papi feladatkört két felszentelt pap-tanár látja el, e házat és telket tanári szállásul átadja a vallásközösségnek. 1859-ben renoválják a házat, s Székely Mózes főjegyző költözik bele, aki már 1832 óta tanít a kollégiumban filozófiát, méghozzá hegelianus szellemben. Mivel az abszolutista hatalom nem ismerte el az egyház püspökválasztói jogát, ekkoriban püspökhelyettesként ő vezeti az egyházat is. Halála után Pap Mózes kapja meg a lakást, aki latint és algebrát tanított a kollégiumban, 1862-től egyházi főjegyző is volt. A ház utolsó lakója Boros Sándor kollégiumigazgató, matematika-tanár, aki az intézet egyik első hazai egyetemen képzett tanereje, alig pár hónappal élte túl lakóháza lebontását. Az ő idejében a házat igazgatói lakásként kezdték emlegetni.

A papi ház udvarának végén ajtón lehetett átmenni a telek Szappan(y) utcai felén álló kántori házba. Az 1819-es leltárkönyv írja le ez utóbbit: a „háznak és teleknek tiszteletes kántorunk és leányok tanítója használja szobáit, melynek első háza az utcára vagyon, azután egy konyha, melyből a klasszisba nyílik az ajtó. Ezen udvarról vagyon egy átjárás és ajtó a harangozó telkire is, melyen a templomba közelebb járhatnak”. Az unitárius kántornak munkaköréhez tartozott a leányiskolában való tanítás is. Később külön tanítót, tanítónőt is alkalmaztak melléje az osztályok számának megszorodása miatt. Úgy tűnik, hogy a Bájer-féle telek Szappan(y) utcai végét az egyházközség választotta le kántori használatra. Jakab Elek említi, hogy már 1717-től volt unitárius leányiskola, Siménfalvi kántor az általa vezetett iskolával 1797-ben költözött a Szappan(y) utcába. Az épületet 1865-ben bővítették, építették át, június 24-én Ferencz József pap és Kriza János püspök szentelte fel. 1894-ben a leánygyermekek szaporodta és a növekvő tanügyi igények következtében bővíteni kellett a leányiskolát: Pákei Lajos tervei szerint két új, tágas tantermet hoznak létre, és irodahelyiséget, valószínűleg ez teljesen össze is épül a harangozó lakkal. Ezután a kántornak és a harangozónak a templom mögötti szögletében jelölik ki lakását, s a Pákei által 1899-ben a bontás előtt felvett alaprajzon is itt egy két telken elterülő épület látható. Így tehát a század végén közvetlenül a templom mellett, mögött volt az egyházközség legfontosabb tisztségviselőinek a lakása, az egyes udvarok közt átjáróajtók voltak. Az új kollégium építése előtt a leányiskola telkét is

1898. május 8-án eladják a vallásközösségnek, s 1899-ben megveszik a Hosszú Szappan(y) utca túlsó oldalán levő, 13–15. számú telket az új leányiskola berendezésére.

A Belső Magyar utca 16. számú telek (helyrajzi száma 507/1) már 1869-ben külön volt választva a végében levő Hosszú Szappan(y) utca 4. sz. alatti házas telektől (helyrajzi száma 507/2). Az előbbin egy tíz lakóhelyiséges emeletes kőház állott, a templomról készült régi felvételeken jól látszik a kettős francia fedele, a század első évtizedeire utaló stílusa. A földszinten két ablakot egy tágas kapu követett, az emeleten három ablak volt. A Szappan(y) utcai házban négy egymást követő lakóhelyiséget vettek nyilvántartásba.

A Magyar utca 16. számú házat az 1840-es években Tauffer-féle házként emlegették: e jómódú, Nagyszebenből városunkba költöző örmény kereskedőcsalád János nevet viselő tagjaé volt. Itt lakott a forradalom nehéz éveiben, 1847-től 1850-ig az unitárius segédpapi szolgálatot végző Nagy Sándor. Itt volt az 1860-as években Békési József fényképész-műterme. Békési eredetileg sapkakészítő iparosként telepedett le Kolozsvárt, a jobb megélhetés érdekében az 1850-es évek elején a Fötér egyik sarokházában nyitott műtermet, majd onnan költözött e házba, s 1874 körül dolgozott. Nehezen bírta a versenyt Veress Ferencel. Az 1865-ös Kolozsvári Nagy Naptár szerint abban az évben Békésin kívül még négy fényképész működött a városban. A telekkönyv felállításakor, 1869-ben már id. Gajzágó Antal szamosújvári lakosé a ház, s ennek özvegyétől, Dragomán Annától veszi meg az Unitárius Vallásközösség 1894-ben. A ház emeletét rendszeresen bérbe adták. Itt lakik élete utolsó három évében és itt is hal meg Engel József (1807–1870) orvosdoktor, aki német származása ellenére magyar nyelvészeti kutatásainak köszönhetette akadémiai levelező tagságát. 1874-ben Orelli Hugó kereskedő feleségét, Reich Erzsébetet, 1889-ben pedig Müller János szűcs özvegyét, Binecz Juliannát kísérik innen a Házsongárdi temetőbe. Alighanem e hölgy egyik őse lehetett az 1763-ban született s ez utcában lakó naplóíró Binetz István unitárius polgár, akinek a templom megnyitásáról és az 1798-as tűzvészről készített feljegyzéseit az Ellenzék 1902. augusztus 26-i számában adták közre.

A Belső Magyar utca 18. számú telken (helyrajzi száma 508) egyetlen ház állott: a frontra egy kétablakos szobája volt, mellette a nyugat felőli részen egy széles dongaboltozatú kapualja, úgyhogy a 16. sz. és 18. sz. kapuja egymás mellé esett. 1869-ben 6 lakóhelyiséget telekkönyveztek, Pákei Lajos lebontás előtti alaprajzán már vagy kilenc számlálható, ami arra utal, hogy még hozzáépítettek hátrafelé néhány szobát. E telken nem volt a Szappan(y) utca felől épület, úgyhogy tágas udvara, kertje lehetett. Ez volt a legutolsó, még XVII. századból való kőház a várfalak felé menet: bontásakor egy megrongálódott faragott szemöldökkő került elő, rajta a MEMENTO MORI NON... hiányos felirat, alatta az építtető szász polgár neve: Mathias Roth, a harmadik sorban pedig az 1699-es évszám. A feliratot egy nem azonosítható szerszám (mesterségjelvény?) képe osztotta ketté. E ház a XVII. századtól számon tartott tekintélyes iparos bágyi Joó családé volt; utolsó sarja, bágyi Joó István (1801–1881) itt élt haláláig. Az Unitárius Kollégium elvégzése után Bécsben szerzett orvosi diplomát, s amikor 1838-ban a kolozsvári Orvos-Sebészeti Tanintézethez nevezték ki, ő volt – Szinnyei József lexikona szerint – az első unitárius Kolozsvárt, kit állami intézetnél alkalmaztak. Természet- és növénytant adott elő, 1850-től a fűvészkertnek is igazgatója lett. Sajat gyűjteményeit az Unitárius Kollégiumra hagyta.

A 20. szám alatti, az előzőeknél szélesebb telken három épület is állt. A Magyar utcára néző, 10 lakóhelyiséggel rendelkező épületnek egy része (nem feltétlenül a frontja) emeletes volt. Az utca felőli két ablakát követte a kapualj. A telekkönyv felvételekor a Szappan(y) utcára (6. sz.) két keskeny épülete ért ki: egy négyhelyiséges a nyugati telekhatár mentén (helyrajzi száma 510/2), s egy háromhelyiséges kelet felől (helyrajzi száma 510/3), a kettő közt szűk udvar

húzódott. A lebontási alaprajz szerint a nyugati épületet vagy két helyiséggel megtoldották. 1869-ben a ház tulajdonosa Alsó Zsigmond özvegye, Jánosi Rozália. A régi naptárakból tudjuk, hogy 1845-ben Stancz József kalapos és három szabó lakott itt. Közülük Schwartz Pál és Naiber József fehérneműszabók a német, Árkosi Alajos a magyar szabócéh tagja volt. 1877-ben Gál Dániel és román neje, Ungur Iustina tulajdona lesz a ház, kiskorú örököseitől (Iustina, Virginia) veszi meg 1895-ben az egész telket az Unitárius Vallásközösség.

A Belső Magyar utca 22. számú keskeny telkecskén egymás után két ház állott 1869-ben. A 22/A (helyrajzi száma 511/1) négyhelyiséges, a 22/B (helyrajzi száma 511/2) kéthelyiséges lehetett, de a század végére teljesen összeépítették őket, úgyhogy a lebontáskor vagy 11 helyiség követte egymást a telek keleti szélé mentén. Az utcára csak egy ablak nyílt, nyugat fele esett a kapualj. Első ismert tulajdonosa Huszka József cipész és neje, Horváth Aloisia; tőlük 1895 nyarán kerül az Unitárius Vallásközösség tulajdonába. A 24. számú jóval szélesebb telken 1869-ben két épület állott. A főutcára 512/1 helyrajzi számmal egy szintén négyhelyiséges, a frontra kétablakos kényelmes ház, a Hosszú Szappan(y) utcára (8. sz.) 512/2 helyrajzi számmal egy szintén négyhelyiséges, párhuzamos szobákból álló, keskeny kapualjas épület. A századfordulóig a telek nyugati szélé mentén még több kis helyiséget toldottak mindkét épülethez. A XIX. század első felében Mátéfi-házként emlegetik, 1820-ban Mátéfi Ferenc aranyműves lakik itt. A kissolymosi Mátéfi család Kelemen Lajos szerint a XVIII. században költözött Udvarhelyszékről Kolozsvárra, tagjai itt városi tisztségviselők, illetve az ötvöscéh mesterei voltak. Az 1795-ben elhunyt ősük, Mátéfi Dániel ötvösjelvényes sírkövét Kelemen Lajos írta le. Mátéfi Dániel különben 1763-ban tett rézmetsző próbával jutott a céhtagok sorába. Kelemen a Majális és Petőfi utcák találkozásánál említi egy 1790-es években épült Mátéfi-házat,⁵¹ az is a család egyik ágáé lehetett. A telekkönyv felvételekor ez a 24. számú ház már Kozák Eduárd és néhai neje, Tauffer Aloisia tulajdona, a feleség örököse Tauffer Károly kereskedő, de a férj megváltja a házrészét, s 1891-ben Kazlovszky Edéné Boér Margitnak adja el, akitől 1894-ben jut az Unitárius Vallásközösség tulajdonába. Lebontásáig benne lakott Nagy Gyula (1854–1926), az Unitárius Kollégium első, 1891-ben beiktatott diplomás rajztanára, festőművész.

A 26. számú keskeny telek (helyrajzi száma 513) háza 1869-ben még csak két lakóhelyiséges volt. Utóbb a bontás előtti alaprajz szerint számos szobácskát ragasztottak hozzá, a Szappan(y) utca felőli végén is volt külön szám nélkül egy háromhelyiséges épülete. A telek nyugati szélé mentén nem is volt boltozatos kapualj, csak egyszerű bejárati kapu. A kis ház tulajdonosa már az 1820-as évektől Ruzitska György (1786–1869). Egy Morvaországból származó bécsi muzsikuscsalád sarjaként Bánffy János hívta meg 1810-ben Erdélybe nevelt lányainak zenetanárául. Ezek férjhezemenetele után 1819-ben Kolozsvárra költözött, s fellendítette a város zenei életét, az 1819 óta működő „Musikai Egyesület”-hez csatlakozva, 1835-ben már annak igazgatójává választották. Ezt a zeneiskolát ő szervezte át 1837-ben konzervatóriummá, s haláláig igazgatta. Nemcsak a város legtekintélyesebb muzsikusa és zenetanára volt, hanem eredeti műveket is komponált. Özvegye, Fuchs Antónia még életében, 1891-ben eladta a házat Pap Ernőnek és feleségének, akiktől 1895 őszen vették meg az unitáriusok.

Az előző telek keleti szélé és a következő 28. sz. alatti (514-es helyrajzi számú) telek teljes egészében a Berde Mózes utca területét adta. A 28-as számú ház 1869-ben hathelyiséges volt, s az előző épület tűzfalának támaszkodott, boltozatos kapuja a telek keleti szélére esett. Akkor több más környékbeli házzal együtt a marosújvári Grün Izraelé volt. Tőle vásárolta 1874-ben özvegy Dobokai Károlyné Horváth Borbára és négy gyermeke, majd ezektől 1892

⁵¹ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. Buk. 1982. 90–93.

szeptemberében Török Imre (1860–1919) tiszteletbeli városi főorvos és felesége, Biasini Anna, akiktől 1899 júliusában sajátítja ki az egész telket Kolozsvár város közönsége. Az utcanyitás szükségessége ezen a helyen már az 1880-as évek kolozsvári sajtójában felmerült, annál inkább, mert a Hosszú Szappan(y) utcán túl már megvolt a folytatás: Gyermekkert utca. Ugyanis a Belső Magyar utca e során levő, 1873-ban alapított Fröbel Gyermekkertnek (óvodának) a századfordulót megelőzően itt épülete, filagóriás kertje volt. 1891-ben özv. Dobokainé fel is ajánlotta a telket megvételre a városnak utcanyitás céljából. A terv azonban csak akkor vált kivitelezhetővé, amikor sor került a nagy építkezésekre, s az unitáriusok legkeletibb telkükből egy részt fel is ajánlottak a városnak. Már 1899 nyarán elhatározta a város, hogy a vallásközösség kérésére az új utcát Berde Mózesről, az unitáriusok nagy alapítványtevőjéről fogják elnevezni.⁵² E nevét 1964-ig megőrizte, akkor Frederic Joliot-Curie-ről keresztelték el. A 28-as számú házat 1900 májusában bontották le, de az úttestet csak 1901 őszén adták át a forgalomnak, amikor az új kollégiumépület és a keleti oldalt szegélyező Haller-ház felépült.

A templomtól keletre eső telkek, mint a fentiekből látható, 1895-re mind az Unitárius Vallásközösség tulajdonába jutottak. A telkek összevásárlását hosszas előkészítő munka előzte meg. Az 1880-as években az Unitárius Egyház csak úgy tudja fenntartani iskolája színvonalát, ha államsegélyért folyamodik. Elnyerésének legfőbb feltétele az állami tanterv elfogadása és a berendezés korszerűsítése volt. A végleges szerződést 1890-ben kötötték meg az állammal, s 1898-ban módosították. Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy az évenkénti 350–400 diák korszerű oktatására-nevelésére a régi kollégiumépület nem alkalmas, az állami ellenőrzéskor ismételten kifogásolták a berendezést, a zsúfoltságot. Eleinte a régi épületet akarták egy új Szappan(y) utcai szárnyal megtoldani, majd a fronton próbáltak terjeszkedni a mai Sora-épület helyén álló házak telkeit felhasználva. Egyik megoldás sem bizonyult kielégítőnek. A Széchenyi téren volt az unitáriusoknak egy Berde Mózesről hagyományozott telke (20. sz.), erre és a szomszédos kis házak helyére szándékoztak építeni, de egyes telkek megvétele lehetetlennek bizonyult. Előzetes tájékozódások után 1894-ben határozták el a templomtól keletre fekvő telkek összevásárlását és az új kollégium e helyre való felépítését. A döntés igen szerencsésnek mondható, mert az eddigi egyházi központ közvetlen szomszédságában egy teljesen új, modern önálló épület felépítését tette lehetővé. A tervek kidolgozására e kollégium egykori végzettjét, Pákei Lajos városi főmérnököt kéri fel, aki már néhány unitárius templom megtervezésével és a város első, akkoriban modernnek mondható szállodája, a New York (ma Continental) eklektikus vonalaival hívta fel magára a figyelmet. Pákei a kollégiumot is az akkor divatos eklektikus stílusban, olasz reneszánsz és ógörög elemek kombinálásával tervezte. Az épület magasabb szeglet- és középső részeire ókori vázakat s figurális alakokat tervezett, de ezek felállítása anyagi okokból elmaradt. A hatalmas épület Pákei főművének, a város egyik díszének tekinthető.

1899 októberében kezdték a régi épületek bontását, s 1901 szeptemberében adta át a kész épületet Reményik Károly építkezési vállalkozó. Az új épület 4365 m²-t foglal el, Kossuth Lajos utcai homlokzata 68,30 m oldalhomlokzata 62,45 m hosszú. A négy szárny 1301 m² nagyságú udvart zár közre, frontja – ahol az irodák is találhatóak – kettős teremsorú, másik három szárnya az udvar felől körbefutó folyosóról közelíthető meg. Különösen jól sikerült előcsarnoka, melyet Brassai Sámuelnek és Berde Mózesnek a szobra díszít. Az előbbi a kollégium leghíresebb tanára, az utolsó erdélyi polihisztor volt, az utóbbi nagy vagyont hagyott az egyházra, amely lehetővé tette a kollégiumépület felépítését is. Az előcsarnokból

⁵² Vö. Ellenzék 1899. jún. 15.

díszlépcső vezet fel az első emeletre, ahol a karzatos díszterem található. Az intézet átadásakor a földszinten a négyszobás igazgatói lakás és iroda, a tanári szoba, a karzatos tornaterem, s két 3–3 szobás bérlakás volt a tantermeken kívül. Az első emeleten a tanterem többsége, valamint a 400–500 helyes karzatos díszterem (amfiteátrum), két szertár, a papnevelde két tanterme és az 50 000 kötetes tanári könyvtár helyiségei, a második emeleten 2 felügyelő tanári lakás, 7 hálóterem, 2 dolgozószoba, zeneterem, rajzterem, a kisebb területű harmadik emeleten pedig hálóterem és egy felügyelő tanári lakás helyezkedett el. Az alagsorban alakították ki a konviktust: étkező- és gazdasági helyiségeket. Az épület modernségét fokozta a víz- és gázvezeték, valamint az akkoriban újszerű központi fűtés.⁵³ Ebben a városi viszonylatban akkor nemcsak a legmodernebb, de a legnagyobb iskolaépületben kényelmesen elfért 400 tanuló, 20 teológus és 30 tanerő. A 200 személyes internátusba többnyire 10–20 egyetemi hallgatót is felvettek.

Az új kollégium egyben az unitárius egyház központi irodáinak is helyet nyújtott. Itt alakították ki püspöki fogadószobát, tanácstermet, majd más jellegű néhány irodát. A díszteremben, melyet 7 egyházi és 8 világi jeles unitárius férfi domborműve díszít, tartották a fontosabb értekezleteket. Idővel minden kolozsvári unitárius intézménynek, társulatnak ide tevődött át a központja. Az Unitárius Egyetemes Lelkészkör, az 1885-ben Boros György kezdeményezésére megalakult Dávid Ferenc Egylet és 1887-ben megindított folyóirata, az Unitárius Közlöny, továbbá az 1920-ban létrehozott Unitárius Irodalmi Társaság és nagy múltú lapja, a Keresztény Magvető mind ez épületben székel. A díszteremben tartja több egyesület, társulat felolvasóüléseit. Így például a Márki Sándor vezetésével 1897-től működő Kolozsvári Tanári Kör, több időszakon át az Erdélyi Irodalmi Társaság is. Ennek a Mátyás-szobor leleplezését megelőző itteni ünnepségén felolvasott Jókai is. A korszerű tornatermet délutánonként a KAC, a híres, 1883-ban alapított Kolozsvári Athletikai Club bérlé, melynek tagjai – egyetemi tanárok és hallgatók, főurak és polgárok – együtt vívtak, gyalogoltak, futottak, bicikliztek és korcsolyáztak. Híresek voltak a KAC-bálok is. E tornatermet és épületet tekintette székhelyének a KKASE, a Kolozsvári Kereskedők Athletikai Sport Egylete, mely bicikli-, box-, torna-, pingpong- és síszaosztályokkal működött.

Az iskola és az unitárius teológia (1915-től az Unitárius Teológiai Akadémia) történetét hűen tükrözik az évente kiadott értesítők. Az egyre bővülő tanári kar számos tagja erdélyi, sőt országos hírnévre tett szert, egyetemi katedrára jutott. Többségük kezdő tanár korában mint internátusi felügyelő néhány évig itt is lakott. Az igazgatói lakásban az épület átadása után 26 éven át Gál Kelemen, az iskola történetének krónikása, utána Borbély István kiváló irodalomtörténész – utóbb teológiai tanár, Gálffy Zsigmond klasszika-filológus, műfordító és Bodor András történész lakott.

Az 1948-as tanügyi reform után az épület nagy része állami tulajdonba megy át, s benne állami fiú-középiskola működik. Ez sokáig a 7-es számot viseli, majd 1957-ben Brassai Sámuelről nevezik el. Ekkoriban a város egyik legjobb magyar tannyelvű fiúiskolája. 1977-től ipari líceum fémmegmunkálás profillal. 1962-től 1985-ig német nyelvű általános iskola és óvoda is volt az épületben, 1985-től a líceumi osztályok román és magyar tagozattal működnek. Esti tagozata a legnagyobb Kolozsváron: négy magyar, hat román párhuzamos osztálya van. Az 1980-as évek közepén 2200 tanuló jár az iskola 60-nál több osztályába, s közel 90 tanerő oktatja őket.

⁵³ *A kolozsvári Unitárius Kollégium írásban és képekben.* Az új kollégium megnyitásának emlékére szerkesztette és kiadja dr. Boros György. Kolozsvár 1901. 67–74.

Az épületből 1975-ben kiköltözött az Akadémiai Könyvtár egy részlege, mely a volt unitárius kollégiumi könyvtárat ölelte fel. A Farkas (Kogălniceanu) utcai modern épületben egyesítették a régi református és katolikus tanintézetek könyvtáraival. Helyére a Tanügyi Dolgozók Háza és a Tanügyi Szakszervezet központja költözött. Továbbra is itt működik az Unitárius Egyház központja, a teológusoknak már csak bentlakása és tanulótermei vannak itt, mert a teológia mint intézet 1948-ban szervezetileg, majd 1959-ben ténylegesen beolvadt az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézetbe.

A Főtértől a Bolyai utcáig (A Központi Szállótól az újabb unitárius tanári házig)

A Főtér északkeleti sorának jellegzetes, tornyos épülete a **Központi Szálló** (Főtér 29. – Kossuth Lajos utca 2. sz.). Hogy külalakjának változásáról fogalmat alkothatunk, azt elsősorban a vele szomszédos Bánffy-palotának köszönhetjük, az erről készült felvételek jó része e ház néhány ablakát is megörökíti. Mi több, múltja szempontjából sem lényegtelen, hogy a Bánffy-palotában működött a Nemzeti Kaszinó, a honoratiorok, módos polgárok találkozóhelye gazdag könyvtárával (az arisztokrácia a Deák Ferenc utcai Kolozsvári Kaszinót tartotta fenn), s földszintjén rendezte be 1883 szeptemberében az egykori Dietrich-féle vasüzlet helyiségeibe Nagy Gábor első nagyvárosi jellegű modern kávéházát, melynek külön női szalonjai is voltak, s kerthelyisége a palota udvarán.

Franz Jaschke egy XIX. század elején készült festményén⁵⁴ jól kivehető, hogy a Bánffy-palotán innen a sarkon két ház állott, egy előreugró fedelű egyemeletes, mely azonban jóval alacsonyabb volt a mellette álló palotánál. (A Bánffy-palota főbejárattól északra eső szárnya előtt különben is lépcsős terasz volt, hogy jobban meg tudják közelíteni az üzlethelyiségeket.) A tulajdonképpeni kis sarokház, miként az eléje rajzolt vásáros falusiak csoportja is jelzi, alighanem ekkoriban kocsmá lehetett. Nincs rá adatunk, hogy ki építtette az itt álló kétemeletes házat, nem valószínű, hogy már akkor is a Katolikus Státusé lett volna. Az 1859 előtt készült Veress Ferenc-felvételek után ítélve stílusa korai klasszicista volt, úgyhogy építési idejét a század második-harmadik évtizedére lehet tenni. A reformkorban itt egy Fiskus cégtáblájú kocsmá volt. Nem kizárt tehát, hogy a házat a Fiskus, vagyis az államkincstár építtette, esetleg egy részét bérelhette kolozsvári irodája részére. Itt folytak ebben az időben a katonatoborzások is, s 1834-ben itt robbant ki a diákság és a német helyőrség közötti, véres áldozatokat követelő verekedés is.⁵⁵ Az elnevezés annyira beivódott a helybeliek tudatába, hogy még a század végén is Fiskus-szegletjeként emlegették ezt a tájékozódási szempontból fontos sarkot.

A ház a régi felvételeken meglehetősen puritán kinézésű: földszintje sávozott volt, a Főtér felé 8 tengelyes épület középső ablakai alá eső nagy szegmentíves kökeretes kapu, valamint az emeletek közt egy-egy vízszintes párkány tagolta az épület frontját. Az emeleti ablakai vakolatkeretesek lehettek, keskeny könyöklőpárkánnyal. 1859-ben a kaputól délre Kovács I. János üzlete, északra Révi K. férfiföltözet-boltja volt. Egy későbbi felvételen a Bánffy-palota felőli részen Biasini Sándor fűszerboltjának cégtáblája olvasható, gőzmalmi lisztet, kásákat, festékeket kínált. 1867-ben a Fiskus-házban működött a Kisegítő Pénztár, az első – 1858-ban alapított – kolozsvári pénzügyintézet.

⁵⁴ A képet közli Kelemen Lajos: *i.m.* (21. ábra)

⁵⁵ Szabó T. Attila: *i.m.* 48–49.

A telekkönyv felállításakor, 1869-ben a Főtér 28. sz. (utóbb Mátyás király tér – Piața Unirii 28. sz.; Mátyás király tér 29. sz.) alatti kétemeletes kőház 31 lakrészű (helyrajzi száma 573/1), van a telkén még egy egyemeletes kőház is öt lakrésszel (helyrajzi száma 573/2). Tulajdonosa a Kolozsmonostori Tanulmányi Alapítványi Uradalom – közismertebb nevén a Katolikus Státus. A Magyar Polgár című napilap 1872. november 9-i híradásából tudjuk, hogy Plihál Ferenc vette bérbe az épületet s nyitott itt szállodát. „...Aki a Fiscus-féle ronda helyiségeket ismerte, azt most meglepi az új átalakítás. Mindenütt kényelem s jó ízlés látszik, csak aztán maradjon is meg állandóan” – figyelmeztet a tudósítás. A 30 bútorozott szobával rendelkező szálloda a Pannonia nevet viseli. Az 1890. szeptember 19-én, Plihál halála után rendezett versenytárgyaláson a Bánffy-házban már hét éve kávéházat vezető Nagy Gábor veszi bérbe a szállodát. (Nagy korábban a Nemzeti Szállodát is bérelte, mely a New York helyén állt s 1894-ben került bontás alá.) A státus átadás előtt 1891-ben Oriold Antal és Endstrasser Benedek építésszel modernizáltatja a házat, Belső Magyar utcai szárnyát átépítik, valószínűleg ekkor olvasztják bele az ötlakrészes épületet. Kívülről a frontot eklektikussá alakítják, a sarok fölé tornyot emelnek, Az első emeleten pedig egy kapu feletti és egy északi erkélyt alakítanak ki. A Magyar utcai front 12 tengelyes lesz egy kis kapuval. A ház külalakja máig sem változott, mindössze az 1950-es években a sarok alatt árkádós átjárót nyitottak a gyalogos közlekedés megkönnyítésére.

Nagy Gábor a szállodát és az éttermet 1891 szeptemberére rendezi be, az utóbbit összekötve a Bánffy-házbeli kávézó helyiségeivel. Így létrehozza a New York felépítése előtti legmodernebb, 36 utcára nyíló szobával, étteremmel rendelkező első osztályú szállodát. Új neve Központi Szálló, de a cégtáblájáról már a szomszédos kávéházzal kapcsolatosan megismert bérlő, Nagy Gábor neve ragadt rá, úgyhogy a kolozsváriak „Nagygábor” alatt e szállodát és éttermet értették az I. világháború előtt. Nagy Gábor különben nemcsak kitűnő szállodavezető, hanem jó muзикus is volt, a Konzervatórium egyik oszlopos tagja, jótékony támogatója. A század utolsó negyedében állandó vonósnégyest vezetett, melynek egy ideig Petelei István író volt a brácsása. Nagy vonósnégyese 1879 márciusában, Liszt kolozsvári látogatásakor egy olyan hangversenyen is fellépett, melynek második felében a híres zongoraművész játszott. A Brahms és Joachim József kolozsvári vendégszereplését lezáró társasvacsorán meg Nagy Gábor konyháját dicsérték a résztvevők. A szálloda egyik legelőkelőbb vendége Samassa József egri érsek volt 1895 szeptemberében. A Mátyás-szobor leleplezésekor itt szállt meg Jókai és fiatal neje. Nagy Gábornak különben a Főtér szemben lévő oldalán is volt háza: az egykori Fröhlich-ház helyére ő építteti 1901-ban a ma is álló Kismester (Bob) utcai bejáró fölötti kétemeletes épületet.

A szállodát az 1920-as évektől a katolikus Szociális Nővérek Társasága veszi bérbe, s itt özv. Árkosy Lajosné Wagner Irén (1871–1938) vezetésével egy előkelő, csendes, diszkrét intézetet létesítenek, ahol a főszakács és az éjjeli portás kivételével mindenki nő volt. A zenét, a hangos beszédet mellőzték, nem fogadtak el borraivalót. A II. emelet egyik helyiségét kápolnává alakították át. Kolozsvárt jártakor többször megfordult itt Mailáth Gusztáv Károly katolikus püspök, s az Árkosynéhoz gyermeki szeretettel ragaszkodó Reményik Sándor is gyakran jött ide megpihenni, erőt gyűjteni.⁵⁶ Az 1940-es években a Pro Deo elnevezést viselte a szálloda.

Az 1938-as telekkönyv szerint a cseréppel fedett kétemeletes kő- és téglaház földszintjén 8 üzlethelyiség, 1 étterem, 1 konyha és mellékhelyiségek, első emeletén 1 nagy terem, 19 szoba mellékhelyiségekkel, második emeletén 1 kápolna és 18 szoba mellékhelyiségekkel, az

⁵⁶ Radnóti Dezsőné: *Árkosi Lajosné emlékezete*. Bp. 1940.

alagsorban pedig szolgálati szoba és kazánház található. A Magyar utca felőli üzlethelyiségekben az átalakítás után Rigó Árpád könyv- és papírkereskedése (az I. világháborút követően Rigó Árpád örököseié), Lányi Benőné elsőrangú női kalapüzlete s egy ideig Bodner Benjámín bazárja (díszműáru, játék), valamint Sorompó Dezső egyensapka- és gyermekruha-készítő üzlete-raktára volt. Mivel ennek a háznak 1940-ig nem adtak a Kossuth Lajos utca fele külön számot (2. sz.), gyakran a félreértés elkerülésére az üzletek címeként a következő ház számát, a Kossuth Lajos utca 1-et jelölték meg – végül is az üzletek csakugyan nem a Főtérré néztek. Az egész házat 1949-ben államosították, s a Tanügyminisztériumnak utalták ki, mely átmenetileg diákotthont létesített ide. Az étterem Sirály elnevezés alatt működött tovább, majd a szálloda is ugyanezzel a cégtáblával nyílt meg újra az 1950-es években. Az idegenforgalom fellendülésével az 1960-as években az egész épületet renoválták, a világháború utáni első kolozsvári bárt itt nyitották meg hajnalig tartó műsorral Melody néven. A Kossuth Lajos utcai szárny földszintjén megszüntették az üzlethelyiségeket, s egy cukrászdát, majd falatozót alakítottak ki. A szálloda visszakapta a Központi nevet, a főkaputól jobbra eső üzlethelyiségből (illatszerbolt volt) előcsarnokot hoztak létre. Ma II. osztályú szálloda. A kapubejárattól balra az alagsorba vivő lépcsőt nyitottak, s ott létesült az 1970-es évek elején Kolozsvár első „diszкотékája”. A 70-es évek közepe táján a bár megszűnt, azóta a Melody egyszerű étterem. (Helyrajzi száma 113.)

A Központi Szállótól keletre két 4–4 ablakos emeletes ház található, ma a **4–6. szám** a címük, az 1930-as évek elején közös tulajdonosuk összevonta őket, s megszüntette a 6. sz. külön bejáratú kapuját is. A két háznak azonban külön megvan a maga története.

A 4-es számú (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch 1. sz., Kossuth Lajos 4. sz.) ház az 1700-as évek végén vagy a következő század legelején épülhetett, késő barokk és empire emlékeket őrző balluszterkorlátos lépcsőházú épület, osztatlan emeleti falfelületét csak könyöklőpárkányos kötényes ablakok díszítik valamennyire. Keskeny bejáratú kapuja felett monogramos-mesterjelvényes pajzs található. 1845-ben Márk Sámuel bádgos, Schwarzel Ferenc rozsolis-likőr készítő lakott itt, az utóbbi bizonyára üzletet is tartott. A telekkönyv 1869-ben 15 lakhelyiséges emeletes kőházat vesz nyilvántartásba. Akkori tulajdonosa Klatrobetz János és neje, Márk Róza – ami arra utal, hogy alighanem a Márk családé lehetett a ház. 1872-ben öt kiskorú Klatrobetz-gyermekek öröklő (a család 1912-ben Katonára magyarsítja nevét). 1912-ben a közben megszaporodott örökösöktől Janovitz Gézáné Feltmann Dóra kezére kerül az ingatlan, akitől 1922-ben megveszi a Kolozsvári Közhasznú Takarékpénztár. 1930-ban a szomszédos ház után ez is a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár (Casa Generală de Economii din Sibiu S.A.) tulajdonába megy át. Helyiségeiben 1905 táján Réti B. és Társa férfiszabóüzlete, Lakatos József 1 forintos áruháza (díszmű, játék, porcelán), 1914 körül Heiszter Lázár vegyeskereskedése, Versaver Simonné női divatszabósága, 1923-ban a Reiszler et Co óra- és ékszerkereskedés, a Soós és Sztupjár női-férfi divatüzlet működik itt, majd 1930 körül az Electrica villamossági szaküzlet. A házban volt műhelye Kühlstock Máté bőröndkészítőnek, és itt lakott Brósz Ilona Marianum leánygimnáziumbeli tanárnő és tankönyvíró az 1920-as években, Csűrös Pálné nyugalmazott iskolaigazgató az 1940-es években. (Régi helyrajzi száma 572.)

A 6-os számú (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch 3. sz. Kossuth Lajos 6. sz.) ház a Kolozsvári Magyar Szabócéh székháza volt közel egy évszázadon át. A céh történetét Rajka Géza⁵⁷ írta meg, múltját a XV. századig vezeti vissza. Egyike a legrégebbi és legnépesebb kolozsvári céheknek. A német szabók külön céhbe tömörültek. Az 1845-ös Kolozsvári Naptár

⁵⁷ Rajka Géza: *A kolozsvári Szabó Céh története a XV–XVII. században*. Kolozsvár 1913.

a német szabócéh 40, a magyar szabócéh 72 tagját sorolja fel. Az előbbiből öten, az utóbbiból tízen laknak a Belső Magyar utcában. Az önkényuralom korában az igényekhez mérten változik az arány, az 1854-re kiadott Kolozsvári Naptár a német szabócéhnek 58, a magyarokénak csak 52 tagját sorolja fel, mindkettőből haton-haton laknak ebben az utcában. Ez különben a harmadik céhházuk. 1510-től a Főtéren, a plébániaház mellett volt épületük, melyet át kellett adniuk 1693-ban az Óvárból kitelepített unitárius iskolának. A Főtéren vettek egy másik házat, majd az 1700-as évek végén költöztek ide. Az akkor még földszintes épületre 1828–1829-ben húztak emeletet. Így jött létre a mai empire-klasszicista épület. Földszintjét az üzlethelyiségek többszöri átalakításával, összenyitásával teljesen elstílus-talanították, emeletét díszes könyöklőpárkányos füles ablakok díszítik, felettük szőlőfürtös ág, a falfelület rusztikázott. 1869-ben nyolc lakóhelyiséges emeletes kőházként vették nyílvántartásba. A céh megszűnte után 1886-ban Bodor Lajos és neje, Danigovits Mari tulajdonába került, 1894-ben Simkovits József, 1902-ben Bittó Rezső divatárus, 1908-ban Hunwald Gyula táblaüveg-kereskedő, 1911-ben pedig Turóczy Kálmán porcelánkereskedő vásárolja meg. 1912-ben végül a Közhasznú Takarékpénztár Rt. rendezkedik be az épületbe, melyhez utóbb a szomszédos házat is hozzávásárolja. Ez a hétköznapi üzleti nyelven csak „Közhasznú”-ként emlegetett, ötmillióس tőkével rendelkező takarékpénztár a század elején létesült, református érdekeltség volt, minthogy az egyházközségek tőkéjét gyümölcsöztette, s elnöki szerepkörét maga a református püspök töltötte be. Vezetőségében néhány nagybirtokos mellett egyházkerületi tisztviselők, teológiai tanárok játszottak szerepet. Alcíme szerint: „Közművelődési és jótékony célokat szolgáló pénztintézet”. A háznak kedvező, központi fekvése lévén, már a század elejétől pénztintézetek bérelték, így 1907-es adat szerint itt működött a Kereskedelmi Hitelintézet Rt., melyet a Sebestyén testvérek alapítottak, s amelynek a világháborút követően 20 millióس tőkéje volt. Innen a Wesselényi Miklós utca 6. szám alá költözött. 1928-ban először ezt a házat veszi meg a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár Rt. kolozsvári fiókja számára, majd 1930-ban a szomszédot is. A kettőt utóbb összeköti, ennek megszünteti kapuját, s 1939-ben a telekkönyvi egyesítés is megtörténik. A 6-os számú házban 1845-ben Póltz Antal a német szabócéhből és Páll András, a magyar szabócéh tagja lakik, dolgozik. (Lám, a magyar céhházban is megtűrték a konkurens német céh tagját!) Az 1940-es években Timkó Ernő posztóáruháza volt a földszinten. (Helyrajzi száma 571.)

Az 1938-as telekkönyv szerint a 4-es sz., cseréppel fedett kőházban 1 üzlethelyiség, 1 nagy terem, 1 szoba és mellékhelyiség, az emeleten 5 szoba, 2 konyha található. (Új helyrajzi száma 112.) A 6-os számú, cseréppel fedett kőház földszintjén egy bankterem és egy szoba, emeletén pedig 3 szoba található. (Új helyrajzi száma 111.) Az államosítást követően több üzlet váltogatta egymást e házakban, az 1980-as években a 4-es sz. alatt a bejárattól jobbra trafik, balra kozmetikai szalon, hátul vállalati kiállítási terem, a 6-os sz. alatt pedig fodrász-üzlet működött.

A **8-as számú** házról (Belső Magyar – Kossuth Lajos – Mareşal Foch utca 5. sz., Kossuth Lajos utca 8. sz.) 1802. március 1-ről van adatunk, ekkor ugyanis az unitáriusok megveszik Olasz János örököseitől, Bajnóczi Máriától és Druzsától a Belső Magyar utca déli során levő, a püspöki szállás és a szabócéh háza közötti emeletes házat.⁵⁸ Tehát már akkor is emeletes ház volt. Ők adhatták el Walther András zsemlésnek az ingatlant, akit az 1845-ös és 1854-es Kolozsvári Naptár is itt jelez. Az 1860-as években került a Hirschfeld család tulajdonába a ház, 1867-ben Hirschfeld Eliz első kolozsvári női pipereraktára működik itt. A telekkönyv felállításakor a 10 lakhelyiséges emeletes kőház tulajdonosa Hödt Józsefné Hirschfeld

⁵⁸ Jakab Elek: *i.m.* III. 840.

Katalin. A Németországból ide telepedő, 1848-ban elhunyt Hirschfeld Frigyes kőfaragó le-származottjai közül több jónevű mesterember került ki. Az övék lehetett ez a ház is. 1888-ban Gajzágó Antal bánffyhungyadi ügyvéd vásárolja meg a Hirschfeld-örökösöktől. Majd 1902-től özvegye és gyermekei birtokolják, akik bizonyára eladósodnak, úgyhogy 1921-ben a Banca Economică Națională (Nemzeti Gazdasági Bank) tulajdonába megy át, mely Bodner Benjámin kereskedőnek és nejének, Brandt Jankának adja el. Bodnernek a Központi Szálló föld-szintjén már a világháború előtt üzlete volt. Az 1938-as telekkönyv szerint a földszinten 1 üz-lethelyiség, 2 raktár, az emeleten 6 szoba és 1 konyha, valamint mellékhelyiség található. A ház mai alakját valamikor a századfordulón kaphatta, négytengelyes eklektikus frontját a középső két tengelynek (ajtó+ablak) megfelelő, utólag beillesztett vaserkély díszíti. A ház utolsó tulajdonosa Szigyártó Ferenc és neje, Masner Antónia. A 40-es évek végén államosít-ják. Az 1920-as évek elején a Sugár et Co. sportüzlet és Boncescu Dumitru cukrászdája, a 20-as évek közepén Glück Izrael szövet- és posztókereskedése, valamint az ide költöző „Bodner Bazár” működik itt. A ház emeletén az 1910-es években Uzoni Imre unitárius kollégiumi tanár, az 1920-as évek végén pedig Nicolae Drăganu nyelvész és irodalomtörténész egyetemi tanár, a Román Akadémia tagja, az 1919-ben megnyitott kolozsvári román egyetem egyik ala-pítója, első prorektora lakott. Jelenleg a ház egész földszintjét a vadász- és sportfelszerelések üzlete foglalja el. (Régi helyrajzi száma 570, új száma 110.)

A következő **hosszú frontú épület** első pillantásra elárulja, hogy múlt századi telekre épült. A nyugati részén egykor álló Belső Magyar utca 7-es számú (helyrajzi száma 569) földszintes ház megvételét 1784 februárjában határozták el az unitáriusok, mivel a kollégiummal csaknem szemben van és megfelel professzori lagnak. Telegdi István városi szenátortól vásárolják, akkor Konrád János kalapos lakik benne, s első tanár lakója Lázár István, a leideni egyetemi filozófiadoktora, újonnan kinevezett kollégiumi rektor. Két év múlva, 1786-ban őt választják püspökül, s negyedszázados egyházvezetői munkálkodása idejére esik a legtöbb unitárius építkezés. Az elnyomatás valamelyes enyhültével 38 templom, torony és iskola épül fel, köztük a már bemutatott kolozsvári templom és iskola. Lázár püspökké választásakor nem foglalja el a Belső Közép utcai házban a már hagyományossá vált szuperintendensi (püspöki) lakást, s azt a templomépítés költségeinek fedezésére 1796-ban el is adja a városnak a kolozsvári eklézsia. Ettől kezdve a szóban forgó 4 helyiséges Belső Magyar utcai ház szerepel püspöki szállásként egész 1862-ig, amikor Kriza János már az átellenben lévő egykori Pákei-ház emeletén kap püspöki lakást, de azután is hosszasan „rég püspöki ház” a neve. Itt lakott püspökként Körmöczy János 1812–1836 között. Még mint kollégiumi rektor, ő szerzett érvényt a kantianus filozófiának és a modernebb fizikai tanoknak az oktatásban, kitűnő szónok, dinamikus egyházszervező volt. Ő fogadta 1817 augusztusában I. Ferenc császárt és feleségét, mikor az unitárius templomot és kollégiumot meglátogatták. 1818-ban Torda fele hajtatva, kocsija felborult, főtörést, agyrázkódást szenvedett, amiből haláláig nem épült fel.⁵⁹ Utóda ótordai Székely Miklós volt 1838–1843 között a püspöki székben, őt pedig Aranyos-rákosi Székely Sándor követte (1845–1852). Ők azonban – úgy tűnik – már nem foglalják el a lakást, hiszen tanárrá választásától, 1837-től Brassai Sámuel lakott itt édesanyjával. 1840-ben a házban levő konzisztórium üléstermet is átadták neki, azzal a feltétellel, hogy a benne levő tárgyakért, levéltárért felelősséget vállal és saját fájával fűti. Brassai 1838–1840, valamint 1845–1847 között is igazgatója a kollégiumnak. A forradalom leverésekor menekül el Kolozs-várról. A levéltárat 1851-ben helyezik át innen a kollégium épületébe, s a házat bérlőknek adják ki (Schwarzel Ferencnek, Rosenthal Albertnek), s több ízben is tárgyalják jövedel-mezőbbé tételét, 1858-ban még az emeletráépítés lehetőségét is latolgatják.

⁵⁹ Gál Kelemen: *i.m.* II. 270–271.

Ilyen előzmények után kerül 1873-ban árverés útján eladásra a kelet felé eső szomszédos négy lakószobás földszintes kőház (Tivoli utca 9. – Bolyai utca – Vlahuță utca 5. – Bolyai utca 9. sz. Régi helyrajzi száma 568). Régi szerződésekből tudjuk, hogy 1792-ben Losonczy Andrásé, majd 1806-ban Losonczy örököseié volt a ház. Az 1845-ös és 1854-es Kolozsvári Naptár szerint Mannó Antal üveges lakik itt. A telekkönyv felvételekor „az 1861 január hóban elhalt Mannó Antal hagyatéka”-ként veszik nyilvántartásba. A ház és a telek megvétele lehetővé tette az egymás mellett álló két unitárius tulajdonban lévő telken nagyobb szabású építkezés tervezését. A Képviselő Tanács 1873 májusában küld ki bizottságot Berde Áron vezetésével, „...hogy a régi püspöki házat és a mellette megvásárolt szegletházat és telket felmérve, készíttessen tervrajzot és költségvetést a megnevezett háznak egyemeletesre emelésére nézve oly módon, hogy a földszinten építendő alkalmatosságok lehetőleg legyenek jövedelmezőleg bérbe adhatók, az emeleten építendő alkalmatosságok pedig legyenek tanári szállások”. Sajnos nem találtuk meg az építkezéssel kapcsolatos adatokat.

Az új emeletes ház 1874 szeptemberére készülhetett el, ekkortól kérnek tízévi adómentességet a földszinten 3 boltból, 2 konyhából és 2 kamarából álló új épületre. Az építész felhasználta a régi házak alapját, falainak egy részét. A Magyar utca felé tízablakos, eklektikus külsejű épület frontján a párosan elhelyezett kötényes ablakokat kettős szemöldökök fogják össze, a vízszintes tagolást virágmintás díszítőszalag és levéldíszes-fogazatos zárópárkány oldja meg. A ház belsejében az előző épületek késő barokk emlékeit is megtaláljuk. Gyámsoros emeleti tornáca fokozza műemlékjellegét. Az 1938-as új telekkönyvbe pléhvel fedett emeletes téglaházként vették fel, melynek földszintjén 5 üzlethelyiség, 5 raktár, 7 szoba és 1 konyha, emeletén pedig 10 szoba és 3 konyha van. Az 1939-es egyházi kimutatás szerint az emeleti négy lakás közül háromban egyházi alkalmazott lakik. Az 1941-es átszámozásig csak a Bolyai utca felől volt házszáma az új épületnek, bár arra csak kétablakos homlokzata van, de oda esik bejárati kapuja. Az 1941-es átszámozáskor lett Bolyai utca 9. – Kossuth Lajos utca 10. sz. (586-os sz. műemlék, új helyrajzi száma 109.)

Az épület földszintjén eleinte 3, utóbb 5 üzlethelyiség volt, bérlői közül ismerjük az 1900-as évek elejéről Dietrich Gyula aranyművest, 1907 körülről Holländer Márton divatszabóságát, az 1940-es évekből Barcza Jenő sarki éttermét, melynek kerthelyisége volt a Bolyai utca felé, valamint Pálffy István szűcsboltját. Az 1980-as években halárus üzlet és rádió-elektromossági felszerelésjavító műhely található itt. A lakók közül az unitárius tisztségviselők, kollégiumi tanárok egész sorát említhetjük. 1895-ben e házból kísérik utolsó útjára a 78 éves korában elhunyt Kriza Jánosné Füzi Borbálát, 1905-ben pedig Kovács Jánost, Kriza püspök vejét, költeményeinek összegyűjtőjét, kiadóját. A kollégiumban 1872-től a történelem tanára, 1877–1891 között igazgató is volt. Legnagyobb érdeme azonban az angol–magyar kapcsolatok ápolása. 1873-tól a kolozsvári egyetemen az angol nyelv és irodalom első magánoktatója, 1876-tól angol társalgókört szervezett, a Brit és Külföldi Unitárius Társulat levelező tagjaként választotta. Számos alkalommal képviselte felekezetét Angliában és Amerikában. Szerkesztette a Keresztény Magvetőt is. Ugyanitt lakott fia, Kovács Kálmán unitárius püspöki titkár, az Erdélyi Irodalmi Szemle egyik alapítója. Az 1890-es években Benczédi Gergelynek volt itt lakása. 1866-tól a fizikát és vegytant tanította a kollégiumban 36 éven át, közben 10 évig igazgatta is az intézetet. Értékesek levéltári kutatáson alapuló iskola- és egyháztörténeti dolgozatai. Névrokona Benczédi Pál, ki ugyancsak itt lakott, a kollégiumi könyvtárért felelős tanár volt, majd 1948-tól 1957-ig akadémiai alkalmazottként maradt a könyvtár szolgálatában. Műfordító-életrajzíró is volt. A század elején átmenetileg Végh Mihály unitárius püspöki titkár és haláláig Kanyaró Ferenc, a neves irodalom- és művelődéstörténész kollégiumi tanár lakott itt. Az 1920-as években Varga Béla teológiai tanár, filozófus-pedagógus, a későbbi unitárius püspök volt e ház lakója. A püspökségről 1940-ben lemondott és az egyetem

neveléstudományi tanszékét foglalta el. E házban érte 1921-ben az egész várost megrázó tragédia: az egyik emeleti ablakban játszott hároméves kisfiával, kiejtette, s az szörnyethalt. Az 1940-es években itt lakott Abrudbányai Fikker János unitárius teológiai és Ferenczy Sándor kollégiumi természetrajz szakos tanár. Az utóbbi a kutató- és szerkesztőmunkában is jeleskedett, a világháborúban pusztították el. A ház nem unitárius lakói közül Ács Ferenc festőművész neve érdemel említést. A nagybányai iskolában nevelkedett első kolozsvári impresszionista festő volt. Festőiskolát tartott fenn 1910 körül, majd az 1930-as években itt ebben a házban. (Átmenetileg vagy tíz évig az édesapja építette Kossuth Lajos utca 34. szám alatti házban is volt műterme.) Ablakából lefestette a Sora-épület helyén álló házakat is. Élete utolsó éveiben itt élt György Lajos akadémikus, egyetemi tanár, a régi magyar irodalom, anekdotakincsünk kutatója, a Pásztortűz és az Erdélyi Múzeum szerkesztője, bibliográfus.

A ház mellett nyíló kis utca első említése szerint Belső Magyar utcára járó sikátor (1795), majd Belső Magyar utcai sikátor a neve, az 1800-as évek második harmadában kaphatta az utca a Tivoli nevet, ugyanis az 1847-es Kolozsvári Naptár szerint a Bánffy-palota déli szomszédságában Tivoli nevű „rendes vendéglő” működött, az egyetlen ebből a fajtából, melynek kerthelyisége is volt a sikátor fele, s az állandó mulatozások bizonyára rányomták bélyegüket a kis utca hangulatára. Az 1852. január 18-i Kolozsvári Lap arról számol be, hogy a farsang folyamán 13 táncvigalmat rendeztek a Tivoli kávéházban és a szomszédos vitéremben a Pongrácz Lajos kolozsvári karmester összeállította zenekarral. A vendéglő neve alighanem az olaszországi Róma közelében levő, vízeséseiről és nyaralóiról híres Tivoli városra emlékeztetett, esetleg a múlt században divatos tivoli játékokra. Az 1869-es telekkönyvek már Tivoli utcát említene, s a századfordulón kapta a Bolyai nevet, mivel a Deák Ferenc utca felőli végének nyugati sarokházában született 1802-ben Bolyai János, a nagy matematikus. 1902-ben ennek épp a centenáriumát ünnepelték, s emléktáblát helyeztek el az erkély fölé. Utóbb, 1952-ben egy román és magyar nyelvű, a kis utcára néző fehér márványtáblával is emlékeztettek e ház jelentőségére. Az első világháborút követően Alexandru Vlahuță (1858–1919) akkoriban elhunyt jelentős román költő és publicista nevét adják az utcának. 1940-től napjainkig újra Bolyai utca. A Főtér telkeinek hátsó kijáró utcájából a századfordulón a státuszpaloták és a Bánffy-palota megett, Reményik Károly építette (1903) háromemeletes bérház elkészültével kapott nagyvárosias jelleget. Ezek előtt ki is szélesítették az utcát, Magyar utca és Közép utca felőli végeinek keskeny kijáratát mutatja, hogy milyen is lehetett ez a sikátor. Az Ellenzék 1899. július 18-i száma ad hírt arról, hogy a tanács elhatározta a Tivoli utca rendezését, gyalogjárók építését, leaszfaltozását.

A Bolyai utcától a Bethlen utcáig (A régi unitárius tanári szegletháztól az egykori Korona szállóig)

A Bolyai utcán aluli szegletház, a **12. szám** csak 1941-ben kapott a főutca felé is házszámot, de ma is bejárat kapuja és hosszabb frontja a Bolyai utca felé esvén, erre 12. szám alatt tartják nyilván (Tivoli – Bolyai – Vlahuță utca 6. sz.). Az unitáriusok második Magyar utcai telke volt: 1746. március 8-án Ajtai Szabó Zsigmondnétól vették a br. Wesselényi Ferenc ingatlana és a sikátor közti házat és sütőt. A kollégiummal szemben lévén, megfelelt *tanári lakásnak*. Egy főtanácsi határozatból kitűnik, hogy 1798 februárjában e ház épülőfélben volt. Az egyházi irattár rendezésekor bizonyára majd előkerül delineációja, s kiderül tervezője,

kivitelezője neve is.⁶⁰ Minden valószínűség szerint az eredetileg földszintes házat ekkor építették emeletessé. A homlokzatát 1858-ban is módosították, mai eklektikus formáját valamikor a századfordulón kaphatta. Eredetileg tehát késő barokk-klasszicista épület lehetett, az 1869-es telekkönyv szerint 5 lakószobával. Általában két tanári szállásnak tekintették: a földszinti kisebb, az emeleti nagyobb volt. A Magyar utca fele 3 ablakos, a Bolyai utca irányában 6 ablakos a homlokzata (ezekből egy vakablak). Ablakkeretei stilizált emberfejjel, virág- és levélmotívummal díszítettek. Az 1938-as telekkönyv a földszinten két üzlethelyiséget vesz nyilvántartásba. Ezek szerint a századfordulót követően már csak az emeleten volt egy tanári lakás.

A közel két évszázadon át itt lakó unitárius tanárok, egyházi tisztviselők névsorát összeállítani igen nehéz feladat, itt csak néhány névre utalhatunk. 1811 októberében itt hal meg és innen temetik Tsókafalvi Nagy Zsigmondot, a kollégium földrajz- és némettanárát, egyházi főjegyzőt. Itt lakott Aranyosrákosi Székely Mózes püspökhelyettes, kollégiumigazgató, mielőtt 1859-ben a templomon aluli papi-tanári lakásba költözött volna. 1859-ig itt lakott még Kovácsi Antal, a kollégium latintanára, 1857–1863 közti igazgatója. Lakását Nagy Lajos vette át, de rövidesen az átellenben levő Pákei-féle házba költözött, s 1866-ban a lakást Simén Domokos, a filozófiai és teológiai tárgyak tanára, vallástörténész, a Keresztény Magvető szerkesztője kapta meg. 1863–1864-ben az alsó tanári szállás Buzogány Áron történelemtanáré volt, a kiegészítés után pályája a minisztériumba vitt, ő kezdeményezte a budapesti egyházközség megalapítását. A földszinti lakásban Kovács János is lakott, de kicsinek találta, s az újonnan épült túlsó sarokházba költözött át. 1893-ban Péterfi Lajos latin–magyar tanár kapott itt szállást rövid kolozsvári szolgálata idején. Az 1900-as évek elején Gálffy Lőrinc e ház lakója: a kollégiumban görögöt és latint, majd a teológián újszövetséget és exegetikát ad elő. Az 1910-es években Vári Albert vallástanár, majd a gyakorlati teológia előadója, a Keresztény Magvető szerkesztője e házban lel otthonra. Rövid ideig Hidegh Mihály matematika-tanárnak is itt a hajléka, de utóbb a Sora-ház felépítése előtti épületek egyikébe, megfelelőbb lakásba költözött. E házhoz fűződik Gyallay-Pap Sándor, a tragikus sorsú, fiatalon elhunyt költő életének is egy szakasza. Vallásfelekezete és a székelység pesszimista hangú szöszlője volt. (587-es sz. műemlék. Régi helyrajzi száma 566/1, új száma: 83.)

A ház végén a Tivoli utca felé sütöde volt, ezt együtt vették a házzal 1746-ban, s 1798-ban át is építették. Többnyire a Magyar utcai vagy régi sütőházként emlegették. A másik sütőház a Szappan(y) utcában volt, melyet 1755-ben özv. Biró Györgyné Stenczel Klára hagyott a kollégiumra, ez volt a Szappan(y) utcai vagy újabb sütőház. (Gál Kelemen még régebbi sütőházakat is emleget.⁶¹) Ezeket bérbe adták, s így fontos bevételi forrásnak számítottak, s valamennyi kenyeret a diákságnak is juttattak. A Magyar utcai sütőházat az 1820-as években a tanári lakás bővítéséért lebontották.

A **14-es számú** (Belső Magyar utca 9. sz., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 7. sz., Kossuth Lajos 14. sz.) ház már külsejéből ítélve is az utca legpatinásabb épületének tűnik. A Mátyás-szülőház és a plébániaház mellett ez a harmadik csúcsíves gótikus portálét őrző lakóház. Kapu feletti monogramos címerpajzsa sok találgatásra adott alkalmat: annál is inkább, mert a főtéri templom boltozatának egyik zárókövén is feltűnik. Dongaboltozatos kapualja s földszinti falainak jó része a XV. századból származik, a helyiségek boltozása már későbbi időre utal.

⁶⁰ Az Unitárius Püspökség levéltárának 1813-ban lezárt XLIV. kötegében a 20. okirat volna: a Wesselényi Ház mellett lévő professori Szeglet Ház delineatiója.

⁶¹ Gál Kelemen: *i.m.* II. 270–271.

Egész négyablakos frontja XVIII. századi építkezés. Emeleti tágas termei még azt is igazolják, hogy főúri család igényeihez szabták az épületet. Már az 1700-as évek közepén a Wesselényi család tulajdona volt. 1744-ben Wesselényi Ferenc Közép-Szolnok megye főispánja a tulajdonosa, az 1820–1830-as években pedig 1851-ben elhunyt unokája, a szintén főispán Wesselényi Farkas birtokolja. Az utóbbi nagy zenebarát és Beethoven-rajongó volt, s rendszeresen muzsikusokat hívott házához koncertezni. A ház földszintjén bérlők lakhattak: 1845-ben Csiszér Mihály, a magyar szabócéh tagja és Hadadi András, a szíjgyártócéh tagja címét itt közli a Kolozsvári Naptár. 1853-ban a Wesselényiek kibédi Biasini Domokosnak és nejének, Kováts Karolinának adják el a házat. A vásárló a Központi Szálló épületében üzletet tartó fűszeres és lisztkereskedő Biasini Sándor testvérbátyja volt, mindkettőjük édesapja pedig a város történetében oly jelentős szerepet játszó Biasini Kajetán (Gaetano Biasini, 1789–1847), aki a már említett Tivoli épület függelékében Kendeffy Ádám és Wesselényi Miklós támogatásával létrehozott vívóiskola oktatómestereként került Kolozsvárra s itt a polgári átalakulás egyik vállalkozó szellemű vezetője lett a reformkorban. Felesége, Kibédi Anna 1869-ben halt meg, 74 éves korában, unitárius volt. Fiaik, Domokos és Sándor, a város vezető kereskedői lettek. Apjuk még törve beszélt magyarul, de ők már elmagyarosodtak. Biasini Domokosné Szakáll Anna 1883 júniusában halt meg, s ezután adták el az örökösök a házat, mely az 1869-es telekkönyv szerint 15 lakószobás emeletes kőépület volt. 1865-ben 'Sigmond Elek szeszgyárosnak volt lerakata itt.

Az Unitárius Vallásközösség örömmel vásárolta meg a régi tanári szegletházzal szomszédos tágas-díszes palotaszerű épületet, mivel amúgy is Ferencz József püspök már évek óta igényelte lakása kibővítését, e ház emelete pedig tökéletesen megfelelt az elvárásoknak. Ez volt a Belső Magyar utcában a harmadik püspöki ház (az e soron levő 7. sz. alatti régi püspöki ház és az átellenben levő egykori Pákei-féle ház után), s mindmáig itt laknak az unitáriusok egyházi vezetői. Ferencz József élete közel egy századot fog át. Már 1859-től kollégiumi számtantanár és másodpap, majd kolozsvári első pap, kollégiumi vallástanár, 1876-tól püspök. Közben a teológián 1906-ig, fél évszázadon át a legkülönbözőbb tárgyakat adja elő. A Keresztény Magvető egyik alapítója. Nevéhez fűződik egyháza tanainak korszerű rendszerezése: a századfordulón adta ki Unitárius Kátéját, Hittanát és a híres Unitárius Kistükröt. Ő vezette át egyházát az I. világháborút követő történelmi változásokon, 1928-ban, 52 évi püspöki szolgálat után halt meg. Utóda Boros György volt, aki már csak tíz évig töltötte be a püspöki széket, több mint fél évszázadon át egyháza vezető szellemiségei közé tartozott. 1879-től a teológia első önálló tanára, majd a különválás után dékánja is volt, főleg az újtestamentumi tárgyakat adta elő. Nevéhez fűződik a Dávid Ferenc Egylet megalapítása 1885-ben, s vezetése, lapjának, az 1888-ban indult Unitárius Közlönynek a szerkesztése évtizedeken át. Sokat tett az angol és amerikai unitáriusokkal való kapcsolat megszilárdításáért, fordított is angolból, s megírta Brassai Sámuel életrajzát. Az Erdélyi Irodalmi Társaság vezetőségi tagja volt. Borost a filozófus-pedagógus Varga Béla követte a püspöki széken (1938–1941), lemondása után Józan Miklóst választották meg, aki több mint négy évtizeden át volt budapesti lelkész, két évtizedig püspöki vikárius is. Verseket írt, egyházi zenét szerzett. 1946-ban Kiss Elek lett az utódja, megelőzően 1921-től teológiai tanár és dékán, több filozófiai-pedagógiai mű szerzője. 1971-ben bekövetkezett halála után Kovács Lajos lett a püspök és e ház lakója.

Az unitárius tanári szegletház és a püspöki lak

A földszinti üzlethelyiségek egyikét az első világháború előtti időben Kardos Vilmos bérelte aranyozó üzeme számára, a másikban Laskai Ferenc és Fia saját gyártmányú ágyneműüzlete működött. 1905–1914 közöttől van adatunk az itteni Belleváry Testvérek cím- és díszműfésztészeti terméről. Az 1910-es években Lucs András 1880-ban alapított férfisabóüzlete, Farkas Ernő bőrkereskedése, Vágner János fodrászüzlete, Gärtner József hentesboltja hirdeti e házszám alatt magát. Feltételezhetően közülük egyesek az előző tanári ház földszinti két üzlethelyiségét bérelték, de annak nem lévén külön Kossuth Lajos utcai házszáma, a következő házszámot (7. sz.) adták meg. Az 1920-as évekből Major Tódor elektrotechnikai üzlete és műhelye, valamint a Fischer-nyomda, az 1930-as évekből az Orbis utazási iroda címe e ház. 1938-ban a telekkönyvbe cseréppel fedett emeletes téglaházként iktatták, földszintjén 3 üzlethelyiséggel, 3 raktárral, 2 szobával és 2 konyhával és mellékhelyiségekkel. Jelenleg a kaputól jobbra ékszerészüzlet, balra csirkesütő-falatozó található. (588-as számú műemlék. Régi helyrajzi száma 565, új: 82.)

A **16–18. szám** alatti két kispolgári ház a múlt század közepéről ittfelejtett emlék. A kolozsvári házak jellegzetes típusa: két egymás melletti boltozott kökeretes kapualj, jobbra és balra mindegyik háznak két-két ablaka van, s egymást követik a szobák, más helyiségek. A közös udvart a felezővonalon egykor deszkakerítés választotta el. Mindkét épület késő barokk jellegű, a XVIII–XIX. század fordulóján kaphatták mai alakjukat, közben még a renovációk alkalmával belekontárkodtak stílusukba.

A 16-os számú ház (Belső Magyar utca 11/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 9., Kossuth Lajos utca 16. sz.) 1869-ben egy 6 helyiséges és egy 1 lakrészes kőházból állott, tulajdonosa Farkas Gergely és felesége, Pajer Karolina volt. Régebbi adatunk, hogy 1845-ben Miller Dániel, a magyar szabócéh tagja lakott itt, s bizonyára a ház is övé volt. 1883-ban azért áll el a kolozsvári egyházközség az unitárius templom megetté roskadozó szegletház újjáépítésétől, hogy ezt a kedvező helyen levő épületet megvehesse özvegy Farkasnétól papi lakásnak. Akkoriban az egymás végében levő négy szobát és konyhát jó móddal megépítettnek találják, a hátsó rész zsindeyes két kis helyisége gyengébb minőségű. Első lakója Mózes András volt, akit 1881-ben hívott meg a kolozsvári eklézsia papjául, a lelkeszi szolgálat mellett a teológia rendes egyháztörténet- és jogtanára volt, jó szónok, példamutatóan szerény és szorgalmas

ember. Az ő kérésére csináltatnak 1888-ban dupla ablakokat, s megújítják a kutat. 1889-ben Pákei Lajos tervei szerint Fekete Mihály építésszel 1 szobát, kamrát, szükségszéket toldatnak az épülethez, 1901-ben pedig bevezetik a csatornázást és ivóvizet. Mózes halála után 1903-ban Csifő Salamont hívják meg lelkésznek s egyben a teológiára is, ő utóbb az önállósuló teológiai állást választja, s 1909 őszén lemond a papságról. Az ő idejében vezetik be a villanyt (1907) a házba. Csifő utóda Ürmösi Károly, akit 1912-ben esperesnek is megválasztanak. Haláláig itt lakik, követője Sebe Ferenc. Ürmösi kérésére rendeznek be 1910-ben fürdőszobát a házba.

1911-ben megint felmerül a templom megetti szeglettelekre való építkezés, ezúttal a Sora-ház helyén volt papi lakot és ezt a 9. sz. alatti házat adnák el, hogy árukból egy kétemeletes épületet húzzanak fel, melyben mindkét pap, a kántortanító és a harangozó is otthonhoz jusson. Az 1912. februári közgyűlés azért veti el a tervet, mert a hívek úgy találják helyesnek, ha a pap a Kossuth Lajos utcában lakik. Erre újabb tervezgetés következik: a Sora helyén álló 8-as számú papi házat eladják a vallásközösségnek, e telekre pedig – megvásárolván a szomszédos 11-es számú házat is – egy kétemeletes tömböt építtetnének papi lakásoknak, földszintjén bolthelyiségekkel. Ezt a közgyűlés jóváhagyja, de a szomszédos ház megvétele nagyon elhúzódik, s közbeszól a világháború is.

A 18. szám (Belső Magyar utca 13. Kossuth Lajos – Mareşal Foch 11., Kossuth Lajos utca 18. sz.) legrégebbi tulajdonosa a már 1845-ben jelzett Balázs József szücs lehetett. 1867-ben is Balázs József szücsmester és raktára található itt. A telekkönyv felvételekor szintén ő a tulajdonos. 1874 márciusában hal meg itt hatévi özvegység után kásonzfeltízi Balázs Józsefné kiscsávási Csávási Borbála. A házat Vincze József vásárolja meg, s 1913–1914-ben az ő örököseitől akarja az unitárius egyházközösség megvenni. 1914 júliusában végre megkötik az alkut, de 3/144-ed részét csak 1918-ban tudják megvásárolni. A ház lakója 1910-ben Horváth János órasmester. 1927–1928-ban ebben az épületben alakítanak ki első ízben külön lelkészi irodát Szentiványi Sándor javaslatára.

A most már egy kézben levő két telekre 1928-tól újra építkezni akar az eklézsia. 1928-ban kezdi el a tervek készítését Demény Andor. 1931 márciusában Király József és Demény Andor tervét tárgyalják egy kétemeletes épületről. 1931 júniusában egy újabb terv kerül megvitatásra, eszerint a háromemeletes ház földszintjén az üzlethelyiség, két lakás és hátul egy nagy terem lenne, az I. emeleten 4 lakás, a II. emeleten 2 lakás (a két lelkésznek), a III. emeleten pedig 3 lakás. 1931 júliusában már a részletes terven dolgozik Demény Andor, megvan az építkezési vállalkozó Negruţiu F. Ioan személyében – s ekkor az Egyházi Képviselő Tanács a kellő anyagi fedezet hiányára hivatkozva (valójában néhány tisztviselő személyes érdekéből) nem járul hozzá az építkezéshez. 1938–1939-ben a 9-es (ma 16-os) számú telek végében Deák Ferenc és Demény Andor ingyen épít a Dávid Ferenc Ifjúsági Egyletnek helyiséget (ez ma a lelkészi hivatal és a gyűlésterem). A 11-es számú ház helyiségeit az 1930–1940-es években a Gondoskodó Társaság (Gondoskodó Bank) bérli, utóbb ez is papi lakás lesz.

Az 1938-as telekkönyv szerint a 9. szám 5 szoba, 1 konyha és mellékhelyiséges, cseréppel fedett téglaház, a 11. szám 7 szoba, konyha és mellékhelyiséges, pléhvel fedett, ugyancsak téglaház.

Az 1940-es évek végén a két épület egyesítése még hangsúlyozottabbá válik azáltal, hogy a 16. szám alatti ház kapualját is beépítik üzletnek. 1985-ben sapkakészítő műhely van benne. Szerencsére a kapu faragott kerete, címeres záróköve a helyén maradt. Újabb változás az 1980-as évek közepén az, hogy a 16-os sz. házból két lakrészt az egyház magánszemélyeknek (Kallós Zoltán népköltészeti gyűjtőnek és Panek Katalin színművésznőnek) adott el. (589-es számmal jelölt műemlék. Régi helyrajzi számuk 564/1–2, 563, új számaik: 81, 80.)

A Simó-ház (20. sz.)

E házakkal lezárul az utca unitárius szakasza, jóllehet a XIX. század végéig a következő házak jó részének is unitárius tulajdonosai, bérlői voltak, akik házuk eladásakor azt legtöbbször megvételre felkínálták az egyháznak is.

Műemlékjellegű épület a **20. szám** alatti is (Belső Magyar utca 15., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 13., Kossuth Lajos 20. sz.). A telekkönyv bevezetésekor 15 lakóhelyiséges kőházat vesznek nyilvántartásba, s az 1938-as telekkönyv is 14 szobát, 7 konyhát és mellék-helyiségeket tartalmazó kőházat ír le, 1949-ben bővítik az udvar felé az épületet. A homlokzat máig is őrzi eredeti empire-klasszicista formáját, melyet az 1810-es években kaphatott. A héttengelyű ház középső tengelyétől jobbra esik a kosárvben záródó egyszerű pilléreken nyugvó kapu. A levéldíszítésű kapuszárnyak is a korra jellemzőek. A ház hat ablaka felett félkörös mezőkbe komponált, szépen kidolgozott kiterjesztett szárnyú Napóleon-sasok láthatók. A téglalapba írt félkörök fölötti sarkokat palmetták töltik ki. A falfelület sávozott. A sas különben nemcsak a császárság jelképe, hanem a bőkezűség szimbóluma is volt. Ez utóbbihoz méltó lett e ház néhány lakója.

1845-ben Bartsch Márton és Schrammer Antal férfisزابók, a német szabócéh tagjai laknak itten. 1855-ben Márk Sámuel unitárius tulajdonos eladás előtt felkínálja házat az egyháznak. 1869-ben a telekkönyv mint az 1856-ban meghalt Simó Károly és özvegye, Vinkler Antónia tulajdonát iktatja a házat. 1886-ban kissolymosi Simó Ferenc és Lujza öröklők, akik még az évben eladják Bakonyi Józsefnek és nejének, Balázs Erzsébetnek. Bakonyi Bécsben tanulta az orvostudományokat, Kolozsvár tiszteletbeli főorvosa, a Karolina Kórház igazgatója lett, mint nyugalmazott miniszteri titkár halt meg e házban 1896-ban 77 évesen. Még két ismertebb nevű bérlő is lakott itt: Szilágyi Sámuel főkormányszéki nyugalmazott jegyző (Szilágyi Ferenc református kollégiumi tanár testvére), Reich Albert szemész és szülésmester, 1890-től kolozsvári főállatorvos, a vágóhid igazgatója. Az előbbi 1870-ben, az utóbbi feleségét, Bartók Karolinát 1885-ben kísérték innen a Házsongárdba.

1897-től Csizsár Regina a tulajdonos, tőle 1931-ben – bizonyára eladósodása miatt – a Kolozsvári Gazdák Hitelszövetkezete (Casa de Păstrare a Agronomilor S.A.) birtokába kerül az ingatlan, s még az évben értékesítették: Kelemen Bernát és felesége, Haas Sarolta veszi

meg. A deportálások után túlélőik öröklik, lakrészekre osztják, 1959-ben a 2–6-os lakrészt államosítják. 1899-től Tutsek Sándornak van ügyvédi irodája a házban. Az 1910-es években az Erdélyi Múzeum-Egylet Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya bérel itt helyiségeket.

Az 1930-as években Gaál Gábor volt e ház lakója, itt szerkesztette a *Korunkat*, mint arról a kétnyelvű fehér márvány emléktábla is megemlékezik: „În această clădire a fost redactată / între cele două războaie mondiale / revista marxistă *Korunk* / condusă de către eminentul estetician / GAÁL GÁBOR / 1891–1954 / a jeles esztéta a két világháború közt / ebben az épületben szerkesztette / a *Korunk* című marxista folyóiratot.” A Bolyai Egyetem filozófia-professzoraként és az Utunk alapítójaként számon tartott Gaál itteni lakásáról két visszaemlékezést is felidézhetünk: Gaál „ekkor már a Kossuth Lajos utca 13. szám alá költözött, kapualjból nyíló boltozatos szobába. [...] Éppen csak a legszükségesebbel berendezett tuskulanumában a falnál sima ruhaszékreny, az ajtó mellett bádognosdó állt. Csak a nagy asztala, mely a helyiségen uralkodott, kiabálta: nem, nem, dehogy, ellenkezőleg! Mert ezen az asztalon újság- és folyóirattömegekben ott élt az egész akkori emberiség [...]. Csak éjszaka csukta be külső ajtaját, nappal akárki benyomhatta a kilincset és beléphetett. Előbb egy szűk előtérbe jutott, Gaál még akkor sem szólt ki, hogy ki az? Mehettél beljebb, bár a belső függönyös üvegajtón át halványan már láthattad, hogy, mint mindig, ha csak nem volt beteg, ott ült asztalánál, mereven, mint egy Buddha” (Benamy Sándor⁶²); „A szerkesztőség, e küzdelem színtere – mondom – egyben a kiadóhivatal, a könyvtár, a »hálószoza«, a »szalon«, és az »étkező« szerepét is betöltötte abban a Kossuth Lajos utcai kapu alatti egyetlen, valóban nem nagy szobában. [...] Elmondhatnók még a szobáról, hogy hányszor járt ott rendőrség, hányszor hányták fel a kéziratokat, mint szállították onnan Gaál Gábort hajnalban rendőrségi kihallgatásra, hányan kémkedtek, szaglászta ártatlan baráti arcot öltve e fegyelmezett, még a legzordabb rendőrből is tiszteletet ébresztő újfajta Erasmus körül...” (Méliusz József⁶³) (590-es számú műemlék. Régi helyrajzi száma 562, új: 79.)

A **22-es számú** telken (Belső Magyar utca 17/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 15., Kossuth Lajos utca 22. sz.) 1869-ben egy 6 helyiséges és egy 1 lakrészes házat vesznek nyilvántartásba, az 1938-as telekkönyv szerint 8 szoba, 4 konyha és műhely található a házban. Stílusa késő barokk lehetett, valamikor az 1700-as évek végén építhették, de utóbb az átalakításokkal szinte teljesen elvesztette stílusát. Termei bolthajtásosak, kapuja csúcsíves – de újabb faragvány. Az 1858-ban meghalt Kováts Lajos ügyvéd özvegyéé, Stark Teréziáé volt 1869-ben, s egy év múlva Kónya Rudolf sütőmester vásárolta meg. Tőle rokoni vonalon Losonczy Albert pék öröklí. Bár 1918-ban Heinrich Izrael kereskedő vásárolja meg a házat, ő meg Straub Jánosnak adja el 1919-ben, akinek a feleségétől államosítják, állandóan pékek bérlik, 1921-ben például Mamicza Sámuel. Jelenleg a Hubertus étterem működik itt. (Régi helyrajzi száma 561/1–2, új: 78.)

A következő emeletes ház a **24-es számú** (Belső Magyar utca 19/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 17. Kossuth Lajos utca 24. sz.). Az első telekkönyvi felvételkor egy 11 lakóhelyiséges emeletes kőház állt itt. Késő barokk-empire épület lehetett. A múlt század végén 5 ablakos frontja eklektikus külsőt kapott. Az 1938-as telekkönyv a földszinten 4 szobát, 2 konyhát és mellékhelyiségeket, az emeleten 6 szobát, 2 konyhát és mellékhelyiségeket jegyez. 1971-ben kibővítik: egykori istállóját lakássá építik át. Első ismert tulajdonosa 1860–1868 között az az Engel József orvos és nyelvész, aki innen a szemben levő 16-os számú ház emeletére költözik, s ott is hal meg. Szentiványi Ferenc jó nevű kolozsvári

⁶² Benamy Sándor: *i.m.* 262.

⁶³ Méliusz József: *Sors és jelkép*. Buk. 1973. 352–353.

ügyvédnek adja el, akitől 1883-ban felesége, Gaszner Anna és három gyermekük öröklí. Tőlük 1892-ben Fodor Farkas dési ügyvéd veszi meg, akinek özvegye 1933-ban a Római Katolikus Egyházra hagyja, s ettől Stancu Constantin orvos és felesége, Gyárfás Irina kezére jut még ebben az évben. Stanca a Fötéren lakik, s a Rákkutató Intézet igazgató főorvosa ebben az időben. Utóbb lakrészekre osztják a házat, s több tulajdonosé.

A ház lakói közül ismerjük 1845-ből Binecz Lajos asztalosmestert – alighanem rokona volt a 16. szám alatti Binecz Juliannának – és Rotarides József kalapost. 1867-ben Blahunka Lajos orgona-zongorakészítő és -igazító mesterről van adatunk. 1874-ben költözik át a Bel-Híd utcába. Kolozsvár valamennyi akkori orgonáját javította (az unitárius templomét például 1859-ben), az egyetlen kolozsvári volt e szakmában. 1910-ben Béres Gábor vízvezeték-szerelő, 1914-ben Goldberger Fülöp férfiszabósága, Lechner Emilné varrónő és Pollák Bernát női szabó hirdeti itt magát. A ház emeletét igényesebb bérlőknek adták ki, egyetemi tanárok követték egymást a lakásban: 1876–1879 között Kanitz Ágost, a növénytan professzora, az első magyar botanikai folyóirat megalapítója, 1881-től Hóman Ottó, a klasszika-filológia első kolozsvári egyetemi tanára, az Egyetemes Philologiai Közlöny megindítója, 1884-től pedig Réthy Mór, az elemi matematika professzora, akadémiai levelező tag lakik itt. 1897-től 1901-ig Ferenczy József, a Felsőbb Lányiskola tanára, egyetemi magántanár, magyar irodalom-történész lel otthonra e falak között. (Régi helyrajzi száma 560/1–2, új száma: 77.)

A **26-os számú** (Belső Magyar utca 21/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 19., Kossuth Lajos utca 26. sz.) ház stílusával kiválik az eddigi épületek sorából. Két széles ablakos és balkonos homlokzata a maga legömbölyített formáival a két világháború közötti építkezési eszményeket tükrözi. A kapu fölötti jobb sarokban a kor építésze, Moll Elemérnek a nevét találjuk bevésve. A ház eredetileg klasszicista épület lehetett, erre utal udvar felőli ballusztorsoros mellvédje is. Az 1869-es telekkönyvi leírás szerint itt egy 14 lakóhelyiséges emeletes kőház állt, valamint egy 2 lakrészes kőház. Az 1938-as telekkönyvi leírás is lényegében változatlan épületről számol be: emeletes kőház a földszinten 6 szobával, konyhával, az emeleten 5 szobával és mellékhelyiségekkel; földszintes kőház 2 szobával, kocsiszínnel, továbbá 1 istálló az udvaron.

Az 1845-ös Kolozsvári Naptár szerint Bögözi József szíjgyártó és Szabó Domokos, Kolozsvár város sebésze lakott itt. Akkoriban összesen hét sebészeti műhely volt a városban, a Szabóé ebben a házban működött még 1865-ben is. A telekkönyvben feltüntetett első tulajdonos Zsombori János, akitől már 1870-ben Kelemen Benő, ettől pedig 1887-ben Szigethy Miklósné Kelemen Kata vásárolja meg a házat. 1903-ban Szigethy Cseh Miklós földbirtokos átépítteti. A családban öröklődik 1934-ig, akkor Zathureczky Károly szucsági lakos kezére kerül, s tőle egy év múlva Pop Ioanné Stark Júlia veszi meg. 1939-től az államosításig Trif Iacobék tulajdona.

A ház legnevesebb lakója Kozma Ferenc pedagógus, író, akadémiai levelező tag volt. A székelykeresztúri tanítóképző igazgatója, majd 1886-tól Kolozsvárt lesz tanfelügyelő, ekkor költözik ide. Az Unitárius Kollégium felügyelő gondnokaként nagy szerepet játszik az új iskolaépület felépítésében. Az 1910-es években Stekkel József építési irodája, az 1920-as években pedig Oriold Antal építészvállalkozó telepközpontja volt itt. A század elejétől az 1920-as évekig Oberding Miklós vízvezeték- és csatornázási vállalata, az 1910-as években Simkó György tejcsarnoka, Kerekes János cipésműhelye, Lukács Györgyné szabósága van itten. 1914-ben e címen jelzik gr. Lázár Kálmán ügyészhelyettes lakását. Minden valószínűség szerint az 1903-as átépítés után a ház földszintjén üzlethelyiség(ek) volt(ak). Egy 1943-as adat szerint itt tartott Guzner Gyula és Miklós orvosi rendelőt, korábban három házzal lejjebb székeltek. (Régi helyrajzi száma: 599/1–2, új száma: 76.)

Az utca talán legizléstelenebb, stílusából kiforgatott épülete a **28. számú** (Belső Magyar utca 23/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 21., Kossuth Lajos 28. sz.). Az 1869-es telekkönyv szerint egy 4 lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges kőház állott a telken. Boltozatos kapualja késő barokk épületre utal. 1845-ben Kele Izrael lakatos és Kovács János szücs lakott benne. Valószínűleg a ház műhelye folytán a szakmán belül öröklődött, mert 1869-ben tulajdonosa Knauer József lakatos és neje, Villa Eszter. Knauer építteti át 1879-ben 12 szobás, 2 konyhás emeletes kőházzá az utcai részt, az udvari kőház is 3 helyiségesre bővül (bizonyára ebben volt a műhely). Az építkezés eredménye lehet a kőkonzolos udvari folyosó is. Az emeletet azután a tulajdonos bérbe adta. A lakás bérlői közül említésre méltó az 1883–1885 között itt lakó Szamosi János klasszika-filológus, a görög nyelv első tanára az 1872-ben megnyílt kolozsvári egyetemen. Őt 1885-től Széchy Károly, a Felsőbb Leányiskola tanára, az egyetemen az újkori magyar költészet magántanára követi. Később sikerül megszereznie az egyetemi tanszéket, sőt a budapesti egyetemen Gyulai Pál utóda lesz, az akadémia is levelező tagjai közé választja. 1887-től hét éven át Engel Gábor, a nőgyógyászat magántanára, az Országos Karolina Kórház akkoriban kinevezett helyettes igazgatója lakik itt fiatal feleségével, Haller Kornéliával, első gyermekük is e lakásban születik (Engel Gabriella, utóbb Kauntzné – angolból készített fordításai jelentek meg). Engel innen a Főtérrre költözik, majd ezen utca túloldalán vásárol házat, apósa is a szemben levő oldalon építteti fel híres bérházát. A századfordulón két, akkor még fiatal orvoskari tanársegéd címét jelzik itt: a Hegyi Mózesét és a Filep Gyuláét. Filep később vármegyei főorvos, egyetemi magántanár, a két világháború közti időszak egyik legjobb kolozsvári belgyógyásza lesz. 1902-ben innen a 37. szám alá költözik. A század első évtizedeiben e házban volt a II. kerületi rendőrkapitányság, dr. Kossa Elemér rendőrkapitány is itt lakott 1904-ben. Az 1910-es években a kincstári ügyészség bérlő az épület néhány helyiségét.

Az I. világháború után özv. Császár Józsefné Knauer Lujza Grünfeld Aurélnak, ez meg Rosenfeld Mihálynak, ő pedig 1920-ban a szebeni Creditul Tehnic hitelintézetnek adja tovább. 1926 szeptemberében Sárdi Elemér jó nevű kolozsvári nőgyógyász vásárolja meg, de alig két év múlva már eladásra kínálja az unitáriusoknak. Azok nem tartván rá igényt, Matskási András veszi meg, tőle 1932-ben Lazăr Aurel és Gheorghe. 1951-ben lakrészenként eladták a házat. Egy lakrészt Dariu Pop ifjúsági író, szerkesztő és muzsikus, egy másikat Prack Wilhelm népszerű kolozsvári ideggyógyász vásárolt meg. A két világháború között az 1931-ben induló Sport című román–magyar nyelvű hetilap szerkesztősége volt itt. (591-es számú műemlék. Régi helyrajzi száma 588/1–2, új száma: 75.)

A következő, **30-as számú** (Belső Magyar utca 25/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 23. Kossuth Lajos 30. sz.) épület arányos, ízléses homlokzatával lep meg. Eklektikus külsejét íves záródású ablakok díszítik, fölöttük a vakolatkeret egy-egy emberfej-faragvánnyal zárul. A bejárat kapu feletti keleti ablak szélesebb, a másik három keskenyebb. A ház 1845-ben Rákosi János puskaművesé volt, tőle juthatott Mártonfi Péter szakács kezére, aki a telekkönyv felállításakor is birtokolja. Akkori leírás szerint az utca felől 13 lakóhelyiséges emeletes kőház állott, s az udvar felől egy 5 helyiséges földszintes ház. 1878-ban Kelemen Benjámint veszi meg a telket, s leányától, özv. Zathureczky Gedeonné Kelemen Polixéniától vásárolják meg Salamonék: Mihály színházi zenész és János operai koncertmester. Különösen az utóbbi évtizedeken át szolgálta a kolozsvári zenés színpadot. 1898-ban már egyedüli tulajdonos. Feltételezhetően ő építteti át a házat az emeleten és a földszinten is 2–2 lakásosra, összesen 14 szobával. 1907-ben nevét Fóris Salamon Jánosra igazíttatja ki. Egy évtized múlva, bizonyára halála után, Fülep Phoebus lesz a tulajdonos, ő meg szebeni Creditul Tehnic Rt.-nek adja el. 1920-ban tehát az előző házat s ezt is az ipari intézmények, vállalatok támogatására létesült eme hitelintézet birtokolja, alighanem építkezni akart itten. A ház egy részének bérlője az 1910-es években Harkó Ferenc férfisabó, az 1920-as években pedig Balogh Lajos

hangszerkészítő. 1931-ben megvásárolja az épületet az Erdélyi-Bánáti Román Sajtószindikátus (Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat) kolozsvári székházának. Az újságírók Ioan Clopoșel neves szociológus, szerkesztő vezette érdekképviseleti szerve itt rendezte be a Román Újságírók Otthonát: klub és néhány vendégszoba volt az átutazóknak. 1941-ben a Belügyminisztérium felfüggesztette e szerv működését, de tulajdonjoguk megmaradt. Tőlük 1948-ban a Művészek, Írók és Újságírók Szakszervezeti Szövetsége vette át az épületet, majd az államosítás révén lakóházzá vált. Földszintjén rendelőintézetet alakítottak ki, sokáig a Fizetési Poliklinikához tartozott, jelenleg körzeti orvosi rendelő. (Régi helyrajzi száma 557/1–2, új száma 74.)

Feliratos reneszánsz ajtókeret
a Groisz-házból (32. sz.)

A **32. szám** (Belső Magyar utca 27/A–B és 29., Kossuth Lajos – Mareșal Foch 25., Kossuth Lajos utca 32. sz.) alatti héttengelyes ház helyén valamikor két keskeny, hátranyúló épület lehetett, közbül az egymás melletti kapuzattal. A 27-es szám már az 1830-as évektől Groisz Gusztáv volt. Neve évtizedeken át fogalomnak számított Kolozsvárt. Vagyontalan polgári családból szervezőkészsége és munkabírása folytán emelkedett 1837-ben a városi főjegyzői tisztségbe, majd 1847-től a forradalom bukásáig főbíró. Jakab Elek műve III. kötetében (1018–1019. l.) jellemzi, „a közigazgatás megtestesülésé”-nek tartja. Utóbb a Főkormánysház alelnöke, majd minisztériumi államtitkár és képviselő lett. A 29-es számú ház egyik földszinti ajtókerete (jelenleg a pincébe vezet) az utca legszebb reneszánsz köemléke, rajta az 1559-es dátum, a tulajdonos B.G. monogramja, valamint az „Audi, vide, tace si vis vivere [in] pace” (Hallj, láss, hallgass, ha békében akarsz élni) latin felirat. Az utcai szobák dongaboltozata is a XVI. századra utal. A XIX. század első felében a ház a Stark családé volt, az 1845-ös Naptár özv. Stark Péterné műszabót és Stark József szappanost jelzi itt. 1846-ban

már Mihálszky János óngyártó lakik benne, 1869-ben pedig tulajdonosa Skvoranek Ágost. A 27-es számú emeletes és a 29-es számú földszintes házat a Groisz család egyesíti. Groisz Gusztávnak Szász Mózes unitárius pap Zsuzsanna lányától született Kornélia lányát Haller Rezső neves ügyvéd vette feleségül, aki maga is itt lakott, míg átellenben levő bérházát fel nem építette. Fia, szintén Groisz Gusztáv, a büntetőjog professzora a kolozsvári egyetemen ennek megnyitásától kezdve, a Katolikus Státus egyik vezető embere, a főtéri státusházak építésének kezdeményezője. Ő öröklő a házat, s minden valószínűség szerint a két ódon épület összekapcsolása modern bérházzá az ő ötlete volt. Az 1890 körüli átépítés egy gazdagon díszített, eklektikus frontot eredményezett, az emeleten 7 ívelt záródású ablakkal, növénymotívumos díszítéssel; a rusztikázott s emberfejes záródású ablakokkal díszített földszint középső tengelyében széles kapu található. Az 1938-as telekkönyv szerint a földszinten 3 háromszobás lakás és egy üzlethelyiség, az emeleten 4 lakás összesen 15 szobával, az udvaron emeletes raktár, garázs és egyetlen szoba volt található. Ez teljesen a századfordulós igényeknek megfelelő polgári bérháznak számított. Groisz Gusztáv a Szent Erzsébet Aggházra hagyta az ingatlant, mely 1899-től az államosításig használta.

Az épület első neves bérlője Groisz tanártársa, Kuncz Ignác, a politika professzora, számos jogi szakkönyv szerzője: 1893-tól 1900-ig lakik e helyen. 1907-ben itt a Szent Imre Egylet

székhelye s Szentgyörgyi Jenő fogászati műterme. 1910-ben már Guzner Gyula fogműtermét hirdetik, innen Guzner a 26. sz. alá költözik a 30-as években. 1914-ben Eőri István ügyvéd lakik e házban. Itt működik éveken át Szilágyi Eleonóra likőr-, puncsszesz- és rumgyára, „a puncsszesz egyedüli gyártási telepe” Kolozsváron, a gyárat és az üzletet Szele Endre viszi tovább az 1910-es évekig. A világháború után, 1921-ben Victor Iliescu zálogháza, 1933-ban Rudolf Mosse hirdetési ügynöksége működik e helyen. 1923-as adat szerint Szabó Márton egylovas bérkocsi-tulajdonos lakása és istállója volt az udvaron. Akkoriban 229 egylovas és 5 kétlovas, hatóságilag nyilvántartott bérkocsi szállította Kolozsvár lakosságát. (592-es számú műemlék. Régi helyrajzi száma 556/1–2, új száma: 73.)

A **34-es számú** (Belső Magyar utca 31., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 27., Kossuth Lajos 34. sz.) ház e sorok papírra vetése idején, 1986 nyarán égszínkép külsőt kapott, ezzel is feltűnőbbé téve az eklektikus frontok közül kétemeletes magasságával, stílusával kiugró homlokzatát. A város egyik legszerényebb díszítésű szecessziós bérháza. Keskeny, utcai frontjának fő díszje egy hatalmas ív, mely egybefogja a felső két szint központi hármas ablakait, melyek előtt kis vaserkélyek emelkednek kis a homlokzathoz. Az oromfal is ívelt, széle díszített. E ház helyén a telekkönyv felvételekor egy hat lakószobás földszintes köház állott, melynek tulajdonosa Maizner János, a neves nőgyógyász orvosprofesszor volt. Semmelweis asszisztenseként indult, majd 1859-től a kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézet szülészettanárának nevezték ki. Ő lett a tanintézet utolsó igazgatója, mielőtt 1872-ben az beolvadt az egyetembe. Meg is írta annak történetét.⁶⁴ 1892-ben, neje, Hiloczki Ottilia halálakor vonul nyugalomba. Róla a ház a századfordulón négy gyermekére száll, közülük legidősebb lánya, Mária, férjével, Kerekes Gyula törvényszéki orvossal 1898–1899-ben a telek Szentegyház utcai végén külön házat épített, s azt leválasztotta a Magyar utcai telekről. A professzor hasonló nevű fia, ki szintén itt lakott, a járványtanban, a kolera elleni küzdelemben ért el eredményeket. A ház Maizner előtti lakói közül tudunk Velisch Simon sebészről (1845) és Pappmőder Mária kalaposról (1854).

A Maizner-örökösök 1909 áprilisában eladják a Magyar utcai telekrészt Ács Ferenc vendéglősnek és feleségének, Horváth Katalinnak. Ezek építetik fel azt az 1911 novemberében telekkönyvezett, cseréppel fedett kétemeletes kő- és téglaházat 42 lakóhelyiséggel, mely ma is áll. Az 1938-as telekkönyvből részletesebben is kitűnik, hogy a földszinten 8 szoba és 3 konyha, az I. és II. emeleten 3 háromszobás lakás volt, s a manzárdon 1 nagy terem és egy szoba mellékhelyiségekkel. Az épület déli végét valamikor később egészítették ki egy elüti stílusú szárnyal. Az épület tervezőjét nem ismerjük, a kivitelező építész Demény Andor volt. A vendéglős Ács fia, Ács Ferenc festőművész a 10. szám alól ide költözött és a számára a manzárdban kialakított üvegtetejű teremben nyitotta meg újra festőiskoláját. Itt volt tanítványa Reschner Gyula és D. Berde Amál.⁶⁵ A házban lakott 1914-ben Striczki Lili zongoraművésznő, s itt jelzik a Kolozsvári Egyesült Gőztéglagyárak központi irodáját. Maga a két gyártelep a Kajántói utcán és a Szentgyörgy hegy alatt működött.

A világháború megrendítette Ácsék anyagi helyzetét, s a ház 1920-ban a Dacia-Romania általános biztosítótársaság tulajdonába jutott. Ez az 1871-ben alapított biztosítóintézet itt rendezte be központi erdélyi irodáját. 1948-ban a Victoria Részvénytársaság (S.A. Sovieto-Română de Asigurări Generale în Lichidare) veszi át a házat, majd az 1950-es évek végén államosítják. Ebben az időszakban, vagyis az 1920-as és 1930-as években itt az Egészségügyi

⁶⁴ Maizner János: *A kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézet történeti vázlata 1775–1872*. Kolozsvárt 1890.

⁶⁵ Murádin Jenő: *Ács Ferenc festőiskolája*. Utunk 1985. aug. 23.

Vezérfelügyelőség irodája, s az 1920-as években Bărbulescu Ștefan, az 1930-as években pedig Martinescu Gheorghe egyetemi tanár tartományi vezérfelügyelők laknak e házban. 1923-ban itt szerkesztik az alig egy évig megjelenő román nemzeti lapot, a Conștiința Românească-t (Román öntudat). A ház megújított frontja sajnos elég elhanyagolt udvari szárnyat leplez. (Régi helyrajzi száma 554/1 és 555 – kert, új száma: 72.)

Komor és ódon hangulatával jellegzetes főúri palotaként tűnik fel a **36-os számú** (Belső Magyar utca 33/A–B, Kossuth Lajos – Mareșal Foch 29., Kossuth Lajos utca 36. sz.) ház. 1917-ből származó képeslapon jól kivehető a ház eredeti homlokzata, gazdagabb gipszdíszítéssel. A kapu körül sávózás, a vakíves ablakok ívzárulásánál a homlokzaton végigfutó párkányzat és sokkal díszesebb ereszpárkány jellemezte az épületet. Azóta, valamelyik renováláskor, minthogy ezek bizonyára letöredeztek, a gipszdíszeket nagyrészt letakarították, a sávózást bevakolták, s így komorrá vált az egész külső. A hattengelyes épület legalább két múlt század eleji polgári telket egyesít. Klasszicista stílusa, szegmentíves kapualja, balluszterkorlátos lépcsőháza az 1830–1840-es évekre vallanak. Hogy ki építette, nem sikerült megállapítanunk. Lehet, a Bánffy család valamelyik ága, hisz több telkük is volt 1835-ben az utcában, de nem kizárt, hogy ez a Kun grófok háza, ahol Barabás Miklós festőművész is bérlő volt, vagy esetleg a bonyhai Bethlen Farkas építtette, akinek 1835-ben már csak özvegye élt. Tény, hogy a telekkönyv felvételekor, 1869-ben itt állt ez a 18 lakóhelyiséges épület, s egy másik 6 lakóhelyiséges kőház is az udvar fele. Tulajdonosuk pedig gr. Bethlen Leopoldina, férjezett Bethlen Gáborné. A Bethlen Ádám és a gubernátor leánya, Bánffy Klára házasságából született Bethlen Gábor kancellárnak két dédunokája, egymás unokatestvérei a fentiek. Különben Bethlen Gábor küüllői, majd zarándi főispánnak második felesége Leopoldina, s ő ennek meg második férje. Az első férj is Bethlen (Ferenc) volt. Ilyen szövevényes családban nehéz kideríteni az öröklés menetét. A szóban forgó Leopoldina 1826–1913 közt élt, s e házat már 1874-ben eladta Teleki Károly grófnak. A marosszéki főkirálybíró Teleki Mihály családjából származó Károlynak Mikó Mária grófnőtől született második fia, Mihály öröklő 1909-ben a házat, s tőle 1921-ben veszi meg Grosz Frigyes. Alig két év múlva a Sodronyipari Rt. (Industria Sîrmei S.A.) központi irodának vásárolja meg a tágas épületet, s itt alakítja ki kolozsvári vasraktárát is, ahol a kiskereskedők az aranyosgyéresi üzemből gyártott betonvas-hoz, dróthoz, szeghez, rugóhoz, szögesdróthoz, gém- és állványkapcsokhoz hozzájuthatnak.

Az Ács-ház (34. sz.) és a Bethlen-palota (36. sz.)

1930-ban a részvénytársaság modern irodaházat építtet a kert Szentegyház utca felőli végébe, szuterénjében 5 szobával, 2 konyhával, kazánházzal, raktárral és garázzsal, földszintjén 10, emeletén 9 helyiséggel (akkor Iuliu Maniu utca 25. szám alatti épület). Az 1938-as telekkönyv szerint a régi főúri ház földszintjén 10 szoba és 3 garázs, az emeletén 11 szoba van. 1948-ban kerül sor mindkét épület államosítására, átmenetileg a Metalul Roșu (Vörös Acél) vállalat használja a régi házat.

A Bethlen család vendégeként e házban száll meg 1856 júniusában egyhetes kolozsvári látogatásakor Schwarzenberg Károly herceg katonai kormányzó. 1907-ben itt jelzik az Erdő-felügyelőség székhelyét, az 1930-as években pedig e házban van a cseh konzulátus. (Régi helyrajzi száma: 552/1–2, 553 – kert, új száma: 71, 95 – új épület.)

A következő három kis földszintes ház a századfordulón kaphatta mai alakját, egyik sem tarthat igényt különösebb figyelemre.

A 38-as számú (Belső Magyar utca 35., Kossuth Lajos – Mareșal Foch 31., Kossuth Lajos utca 38. sz.) háznál két ablakot egy kelet felőli kapu követ. 1869-ben mindössze 4 helyisége volt, az 1938-as telekkönyv már 7 szobát és 4 konyhát vett nyilvántartásba. Első ismert tulajdonosa Stadler Frigyes, akinek örökösei (felesége, gyermekei) élnek csak 1869-ben, közülük az akkor alig néhány éves Frigyes később a színház ismert táncmestere lesz. 1876-ban Müller József és neje, Tóth Anna a ház új tulajdonosai, Müllerné – mint a hirdetésekben kiderül – kézimunka-előnyomtató műhelyt tart. 1912-ben Deák Mária öröklő a házat, s az ő nevén marad az államosításig. Férje Nagy János hentes, akinek füstölőberendezése is van. Deák Mária pedig folytatja a kézimunka-előnyomtatást. Egy 1869-es feljegyzés szerint Horák József kocsigyártó is itt lakott – esetleg műhelye volt az udvaron. (Régi helyrajzi száma: 551, új száma: 70.)

A 40-es számú (Belső Magyar utca 37/A–B, Kossuth Lajos – Mareșal Foch 33., Kossuth Lajos 40. sz.) háznak három ablaka van az utcára, s ezt követi a kapu kelet felé. 1869-ben egy 5 helyiséges és egy 6 helyiséges kőház állott a telken. Az 1938-as telekkönyv, bizonyára a két ház összeépítéséből keletkezett, egyetlen 10 szobás, 4 konyhás épületet vesz nyilvántartásba. Tudjuk, hogy 1845-ben a ház Reich János kötélverőé volt, rajta kívül még egyetlen kötélverő élt akkoriban Kolozsváron. A telekkönyvbe bejegyzett első tulajdonosok: „Kováts Jánosné jelenleg Bányai Sámuelné és gyermekei”. Mind a négy Kováts gyermek kiskorú. 1897-ben – feltételezhetően a második házasságból született – Bányai Károlyé az egész ház, aki 1902-ben Stern Sámuelné Kohn Malvinnak adja el, 1906-ban ennek két kiskorú lánya, Ella és Margit a tulajdonosok. Feljegyzik, hogy 1937-ben az előbbi Turi Zoltánné lesz. A deportálások és a világháború után, 1947-ben a nagybányai három Stern lányra száll a ház, akik még az évben Reiszmann és Weisz nevű vásárlóknak adják tovább, majd sor kerül az államosításra. A ház mai külalakját 1902-ben kaphatta, amikor Stern Sámuel földszintes toldalék építésére kap engedélyt. Az eklektikus homlokzat e korszaknak felel meg. Az 1910-es és 1920-as években itt jelzik Friedmann Márton cipőboltját. (Régi helyrajzi száma: 550/1–2, új száma: 69.)

A 42-es számú (Belső Magyar utca 39., Kossuth Lajos – Mareșal Foch 35., Kossuth Lajos 42. sz.) földszintes ház megint kétablakos, kelet felé esik kapuja. Szembeötlő, hogy itt megbomlott a középkorban kialakult építkezési ritmus: a két ház közé eső két kapuval. Feltételezésünk szerint ezek közül a házak közül néhány a század elején még faépület volt, s mikor a XIX. század folyamán ide is elért a tartósabb építkezés divatja, egyik-másik építtető szívesebben vállalta a nehezebb építkezési megoldásokat, csak hogy teljesen elkülönülhessen szomszédjától. A telekkönyv szerint e ház 1869-ben már kőépület volt 6 lakóhelyiséggel. Tulajdonosai legidősebb Gajzágó Kristóf és neje, Gecző Mária szamosújvári lakosok. Tőlük 1873-ban Pap János és neje, Osváth Ágnes, majd ezektől 1880-ban Sipos Gábor jó nevű ügyvéd (akinek

1897-ben lécfalvi előnevét is bejegyzik) és felesége, Schütz Izabella tulajdonába megy át. Sipos 1891-ben bővíti két helyiséggel a házat, s valószínűleg ekkor fosztja meg azt a késő barokk jellegétől, új eklektikus frontot adva neki. Az építész bőkezűen bánt a díszítőelemekkel: mintás főpárkányzatot alakított ki, az ablakok felett emberfejes és növénymotívumos betéteket alkalmazott. Sipos 1913-ban elköltözött, jól menő irodája nagyobb ház megvételét tette lehetővé, s egyik kollégája, Polcz Rezső (és felesége: Weér Adrienne) lett az új tulajdonos. Polczék a szemben levő Haller-házban laktak, itt csak ügyvédi irodát és jogi szemináriumot rendeztek be. Az 1910-es években két jogi szeminárium volt a városnak: ez és a Dobó Ferenc-féle a Bolyai utca 3. szám alatt. Dobó mint szerkesztő, könyvkiadó sokat tett, Polcz Rezsőről kevesebbet tudunk. A jogi szeminárium az egyetem „segédintézete” volt. Számos ún. mezeiző jogászhallgató nem is Kolozsváron élt, csak vizsgázni járt be, ezeket készítették fel ilyen irodákban, segítettek megírni dolgozataikat.

1918-ban, mint a legtöbb ház, ez is gazdát cserél. A Nagyenyeden élő Albrechtovich Anna veszi meg, s még novemberben továbbadja Hirsch Hermannak, akitől 1924 decemberében Ban Ioan kezére jut, de már 1928-ben új tulajdonost jegyeznek fel Weiss Sándor ügyvéd és felesége, Burger Piroska fogász személyében. 1931-től tíz évre Lucia Ludovica Sigarteu kezében állapodik meg a tulajdonjog. A hölgy férje, Nechita Emanoil orvos-százados a kor ismert sebésze volt, az ortopédia és gyermeksebészet magántanári címét is megszerezte az egyetemen. 1940 februárjától Vonica Dumitru és családja a telektulajdonos az államosításig. Valamikor az első világháború után újra bővíthették a házat, mert az 1938-as telekkönyv 9 szobát s 3 konyhát vesz nyilvántartásba – vagyis 3 háromszobás lakás lehetett a házban. Az 1920-as években itt működött az Első Zalogkölcson Rt., a város akkori három zálogháza közül talán a legrégebbi. 1923-ban Lebovits Frida e helyen hirdeti női kalapszalonját. A háznak még két nevesebb ügyvéd lakója volt: Nagy János az 1930-as években, majd Neumann Jenő, aki egyetemi tanszéket is kapott a II. világháború utáni időben. (Régi helyrajzi száma: 549, új száma: 68.)

Aránylag épebben megőrződött barokk kori boltozatos kapualjat, helyiségeket rejtő kis polgárház a **44. szám** (Belső Magyar utca 41., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 37., Kossuth Lajos utca 44. sz.) alatti. Frontján valamikor két ablaka volt növénydíszes szemöldökökkel. Feltehetően 1918-ban, mikor vendéglőt nyitottak, a nyugati keskeny ablak helyére egy jóval szélesebb utcai ajtót vágtak. Most ez igen ízléstelenül mutat, régebben bizonyára az aránytalanságot eltakarta a cégtábla és a kirakatszekrény.

A ház a több nemzedéken át rézművesekként számon tartott Rotarideséké volt. B. Nagy Margit⁶⁶ már 1756-ból említ egy Johannes Rotharides kolozsvári rézművest. Hasonló nevű s mesterségű leszármazottjáról 1798–1811 közöttől van adatunk. Nem kizárt, hogy ő vette-építette ezt a házat. A János helyébe 1811-ben centumpáterrre választott Márton 1845-ben lakik itt, s bizonyára az ő fia az a Mihály, akit mint jómódú rézművest szintén centumpáterrre választanak az 1840-es években: ő szerepel 1869-ben, a telekkönyv felállításakor első tulajdonosként. Akkoriban 7 lakóhelyiséges a ház. Tőle 1889-ben öt gyermeke öröklí. A családon belüli további átíratások után 1918 szeptemberében S. Nagy József élelmiszerkereskedő veszi meg a házat. Vendéglőt nyit, mely több mint két évtizeden át „Nagyjóska”-ként fogalomná válik Kolozsváron. Fronton kialakított két étkezőjéhez utóbb a kapualját is hozzácsatolták. Írók, művészek, színészek meghitt étkező- és találkozóhelye volt ez a vendéglő. Estéről estére ide jött előadások után Janovics Jenő és felesége, Poór Lili néhány színésztársával. De ide járt Gaál Gábor is, mint Benamy Sándor írja: „Délben Gaál megszakította

⁶⁶ B. Nagy Margit: *i.m.* 240–241.

munkáját, s átment ebédelni a szomszédos Nagyjóska-ba, S. Nagy László író-gyógyszerész édesapja vendéglőjébe. Nyáron kint, a hűs kapualjban, a borpincébe vezető grádics mentén, télen a jól fűtött belső helyiségek egyikébe húzódva, rendszerint dr. Marton Ernővel, a volt küllői októberi főispáni titkárral ettük hármasan a kedves Nagy néni házikosztját. Olyan jó néni volt ő, hogy még fia lapalapítási deficitjeit, de még számos színésznő-szerelmeinek küldött csokrait is dugpénzéből fedezte.”⁶⁷ Az említett Sütő Nagy László Erdélyi Szemle című irodalmi-művészeti-közéleti lapjával írta be nevét a sajtótörténetbe 1916-tól kezdve. Abból lett a Pásztortűz 1921-ben. Majd az 1920-as évek végén újraindította a Szemlét, s jó barátjával, Walter Gyulával e ház egyik udvari szobájában szerkesztették az 1930-as évek végéig.

1939-ben meghal S. Nagy József, fia és két leánya öröklő a házat, s az utóbbiak 1941 végéig vezetik a vendéglőt. Ekkoriban az 1938-as telekkönyv szerint 1 üzlethelyiség és hat más helyiség, valamint 1 konyha volt a házban. Kolozsvár 12 hitelesített kuglipályája közül itt működött az egyik.

Az S. Nagy testvérek a Hargita hitel- és gazdasági szövetkezetnek adták át a vendéglőt és a ház tulajdonjogát is. Az itt szeszlerakatot, likörgyárat rendezett be. A világháború után Victoria szövetkezeti élelmiszer-fűszer üzlet, újra raktár, majd javítóműhely volt itten. Jelenleg is villamossági felszerelések karbantartását végzik. E ház bérlője volt Nedoroszte János 1848/49-es honvéd, a kolozsvári Iparosok Hitelszövetkezetének aligazgatója. Innen is temették 1900 májusában. (593-as számú műemlék. Régi helyrajzi száma: 548, új száma: 67.)

Az utca jobb oldalának leghosszabb frontú háza a **46. szám** alatti (Belső Magyar utca 43., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 39., Kossuth Lajos utca 46. sz.). Emeleti 8 ablakos (négy ikerablak) ízlésesen kidolgozott eklektikus homlokzata a századfordulót idézi, az épület udvar felőli szemrevétele azonban rávezet arra, hogy itt két földszintes – talán klasszicista – házat egyesítettek, s emeletet húztak rájuk. Itt lakott 1845-ben Bocskor Mihály ügyvéd, a Szt. Erzsébet Aggház ügyésze, 1846-ban Schuster Miksa és Schuster Károly német nyelvtanárok – hirdetésük szerint német írásra, olvasásra és számvetésre oktatták a jelentkezőket. Ugyancsak 1846-ban Kolozsvár három virágkészítője közül az egyik, Burián Klára tartott e helyen üzletet. Hogy 1869-ben mekkorák lehettek az itteni épületek, arról még csak fogalmat sem alkothatunk, minthogy a régi telekkönyvet nem sikerült megtalálni. Alighanem a telek keleti és nyugati szélén állott egy-egy ház, a kettő között közös kapuval (esetleg kettős kapuval), a kert pedig hátranyúlott a Szentegyház utcáig. Ezzel magyarázható, hogy kikövetkeztetve 545–547, vagyis három helyrajzi szám is esik erre az egyetlen házszámra, míg a legtöbb házhoz egyetlen, legfeljebb a kerttel együtt két helyrajzi szám társul. 1869-ben a tulajdonos Szász Ferencné Brégárdt Charlotte volt, aki itt is halt meg 1875 márciusában 72 évesen. Bizonyára az ő fia Szász Béla táblabíró, aki 1901 márciusában emeletráhúzásra kap engedélyt. Ekkoriban nyeri a ház mai alakját, s ebben az időben adhatták el a kertet, melyre a Szentegyház utca felől építkeztek. Az új épületnek a földszinten 10 szobája, az emeleten 9 szobája, 2 konyhája volt. Ismételt átalakítások után a földszinten 8, az emeleten 3 lakrészt hoztak létre. Az új telekkönyvben (1938) tulajdonosként az Első Erdélyi Biztosító Társaság Rt. szerepel, mely 1939 novemberében eladja Iuga zilahi ügyvédnek (aki két kiskorú gyermekére iratja) és Fuchs Guido zilahi orvosnak. A világháború után a házat államosítják.

A ház számos lakója közül figyelmet érdemel az 1907 körül itt lakó Barabás Ábel unitárius kollégiumi tanár, Geothe- és Petőfi-kutató irodalomtörténész, az eszperantó egyik első kolozsvári terjesztője, az 1915-től ide költöző Bartók György teológiai tanár, majd az

⁶⁷ Benamy Sándor: *i.m.* 162–163. A vendéglő emlékét idézi még Köntös-Szabó Zoltán: *Családi képek, levelek*. Kolozsvár 1980. 195.

egyetem filozófiaprofesszora, valamint a II. világháború után Balla Károly, a cipészinásból lett munkásíró, szerkesztő és Ștefan Hărăguș, a neves belgyógyászprofesszor. Ez utóbbi lakásából az egyetem külföldi filológus vendégtanárai számára alakítottak ki otthont. A földszinti nyugati szárnyban 1940-ig a „Francia konyha” vendéglő működött két diétásnővér (Simon Mária, Braunfeld Margit) vezetésével. 1941-től a Spor Hitelszövetkezet székhelye volt itt. (Új helyrajzi száma: 66.)

A 48-as számú (Belső Magyar utca 45/A–B–C, Kossuth Lajos – Mareșal Foch 41., Kossuth Lajos 48. sz.) ház utcai része aránylag épen őrzi késő barokk kispolgári jellegét. A kapukeret zárókövén még olvasható egykori építő vagy renováló tulajdonosának csonka neve: „BLOZ IST”, kár, hogy a boltozatos kapualj két oldalát raktárrá alakították, s így a kapuszárnyak is csonkák. A ház telekkönyvi adatai arra szolgálnak példát, hogy egy ilyen keskeny – valamikor az utcára kétablakos, ma üzlethelyiséges, boltozatos kapus házú – telket a polgári élet gazdasági hullámzásai hányfelé oszthattak. A telek eredetileg a Szentegyház utcáig nyúlt, s annyira keskeny, egybetartozó volt, hogy a telekkönyv felvételekor nem adtak külön helyrajzi számot egyes részeinek, csak /1–2–3-mal jelölték őket. A Kolozsvári Naptár szerint már 1845-ben Blóz István csizmadia és Blóz Károly lakott ott, alighanem ők építhették a házat a század elején. 1854-ből egy Blóz György kalaposról van adatunk. Az 1860-as évek végéig azonban rendre eladják a Szentegyház utcai telekrészt (544/3), majd az udvari épületrészt (544/1). Az előbbin egy három lakóhelyiséges ház állott, tulajdonosa 1869-ben Vikol János; az utóbbi kéthelyiséges volt, Deési József és neje, Debreczeni Berta tulajdona. Az utca 544/2 telekrész ifj. Perdéli János és neje, Blóz Borbála nevén szerepel.

A Szentegyház utcai részt (544/3) a jómódú örmény kereskedőcsalád tagjai öröklik. 1876-ban Vikol János hat kiskorú gyermekére száll, tíz év múlva bejegyzik az udvarközösség törlését, tehát akkortól már csak a Szentegyház utcai bejáratot használják. 1890-ben a testvérek közül Vikol Kálmáné lesz, ő elcseréli 1896-ban húga, Anna valamelyik más ingatlanával, ez utóbb pedig 1908-ban eladja Szakács Kálmán kereskedőnek. 1938-ban, az új telekkönyv felvételekor is ő a tulajdonos, de közben még építtet egy 8 helyiséges házat a telekre. Új helyrajzi számot és címet kap (Iuliu Maniu utca 37. sz.).

Az 544/2-t felesége 1870 decemberében bekövetkezett halála után Perdéli János csizmadiamester öröklí 1877-es átírási dátummal. Bizonyára halálát követően, 1886-ban veszi meg Bíró József és neje, Keresztes Gizella, aki már az 544/1-nek is 1880 óta tulajdonosa. Bíróék 1893-ban Sikó Lajosnak és nejének, Rupetz Fanninak adják el az immár telekkönyvileg is egyesített ingatlant, egy év múlva Grün A. Lipót kezére kerül, akitől 1922-ben Sikó visszapereli, s rögtön továbbadja Pop Antonné Istvánffy Valériának. Ettől 1933 júliusában Pop Traian egyetemi tanárra száll – rokoni alapon vagy vásárlás útján. Pop Traian a büntetőjog híres professzora, román–magyar jogi szótár szerkesztője. Ez a lakás nem az ő igényeihez méltó, ő az Avram Iancu utcában lakik. 1939-ben adja el a házat Hosszú Ildikó Szófiának, ez 1946-ban Sfârlea Dumitrunak, majd államosítják. A ház bérlői közül 1883–1884-ben Héjja Kálmán orvos, közegészségtani tanársegéd érdemel említést. Az üzlethelyiség sokáig csizmadiaműhely lehetett. Az 1900-as évek elején a Czell sörgyár irodája volt. 1920 körülől Anton Pop „Astra” fűszer- és gyarmatárüzlete működött itt – bizonyára 1932 körül, mikor a felesége nevén szereplő házat eladta. Utána egy Kovács nevű vendéglős nyitott benne éttermet, az udvaron pedig kuglipályát alakítottak ki. Az 1940-as években a Lengyel nyomda papírkereskedése volt az üzlet. Jelenleg szücsműhely működik e helyiségekben. Az udvari épületrészek nyomorúságos képet mutatnak kis toldott-foldott lakásokkal. (Új helyrajzi száma: 65.)

A következő három ház mindegyike hosszabb-rövidebb ideig az Andrásofszki család és rokonsága birtokában volt. Ez a XVIII. század utolsó harmadában Magyarországról ide-

vándorolt s itt letelepedő lengyel származású család a legjobb harangöntőket adta Kolozsvárnak. A város minden régebbi templomában legalább egyik harang a család valamelyik tagjának műhelyéből került ki. De Marosvásárhely és Beszterce környékéről is kaptak megrendeléseket. B. Nagy Margit két könyvének adattári részében tíz harangöntő

A Hory-ház (50. sz.)

Andrásosfszki munkásságát próbálja bemutatni.⁶⁸

Többségük a Dániel, Efraim és János keresztnévre hallgatott. Amint kitűnik, id. Andrásosfszki János 1789-ben a városnak egy tűzoltó pumpát készített, s ezért a Magyar utcai kapun kívül műhelynek való területet kapott. Ez az akkor puszta hely srégen szemben volt az alább következő házakkal. Feltehetőleg ekkoriban, a várfalakon belüli és kívüli szabad területek fokozatos beépítése idején vásároltak vagy építettek ezen a Belső Magyar utca végi soron házat maguknak még 1800 körül, s azután rendre a szomszédokkal is rokonságba keveredtek. A Házsongárdi temető lutheránus sírkertjében lévő emlékoszlopuk tanúsága szerint századunk elejéig üzték mesterségüket. A családból származott Andrásosfszky Tibor idegsebész orvosprofesszor, a marosvásárhelyi főiskola rektora több mint tíz éven át.

Az **50-es számú** ház (Belső Magyar utca 47/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 43., Kossuth Lajos utca 50. sz.) loggiás frontjával különösen 1986 tavaszán történt kifestése után kis ékszer benyomását kelti. Az udvarban külön álló másik emeletes épület található.

Legrégibb, 1845-ből származó adatunk szerint a magyar szabócéh három tagja, Krausz József, Rácz Dániel és Kerestei Dániel műszabó lakott itten. A telekkönyv 1869-es adatai szerint egy 6 helyiséges és egy 5 helyiséges köház állott a telken, mögöttük kert volt. A tulajdonos Magyar Mihály városi tanácsos, a főtéri templom körüli épületek lebontására létesített bizottság pénztárosa, unitárius egyházi tanácsos. Nem érheti meg a templom kibontakozását az épületbilincsből, mert 1879 júliusának közepén 64 évesen meghal, e lakásból temetik. Feleségének, Andrásosfszki Máriának az édesanyja, Andrásosfszki Efraim harangöntő mester 90 éves özvegye is itt hal meg 1866 decemberében (özvegye 46. évében). Magyariek három gyermeke: Géza kolozsvári alkapitány, majd a századfordulón rendőrkapitány; Ilon (!) Hory Béláné és Mihály. Mindhárman itt laktak, de csak az utóbbi kettő örökölte a házat 1879-ben. Hory Béla árvaszéki elnök az Erdélyi Irodalmi Társaság egyik szervezője, író, költő, szerkesztő volt. Nővére, Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka Kalotaszeg nagyasszonyaként vált ismertté, nevéhez fűződik az ottani népművészet felfedezése, bemutatása. Ifj. Magyar Mihály is a sajtó és irodalom terén jeleskedett. Könyvnyomdája termékei közül különösen a legjelentősebb és leghosszabb életű napilap, az Ellenzék vált fogalommal, ennek jó ideig szerkesztője is volt. Az 1890-es években épp e házban jelzik a szerkesztőségi irodát. Itt született 1883 januárjában Hory András diplomata, politikai író, az 1940-es turnu-severini tárgyalásokon a magyar kormány képviselője. Visszaemlékezései címlapján egy e házról készült festmény látható.

⁶⁸ B. Nagy Margit: *i.m.* 178–179.; Uő.: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Buk. 1970. 295–296. Mint B. Nagy Margit is az utóbbi helyen utal rá, a név írása generációról generációra változik (Andraschovski–Andraschowszki–Andrasovszki–Andrasosfszky stb.).

A Magyarai testvérek az 1880-as években építkeznek e telken. 1886-ban az udvari ház bővítését (8 szoba, 1 konyha, 1 kamara), 1892-ben az utcai ház emeletessé átépítését (12 szoba, 1 fürdőszoba, 2 konyha, 2 előszoba, 2 kamara) telekkönyveztetik. Ez utóbbinak Maetz W. Frigyes építész készítette és 1883-as keltezésű tervrajza is fennmaradt. Ma már nehéz megállapítani, hogy végül mikor került sor az építkezésre e két dátum között. Maetz a századforduló eklektikus stílusában alakította ki a frontot, kétszer égetett vörös tégladíszt is alkalmazott. A ház megmaradt az államosításig a Hory család tulajdonában. Az emeleten laktak. A földszintet bérlőknek adták ki. Az 1938-as adat szerint már a hátsó épület is emeletes: a földszinten 3 szoba, 1 konyha, az emeleten 1 szoba, 1 konyha.

A bérlők, lakók közül Koch Antal, az egyetem első ásványtanprofesszora a leghíresebb. A későbbi rektor és akadémikus, Erdély ásványtani feltérképezője 1875–1879 között bérel lakást itt. 1907–1908-ban Szalay Sándor fizikus, egyetemi tanársegéd, 1914 táján Tamás István orvos, majd Karádi Nagy Lajos, a sportújságírás első kolozsvári képviselője és Bernád Ágoston ügyvéd lakik a házban. Cs. Gyimesi Éva irodalomtörténész gyermekkorában is e falakhoz fűződik. Az 1930-as években itt bérelt helyiségeket az Országos Tekéző Sport-szövetség, a Kerületi Sportszövetség, valamint a Tătaru Coriolan bőrgyógyászprofesszor és politikus vezette „Romania” Sportklub (bicikli, box, futball, torna, tenisz, fényképészet, sakk stb.) szakosztályaival. (Régi helyrajzi száma: 543/1–2, 541 – kert, új száma: 64.)

Az **52-es számú** (Belső Magyar utca 49/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 45., Kossuth Lajos utca 52. sz.) ház ma már nem létezik. Stílusából ítélve a múlt század 70-es, 80-as éveiben alakították ki eklektikus négyablakos homlokzatát. Az ablakok felett virágmintás betét volt, s ezt az ablakok felső harmadáig lenyúló vakolatív keretezte. Kelet fele esett az udvarra nyíló kapu. A telken 1869-ben egy 3 lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges épület volt, az 1938-as telekkönyv egy 6 szoba 1 konyhás házat vesz nyilvántartásba. Az első ismert tulajdonosa Molnos Dávid özvegye, Székely Borbára, aki 1869 májusában itt hal meg 81 éves korában. Molnos Dávid 1812–1832 között az Unitárius Kollégium nagyhírű, szigorú igazgatója volt, történelmet és bölcséletet tanított, a kollégium épületében lakott. Nem tudjuk, hogy e ház már akkoriban is tulajdona volt-e, s esetleg ide költözött 1832-ben, egyházi főjegyzővé választásakor, s itt élte volna le élete utolsó négy esztendejét – 1836-ban ugyanis kolerában meghalt. Az sem kizárt, hogy felesége vásárolta vagy örökölte e házat 33 évi özvegye során. Csak tíz évvel Molnosné halála után íratta át a szomszédos ház tulajdonosa, Magyarai Mihály és neje saját nevére a telket. Nem kizárt, hogy mindkét telekre akartak közös épületet húzni. Ennek a háznak az átépítése is feltételezhetően az ő nevükhöz fűződik. 1880-ban a telek ifj. Magyarai Mihály öröksége lesz, s ő 1895-ben a Magos családnak adja tovább, ezek két kiskorú leányukra, Jolánra és Irénre íratják.

1918 júniusában jegyzik be Kathonay Károly mészáros mestert új tulajdonosként, nyolc év múlva Micla Gheorghe, az Albina Bank ügyésze íratja magára az ingatlant, s már 1931-ben továbbadja Hirsch Vilmos építőanyag-kereskedőnek, aki az államosításig birtokolja, majd 1957-ben törvényszéki úton visszapereli az államtól. 1977-ben kerül sor a végleges államosításra, s 1984 nyarán bontják le az épületet. Itt lakik haláláig, 1887-ig Malom Zsigmond tagosító mérnök, a birtokrendezések egyik legjobb erdélyi szakértője. 1933-ban „Dacia” néven szállodát hirdetnek e címen. (Régi helyrajzi száma: 542/1–2, új száma: 63.)

Az **54-es számú** (Belső Magyar utca 51/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 47., Kossuth Lajos utca 54. sz.) ház lehetett a legrégebbi Andrásófszki tulajdon ezen a soron. Már 1845-ben Andrásófszki Sámuel, a rézművescéh tagja lakik itt, a telekkönyv felállításakor özvegye, Dalchau Katalin (†1888) és gyermekeik, Efraim (Brassó), Dániel, valamint Lajos a tulajdonosai a telken található 5 lakóhelyiséges, valamint két lakóhelyiséges kőházaknak.

1876-ban Andrásföszki Dániel rézműves az egyetlen tulajdonos, majd 1906-ban ifj. Andrásföszki Dániel bankhivatalnoké az ingatlan. Ő még abban az évben Tyiorán Sándorral alakíttatja át a házat. 1923-ban három kiskorú lánya örököl utána, s ezek, illetve leszármazottaik nevéen marad a ház az 1970-es évek végéig, amikor sor kerül az államosításra. 1984 nyarán bontják le. Meglepő, hogy az 1938-as telekkönyv csak egyetlen házat regisztrál 9 szobával, 3 konyhával az udvaron. A lebontás előtt legalább 3 önálló régi épületrészt lehetett megkülönböztetni, s közöttük több újabb keletű helyiséget. A frontra néző igen magas fedelű ház hatalmas szobáival fedélszerkezete révén még őrizte önállóságát. Az utcára két ablak nézett, eklektikus homlokzatát az 1870-es években kaphatta, de az épület a század harmadik-negyedik évtizedéből származhatott, egykor a várfalon inneni utolsó ház lehetett. Ennek folytatásaként egy másik épület következett, szintén régi, az 1870-es évek tájáról, a kettő össze is volt nyitva. Az udvar végén pedig keresztben állott egy ház. Az utcai homlokzattól keletre egykor külön kapu állott, de e mögé üzlethelyiséget építettek, folytatásaként pedig keskeny – most már szobákra osztott – hosszú épületrész következett, melyről lerítt, hogy egykor kuglipálya lehetett. A ház lakóinak emlékezete szerint az udvar végén keresztben álló ház egykor vendéglő volt meghitt szeparékkal, oda tartozott a kuglipálya is. Talán az első világháború végéig Andrásföszki Dániel tartotta fenn, adta bérbe. Nyomtatott adatot nem találunk erre. Valószínű, hogy nyilvánosház jellege volt, s ezért hiányzik minden címtárból. 1914-ben itt volt Herskovits Aladár cipésműhelye és Herman Manó férfiszabósága. Alexy Lajos, az egyik Andrásföszki lány itt lakó férje a közeli Hunyadi téren (8. sz.) tartott autóvillamossági vállalatot, a Bosch cég helyi képviselője volt. (Régi helyrajzi száma: 540/1–2, új száma: 62.)

Az **56-os számú** (Belső Magyar utca 53. sz., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 49., Kossuth Lajos 56. sz.) ház a Bethlen utcán inneni s így a várfalon belül lévő utolsó épület volt. Akkoriban építhették, mikor már a várfalat bontogatták, de még a Magyar kapu lebontása előtt. 1845-ös adatunk van róla, hogy itt lakott „Folberth Tamásné gyakorló bába”, a város akkori 34 bábájának egyike. A sarkon lévő épület tulajdonképpen nem volt sarokházjellegű. Lebontás előtt egy boltozatos üzlethelyisége és egy boltíves kapualja nézett az utcára. Ez utóbbinak keretköveit be is építették az új szálloda földszintjének egyik falába – díszként. A kapualj is irodahelyiséggé volt átalakítva. A ház további helyiségei az utca mentén következtek, tűzfalal a Fáklya utca felé, majd egy hosszabb emeletes épületrész képezte a folytatást ajtónyi kapuval a kis utcára. Ennek az ablakai is nyugatra, az udvar fele néztek. Meglehetősen rossz állapotban voltak e házak, s az utcai tűzfalal nem nyújtottak szép látványt.

Az 1869-es telekkönyv felvételekor egy 7 lakóhelyiséges emeletes kőházat iktatnak, tulajdonosa Silbermann Regina, férjezett Weiszbach Jakabné. Ha nem tévedünk, a ház ettől fogva végig zsidó tulajdonosoké. Ez helyzetéből is adódik: itt a várkapu előtt mindig elkelt egy italmérés, pár szobás fogadó a szerényebb igényűek részére. 1881-ben Perl József, 1882-ben pedig Peller Áron rézműves vásárolja meg a házat. Az utóbbi 6 lakóhelyiséges, 2 konyhás épületrésszel bővíti 1887-ben, s alighanem ő nyit kis szállodát ide. 1906-ban csődbe jut, s árverésen a Kolozsvármegyei Takarékpénztár Rt. veszi meg a házat. 1909-ben Salamon Hermannak és nejének, Klein Johannának adják el, akik itt Magyar Korona néven üzemeltetnek szállodát, s tiszta kóser éttermet hirdetnek. A Magyar Korona étterem a múlt század végéig a közeli Trencsin téren működött, bizonyára annak megszűnte után keresztelték el így e kis szálloda-éttermet. 1911-ben már négy kiskorú gyermek örököli apja részét, s az özvegy vezeti a fogadót, 1922-ben Salamonné részét is megöröklik; a legidősebb leány Peller Levi Lajosné, a következő Boskovits Sándorné. „Salamon és Peller” elnevezéssel export-import vállalatot alapítanak itteni székhellyel 1923-ban. Az éttermet és szállodát 1921-től bérbe adják

Komjátszegi Lajosnak, aki a 4 helyiséges éttermet és a 6 szobás szállodát Korona cím alatt vezeti az 1930-as évekig. Főleg az iparosréteg jár ide. Az ingatlant a Salamon-örökösöktől 1926-ban Theodor Gross naszódi közjegyző veszi meg, tőle 1938-ban felesége, Friedmann Mária s két kiskorú gyermekük öröklí. Övék az államosításig. Az állam falatozót, kantint üzemeltet itt az 1950-es években, majd egy ideig a távolsági autóbuszok jegyirodája, a megyéhez tartozó üdülıhelyek központi közönségszolgálat, a megyei közszolgáltatási vállalatcsoport (G.I.G.C.L.) bemutatóüzlete. Az 1984. nyári lebontás előtt a körzeti lakáshivatal működött e helyiségekben.

Az 1920-as években a Korona étteremben találkoztak minden szerdán és vasárnap a kolozsvári bélyeggyűjtők. Ebben az épületben volt ugyanabban az időszakban a KMTE (Kolozsvári Munkás Testnevelési Egyesület) székhelye. 1933-ban Újvárosi Sándor mérnök, Kolozsvár egyik legismertebb építésze tartott itt irodát. (Régi helyrajzi száma: 539, új száma: 61.

1984–1986 között épült fel az utóbbi három ház helyére a modern Victoria szálloda. Az építész saroktornyos megoldásával igyekezett a ház szecessziós stílusához is alkalmazkodni. Az épületet mégsem sikerült kellően összhangba hoznia a környezettel.

A Berde Mózes utcától a Szappan utcáig (A Haller-háztól a Weinhold-Petrovits-házig)

A Berde Mózes utca keletkezéséről már szoltunk, a belváros egyik legújabb utcája. A Széchenyi tér gyorsabb megközelítését tette lehetővé. Bal oldalán az új kollégiumépület után a Brassai utca következett, majd az 1-es sz. alatti saroktelek, melyet még mint Hosszú Szappan(y) utca 13–15. számot Horváth Gergelytől és özv. Tóth Károlyné Gyulai Etelkától vásárolt az Unitárius Egyházközség 1899-ben a kollégiumépítéskor lebontásra kerülő elemi leányiskola számára. Mikor 1936-ban eladják az Elővölgy dülőben levő kaszálót és a felparcellázott Irisz-telepi és Nádas-teri ingatlanokat, az egyházközség a legjobb befektetésnek azt tartja, ha ennek a kettős teleknek pont a Brassai és Berde utcák felé eső sarkára egy kétemeletes házat építenek. A tervet Deák Ferencsel dolgoztatják ki, s 1937 augusztusától 1938 augusztusáig Demény Andor vezetésével „házilag” építtetik fel az új bérházat. Az elemi iskola igazgatói lakában élt 1919-ben bekövetkezett haláláig Tarcsafalvi Albert költő, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja. Az elemi iskolán túl egy 1910 körül épült kétemeletes sarokház áll, melynek 1912-től az 1930-as évekig Elfer Aladár, a belgyógyászati diagnosztika rendkívüli tanára, népszerű orvos volt lakója. Ugyancsak az 1910-es években Lőte József, az általános kórtan nagyhírű professzora bérel itt lakást. A két világháború között Ghidrai Livius neves fogorvos is e házban jelzi címét.

Az unitárius elemi iskolával szemben a ma is álló villaszerű épület, kertjében filagóriával s hatalmas gesztenyefákkal az első városi óvoda, akkori nevén a Fröbel Gyermekkert volt az első világháború végéig, a Kossuth Lajos utcából költözött ide, alább részletesen szólunk róla. E Berde Mózes utca 4-es számú ház híres lakója az 1920-as években Gheorghe Bogdan-Duică akadémikus, a román irodalomtörténet professzora, több lap szerkesztője.

Visszatérve a Kossuth Lajos utca **11-es számú** három utcára néző sarokházhoz, vagy amint az idősebb kolozsváriak még ma is említik, a Haller-házhoz, ennek helyén a telekkönyv 1869-es felállításkor két telket vettek nyilvántartásba:

A Belső Magyar utca 30-as számú 4 lakóhelyiséges kőház (helyrajzi száma: 515) tulajdonosa már az 1860-as évek elején is Veress (Roth) Lajos ügyvéd és neje, Csatt Anna. 1887-ben eladják a házat Orbai Lajos ügyvédnek, s ettől árverésen vásárolja meg 1895. szeptember 17-én Haller Rezső, az ügyvédi kamara akkori elnöke.

A Belső Magyar utca 32-es számú 5 lakóhelyiséges kőház (helyrajzi száma 516 és 517/1 – kert) 1869-ben az „1865-ik évben Pozsonyban elhalt Kettner Gottlieb szül. Gunther Elisabeth hagyaték” megjelöléssel volt iktatva. Ezekben az években a ház egy részét Rosenberg Ferenc bérelte, e címre hirdette „Hordár-intézet”-ét. 1873-ban Bogdán István és neje, Merza Katalin vásárolja meg a telket, s tőlük 1873-ban jut Haller Rezső ügyvéd kezére.

Haller kora legnevesebb kolozsvári ügyvédje, az EMKE jogtanácsosa volt. Felesége az utca túlsó oldalán lakó Groisz Gusztáv egykori városi főbíró Kornélia nevű leánya, testvére pedig Haller Károly jogászprofesszor, aki az 1880-as években polgármesterként játszott nagy szerepet a város fejlesztésében, parkosításában. Haller Rezső e kettős telke az Unitárius Kollégium építkezései és az utcanyitás nyomán különösen alkalmassá vált egy modern bérház felépítésére. 1900. május 26-án ad hírt róla a Magyar Polgár, hogy „A Városi mérnöki hivatal általános szépészeti szempontból megkereste Haller Rezső kir. tanácsost, hogy eredetileg egyemeletesre tervezett házat a szimmetria kedvéért építtesse kétemeletesre, amit ő meg is ígért a mérnöki hivatalnak. Így aztán az új Berde utca egyike lesz Kolozsvár legszebb utcáinak”. Mindkét telekből kis részt utcaszélesítésre faragtak le. Feltehetően már 1901-re

elkészült a valóban kétemeletes, ízlésesen díszített eklektikus bérpalota, a város egyik leg-szebb lakóháza. Kilencablakos, két első emeleti erkéllyel díszített Kossuth Lajos utcai frontja a legdíszesebb, Berde Mózes utcai szárnya a kollégium épületével párhuzamos, a Brassai utca felé pedig a Kossuth Lajos utcaihoz hasonló rövidebb homlokzata van. Az 1907-es, Haller Rezső halála után felvett telekkönyv szerint alagsorában raktár, mosókonyha, 1 szoba és konyha, fáskamarák voltak, földszintjén 6 lakás 19 szobával és egy Kossuth Lajos utcára néző üzlethelyiség, I. emeletén 5 lakás 20, II. emeletén 6 lakás 19 szobával találtatott. Az új ház a Berde Mózes utca 2. számot, 1941-től a Berde Mózes utca 2–4. és Kossuth Lajos 11. számot kapta. Sajnos a ház tervezőjének nevét nem sikerült felderítenünk.

1907-ben a házat Haller három fia és leánya öröklí. Közülük Haller Gusztáv apja hivatását folytatta, az EMKE és a Katolikus Státus is jogtanácsosául választotta. 1913-ban pedig anyai nagyapja kései utódként szavazattöbbséggel a polgármesteri székbe került, s a háború nehéz éveiben a hatalomváltozásig ő vezette a várost. A Bánffy-palotabeli kaszinóban sakkozás közben érte a halál 1923-ban. A házat 1925-ben az akkor már halott Engel Gáborné Haller Kornélia örökösei váltják meg a többi örököstől. Engel Gábor nőgyógyász, volt kórház-igazgató 1919-ben bekövetkezett nyugdíjazásától itt lakik s tart rendelőt. 1931-ben Engel egyik leányának, Gyergyay Árpád neves fül-orr-gégész orvosprofesszor feleségének családja veszi át az egész ingatlant, s tőlük államosítják 1949-ben „az Egészségügyi Minisztérium használatára”.

A ház lakója volt 1902–1911 között Klupathy Antal jogászprofesszor, 1909–1917 között Pfeiffer Péter, a gyakorlati fizika, valamint Szentpéteri Zsigmond, az ásvány- és földtan egyetemi tanára. Az 1910-es években bérel itt lakást Issekutz Béla gyógyszerész tanársegéd, a későbbi híres egyetemi tanár, a legismertebb magyar gyógyszerészeti kézikönyv szerzője. Polcz Rezső ügyvéd – akinek az utca túlsó során levő jogi szemináriumáról már szoltunk –, továbbá Szabó Jenő textil-nagykereskedő – akinek Wesselényi Miklós utcai áruháza fogalomná tette nevét – szintén itt lakik. Az 1920-as években Monasterian Libuse, Popoviciu Alexandru ismert orvosok mellett Gergely Endre kórszövettanász, orvostudományi népszerűsítő cikkek írója, az 1930-as években Éjszaky Ödön, a MÁV egykori főtisztviselője, amatőr festő, a fényképészet egyik kolozsvári úttörője lakik e házban. Egy-egy lakásban irodát alakítottak ki. Így 1923-ban a „Lápos völgye” Bányaiipari és Erdészeti Rt., az Erdélyi Út- és Hídigazgatóság székelnek itt; 1933-ban a „Törekvés Dalegylet” bérel helyiségeket. Az 1940-es évek lakói közül Csögör Lajos fogorvos, a későbbi egyetemi tanár, közéleti egyéniség, Hideg Mihály nyugalmazott unitárius kollégiumi tanár és Kertész Miklós ügyvéd, a zsidó hitközség utóbbi elnöke érdemel említést. A II. világháborút követően itt lakik Tompa István író, politikus.

Az üzlethelyiséget, mely most népművészeti termékeket árul, évtizedeken át Kövendi Károly fűszeres bérelte. A földszinten a tüdőbeteg-gondozó intézet rendelői kaptak helyet, s jelenleg a röntgen szűrőállomás működik több helyiségben. (Új helyrajzi száma: 131.)

A 13-as számú (Belső Magyar utca 34/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 14., Kossuth Lajos utca 13. sz.) házat lebontásáig minden idősebb kolozsvári Katona-pékség néven emlegette, frontja egyetlen üzlethelyiségből állott, teljesen kiforgatva stílusából. Az épület és pincéje boltozása alapján egyes szakemberek az olasz gótikával rokonították e ház stílusát, mások a XVI. századra tették építését. Kétségtelenül igen vastag terméskő falai, hatalmas pincéje a bontáskor is több évszázados múltról vallottak. 1845-ös adat szerint Valther Frigyes-né kalapos lakott itt. A telekkönyvbe 1869-ben egy 8 lakóhelyiséges és egy 2 lakóhelyiséges házat iktattak e cím alatt. Tulajdonosuk Piger Sámuel és neje, Frank Julianna volt. 1871 márciusában Petrovics György zsemlés vásárolja meg a házat, s tőle 1905-ben kerül Katona

Gergely pékmester és neje, Kirkósa Katalin tulajdonába. Katonáék szamusújvári örmények voltak, 1896–1897-ben telepedtek át Kolozsvárra. A pékmester 1921-ben bekövetkezett halála után öt gyermeke örökölte a házat és a pékséget, köztük Katona Gyula, a később világhírűvé lett tenorénekes. A sütödét tovább vezették, 1929-ben modernizálták, s ekkor a pincében több száz éves pékség nyomaira bukkantak. Az államosítást követően a Malom- és Sütőipari Kombinát kezelésébe került a ház és a műhely, mely a Brassai utca felől modern sütödét létesített. A házat 1985-ben bontották le, a sütőde megmaradt. (Régi helyrajzi száma 518/1–2, új száma: 132.)

A Haller-háztól a pénzügyőr laktanyáig (11–17. sz.) a bontások előtt

A **15-ös számú** (Belső Magyar utca 36/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 16., Kossuth Lajos utca 15. sz.) kis polgárház frontján két ablakot aránylag keskeny kapu követett. Homlokzatát valamikor a századforduló táján „korszerűsítették”: az ablakok fölé gipsz szemöldökíveket illesztettek, s valószínűleg ekkor keskenyítették el, tették szegletessé a kaput. A telekkönyv felállításakor, 1869-ben egy 4 lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges kőházat vettek nyilvántartásba. Tulajdonosa Ferentzi Mózes nyugalmazott főkormányzéki alszámvevő, unitárius egyházi tanácsos és felesége, Füzi Krisztina volt. (Krisztina testvére, Füzi Borbála Kriza Jánoshoz ment férjhez.) Ferentzi 1884-ben, 85 éves korában bekövetkezett halála után felesége és leánya, Weber Sándorné Ferentzi Eszter öröklő a házat, majd ez, mint egyedüli túlélő, 1895-ben Bíró József kataszteri becselőnek adja el, akinek 1902-ben bekövetkezett halálakor bajtársai külön gyászjelentést adnak ki, melyben mint az 1848/49-es 12. zászlóalj honvéd főhadnagyát, honvéd egyleti alelnököt búcsúztatják. Özvegye, Keresztes Gizella a kolozsvári Református Kollégiumra hagyja az ingatlant, s ettől Katona Gergely és neje veszi meg. Abból, hogy csak Katona halála után, 1921 nyarán írják át a házat, s rögtön az öt örököst iktatják következő tulajdonosként, arra következtethetünk, hogy Katonáék jóval régebben, még az 1910-es években megvásárolták a házastelket. Az 1938-as telekkönyv szerint 6 helyiséges, 2 konyhás ház állott itt, tehát 2 lakás lehetett benne. S ide tartozott a 148-as helyrajzi számú Baron L. Pop utca 6-os számú (utóbb Brassai utca 10. sz.) ház is. Özv Katona Gergelyné egyébként másodszor és harmadszor is férjhez ment, Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka Sándor nevű fia volt a második, Béla fia pedig a harmadik férje; 1976-ban hunyt el. A házat csak az 1980-as évek elején, lebontás előtt államosították a leszármazottaktól. A házban lakott 1869–1870-ben Benczédi Gergellyel együtt Uzoni Fosztó Gábor, akit

szokatlanul fiatalon, 23 éves korában választottak meg kolozsvári unitárius lelkésznek s az ezzel kapcsolatos kollégiumi tanári állásba. Hogy a szépreményű fiatal mi készítette arra, hogy alig egyévi szolgálat után, 1870 novemberében Bölöni Farkas Sándor sírjánál pisztollyal vessen véget életének, mindmáig rejtély maradt. A ház valamelyik helyiségében működött az 1920-as évek elején Ionel N. Iliescu zálogháza. Érdekes, hogy akkoriban mindhárom kolozsvári zálogház ebben az utcában volt. (Régi helyrajzi száma: 519/1–2, új száma: 133.)

A **17-es számú** (Belső Magyar utca 38., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 18., Kossuth Lajos utca 17. sz.) telek régi telekkönyve – sajnos – hiányzik, így csak közvetett forrásból tudjuk, hogy 1869-ben tulajdonosa Szentkirályi Zsigmond volt. Szentkirályi Zsigmond Kolozsvár szülötte, egy ideig polgármestere, mint bányászati szakértő vált híressé, az akadémia is levelező tagjául fogadta. 1859-től 1865-ig az erdélyi bányakapitányi tisztséget töltötte be. Az egyemeletes roskadozó épületben nyílt meg 1873 júniusában – különösen Szász Domokos akkori református lelkész fáradozásainak köszönhetően – a híres Fröbel Gyermekkert. Az óvodai foglalkozások módszertanát kidolgozó Friedrich Fröbel német pedagógus nevét viselő intézet eleinte 150 óvodás és elemista (I–II. osztályos) 3–9 év közötti gyermeket és 11 „gyermekkertésznő” képezdei 15–22 éves hallgatót oktatott egy igazgató-tanító, két nevelőnő, két segédnő, egy német bonne és a képezdébe betanító hét tanár segítségével. 1877-ben vezetését Pappné Löw Leontin veszi át, 1881-ben megszűnik az elemi és a képezde, ezután három csoportban átlag 70 három-hat év közötti gyermeket oktatnak. A város 1882-ben határozza el, hogy a Hosszú és Kőfalsori Szappan(y) utcák közti telekre költöztessék az intézetet.⁶⁹ 1883 őszére húzzák fel az ottani szép kertbe a szükséges – ma is álló, óvodának használt – épületeket. Az előtte lévő utcát is Gyermekkert utca néven emlegették, míg a századfordulón be nem kötötték a Kossuth Lajos utcába Berde Mózesről nevezve el.

Az óvoda elköltöztetése tulajdonképpen azért vált szükségessé, mert hosszas előkészítés után 1880 októberében itt nyílt meg az államilag segélyezett Felsőbb Leányiskola I–II. gimnáziumi osztállyal, 52 növendékkel. Ők a Gyermekkert-társulattól az emeletet bérelték, a földszinten megmaradt az óvoda. A Budapestről meghívott francia származású De Gerando Antonina igazgatónő vezetése alatt a leányiskola igen gyorsan fejlődött – hiszen érezhető ürt töltött ki a nevelés terén. Két év múlva már I–IV. osztállyal működik 100 tanítvánnyal, s így kiszorítja az óvodát. Csak 12 éves kortól, az elemi iskola elvégzése után iratkozhattak ide a lányok. 1892-ben már párhuzamosak az osztályok, 18 éven aluliaknak nyolc hónapos kereskedelmi tanfolyamot is tartanak. A következő évben a várostól az állam veszi át és hatosztályosra növeli az intézetet. A diákok száma több mint 300. Úgyhogy a szemben levő oldalon, a Máriaffy-házban kénytelenek helyiségeket bérelni néhány tanteremnek. Végül 1896-ban megvásárolja az állam a két és fél holdas, Sétatérrel szomszédos Bánffy-kertet, melybe 1901 szeptemberére felépítik az Alpár Ignác tervezte új iskolaépületet (ma az egyetem vegyészeti karáé), ahol már bennlakás is működik, s az 1916–1917-es tanév végén érettségi vizsgát is tartanak. (Addig csak a fiúgimnáziumok rendkívüli hallgatóiként érettségizhettek a lányok.) Az iskola híres tanárai közül Széchy Károly, Cs. Papp József, Versényi György írók-irodalomtörténészek és Melka Vince festőművész érdemelnek említést a Belső Magyar utcai időszakból.

Az amúgy is rozoga emeletes ház a Pénzügyőrség székhelye lesz, s ez 1912–1913-ban helyére felépíti a ma is álló kétemeletes bérházat, mely átnyúlik egészen a Brassai utcáig, s melynek iroda- és klubhelyiségein kívül földszintjén 10, első emeletén 8, második emeletén szintén 8

⁶⁹ Vö. Ellenzék 1882. máj. 24. Történetére nézve lásd: A Kolozsvár városi minta „Fröbel-intézet” Értesítője 1898–1899. Kolozsvár 1899.

lakás volt. Fináncraktanyának is hívták az épületet, hiszen a pénzügyőrök és családai laktak benne. Az első világháború után a Román Királyi Pénzügyőrség vette át a házat, a második világháborút követően az 1940-es évek végéig a rendőrség volt benne, az 1950-es években rendes lakóházzá alakították. Hatablakos frontja meglehetősen komor, szerény vakolatdíszítése van. (Régi helyrajzi száma: 520–521, új száma: 133.)

A **19. számú** (Belső Magyar utca 40., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 20., Kossuth Lajos utca 19. sz.) ház régi telekkönyve is hiányzik, úgyhogy csak kikövetkeztethető néhány adata. 1845-ben vargyasi Hajós János ügyvéd és rendőrbiztos lakott itt. 1869-ben Olasz Károly városi tanácsosé volt a ház, s tőle az 1900-as években került a Juhos család tulajdonába, Juhos Lászlónak 1920 körül fűszerüzlete volt itt. 1931-ben a Fonciera Biztosító Társaság megvételre kínálja fel az Unitárius Egyházközségnek a házat, de az nem tart igényt rá. Az 1938-as telekkönyvben már Csízhegyi András kereskedő a tulajdonos – egész az államosításig. A keskeny, jellegtelen földszintes frontú ház udvar felőli hosszú szárnya részben emeletes volt, s meglehetősen nyomorúságos képet mutatott, minden szempontból megérett az 1984-beli lebontásra. Az 1938-as telekkönyv szerint földszintjén üzlethelyiség, 5 szoba, 3 konyha, emeletén 2 szoba, 2 konyha volt. Utóbb még toldozgatták az udvari szárnyat. Az itt levő házak az 1876. április 22-i tűzvészkor mind leégtek. A telek végén levő Szappan(y) utca egyik házában, egy szabómesternél tűz ütött ki, mely pár óra alatt mind a négy Szappan(y) utcát lángba borította, a zsúfolt kis épületek között alig lehetett oltani, maga a tűzoltótelep is leégett, sőt a Széchenyi téren át az állomásig vitte a szél a tüzet. A 88 házas telket elpusztító és 156 családot hajléktalanná tevő vész csak néhány Magyar utcai házat érintett: a Fröbel-kert végét, Olasz Károly, Persián György és Tamási János házat. Ha a szél erre fúj, az egész utca, belváros lángok martaléka lett volna.

A házat tehát 1876-ban építhették újjá. A bérlők sorából figyelmet érdemel Szilágyi Ete szemészprofesszor, jeles tudós és zenebarát (1889 körül lakott itt), Pálfy Móric geológus, az 1890-es évek közepén még csak tanársegéd, később intézeti igazgató és akadémiai levelező tag. Benamy Sándor visszaemlékezése szerint ebben a későbbi Csízhegyi-házban lakott a századforduló táján Kun Béla, a Tanácsköztársaság későbbi vezetője, innen járt iskolába a Református Kollégiumba.⁷⁰ A ház frontján levő üzlethelyiségben az 1920-as években „Orient-Radio” távirati ügynökség, valamint Stössel et Comp. fém- és technikai áruk kereskedése működött, később trafik. A lebontás előtti években szabóműhely volt itt. (Régi helyrajzi száma: 522/1–2, új száma: 135.)

A **21-es számú** (Belső Magyar utca 42., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 22., Kossuth Lajos utca 21. sz.) telken 1869-ben a telekkönyv felállításakor egyetlen 4 lakóhelyiséges kőház állott, melynek Persián György és neje, Keresztes Anna volt a tulajdonosa. Az 1876-os tűzvészt követően a házhely feleségre eső felét, egy év múlva az egészet megveszi Asztalos Jánosné Deáki Ida. A telekkönyv csak 1914 májusában iktat új épületeket, de minden valószínűség szerint Asztalosné ezeknek legalább az utca felőli részét a tűzvész után építette, esetleg a régi falak felhasználásával. Az 1914-ben iktatott épületek: a telek délkeleti, utcai oldalán földszintes lakóház 5 szobával, 1 konyhával, 1 fedett kapubejáráttal; a telek északi oldalán földszintes lakóház cserépfedéllel, téglafallal 3 szobával. 1916-ban írják át ezeket az előző ház tulajdonosai, a két Juhos testvér (László és Margit kiskorúak) nevére. Tőlük csere-szerződés alapján Nagy Kálmán és neje, Grünbaum Róza javára kebelezik be 1919 májusában, majd egy év múlva Pisztrai Péter és felesége, rögtön utána Popp Vasile és neje, végül 1921 februárjában Újhelyi Mór lap- és nyomdatulajdonos (lakik a Fehérbárány

⁷⁰ Benamy Sándor: *i.m.* 40.

palotában – a mai Astoria szálló) birtokolja. Újhelyi tulajdonképpen cserélt Poppékkal, a következő házas telket adta nekik ezért. Így Újhelyi kezébe összpontosult e telek Szappan(y) utcai felén (14. sz.) is az 501/1–2 helyrajzi számú ingatlan, rajta két házzal. Telekredezés, kiigazítás után fogott neki az új építkezésnek: 1925 áprilisában telekkönyvezette kétemeletes, cseréppel fedett téglaházát. Földszintjén 2 üzlethelyiség és 4 szoba, 1 konyha, I. emeletén 6 szoba, a manzárdban pedig 3 szoba volt. Utóbb 9 lakosztályra osztották: földszint 1–4., I. emelet 5–6., II. emelet 7–8., manzárd 9. lakás. A ház 5 ablakos keskeny frontjával, manzárd tetejével, balkonjaival már a Bauhaus hatását mutatja. Az aránylag keskeny telket maximálisan kihasználja. Az új ház 1925-ben iktatott tulajdonosai Király József és Király András, ők pedig egy év múlva eladják a francia érdekeltséggel 1922-ben létrehozott Fonciera Általános Biztosító Részvénytársaságnak, mely itt rendezi be erdélyi és bánáti igazgatóságát. 1930-ban bejegyzik a cég névváltozását: Agricola Fonciera. Az 1950-es évek elején, a biztosítótársaságok fölszámolásakor a házat államosítják.

Az itt lakók közül 1846-ból ismerjük Fritsch Ferdinand zongoratanító nevét, majd az új épületet is kedvelték a zenészek: Kollmann Klementina zongoratanárnő, Ivan Cornel operaénekes. Az üzlethelyiségek egyikét az 1920–1930-as években Cseresznyés Gyula bérelte gyógyszerháza részére. Az 1940-es években a teológia épületébe költözött át. Helyére Papp Lajos paplanosműhelyt nyitott, a másik helyiségben a Király-féle cukorkaüzlet működött. 1941-ben itt volt a Gazdák Takarékpénztára. Jelenleg csak a kapu egyik oldalán van üzlethelyiség: szabóság. (Régi helyrajzi száma: 523, új száma: 136.)

A **23-as számú** (Belső Magyar utca 44., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 24., Kossuth Lajos utca 23.sz.) telken már 1869-ben egy 9 lakrészes emeletes kőház és egy másik 3 lakrészes kőház állott, ez utóbbi a Hosszú Szappan(y) utca fele nézett, 16-os házszáma volt. Ugyane tulajdonoshoz tartoztak még a Hosszú Szappan(y) utca 14/A–B szám alatti 4 lakrészes, illetve 2 lakrészes házak. Az első iktatott tulajdonos Tamási (Thamásy) János és neje Andrásovszky (sic!) Erzsébet. Tamásit 1892 májusában e háztól temetik: egykori 1848/49-es honvéd főhadnagy, egyetemi questorként búcsúztatják. Felesége az utca szemben levő oldalán lakó Andrásföszkiak rokona. Leányukat, Deáky Albertné Tamási Etelkát (aki Deáky Albert ügyvédnek, az Unio Szabadkőműves Páholy alapítójának, első főmesterének menyje lehetett) 1889-ben temetik el 31 évesen, így a házat ennek három kiskorú gyermeke örökli 1894-ben. Iván a világháború idején halhatott meg, mert 1918-ban két bátyja (Attila – banktitkár Nagyenyeden, Loránd – miniszteri fogalmazó Budapesten) íratja magára a házat, s 1920-ban Újhelyi Mórnak adja el. Ez elcseréli az előző házzal 1921-ben, így Popp Vasile és felesége, Oltean Reghina tulajdona lesz, akiktől 1932-ben Pápai Zoltán és Zsófia, a marosvásárhelyi ismert sebészprofesszor szülei vásárolják meg, s tőlük államosítják a 40-es évek végén. 1984-es lebontásakor a ház meglehetősen gyenge állapotban volt. Jól kivehetően egykor földszintes ház lehetett: balra eső széles kapualjjal, jobb felől pedig az udvarra benyúló szárnyal. A sávózott földszint meglehetősen eltérő beosztású volt az emelettől, ahol három háromosztatú ablak helyezkedett el szimmetrikusan, a közbülső előtt vaserkéllyel. Ennek stílusa az 1920-as évekre emlékeztetett, valószínűleg Poppék alakíthatták át. Ugyancsak akkor falazhatták be a fél kapualját üzletnek. A lebontás előtt a földszinten nyugatra egy keskeny üzlethelyiség volt, ezt keskeny folyosószerű kapu, egy az erkély alá eső üzletajtó követte, s a jobb oldali hármas ablak tengelyében egy kirakat volt. Az udvari lakások közös illemhelyel, mellékhelyiségek nélkül nyomorúságos benyomást keltettek.

Az itt lakók felsorolását az 1845-ben adatolt Sembank Mihállyal, a magyar szabócéh tagjával és az 1846-ban említett Papp János kádárral kezdjük. 1884-től – feltehetően két évvel későbbi haláláig – Ladányi Gedeon, a debreceni jogakadémia, majd a kolozsvári egyetem professzora, akadémiai levelező tag, 1890-től, ugyancsak haláláig, 1894-ig Szilágyi Ete szemészprofesszor

– kiről már a 19-es számú ingatlannál is szoltunk – bérel e házban lakást. Az 1910-es években Abrudbányai Géza ügyvéd, az 1920-as években Ion Stănescu-Papa kitűnő román színművész, az 1940-esekben Dávid László tanár, az 1950-esekben pedig Somodi András neves sportember, az Ellenzék egykori felelős szerkesztője tartozott a bérlők közé. Az üzlethelyiségek egyikében Gazda Mór szabósága, az 1920-as években pedig a temesvári Gyapjúipari Rt. üzlete volt. A lebontásig mindkét üzlethelyiséget szabászati műhelyek foglalták el. (Régi helyrajzi száma: 524/1–2, új száma 137.)

A 25-ös számú (Belső Magyar utca 46., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 26., Kossuth Lajos utca 25. sz.) telken 1868-ban egy 6 lakóhelyiséges kőház állott, mögötte kert. A tulajdonos az épp abban az évben elhunyt Intze István. 1874-ben átírják felét özvegyére, Gyulai Zsuzsannára, másik felét gyermekeikre: Józsefre, Juliannára (Tamási Józsefné) és Annára. 1881-ben tőlük a Bohatzel család öt kiskorú gyermekére (Alexandru, Mihaiu, Ana, Vilhelmina, Iliana) telekkönyveztetik. Bizonyára még az édesapa építteti azt az emeletes kő- és téglaházat, melyet 1897-ben iktatnak, s melyben a földszinten 2 összkomfortos lakás volt összesen öt szobával, az emeleten szintén 2 lakás 7 szobával, utóbb (1938) 3 lakás 6 szobával. A házat kissé beljebb építtették, számítva a későbbi utcaszabályozásra. Homlokzata igen ízléses, kiegyensúlyozott volt: alul sávozott, klasszicizáló: 2–2 ablak fogta közre a keskenyebb kocsival is járható kaput. Az emelet 5 könyöklőpárkányos füles ablaka, nyugodt főpárkányzata, fölötte a nem túl meredek pléhfedéllel jómódú polgári ház benyomását keltette. S nemcsak a homlokzat, de az udvar felőli rész is kitűnő állapotban volt. Hihetetlennek tűnt még 1984 nyarán a kiürített házat is szemlélve, hogy pár hónapon belül lebontják. A ház különben az 1948-as államosításig a Boheczielre magyarosított, majd Bohățelre visszaronánosított nevű családé volt. Anna már „Morár István” ügyvéd felesége lett, majd 1917-ben „Nemes Sándor”-hoz (Alexandru Nemeş) ment férjhez. Az egyik 1938-ban iktatott örökös Bohățel Leo építész, aki pár házzal lejjebb, a mai 33. szám alatt lakott. E ház volt a székhelye az 1907-ben alapított és Vasile Ranta által igazgatott, román érdekeltségeket képviselő Vatra banknak. 1914 körül Vajda Ferenc vegyeskereskedése volt a házban. A lakók közül Neumann, a sportüzlet-tulajdonos ismertebb a II. világháborút megelőző időből, a világháború utántól pedig Nagy Béla egykori nyomdász, az Állami Magyar Színház munkásigazgatója az 1950-es évek első felében, majd évekig Torda város párttitkára, valamint Gabriel Mărgărint népszerű könnyűzene-karmester, zeneszerző és Sili Munteanu, a Nemzeti Színház művésznője érdemel említést. (Régi helyrajzi száma: 525, 526 – kert, új száma: 138.)

A 27-es számú (Belső Magyar utca 48/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 28., Kossuth Lajos utca 27. sz.) telken 1869-ben egy 7 lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges kőház állott. 1854-ből feljegyzett lakója s talán tulajdonosa Lichniker Ignác puskaműves volt. A telekkönyvbe iktatott első tulajdonosa pedig id. Gajzágó Antal szamosújvári közigazgató, aki 1883-ban adja tovább a házat Csath Lajosnak. Az utóbbi 1889-ben dr. Zágoni Albu Mózes sepsiszentgyörgyi lakosnak. Ettől 1895-ben Benkő Ferencné veszi meg, egy év múlva Németi István lakatosmester és neje, Csoma Anna a tulajdonos. Ők 1940-ig birtokolják a házat, akkor Gábor Német(i) András szamosújvári lakos örökli, tőle 1941 októberében Bartha Ignác kolozsvári ügyvéd kezére kerül. Bartha mint jogi szakíró is jelentős, különösen a lakbérleti és házadásvételi ügyek szakembere volt. 1933-ban Háztulajdonosok Lapja címmel szakfolyóiratot is indított. Több háznál is megjelenik neve hosszabb-rövidebb ideig tulajdonosként, ez bizonyára foglalkozásából adódott. Természetesen ebben a házban sem lakott, hanem az 1950-es években továbbadta. Az 1938-as telekkönyv szerint már cseréppel fedett, földszinten 4 szoba 2 konyhás, emeleten 3 szoba 1 konyhás épületet találunk itt. Az emelet csak az udvar felőli szárnyon volt. Az 1984-es lebontás előtt az előző házhoz és a következőhöz képest is pár méterrel kiugró épületnek bal felől széles stakatúros kapualja, jobb felől 2 ablaka volt.

Ezen a felen hátranyúló szárnya igen elhanyagolt, omladozó állapota miatt föltétlenül „megérett” a bontásra. (Régi helyrajzi száma: 527/1–2, új száma: 139.)

A **29-es számú** (Belső Magyar utca 50., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 30., Kossuth Lajos utca 29. sz.) telken is újabb s régebbi épületek együttese volt az 1984-es lebontás előtt, a keskeny kis földszintes ház frontja beljebb esett a két szomszédos házénál, de azok vonalán kerítést húztak, s mögötte kedves kis virággruppot alakítottak ki. Az 1869-es telekkönyv egy 3 lakóhelyiséges kőházat vesz nyilvántartásba, tulajdonosa pedig Kriza János unitárius püspök és neje, Füzi Borbára. Kriza valószínűleg sohasem lakott itt, róla már szoltunk az utca felső szakaszán, az unitárius házaknál. Felesége lehetséges, hogy ide költözött férje halála után egy időre, de végül a mai 10. számú unitárius tanári házban halt meg. 1875-ben, a püspök halála után örökösei Kriza Gyula és Kovács Jánosné Kriza Lenka, akik már a következő évben lemondanak részükről édesanyjuk javára. Ez 1880-ban a Heinrich családnak (Károly és Lajos kiskorú) adja el. Tőlük pedig 1883-ban Dénes Ferenc és neje, Besztercei Teréz veszi meg, s birtokolja három évtizeden át. Az 1913-ban iktatott új tulajdonos Drozdovits Sándorné Némethy Julianna szatócs-nagykereskedő, ettől pedig Simonffy Árpád kerékgyártó-kocsilakatos mester felesége, Némethy Katalin örökl. Tőle 1929 júliusában vásárolja meg Ispas Petre rendőrfényképész és felesége, Winkler Rozina artistanő, majd 1939-től e ház is Bartha Ignácé lesz, aki eladja 1954-ben Gajzágó Lajos műköszörűsnek. Ő itt lakik és tart műhelyt a lebontásig.

A városkapu közelsége, majd a XIX. század második felétől itt kialakuló állandó bérkocsi-várakozóhely meghatározta e ház bérllőinek, tulajdonosainak a foglalkozását. Az udvaron kovács-kocsilakatos műhely, az utca fele üzlethelyiség volt. Ez utóbbiban hol vendéglő, hol egyszerű kocsmá működött, cégtábláján egy időben a Három majom felírás díszlett. 1910 körül Keppel Mátyás, az 1910-es és 1920-as években Hamzák Albert bérelte a vendéglőt. 1914-ben itt lakott Reiter Vilmos szabó és Fekete László, a később közismertté vált fényképész is. (Régi helyrajzi száma: 528, új száma: 140.)

A **31-es számú** (Belső Magyar utca 52/A–B, Kossuth Lajos – Mareşal Foch 32., Kossuth Lajos utca 31. sz.) telken is a múlt század közepe táján épült régi ház állott szegment íves kőkeretes kapuzattal, mindkét oldalán két-két hasonló ívvel keretezett ablakkal, a nyugatra esőket valamikor századunk elején ízléstelenül kirakattá és üzletajtóvá alakították át, csak a szemöldökdíszítést hagyva meg. Ez és a következő ház is kijebb állt – az utca régi frontvonalán. A századfordulón az utcát szélesbíteni akarták, s emiatt az akkoriban épült házakat 2–3 méterrel hátrább építették, ami rendezetlenné tette az egész frontszakaszt.

A ház első ismert tulajdonosa s valószínűleg építője is 1845-ben Baricz János, Erdély főorvosa, kormányshéki tanácsos volt. 1868-ban a 10 lakóhelyiséges kőház telekkönyvezett birtokosa Lichtenekker Ignác és neje, Bagosi Polixenia, akiktől 1893-ban öt fiuk örökl. az ingatlant, s 1896-ban tovább is adják azt Schwarcz Adolfnak. Ettől 1902-ben örökl. Schwarcz Jolán és Aranka, s még az év végén árverésre kerül a ház, melyet a Magyar Leszámlító és Pénzváltó Bank Rt. vásárol meg. Ez 1906 januárjában Nyerges Zsigmond vármegyei ügyésznek és nejének, Virányi Irénnek adja el. Nyerges még az évben meghal, öt gyermeke közül az egyik, Ferenc színész lesz. Ők 1919-ben a telek Hosszú Szappan(y) utcára eső egyik részét eladják Keresztes Kálmánnak. 1938-ban az új telekkönyvbe 11 szobás, 1 üzlethelyiséges, 4 konyhás épületként iktatják a házat, s bizonyára ez után készül el az a 2 szobás, konyhás, cseréppel fedett kő- és téglaház, melyet 1947-ben 147/2 helyrajzi számmal (Brassai utca 22. sz.) leválasztanak s Gabriel Gyuláné Révész Mária ékszerésznek adnak el, tőle 1951-ben Pál Gusztáv és felesége veszi meg, az ő örököshük Pál Ferenc szabó, aki 1974-ben újabb két szobával bővíti a házat. A Kossuth Lajos utcai régi épületet 1948-ban államosítják a

Nyerges családtól, de benne laknak az 1984-es lebontásig. E ház frontja még elég jó állapotban volt, de két udvari szárnya (közöttük keskeny udvarral) meglehetősen romladozó, nyirkos, egészségtelen benyomást keltett.

A Tamási-háztól a Nyerges-házig (23–31. sz.) a bontások előtt

A ház bérlője volt 1874-től, kolozsvári kinevezésétől kezdve négy éven át Turner Adolf, az egyetem földrajzi tanszékének professzora, valamint 1918–1919 táján Gergely Jenő, az ábrázoló geometriai intézet gyakornoka, később neves matematikus, egyetemi tanár. Itt tartott műhelyt az 1920-as években Fischer Márton bádigos, Gerényi Antal cipész, az üzlet-helyiséget Binder Ida bérelte dohányboltja számára. A világháború után sportklub működött a helyiségben. (Régi helyrajzi száma: 529/1–2, új száma: 141, 1947-től 141/1–2.)

A **33-as számú** (Belső Magyar utca 54., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 34., Kossuth Lajos utca 33. sz.) házzal ért véget egykor a Belső Magyar utca, ez után a keskeny Rom utca következett, melyen túl a romladozó várfal (innen az utca neve is). Az 1845-ös Kolozsvári Naptár Gyarmati Ferencet, a magyar szabócéh tagját jelzi e cím alatt. 1846-ban már Weinhold Jánosné Gut Eszter, a hat kolozsvári leánynevelő egyike a tulajdonos, őt iktatják mint özvegyet 1869-ben a telekkönyvbe. Akkor 5 lakóhelyiséges a kőház. 1880-ban a tulajdonosnő fia, Weinhold Sámuel volt kormányzéri hivatalnok öröklő az ingatlant, s tovább is adja 1889-ben Petrovits Györgyné Kloszter Friderikának. Petrovitsék rögtön építkezni kezdenek, s 1890 novemberében már telekkönyvezik is „a lebontott régi ház helyére az alapfalak részbeni felhasználásával épített új emeletes kőházat és kőistállót”. A házban 10 szoba, 2 fürdőszoba, 2 konyha és kétrészes pince volt. A négytengelyes Magyar utca felőli homlokzat földszinti nyugati szélére esett a járdánál pár lépcsővel magasabb gyalogos bejárati kapu. A földszint sávazott vakolású (a kötényes-füles ablakok fölrészen embermaszkok), a kapukeret klasszicizáló, az emelet a századfordulóra jellemző sárga színű, kétszer égetett téglaborítású volt, gipszpárkányzatokkal tagolva. Az eresz alatti főpárkányzatot fogazottan képezték ki. A lebontáskor kitűnt, hogy erős vastraverzek választották el a szinteket és a tetőszerkezetet. A Rom utca mentén szinte a sarokig nyúlt a ház, az emeletes részt egy földszintes toldalék követte. Az épületet már 1897 áprilisában Petrovitsék eladják Engel Gábor kórházigazgatónak és feleségének, Haller Kornéliának. Engelt mintha sorsa ez utcához kötötte volna. Édesapja is itt lakott és halt meg, 1887-től 1894 körül a mai 28. szám emeletén bérelt lakást. Onnan a

főtéri kis lábasházba költözött, s mivel az a státuspaloták építése folytán lebontásra került, e házat vette meg. Bevezettette a vizet és a csatornázást, 1903-ban Reményik Károllyal az emeletet részben átalakíttatta. Maga azonban sohasem élt itt, mert már 1887-től az Országos Karolina Kórház igazgatója lévén, az 1899-ben felépült Mikó utcai kórházépületek igazgatósági pavilonjában kapott hétszobás hivatali lakást, s 1919-ig ott lakott, majd onnan az apósa építette Haller-házba költözött élete hátra levő másfél évtizedére. Engelről még a Kül-Magyar utca kapcsán is szólunk majd. A házat 1917-ben Thieb Gyula és neje, Lusztig Eszter veszi meg. 1927-ben felajánlják megvételre az Unitárius Egyházközségnek, de az nem tartva igényt rá, 1928-ban a Mátyás család kezére kerül az épület (Weiszbürg Emilné Mátyás Mária, dr. Mátyás Ákos, dr. Mátyás Teréz). Végül 1937-re Mátyás Mátyás híres kolozsvári sebészorvos, a Monostor úti Park szanatórium tulajdonosa megváltja a többi résztulajdonostól a házat, s 1942-ben továbbadja a kolozsvári Német Egyletnek (Deutscher Verein Klausenburg), mely itt német óvodát működtet. A fényes székházavatót december 19-én tartják a konzul, főispán és miniszterek jelenlétében.

Az államosítás után egymást váltják a hivatalok a helyiségben: lakásgazdálkodási hivatal, magnemesítő és elosztó központ, állami gazdaságok megyei központja, s 1962-től a lebontásig: Megyei Statisztikai Hivatal. Miután a Szappan(y) utca túlsó sorát lebontották, hónapokon át szabadon állott térre néző sarokházként az épület. Mindenki sajnálta, mikor jó állapota ellenére bontani kezdték. Több évszázados múltat feltételező hatalmas boltíves pincéjében egy ideig vállalati klubhelyiség is működött.

A ház lakója volt 1906–1908 között a kolozsvári egyetem méltán világhírű német professzora, Meltzl Hugó. Az 1870-es és 1880-as években Brassai Sámuellel együtt Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok címmel több mint 20 nyelvű folyóiratot jelentetett meg. Akkor még a Főtéren, a Státusházak építésekor lebontott Tivoli-házban lakott, ahova (a szerkesztőség címére) minden földtájról érkeztek cikkek, levelek. S a téves címezés folytán a küldemények nemegyszer megjárták az itáliai Tivolit is. A Petőfi- és Schopenhauer-rajongó tudós professzor külföldről hazatérőben a vonaton halt meg 1908-ban. Az 1920-as években egy ideig e házban székelt a két világháború közti Erdély egyik legolvasottabb napilapjának, a Keleti Újságnak a szerkesztősége. (Régi helyrajzi száma: 531, 532 – kert, új száma: 142.)

Ezen az oldalon a Haller-házon kívül még csak két kétemeletes ház, a pénzügyőr-laktanya és az Újhelyi Mór építette Fonciera-székház maradt meg. Az összes többit 1984–1985-ben lebontották, s 1986 nyarára elkészültek a modern 4–8 szintes tömbházak. A két Katona-féle ház helyére épült a legkevésbé sikerült. A pénzügyőr-házon aluli keskeny telket egy jól illeszkedő loggiás házzal építették be, a Fonciera-háztól keletre manzárdos, cserépfedeles házsort alakítottak ki alul üzlethelyiségekkel, ezek tűrhetően egyeztetik a modern követelményeket és az utca többi részéhez való illeszkedést.

Az egykori várfal és a tér köze

A várfalokról a bevezetőben már részletesen szoltunk. Ezek metszették az egykori Magyar utcát is, melynek addig tartó része volt a Belső, innen folytatódó része pedig a Külső Magyar utca. A falon belül egykor 4 ölnyi szabad tér, utóbb kis utca húzódott: a Szentegyház utca felé vezető szakasza Rejtek utca, majd Bethlen, Baba Novac, Bethlen, Fáklya utca néven ismert, a Szappan(y) utca felé vezető szakasz a romos várfalról a Rom utca elnevezést kapta, később a Kőfalsori Szappan(y) utca szakasza volt, utóbb a Szappan(y), Gutenberg, Nyomda utca vége. Az 1405-től kezdve épített várfalak pont a Magyar utca mai úttestének közepe táján a Magyar kaput fogták közre – más néven a kádárok bástyáját –, ez a kisebb kaputornyok egyike volt, magassága úgy kétemeletnyi, az eresz alatt körfolyosó övezte. Építése a XV. század közepére

utalt. Látképét, alaprajzát megőrizte Jakab Elek várostörténetének melléklete.⁷¹ 1734-ben Konrad Hammer kőműves renoválta. Kapuja sokáig befalazva állhatott, s keleti oldalán egy város címerével ellátott tábla emlékeztetett kinyitására: „Ezen Magyar kapu, mely sok / időktől fogva bezárva volt / a felsőbbek engedelméből / 1794-ben kinyitattott F[ő]bíró / Bertalan János, K[irály] B[író] Szathmári / P[ap] Sigmond urak idejében kő / mives pallér Led[e]rer József által.”⁷² A kapu megnyitása tulajdonképpen arra utalt, hogy a várnak már nem tulajdonítottak különösebb szerepet a város védelmében, s a Gubernium ideköltözésével megnövekedett forgalom szükségessé tette valamennyi főutca végén a kapuk megnyitását. Addig kelet felé csak a Közép utcai kapun járhattak át. A Magyar utca e kapu megnyitásával visszanyerte főút szerepét, s különösen várfalon belüli része gyorsan kiépült-átépült. A falon kívül, úgy a tér járdájának táján egy külső várfal is húzódott, mely fele olyan széles és alacsonyabb volt, mint a belső.

A két várfal közti területet a Közép kapuig a XV–XVI. században temető foglalta el. A belső fal még a múlt században is őrizte a sírfelírral ellátott köveit. A külső várfalat már az 1790-es évektől bontogatták, köveit a szomszédos építkezésekhez használva fel. Az 1800-as évek elején sor került a belső várfal megbontására, körülépítésére is. Már 1789-ben az addig hadműveletekre fenntartott két várfal közötti kerteket parcellánként a város áruba bocsátja.⁷³ 1794-ben Fritsi Fekete Ferenc színikazgató, a szabadkőművesség itteni kezdeményezője engedélyt kap, hogy a Magyar kapun kívül jobbra eső közhelyre emeletes szögletházat építsen. Átellenben, a kaputól balra már 1789-ben Andrásföszki János harangöntőnek adnak műhelyhez szükséges helyet a város vízlöví „masinájának” elkészítéséért, s később is a család látja el a várost tűzoltó felszereléssel, s gondoskodik a vízágyúk karbantartásáról. 1797-ben már az Andrásföszki-telektől északnyugatra is kisebb-nagyobb telkek övezték a várfalat, majd a postamesteri kert következett (amiről később a várfalon kívüli utcát Postakert utcának nevezték el), ezen túl pedig a ma is álló tűzoltótoronynak átalakított Szappan(y) utcai bástya, előtte a pásztorok kalyibájával. A pásztorok ugyanis a bástya kis ajtaján át kiterelt kecskéket itt gyűjtötték össze s vitték legelni. A bástya ajtajának vonalában volt egy Malomárkon átívelő palló is. Különben a Magyar kapu és a Szappan(y) utcai bástya között állt még egy – az Andrásföszkiak telkére néző – kerek és – a telek végénél – egy négyszögletű bástya, ezek kőanyagát 1811-ben Liedemann Márton evangélikus pap kiigényelte templomépítésre, s bizonyos feltételek mellett meg is kapta.

A Magyar kapu és a Közép kapu közti szakaszon is volt még egy bástya, a fazekasoké. A Szentegyház utcát is korábban a Fazekasok utcájának nevezték. Ez a bástya már az 1700-as évek elején romladozó állapotban volt, 1838-ban a város kőanyagát a Minorita templom és társasház építésére engedte át, s 1840 körül le is bontották. A templom már fel lévén építve, legfeljebb a társasházhoz használhatták a köveket, esetleg a szentpéteri építkezéshez. 1845-ben Kagerbauer Antal, a neves építész a Magyar utcai várfal egy szakaszát megvásárolja, s köveit építkezéseinél hasznosítja. Ki-ki a várfal melletti parcellák vásárlói közül a telke végében levő várfalat lebontathatta, köveit átadva a városnak vagy a falrészét is megvehette, nekiépítve házát, esetleg köveit beépítve.

⁷¹ *Kolozsvár története világosító rajzai*. Egybeszerkesztette Jakab Elek. Budán, 1870. V. és XXII. tábla. A Veress Ferenc-féle album 13. képe is megőrökíti a Magyar kaput. Lásd még: Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. Erdélyi Múzeum 1944. 3–4. sz. 294.

⁷² Nagyajtai Kovács István: *Vándorlások Kolozsvár várfalai körül*. 1840 májusában. Nemzeti Társalkodó 1840. 61.

⁷³ Jakab Elek: *i.m.* III. 546.

A Magyar kapu (metszet)

Maga a Magyar utcai bástya aránylag sokáig fennmaradt, jócskán túlélte legtöbb társát. 1829-ben Alföldi Antallal renováltatta a város, 1844 körül Hermann Sándorral új utat építtetnek a Közép kapu és a Magyar kapu közé. Bizonyára a várfal menti házsor előtti útról gondoskodtak. Hanem a vasút kolozsvári vonalának megépültekor, 1870 körül a városi tanács egyre többet foglalkozott a még álló két kaputorony lebontásával. Pedig mind a Magyar, mind a Híd kapu szimbóluma lehetett volna Kolozsvárnak. A korabeli városatyák azonban úgy találták, hogy a két legforgalmasabb utca végét lezáró, nagyobb házkapunyi kijáratot biztosító két kapubástya útját állja a modern fejlődésnek. Különösen a Hídkapu eltakarítása volt fontos, hiszen az állomáshoz vezető fő ütőeret szorongatta. Ráadásul mindkettő renoválása, megtartása csak kiadással járt volna.

1868-ban az MTA Archeológiai Bizottsága átirattal tiltakozott a tanácsnál a két kaputorony lebontása ellen, a Magyar Történeti Társaság válaszmányának Rómer Flóris és Kubinyi Ágoston aláírta felszólítása rámutat: „Kolozsvár városa még oly szerencsés, hogy néhány XV. századból épen fennmaradt műemlékkel bír, miért is honfias tisztelettel kérjük, szíveskedjék a tekintetes tanács polgártársainak tekintélye által és buzgó honfias érzületeinél fogva oda hatni, miszerint a keblében székelő állandó történelmi bizottság meghallgatásával és erélyes közreműködésével e hajdan oly hatalmas, oly dicső város múltjának ezen százados tanúi ne csak meghagyassanak, hanem, lehetőleg az elfödő, későbbi mellékletektől megszabadítottván tatarozás által, azon házba helyezzessenek, miképp az ügyis napról napra mindinkább szűkülő országos múzeum kiegészítő részei gyanánt, a város és környéke védelmi szere, régi bútorai, háztartási eszközei stb. táraiul használtathassanak.”⁷⁴ (sic!) Minden figyelmeztetés ellenére, mint arról épp az Archeológiai Értesítő is tudósít,⁷⁵ a városi képviselőtestület 1869-ben elhatározta a két kaputorony lebontását. Pedig akkoriban a sajtó is védelmére kelt a régi építményeknek. A Hazánk s a Külföld 1868-i 34. száma hozza a Magyar kapu képét Péterfi D.

⁷⁴ Archeológiai Értesítő 1868. jan. 25.

⁷⁵ Uo. 1869. okt. 15.

rajza után. Két nagy repedés látszik rajta, mindkét oldalán emeletes ház, a jobb oldali földszintjének üzlethelyisége fölött Cziriák Samu cégtáblája látható. A Magyar Polgár című kolozsvári napilap 1872. november 22-i száma ad hírt a Magyar kapu bontásának megkezdéséről. Minden valószínűség szerint ekkor a várfal e szakaszának és a bástyának épített házakat is lebontották, az utca egész szelvében szabaddá téve az úttestet.

Az egykori várfalon kívüli balra eső telken nemrég még a **35-ös számú** ház-konglomerátum állott (Külső Magyar utca 1., Kossuth Lajos – Mareşal Foch 36., Kossuth Lajos utca 35–37. sz.). Mint előbb utaltunk rá, az 1700-as évek végétől a legnevesebb kolozsvári harangöntő dinasztia, az Andrásófszkiak több generációjának a műhelye volt itt. Andrásófszki András már 1802-ben kérte e telek kibővítését a várostól. A harangöntés nagy szaktudást igénylő s ugyanakkor polgári megbecsülést biztosító mesterség volt. 1848-ban Andrásófszki Dániel, 1904-ben Andrásófszki Efraim műhelyét jelzik itt. 1869-ben a 704-es helyrajzi számú, 552 négyszögöles telket már három részre osztva iktatják: a 704/1 számú egy 5 lakóhelyiséges kőház a Külső Magyar utca 1/A sz. alatt; a 704/2 szám szintén 5 lakóhelyiséges kőház az 1/B sz. alatt; a 704/3 szám egy 6 lakóhelyiséges kőház a Postakert utca 2. sz. alatt. Bővebbet az 1882-es és 1897-es átépítéseket követő visszajegyzés árul el az épületekről. Az 1/A szám alatt már I. osztályú emeletes kovácsműhelyt iktatnak, s négy bolthelyiséget, a másik épületben is van üzlethelyiség. A sok felosztást, kisebb-nagyobb háztoldást nehéz nyomon követni. 1938-ban a telekkönyv három helyrajzi számmal veszi nyilvántartásba a telket: 4905 – téglaház 3 üzlethelyiséggel, 1 műhellyel, 5 szoba, 3 konyha (Mareşal Foch 36. sz., utóbb Kossuth Lajos 35. sz.); 4904 – kő- és téglaház 4 üzlethelyiséggel, 4 szoba, 1 konyha (Mareşal Foch 36. sz. – Kossuth Lajos 37. sz.) és emeletes kő- és téglaház pléhvel fedve, földszintjén 1 üzlethelyiséggel, 1 szobával, 1 konyhával, emeletén 2 szobával, 1 konyhával (Clemenceau utca 2., utóbb Postakert utca 1. sz.); 4903 – téglaház földszintjén 4 szobával, 2 konyhával, a szuterénben 4 szoba (Clemenceau utca 4., Postakert utca 3. sz.). Az 1984-es lebontás előtt a Lenin út fele egy alacsonyabb háromablakos, ületajtós házat egy keskeny kapubejárat, majd egy kétablakos házrész követett. A következő 2 üzlethelyiséges – 2 kirakatos emeletes ház tulajdonképpen a saroképület volt, mely hosszan elhúzódott a Postakert utca fele. Ez kívülről legfeljebb egy magasabb földszintes háznak tűnt, az udvar fele viszont emeletes volt. A bontáskor meglepte az embert ezeknek az épületeknek a rossz állapota. Legutóbb csak a tér felőli sarkon működött trafik, mely korábban fehér veknit áruló bolt volt, a 33. szám felőli épület utcai részét a Megyei Pártbizottság tájékoztatási irodája foglalta el, az udvar irányában mindegyik épületben nyomorúságos dohos kis lakások voltak. Valamivel jobb állapotú háznak tűnt a Postakert utca 3-as számú szuterénes, pléhfedeles épület. A Szappan(y) utca felől két kettős ablak fogott közre egy hármás ablakot, mindegyiknek köríves, füles záródása volt. Ezen kívül még egy földszintes házból állott a Postakert utcának ez az oldala, utána a Brassai utca vége következett, azon túl pedig a park, melyet a vásárcsarnok felépítése idején leaszfaltozva piaccá alakítottak át. E házakon alul a Postakert – Clemenceau – Postakert – jelenleg Cuza Vodă utca zsúfolt közúti forgalmával, trolibuszvonallával jóformán az egész innenső járdát az úttestbe olvasztotta. A bontókat nehéz feladat elé állította a Szappan(y) utca felőli falszakasz, a várfalat néhol szinte épen magában foglalta, termésköveit alig bírták teherkocsikra rakni. Ezeknek a házaknak a helyére szökőkutat, virággruppot és széles járdát létesítettek. Kár, hogy magát az úttestet a trolibuszvonallal miatt egyelőre nem szélesítették.⁷⁶

⁷⁶ A szélesítés 1992 tavaszán megtörtént.

Megkezdődött a sarokház (35. sz.) bontása

Az egész 704-es helyrajzi számú telek 1869-ben Andrásófszki János harangöntő és 1866. december 4-én elhalt neje, Mildt Eszter tulajdona volt. 1872-ben került sor az első vagyonelosztásra a családon belül. A 704/1-et nyolc Andrásófszki gyerek öröklő (Regina, Eszter, Teréz, Mari – Kovács Sándor lelkész felesége, Róza – Folbert Ernő beszütercei tanár neje, Ida – Kelemen József lelkész felesége, Adolf és Samu kiskorúak), a 704/2-t Andrásófszki Eduárd, a 704/3-at Andrásófszki János és felesége, Lövi Erzsébet, valamint Andrásófszki Efraim és felesége, Poszler Rebeka kapja. A 704/1 több átépítés és családon belüli átíratás után csak a Regináé lesz 1909-re, aki 1910-ben eladja Kathonay Ádám hentesnek és nejének, Kovács Ilonának. Időközben a telekkiigazítások során ez a Postakert utca 2-es számú ház lesz. 1923-ban a 4 Kathonay-örököstől Liviu T. Ghilezan ügyvéd, ettől 1926-ban Maria Paulina Amselberg (Simion Alexandru felesége) nevére írják a telek egy részét, majd 1938-ban újra Ghilezané lesz. Közben a telek másik része 1935-ben a Phönix bécsi életbiztosító társaság tulajdona, ez átalakul 1936-ban Steaua României (Románia Csillaga) bukaresti részvénytársasággá, ettől 1952-ben a Victoria Biztosító Társaság nevére írják át s államosítják. A 704/2-t már 1874-ben Andrásófszki Efraim és neje vásárolja meg, tőlük átépítések és árverések után a felesége Poszler-rokonságáé lesz, míg Poszler József 1935-ben eladja a Phönix életbiztosítási társaságnak, s egyesítik az előző telekkel. A 704/3 régi telekkönyvei részben hiányoznak. 1938-ban Farkas Izsákné Hirsch Szidóniáé volt. Tőle 1944-ben Parate Gyula és felesége, Kökössy Erzsébet, ezektől 1946-ban a Vigu, majd ez utóbbiaktól 1947-ben a Popoviciu, s ugyancsak 1947-ben az Iliescu család kezére kerül, végül államosítják. A sok átíratás, felosztás miatt helyrajzi vázlat nélkül nem lehet eligazodni.

A háznak egyetlen nevezetesebb lakóját ismerjük Szinnyi József nyelvészprofesszor, akadémiai tag, neves finnugorista személyében. A mai Lenin út 63–65. számú házból költözött ide 1888-ban, s csak vagy két esztendeig lakott itt. Mindkét saroképületben az 1870-es évektől kocsma, illetve vendéglő volt az 1940-es évekig. A Főtér felé eső sarkon legutóbb a Simon családnak volt kocsmája, a teológia felé esőn a Fekete család tartott vendéglőt. Mindkettőnek főleg a fiákeresek és a vásáros nép tartozott a fogyasztói körébe. E házakban jelzik 1914-ben Szigethy Lajos úri szabót, Drozdovits Sándorné szatócsüzletét (háza a mai 29. sz. alatt volt), 1923-ban pedig Erdei József gőzmosodája működik itt.

A Külső Magyar utca páros oldala nem átellenben, hanem csak a téren alul kezdődött. Itt a Magyar utca nagyon elkeskenyedett a várkapu miatt, a túlsó oldali telkek egész a mai úttest egyharmadáig nyúltak be, épületeik homlokzata azonban a térre nézett, melynek ezt az oldalát Fapiac sornak nevezték, nyilván mert itt árulhatták a tűzifát akkoriban. A kaputorony 1872-ben történt lebontása idején valamennyit kisajátítottak a telkekből az utca szélesítésére, de itt még az 1910-es építkezésig elszűkült az úttest.

A mai **58-as számú** ház helyén (Bocskai tér 18–19. sz., Mareşal Foch 51. – Kossuth Lajos utca 59. sz.) állhatott, részben a mai úttestet elfoglalva, Fritsi Fekete Ferenc emeletes szöglet háza, melyet a várkapu előtt jobbra eső közhelyre épített 1794–1795 táján. Valószínűleg ez lehetett az 1840-es években br. Bánffy János Magyar kapu előtti háza, s ebben vagy a helyére épített házban (szemben az Andrásofszkiak harangöntő műhelyével) volt az 1860-as években a csendőrlaktanya. A telekkönyv itt 1869-ben már kettéosztott telket regisztrál: a 701/1 – emeletes kőház 9 lakóhelyiséggel (Fapiac sor 13. sz.). Ezek telkéből 1871-ben és 1911-ben is kisajátítanak egy-egy darabot utcaszabályozásra. Az emeletes ház első bejegyzett tulajdonosaként az 1869 februárjában elhalt Szabó Ferenc és özvegye, Okos Ágnes szerepel. Tőlük 1886-ban Gál Simonné Szabó Erzsébet vásárolja meg, aki itt Magyar Korona néven szerényebb igényűeknek való szállodát és éttermet vezet, ezt a tulajdonosról Gál Siminek is nevezték. Gál, az önkényuralom idejében nevelkedve, gyűlölte a német tisztviselőket, így például vendéglőjében fináncot nem szolgáltat ki.⁷⁷ Tőlük 1909-ben árverésen veszi meg a Kolozsvári Kereskedelmi Bank Rt.

A 701/2-es nagy földszintes ház már 1869-ben Máriaffi Albert földbirtokos tulajdona, 1889-ben átírják testvérére, Máriaffy (már y-nal!) Lajos nevére, ettől szintén 1909-ben a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara vásárolja meg. A maksai Máriaffi család Erdély egyik régi, előkelő nemzetségének számítható. Ősei közt a bécsi magyar testőrség tagja, több alispán és főispán található. Birtokaik központja Gyulatelke volt. Kolozsvári házukban legfeljebb pár szobát tartottak fenn családi használatra, mert az Ellenzékben is többször hirdették kiadó 8 szobáját. 1890 táján Taub Náthánnak e házban levő kereskedésében lehetett érdeklődni. Végül a Felsőbb Leányiskola vette bérbe a házat 1893-tól 1900-ig, minthogy Belső Magyar utcai épülete nem tudta befogadni a sok diáklányt. 1900-tól aztán az Ellenzék rendezte be ide szerkesztőségét, nyomdáját és kiadóhivatalát. Korábban a mai 50. sz. alatti Magyar-házban volt a szerkesztőség.

A két telekrészt 1910 áprilisában egyesítve a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara nevére írták, s ide építették fel annak impozáns kétemeletes székházát Huber József építész tervei szerint. Az épület talán legszebb kolozsvári szecessziós házunk. A gótikus, reneszánsz és mór stílus elemeit kombinálja virágmotívumokkal. Rusztikás földszintjét csak az ajtókeretek díszítik, két emeleti szintjén erkélyek és gazdagon mintázott ablakkeretek teszik hangulatossá mindhárom homlokzatát. Főpárkányzatát számos kisebb-nagyobb ólomlemezekkel fedett tornyocska tagolja. Az aránylag nagy területet elfoglaló épület két belső udvart zár közre. Az 1911. októberi telekkönyvi bejegyzés szerint az alagsorban 2 szoba, 2 folyosó, 2 árnyékszék, 3 raktár, 9 pince, 1 mángorló, 1 vasalóhelyiség volt. A földszint 4 előszobát, 12 szobát, 4 fürdőszobát, 3 kamrát, 4 konyhát, 4 árnyékszék és 3 cselédszobát tartalmazott (vagyis 3 előkelőbb és 1 egyszerű lakást). Az I. emeleten 3 előszoba, 15 szoba, 2 fürdőszoba, 2 kamara, 4 árnyékszék, 2 konyha és 2 cselédszoba (bizonyára 2 nagy lakás és néhány irodahelyiség), a II. emeleten 2 iroda, 1 folyosó, 2 előszoba, 2 terem, 1 karzat, 15 szoba, 1 ruhatár, 1 konyha, 2 kamara, 3 árnyékszék, 1 fürdőszoba volt. Akkori címe: Bocskai tér 18–19.

⁷⁷Szabó T. Attila: *i.m.* 79.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamarát 1851-ben alapították, s a céhrendszert felváltó modern ipar és kereskedelem kialakításának fontos lépése volt. Ettől fogva ez a szerv képviselte a kereskedők és iparosok érdekeit, s oldotta meg a közöttük felmerülő esetleges nézeteltéréseket. Harcolt a vasút bevezetéséért, a vámrendszer egyszerűsítéséért, a szakoktatás korszerűsítéséért. Lapokat jelentetett meg. Első elnöke Dietrich Sámuel vaskereskedő, alelnöke pedig Rajka Péter gyáros-ezermester volt. Utóbb külön kereskedő és iparos alosztálya alakult. Ide a Deák Ferenc utca 3. szám alól költözött a Kamara.

Az épület az első világháború után a Calea Victorieinek megfelelő átszámozáskor kapott homlokzatának megfelelő új házszámot (51. sz.). Ezután is a „Camera de Comerț și Industrie” székel az épületben, s tulajdonjogát megőrizte az államosításig. Az 1940-es évek végén városi néptanács, majd a Román Munkáspárt, illetve a Román Kommunista Párt megyei bizottságának székháza. 1986-ban az addig az ólomborítású tornyocskákkal egyező szürke színárnyalatokat váltogató épületet barnásra festették át, hogy a mellette lévő pártszállóval összhangban legyen, ugyanakkor a főbejárat vakolatkeretét vörös márványból valóval cserélték ki.

Az új palotában is helyiségeket bérelt az Ellenzék nyomdája és kiadóhivatala. (A szerkesztőség a Szentegyház utca 36. sz. alá költözött.) 1914 körül itt volt Kohn Lajos fűszerkereskedési cégének a központja. 1911-től 1919-ig az egyik lakosztályt Schmidt Henrik, az egyetem német nyelv és irodalom tanszékének új tanára bérelte. Szóföldrajzi és településtörténeti tanulmányai révén vált ismertté, később akadémiai levelező tag lett. Talán szimbolikus is, hogy elődje, Meltzl Hugó a srégen szemben levő Engel-házban lakott haláláig, ő már az időközben felépült palotába költözött. A világháború után a VI. Hadosztály parancsnoksága, az Elite sportklub, a CFR-nyomda bérelt itt helyiségeket. 1926-tól a Societatea de Măine című társadalmi és gazdasági hetilap szerkesztősége és kiadóhivatala működik e helyen Ion Clopoșel vezetésével (az 1930-as évekig). Akkoriban a Román Kereskedők és Iparosok Egyesülete is itt székel Farcaș Andrei elnöklete alatt. (Új helyrajzi száma: 59.)

A Trencsin tér változásai (A Bocskai tér és a Hunyadi tér)

Belvárosi térré, dísztérré alakulását tekintve, ez a város harmadik tere. Itt a Belső és Külső Magyar utcák határán a várfal előtt kialakult térség is védelmi célokat szolgált. A váratlan támadások elkerülésére a XVIII. század végéig nem volt szabad csak a tér keleti széle táján építkezni. Az 1790-es évek közepétől felparcellázzák, eladják a belső várfal melletti területeket, s megépül a nyugati házsor. Az északi utcafrontot részben a Magyar utca vonala határozza meg, részben pedig az ezzel majdnem párhuzamosan a telkek végén folyó Malomárok. A tér déli végének lezárása jóval későbbi. Az 1831-ben a Fellegvár alatti földcsuszamlás elől az Agyagdomb, vagyis a tér végénél a Tordai út – Györgyfalvi út – Pata utca találkozásának vidékére telepített cigányok putrii képezték sokáig a határt. E nyomortanyát csak századunk elején választotta el végérvényesen a tértől az impozáns Tanítók Háza, mely ma egyetlen épületként képezi a déli frontot.

Az 1770-es években készült térkép⁷⁸ még mutatja, hogy az akkor kelet fele a Közép kapun vezető egyedüli kijárattól mint ágaztak el e téren az utak, az egyik kikanyarodott a Külső Magyar utcába. Nem nehéz elképzelni, hogy a kaputorony előtti útelágazás vásáros bódéktól volt övezve, talán nagyobb vásárok alkalmával szekérvárákózó hely vagy éppen a vásártér lehetett itt. A tér távolabbi részein füves-sáros-szemetes részek váltakozhattak. A körvonalazódó keleti határnál kerítésektől övezett kertes faházak álltak.

Az első térrel kapcsolatos konkrétebb adat egyben régi elnevezését is magyarázza. Talán az 1700-as évek közepén – mint Jakab Elek írja⁷⁹ – egy Trencsini Ferenc nevű Gyulai-ezredbeli kapitány e tágas, többnyire füves tér jó részét – nagyjából a Közép kapu előtt és az onnan Torda felé vivő út mentén – gyakorlótérként deszkakerítéssel és részben földhányással vettette körül, s kitiltott onnan minden polgári személyt. A városi tanács ezt az önkényeskedést annál is inkább sérelmezte, mert a földhányás a Torda felé vezető úton a közlekedést is akadályozta. 1769-ben panaszt tett a Főkormányshélynél, melynek eredményeképp a város (Jakab Elek szerint csak 1797 körül, de bizonyára már korábban!) visszakapta e Trencsin váraként emlegetett területet. Legeltettek rajta, tűzifa-, majd pedig szénaraktárnak használták. Az egykori kapitány nevét a lakosság megőrizte, s az egész térre alkalmazta Trencsini, Trincsin, Trencsi alakokban a XIX. század végéig.

A XVIII–XIX. század fordulóján a nagy sártól alig lehetett közlekedni a téren: az első kísérletek ekkor történnek útépitésre, a tér valamelyes rendezésére, hasznosítására. Az 1810-es években itt faragják a Farkas utcai épülő színház tölgy- és cserfa gerendáit, az 1820-as években ide akarják összpontosítani a vásárokat. Ez azonban nem valósul meg. Ekkortájtól nyilvánvalóvá válik, hogy a város elsősorban kelet és észak felé fog terjeszkedni, itt alakul ki a kertvárosa, elővárosa, úgyhogy a nyugati fal mentén a szabad teret utcákkal építik ki, az északi és a keleti falak mentén a Trencsin tér és a későbbi Széchenyi tér az 1870-es évekig verseng a vásártér, illetve a piac szerepéért. Az ugyanis érezhető, hogy a főtéri piac s a környező főutca nem biztosítanak elegendő teret az egyre növekvő város árucseréjének. A Trencsin téren átmenetileg barompiac volt, mely a Közvágóhíd 1886-ban történt felépítésekor annak környékére költözött, valamint a fapiac: eleinte a mai színház helyén levő egész

⁷⁸ Borbély Andor – Nagy Júlia: *i.m.* IX. tábla.

⁷⁹ Jakab Elek: *i.m.* III. 546–547.

térségen, a század közepétől már csak a Magyar és a Közép kapuk közti szakaszon, a század végén a keleti soron a kaszárnyák előtt. A vasút bekötése Kolozsvárra s az állomás kijelölése 1870-ben végleg eldöntötte tette, hogy a Széchenyi tér lesz a piac, a Trencsin tér pedig díszterré alakulhat.⁸⁰ Az első jelentősebb épület a téren a Szent György laktanya volt. A város polgárainak évszázados álma valósult meg felépítésével: megszabadultak az annyi kellemetlenséggel járó katonai beszállásolásoktól. Az első tervezetek szerint a tér déli részét zárták volna le a kaszárnyával, de végül a bizottság, melynek Friedrich Thallinger aedilis-direktor mérnök is tagja volt, a tér délkeleti sarkát megfelelőbbnek véli az építkezésre. A laktanya tervezője – Kelemen Lajos szerint – Goró Lajos mérnökkari százados lehetett.⁸¹ Építője 1834-től (Jakab Elek szerint 1835 júniusától) Winkler György, majd ennek 1836 nyarán bekövetkezett halála után Kagerbauer Antal, aki 1837 novemberében fejezi be ezt az akkori fogalmak szerint óriási, kétemeletes, háromszögű oromzat kiképzésű klasszicista épületet. 540 katona és 6 tiszt befogadására volt alkalmas. Jakab Elek közli a kaszárnya – melynek alapkövét Estei Ferdinand rakta le – tervezett, de el nem készült feliratát: „Ausztriai Cs. Kir. Fő Hertzeg / Estei / Ferdinand / nevével díszesített / és a Kolozsvári nép költségén / építtetett / Katona-lakház / elkészült / MDCCCXXXVI”⁸². Helyébe a város címerét festették. Az épületet 1986 nyarán renoválták, jóformán az egész homlokzatán leverték a vakolatot, s az eredetinek megfelelően állították helyre. A főkapu feletti első emeleti ablak fölött a négyszögletű tábla helye volt, most levakolták, de mivel az ablak fölé a szomszédos ablakokéhoz hasonló vakívet sem alakítottak ki, hiányérzetet kelt a sima falfelület.

A tér rendezésével a század utolsó negyedéig nem foglalkoztak, még két maradandóbb épület készült el: az ún. Szlábi-ház az északi oldalon, a Sombori-ház a Király utca végénél a nyugati oldalon. Hantos Gyula szerint a „nagy, kietlen, pocsolyás, sáros, kunyhókkal és vásáros népeknek való várkapu előtti útszegélyező beszálló vendéglőkkkel, fogadókkaal éktelen fapiac”⁸³ a millennium táján vált pár év alatt díszterré. Először a Külső Magyar utca és Külső Közép utcák közti kétemeletes világvárosi irodaház sor került felépítésre. Elsőként a Külső Közép utca sarkán az egykori Gaal-, majd Topler-fogadó helyét is felhasználó, kétszer égetett piros téglás pénzügyi palota készül el Maetz Frigyes munkája nyomán. Két év múlva, 1887-ben az Oriold és Endstrasser cég Debreczeni Balázs tervei szerint felépíti az erdőigazgatósági palotát sárga, kétszer égetett téglával, két toronnyal. Az alapozáskor „barbárkori” sírokra bukkannak. Végül 1891-re elkészül az EMKE-palota a Külső Magyar utca felőli sarkon. A tér jelentőségére utal: felmerül az a lehetőség, hogy erre a telekre építsék az új megyeházát.

A szemben levő nyugati oldalon még a század elején épült kis lakóházak egy részét lebontják, s helyükre, a századvég ízlésének megfelelő épületeket húznak fel. A Szentegyház utca sarkától északra a szabadkőművesek Unio páholyának klasszicizáló görögös palotája – 1888–1889-ben épült Maetz Frigyes tagtársuk tervei szerint – földszintjén egy fiók-postahivatalnak is otthont nyújt.⁸⁴ A mellette levő Szentegyház utcai tornyos, eklektikus saroképületet a Kolozsvári Gazdák Hitelszövetkezete készítteti székházául 1897–1898-ban. A XX. század elején aztán Magyar utca felőli sarokházként felépül a már említett Kereskedelmi és Iparkamara palota.

⁸⁰ Hantos Gyula: *i.m.* 50.

⁸¹ Kelemen Lajos: *i.m.* II. 156, 364

⁸² Jakab Elek: *Kolozsvár története világosító rajzai*. 2. füzet. Bp. 1888. 26.

⁸³ Hantos Gyula: *i.m.* 51. A tér 1879 körüli kinézését leírja Kovács Dezső is életrajzkísérletében. *Kollégiumi történetek és egyéb elbeszélések*. [Kolozsvár] 1936. 22.

⁸⁴ Jancsó Elemér: *Az Unio Szabadkőműves páholy ötven éve 1886–1936*. Cluj 1937.

Az északi oldalon 1889-re elkészül Plihál Ferenc emeletes bérháza, melyből alig 5 év múlva egy szárnyat levágnak utcanyitásra. A Postakert utca felől a reformátusok omladozó Három Liliom fogadójának saroktelkét 1895-ben a teológia kétemeletes tornyos palotája foglalja el. Az így közrezárt tér közepét az 1880-as évek végén parkosítják: kissétatérként vagy Trencsin téri parkként emlegetik, s a város egy-egy tanácsosa az „igazgatója”. Erzsébet királyné 1898-ban bekövetkezett tragikus halála nyomán nyírott bukszusból kialakított neve és emlékműve díszítette a sétatér közepét.

A tér Közép utcától délre eső része már csak századunk elején kapta meg végleges formáját: 1900-ra elkészül a Wagner Gyula építész terve az igazságügyi palota építéséhez. Még az év őszén lebontják a tér és a Külső Közép utca sarkán levő Törökfő vendéglőt, s a két másik kertes házat, és helyükre 1902 őszéig a Sebestyén (Smiel) Dávid-féle Erdélyrészi Építő Társaság felhúzza a város egyik legnagyobb kétemeletes sarokházát. Főhomlokzata a tér felé Justitia szobrával az ítélőtáblának és a főügyészségnek nyújtott otthont, míg az – időközben átkeresztelt – Honvéd utca felől a járásbíróház és a törvényszék kapott elhelyezést. A palota felavatására a Mátyás-szobor leleplezésével kapcsolatos ünnepélsorozat részeként október 13-án délelőtt került sor. Ezzel a tér keleti oldala a folytatást képező Szent György laktanyával kiépültté vált.

A tér déli oldalát a már az 1890-es évek végén tervbe vett, de csak 1902–1903-ban felépített, kétszer égetett piros téglás kétemeletes Tanítók Háza zárta le. Ezt a tanítók gyűjtéséből építették diákotthonnak Kolozsvárt tanuló gyermekeik számára. A tér nyugati oldalán kisebb-nagyobb XIX. század elejei épületek váltakoztak, melyek közül néhányat századunk első évtizedében lebontottak, hogy bérházakat építhessenek helyükre. Az így közrezárt tér szintén hasznosításra kínálkozott.

Az új színház már évek óta vitatott felépítésének kérdése hosszas tárgyalások után 1900 novemberében dől el. A Fellner és Helmer európai híré színházépítő cég ezt a teret véli legalkalmasabbnak az új színház helyéül. A pompás épület 1906 őszére készül el, nemcsak a térnek, hanem az egész városnak díszül szolgálva. Mögötte rövidesen parkot létesítenek.

A térnek a századfordulóig nem volt egységes, hivatalos neve. Trencsin térként emlegették, de valójában külön „sorai” voltak: a Magyar és Közép utcák közti nyugati oldal a Fapiac sor, a keleti viszont Trencsinvár sor. Az északi oldal a Külső Magyar utca részét képezte. A kaszárnya és az igazságügyi palota oldala a Nagykaszárnya sor elnevezést viselte. Az 1899-es átkereszteléskor kettéosztották a teret. A Közép utca (Deák Ferenc – Honvéd utcák) vonalától északra eső rész az EMKE tér lett az ott felépített EMKE-palotára, székházra való tekintettel, a dél felé eső része viszont a Hunyadi tér elnevezést kapta. Az EMKE rövidesen eladta palotáját, úgyhogy 1907 körül a teret Bocskai nevére keresztelték. Az I. világháború után ezt a teret Cuza Vodă, a színház felőli folytatását Ștefan cel Mare fejedelem nevével illették. 1941-ben csak a Hunyadi tér kapta vissza régi elnevezését, az innenső rész a háború gyászos hatását tükrözve Hitler nevét kellett hogy viselje négy évig. Aztán újra Ștefan cel Mare a tér egyik felének a neve, a másik rész a Malinovszkij elnevezést kapja, amit később (1964) a Győzelem tér megnevezés vált fel.

A két világháború közti időszak a Cuza Vodă téren lényeges változást hozott. Az 1921 júliusában alapított Révi, Feleki és Kolozsvári Görögkeleti Román Püspökség – melynek élére még az év őszén Nicolae Ivant nevezik ki püspöknek – e tér parkját kapja 1923. március 23-án a város közterületéből templomépítésre. A telekkönyvbe bejegyzik: „A püspökség csak székesegyházat emelhet e területre, a fennmaradó helyet pedig a város által felállítandó szobrok rendelkezésére kell bocsátaniok. Ezek a szobrok a román nép nagyérdemű egyéniségei lehetnek. A város kötelezi magát, hogy modern parkot és sétányokat létesít a templom körül, s

kapukkal ellátott vaskerítéssel veszi körül, s ezeket ugyanúgy gondoza, mint a főtéri templom körül.”

A székesegyház építésére még 1921-ben pályázatot hirdetnek, s nyolc pályamű közül a C. Pomponiu és Gh. Cristinel bukaresti mérnökökét választják ki, az építésre kiírt versenytárgyaláson a Tiberiu Ieremia mérnök vezette Creditul Tehnic cég nyeri el a megbízatást. 1923. október 7-én a trónörökös jelenlétében történik meg az alapkőletétel, s tíz évig tart az építkezés pénzhiány miatti hosszabb-rövidebb szünetekkel. A 2000 személyt befogadó bizánci stílusú templom teljes magassága 64 méter, ebből 40 méter a kupoláé, melynek átmérője 12 méter. Falfestményeit Atanasie Demian, Catul Bogdan és Gheorghe Russu készítette, az asztalosmunkákat Moise Şchiopul kőhalmi mester. A felszentelésre 1933. november 4–5-én került sor a király, a miniszterelnök és a pátriárka jelenlétében. Ivan püspök tartotta az ünnepi prédikációt.⁸⁵ A jó szervező és gazdasági irányító püspökök sikerül a székesegyház mellé püspöki palotát is szerezni. A szomszédos erdőigazgatósági épületet 1934 áprilisában a Minisztertanács átadja az ortodox püspökségnek. A tágas épület egy részében teológiai szemináriumot nyitnak. Ivan utóda Nicolae Colan püspök (utóbb szebeni érsek), őt meg 1957-től Teofil Herineanu követi, aki 1973-ban érseki rangot kap.

A két világháború közötti modernebb építészeti stílust a nyugati sor saroktelkére 1931-ben felhúzott új Iparkamaraépület (ma tiszték háza) képviseli.

A tér templom előtti részére Avram Iancu szobrát akarták az 1930-as években felállítani. Ez azonban elmaradt, úgyhogy a II. világháború után ide került a két háborús emlékmű. A templom előtti parkba a „felszabadító” szovjet hősök emlékoszlopát, a templom mögötti kis négyszögletű területre a II. ukrán front Sz. M. Baisztin építész tervezte bronzágyús emlékművét helyezték el. 1945. május 1-én katonai pompával avatták fel őket.

A Győzelem tér északi oldala a századfordulókig a Külső Közép utca része volt, úgyhogy az itteni épületek részletesebb ismertetése dolgozatunk körébe vág.

A teológia a tér mai **13-as számú** telkén áll, egykor a Postakert utca 1. sz., a századfordulótól EMKE, illetve Bocskai tér 1. sz., Mareşal Foch 38. sz., Hitler tér 13. sz. volt a telek címe. Az itteni épületek fontossága, egyházi jellege lehetővé teszi, hogy a XVII. századig visszamenjünk. Herepei János gondosan adatolt tanulmányban⁸⁶ mutatta ki, hogy e helyen állott „a Magyar utcai kis ajtó előtt” a reformátusok első „külső” temploma. Nem kizárt, hogy már a középkorban egy kápolna volt itt, majd annak pusztulása után elhanyagolt városi tulajdont képező telek, részben Auner Gábor deák kertje feküdt erre. A reformátusok 1670 körül vásárolhatták meg e telket, s 1672 táján – esetleg a középkori kápolna kőalapját is felhasználva – templomot építettek. A múlt századig fennmaradt szószéke ezt az 1672-es évszámot s adományozójának, Hentes András nemesembernek a nevét őrizte meg. Régeni Asztalos Jánossal is ebben az évben kötöttek szerződést az asztalosmunkára. A templomot már 1682-ben bővítették. Valószínűleg falai részben kőből, részben fából készültek, táblás festett reneszánsz díszítésű famennyezete s külön haranglába volt. 1689 májusában egy tűzvész a farészeket megrongálta, úgyhogy gyűjtésből állították helyre a templomot. Az 1690. december 16-án Kajántó felől Kolozsvárra törő tatár had felégette az egész Külső Magyar utcát, s e templom is elpusztulhatott. Az új templom építésére csak 1695-ben kerülhetett sor, valamivel távolabb a várfaltól, a mai templom telkén.

⁸⁵ Renaştere. 1933. nov. 5. és Református Szemle 1933. nov. 10.

⁸⁶ Herepei János: *Adatok „Kolozsvár kövei”-hez*. Református Szemle 1940. 21–28, 36–39.

E telek elhagyott lévén, rövidesen szemétdombbá vált; bizonyára emiatt s a várfal és kapu közelsége okozta számos kellemetlenségért építették arrébb az új templomot. Az 1760-as években Pataki István főbíró bekerített, kertté alakítja a telket, s 1764-ben meg is vásárolja a reformátusoktól, azzal a feltétellel, hogy az ő és felesége, Babocsai Erzsébet halála után a telek visszaszáll az egyházra.

A református teológia 1900 körüli képeslapon

Pataki fogadót építtetett ide, melynek talán kapuján, cégtábláján a református egyház címeréből kölcsönzött három lilium volt, s innen a fogadó neve is: Három lilium. 1781-ben, Patakiné Babocsai Erzsébet halálakor azon kikötéssel lesz a reformátusoké a fogadó, hogy azt soha el ne adják s jövedelméből a Külső Magyar utcai református templomot támogassák. Az egyház be is tartja jó száz éven át Patakiné végakarátát. Igaz, hogy közben a különböző bérlők kezén a kocsmá meglehetősen elzüllik, rossz hírű tivornyahely lesz. Telke háromfelől utcától határolt volt, s a Malomárokig ért. A Postakert utcán és a Külső Magyar utcán kívül kelet fele (a mai teológiaépület keleti fala táján) az úgynevezett Gyalog utca, később Radnótfáy sikátor övezte, mely merőleges volt a malomárokra, végén keskeny pallóval. Ebből nyílt bejárat a Három lilium udvarán a Malomárok mellett a múlt század közepe táján működő deszkafalú közfürdőbe.

1869-ben a telekkönyv még csak egy 5 lakóhelyiséges faházat és egy 3 helyiséges földházat, valamint 600 négyszögöles kertet jelöl a Három lilium helyén. Úgy látszik, az épületek gyorsan szaporodtak, mert az 1880-as egyházi leltárkönyv a vendégfogadó telkén a következőket veszi számba: egy kis épület (kő- és boronafallal, deszkafedéllel); kerekerműhely és 1 szoba benne; nagy ház (zsindelyfedéllel, faoszlopos tornáccal) 5 szobával és konyhával; a telek délnyugati végén 2 szoba-konyhás ház; egy negyedik (paticsfalú) ház szoba-konyhával; a kert a Szamosra rüg, faskamrák, istállók, szekérszínek övezik, az udvar közepén gémeskút. Ez az összesen majdnem 800 négyszögöles terület a század végén a maga kis házikóival sehogy sem illeszkedett bele a város és a dinamikus alakuló díszter összképébe. A református egyház már 1890 táján terveket dolgoztat ki beépítésére, jobb hasznosítására. Az egyházi levéltár megőrizte Oriold és Endstrasser építészek 1891 novemberéből keltezett tervét, mely

szerint egy egyemeletes V alakú eklektikus bérházat építettek volna ide a csendőrpáncsokság részére.

A református teológia Kolozsvárra telepítésének ügye már az 1870-es évek közepétől foglalkoztatta az egyházi vezetőket. A kolozsvári egyházmegye Szász Gerő és Szász Domokos lelkészek aláírta, nyomtatásban közzétett emlékirata 1874-ben kimutatta, hogy az 1862 óta Nagenyeden működő teológiai akadémiát át kéne szervezni s Kolozsvárra helyezni, hogy a növendékek korszerű, európai szintű képzésben részesülhessenek. 1875-ben az egyházkerület az enyediak tiltakozása ellenére kimondta a papnevelde Kolozsvárra költöztetését, s elsőként erre Mikó Imre gróf, akkori főgondnok tett 4000 forintos adományt. Szász Domokos püspökké választása után a gyűjtés felgyorsult, s az 1890-es évek elején már a kivitelezésről kezdtek tárgyalni. 1891-ben megvásárolták az ugyane soron levő Plihál-féle 88 helyiséges házat teológia céljára. Az épület kisebb átalakításokkal megfelelt volna a célnak. Közbejött azonban a városi tanács határozata, mely szerint a ház egy részének lebontásával utcát nyitottak a telekre, s helyette a Gyalog utcát adták cserébe a reformátusoknak. Az így megcsonkított ház és telek nem elégíthette ki az igényeket, úgyhogy elhatározták egy egészen új teológia felhúzását a Három lilom telkére. Ezt még 1893 májusában átjegyzik a Kolozsvári „ev. ref. theologiai facultas” tulajdonául. A kiírt pályázatot 1894 januárjában Feszty Gyula budapesti építész-mérnök terve nyeri meg, mely nagyjából megfelel a mai épületnek, az ellenőrző Herczeg Lajos városi főmérnök néhány módosítása közül talán az a legfontosabb, hogy a keleti szárnynak eredetileg a belső udvar fele lett volna a folyosója, s helyiségei csak közvetett megvilágítást kaptak volna. A folyosókat áthelyezték a tűzfal mellé, szolgalmi jogot kapva néhány ablak nyitására. A kivitelezéssel Endstrasser Benedek építési vállalkozót bízzák meg, aki 1894 májusában bontja le a Három lilom épületeit s 1894. november 4-ére előkészíti a terepet az ünnepélyes alapkövetételhez. Szász Domokos mond imát, a földész és iparos daloskörök énekelnek, okmányokat helyeznek az alapköbe, tizennégy személy teszi meg az első kalapácsütéseket (köztük Bánffy Dezső főgondnok, Béli Ákos főispán, Albach Géza polgármester, Meltzl Hugó egyetemi rektor).

A 62 lakóhelyiséget és termet, 16 előszobát, 9 konyhát, 10 kamarát, 1 tornatermet, 9 fürdőszobát, 3 bolthelyiséget, 14 klozettet, 2 lépcsőházat, üveges folyosókat tartalmazó tornyos eklektikus saroképületet egy évnél rövidebb idő alatt húzta fel Endstrasser. A központi fűtést, vízvezetékét, csatornázást budapesti cégekkel szereltették, a festést is odaváló cég végezte. Az asztalosmunka viszont a kolozsvári Bak Lajos szakértelmét dicséri. Jól sikerült az első emeleten elhelyezkedő, valójában két szintet egybeolvasztó karzatos imatermet az épületbe illeszteni. Nagy ablakai a térre néznek. Orgonáját a lutheránus egyháztól vásárolták, falait a nagyobb alapítók és püspökök Szamosi László, Baross Gyula és Czirma Károly budapesti festőművészek készítette portréival díszítették. Az épületet már 1895 szeptemberében átadták, a felavatási ünnepség azonban csak november 2–3-án volt az időközben miniszterelnökké lett Bánffy Dezső, valamint Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében.

„Az Erdélyi Ev. Református Egyházkerület Theologiai Fakultása” az egyetemmel és a minisztériummal kötött egyezség folytán nagy lendületet, magas színvonalat adott a felekezeti pap- és tanárképzésnek. A teológusok egyben az egyetem hallgatóinak számítottak, s egyes tárgyakat, mint a lélektan, pedagógia, filozófia, irodalomtörténet, idegen nyelvek, egyenesen ott hallgattak. Négy év után jelentkezhetek egyetemi doktorátusra a bölcsészeti tárgyakból, s újabb két év továbbtanulással tanári diplomát szerezhettek. Az új épületben nemcsak teológusok, de a református bölcsészhallgatók is szállást kaptak. 1895 őszén 34 hittan- és 37 bölcsészhallgató jelentkezett. Az intézetnek öt tanára volt, közülük egyik az igazgató. A zenetanítást bejáró segédtanárra bízták. Az épületen már 1903 nyarán módosítottak, amennyiben a nagy hálótérmet és dolgozószobák helyett 2–4 személyes szobákat alakítottak

ki, így is 120 diákot tudtak elszállásolni. A tanárok lakosztályai a földszinten voltak. Ugyancsak oda rendezték be a könyvtárat.⁸⁷

Anélkül, hogy a teológia történetét részletesen vázolnánk, utalnunk kell a rendkívül rangos tanári karra, melyből püspökök, tudósok, írók-szerkesztők kerültek ki, s hosszabb-rövidebb ideig, de néha évtizedeken át itt is laktak. A bibliafordító Kecskeméthy István, a történész Pokoly József és Révész Imre, a filozófus Ravasz László, Bartók György, Makkai Sándor és Tavaszy Sándor messze túlmutatott ezen intézet keretein. Az egykori diákok, bennlakók számbavétele külön tanulmányt igényelne. A II. világháború után ezt az intézetet teljesen átszervezték: 1948 szeptemberében Kolozsvárt püspöki értekezleten megalakítják az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetet, mely ezután a reformátusokon kívül az unitárius és az evangélikus lelkészek képzését is vállalja. Külön szebeni kara egy prorektor vezetésével a német anyanyelvű evangélikusok teológusait képzzi. Akkoriban a hallgatók száma 170 körül mozgott, 10 református, 8 evangélikus és 6 unitárius tanár dolgozott az intézetben. Azóta változó hallgatószámmal, valamivel kevesebb tanárral működik Erdély egyetlen protestáns teológiája. Épülete egy részét az 1970-es évekig a 3 éves Pedagógiai Főiskola részére foglalták le. Az 1980-as évek elejére elkészült a V alakú épület két szárnyát összekötő új keresztszárny, mely egy tágas előadótermet és néhány könyvtári helyiséget biztosított a teológiának. Ugyanakkor a régi központi fűtést már évek óta kiszorító gázkályhás fűtést modernizált központi fűtés-hálózattal helyettesítették.

A teológiai tanárok itt szerkesztik megindulásától, 1898-tól megszűnéséig, 1907-ig az Erdélyi Protestáns Lapot és 1928-ig utódját, a Református Szemlét is. Az 1920-es évek elején az épület alagsorában nyomda létesül Gutenbergről elnevezve, mely főleg a szakszervezeti kiadványokat sokszorosítja, de itt kerül sajtó alá a Hétfői Újság, az Erdélyi Szemle néhány évfolyama is. Az Út, Kálvinista Világ–Kiáltó Szó, Ifjú Erdély, Református Család című, teológiai tanárok közreműködésével szerkesztett folyóiratok mind e helyen jelzik szerkesztőségüket.

A három üzlethelyiség bérlői közül megemlítjük Sallak Ferencet, vegyeskereskedése az 1900-as évektől a mai kávézó helyén működött, a sarok felőli helyiséget az 1940 körül gyógyszer-tárát ide áthelyező Cseresnyés Gyula bérelte – itt most méztermékeket áruló üzlet működik. Talán itt lehetett az 1910-es években Suszter Egyed, majd Bárdi Géza fodrászműhelye. A harmadik üzlethelyiséget Péter Ferenc cipész bérelte 1900 körül, az 1980-as években ott az Electrometal vállalat üzlete volt. (Régi helyrajzi száma: 716/1–2, 717 – kert, új száma: 4889.)

Érdekességként említjük meg, hogy a teológiával szomszédos Postakert utcai telek és ház tulajdonosa a századfordulón Bertha Mihály szobrászművész volt, aki az új épület kimérésekor fennmaradt kis területrészt is megvásárolta. Bertha Kloesz Józseffel együtt a századvég épületeinek szobrászati díszítéseit faragta, a teológia képeinek is ők készítettek aranyozott kereteket.

A **14-es számú** (Külső Magyar utca 3/A–B, EMKE – Bocskai tér 2., Mareşal Foch 40., Hitler tér 14. sz.) egyemeletes ház műemlékjellegét, eredeti alakját szerencsésen megőrizte. Kelemen Lajos nyomán úgy ismerik a szakemberek, mint a Szlábi-házat.⁸⁸ Mi semmi alapját ennek az elnevezésnek nem találtuk. Az 1834-es adólistán ilyen nevű háztulajdonos nem szerepel a Külső Magyar utcában, valószínűbb, hogy az itt jelzett Bánffy vagy Kemény bárók vagy Kun

⁸⁷ Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1895–96. iskolai évről. Kolozsvár 1896.

⁸⁸ Kelemen Lajos: *i.m.* 160. Lásd még: Debreczeni László: *i.m.* I.h. 236.

grófok valamelyike bírhatta e házat. Entz Géza egyenesen megkockáztatja azt a feltevést, hogy az evangélikus egyház gondnokaként számon tartott és felekezete templomának oltárképet ajándékozó Szlábi (Slabi) Dániel lehetett a tulajdonos.⁸⁹ Ez a Slábi Dániel „ritka pontosságú patikárius, Kolozsvár szabad k. város egyik osztóbírája, a Kolozsvári ev. Lutherana Eklezsia buzgó domesticus curatora”-ként halt meg 1835. január 21-én 52 éves korában, s gyászjelentése szerint piacsori (főtéri) házából vitték át az evangélikus templomba felravatalozni. A piacsori ház pedig épp a Főtér és a Híd utca sarkán álló Mauksch-ház volt, melyben a gyógyszerház működött. Szlábi felesége, Lasz gallner Eleonóra korábban Maukschné volt s így örökölte a gyógyszerházat, melynek történetében Szlábi képezte az összekötő kapcsot a Maukschok és Hintzek között. Felesége első házasságbeli leányát, Matildot ugyanis Hintz György lelkész vette feleségül. Semmilyen jel nem mutat arra, hogy Szlábi házat vett vagy épített volna – akkori fogalmak szerint – a külvárosban. Halálakor még kiskorú Sándor fia sem jöhet (az építkezés idejét figyelembe véve) számításba.

Az utcai frontján hattengelyes épületet az 1810-es vagy 1820-as években emelhatték. Belső szerkezetét, boltozásait tekintve késő barokk jellegű, tetőszerkezete, padlásablakai is e stílusra utalnak. Ugyanakkor homlokzati kiképzése már az empire és újklasszicista stílus szellemében történt. Földszintje rusztikás, meanderszalag választja el az emelettől. Az emeleti ablakok fölött álló akantuszleveles betétek találhatók, a főpárkányt gyámok tartják. Az udvar fele nyúló rövid szárny folytatásaként egykor cselédlakások, istállók, gazdasági épületek következtek. Ma ezek is mind lakások. A háznak nincs beépített kapuja, mellette a teológia fele egy tekintélyes oszlopoktól közrefogott gyalogos kapu és egy széles szekérkapu látható. Az egyik kapuféloszlopot koronázó empire vázát Kelemen Lajos, Entz Géza és Debreczeni László is emlegeti. E kapunak azonban legfeljebb a gyalogjáró része lehet a házzal egy idős, vagy még valószínűbb, hogy a kapuzatot a Gyalog utca felől költöztették ki a tér vonalára. Ugyanis a ház egykor alighanem a Gyalog utca sarkát képezte, esetleg egy keskeny bejáró sávja lehetett, s csak a teológiaépület felhúzásakor kapta meg ezt az utcából fennmaradt kapu szélességű földterületet. Tehát a kapu mai alakjában 1895 körül áll, ma már persze az empire vázának nyoma sincs.

Az 1869-es telekkönyv szerint a 16 lakóhelyiséges emeletes házon kívül egy 4 lakóhelyiséges kőház állott a telken. Az 1938-as telekkönyvezéskor a földszinten 10 szobát, 3 konyhát és 4 raktárt, az emeleten 5 szobát és 1 konyhát vettek nyilvántartásba. Jelenleg az emeleten 4, a földszinten 3 lakás van, a földszintes udvari szárnyból 6 lakást alakítottak ki. Első bejegyzett tulajdonosa az a marosújvári Grün Izrael, akinek nevét már említettük a századfordulón lebontott Belső Magyar utca 28-as számú házzal kapcsolatban, s aki ekkoriban a kelet felőli szomszéd házat is birtokolta. Úgy tűnik, ház- és telekspekulációval foglalkozott. Grüntől 1878-ban a Kolozsvári Hitelbank és Zálogkölcson Társulat veszi meg, s egy év múlva eladja Bánffy Jánosné Wesselényi Jozefának, aki mint az 1848-as forradalom egyetlen női emlékirója vált ismertté. Emlékiratát éppen Kelemen Lajos rendezte sajtó alá 1931-ben. 1878-ban költözik ide a Belső Magyar utca 52. szám alól (mint 31. számot bontották le) Turner Adolf, az egyetemes és összehasonlító földrajz egyetemi tanára. 1901-ben gróf Wass Béláné Kemény Ráchel veszi meg a házat, akitől 1918-ban az Erdélyi Református Egyházkerület kezére kerül. A ház lakója Varga Jenő vegyész egyetemi és Nagy József nyugalmazott teológiai tanár. (Régi helyrajzi száma: 719/1–2, 720 – kert; új száma: 4888.)

A 15-ös számú (Külső Magyar utca 5., EMKE – Bocskai tér 3., Mareşal Foch 42., Hitler tér 15. sz.) eklektikus, klasszicizáló 9 ablakos frontú irodaház meglehetősen változatos múltra

⁸⁹ Entz Géza: *Kolozsvári későbarokk és újklasszikus házak*. Kolozsvári Szemle 1943. 112–125.

tekint vissza. A telekkönyv felállításakor itt egy 4 lakóhelyiséges kőház állott, mögötte a Malomárokig érő 1000 négyszögöles kerttel. Ez is, akárcsak az előző ház, a marosújvári Grün Izrael tulajdona. Ő 1879-ben adja el Plihál Ferenc vendéglősnek – aki 1890-ig a Pannónia (ma Központi) szálló bérője – és feleségének, Hammel Jozefának. Plihál az 1880-as évek végén egy hatalmas, 88 helyiséges víztornyos emeletes épületet húzat fel e területre, melyet 1889 februárjában telekkönyveznek. Valószínűleg saját szállodát és éttermet akart ide nyitni. Talán épp ebbe az anyagi erejét meghaladó építkezésbe bukott bele. A csődöt követő árverésen 1891-ben Somodi István ügyvéd kezére kerül. Tőle először a Honvédség akarta megvenni, de végül 1891 decemberében a „Kolozsvári ev. ref. Theologiai Facultas alapja” vásárolja meg. Akkoriban 49 helyiségét a vasúti üzletvezetőség bérelte, a többit a csendőrség. Az üzletvezetőség kiköltözőben volt. Átellenben az EMKE-palotában épült megfelelő székháza, úgyhogy a reformátusok ide akarták megnyitni a teológiát. A városrendezés azonban közbeszólt: pont a tér keleti vonala folytatásaként utcát akartak nyitni a Malomárokig, a két házzal feljebb levő Gyalog utcát viszont megszüntették. Az új utca teljes egészében a Plihál-féle telken haladt át, s épp a ház homlokzatából metszett ki egy darabot. Kárpótlásként a város az egyháznak adta a Gyalog utca területét.

A Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában található helyrajzi vázlatok alapján a Plihál-féle ház frontja a mai 37-es számú sarokház bejáratí kis kapujáig tartott, s annak a teleknek az utca menti sávja mind a Plihál-telekből lett átvéve. A Plihál-háznak a 14-es szám mentén emeletes, majd földszintes szárnya volt a Malomárokig, onnan meg hátsó szárnya a mai 37-es szám telkén visszakanyarodott, úgyhogy szinte körbe volt építve udvara. Az utcanyitással Herczeg Lajos városi mérnök tervei szerint 8 lakószobányit lebontottak a házból, s bizonyára a homlokzatot is ehhez igazították. A bontás-építkezés 1893-ban folyhatott, s 1894 márciusában lett telekkönyvezve. A kis utca felől máig is látszik, hogy a házból lemetszettek, nem alakítottak ki arra külön homlokzatot.

A telek és az épület megcsonkítása után nem volt megfelelő a teológia részére, így az új intézet székházát a már említett helyen építették fel. A megmaradt és az 1938-as telekkönyv szerint földszintjén 28 szoba, 3 konyha, félemeletén 3 szoba, I. emeletén 30 szoba, 1 konyha, II. emeletén 3 szoba, tehát több mint 60 helyiséges épületet az egyház lakóknak és intézményeknek adta bérbe. 1892-től 1912 körül Mátyás Sándor egyetemi tanár, akadémikus, történetíró lakott itt, s legjelentősebb dolgozatai egy részét e falak közt írta. 1906–1907 táján Versényi György, a Felsőbb Leányiskola tanára, költő, irodalomtörténész, valamint Orbók Ferenc egyetemi questor (a gazdasági hivatal vezetője) bérelt itt lakást. Az 1910-es években haláláig itt tartott városi rezidenciát Kuun Géza akadémikus orientalista nyelvész özvegye, Kemény Vilma bárónő. Ugyancsak az 1910-es évektől itt jelzik a 6-os számú postahivalt, majd az 1920-as évektől a III-as számút. 1907-ben itt a Cs. és Kir. Térparancsnokság székhelye, az 1900-as évektől a Központi Rendőrség székháza ez, az 1920-as években a Megyei Rendőrség és Útlevélosztály, az 1930-as években pedig a Rendőrségi Múzeum is itt van. Közben átmenetileg a lakáshivatal bérelt néhány helyiséget. A II. világháború után is évtizedeken át itt a városi rendőrség, majd annak közlekedési osztálya. Az épületet az egyház 1952-ben az államnak adja át. Az 1970-es évektől kezdve a Megyei Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóság székel itt. (Régi helyrajzi száma 721, 722 – kert; utcanyitás után 721/1, 722/1; új száma 4887.)

A megnyitott új utca eleinte nem kapott külön nevet, egyszerűen Kis utcaként emlegették, külön házbejárat sem nyílt innen. Megnyitását az tette szükségessé, hogy a folytatását képező Pusztai utca jobb oldalán a Kis-Szamos utca és a régi Wesselényi (ma N. Bálcescu) utca közti, egykor a Wesselényi család tulajdonát képező telken 1892 ősze és 1894 augusztusa között Herczeg Zsigmond budapesti építész tervei szerint a Maetz Frigyes, majd utóda, Endstrasser

Benedek vezette kolozsvári építkezési vállalat felhúzta a Tanítónőképző Intézet szép egyemeletes épületét.⁹⁰ Ennek a bentlakással és leányárvaházzal összekötött, 1870-ben alapított intézetnek a belváros fele csak kis sikátoron át volt közlekedési útja, járművel pedig csak kerülő úton lehetett megközelíteni. Az eddigi puszta telkekre az utcanyitás után gyorsan épültek a házak.

A „Pusztai utcát” a századfordulón – már a Malomárkon innenső végével együtt – az intézet alapítását jóváhagyó miniszter, Eötvös (József) nevére keresztelik. Az I. világháború után Berthelot francia tábornok nevét kapja. Az 1930-as években a Tanítónőképzővel szembeni sarokra felépül a Betegsegélyző, ma 1-es számú Poliklinika hatalmas modern épülete. Az utca az 1940-es években újra Eötvös, majd a világháború után Berthelot nevét viseli 1964-ig. Azóta Constanța utca. A Malomárkon át az 1960-as évek közepéig vaskorlátos fahíd vezetett, azóta betonhidat öntöttek.

⁹⁰ *A kolozsvári m. kir. áll. Tanítónőképző-intézet huszonötéves fennállásának története és jelen működése (1870–1895).* Szerkesztette dr. Lázárné Kasztner Janka. Kolozsvár 1895. 5–11.

A Külső Magyar utca házról házra

Az Eötvös utcától a Pap utcáig (A reformátusok sarokházától az egykori Vámosi-házig)

A mai **37-es számú** (Külső Magyar utca 7., Magyar utca 1., Mareşal Foch 44., Magyar utca 1., Vörös Hadsereg útja 1. sz.) szépen kiképzett sarokház helyén 1869-ben egy 4 lakóhelyiséges kőház állott 800 négyszögöles kerttel. Tulajdonosa gróf Klebersberg Vilmos, akitől 1881 augusztusában Maetz Frigyes, eredeti nevén Carl Wilhelm Friedrich Maetz építész veszi meg. Ő módosítja is a meglévő épületet, talán emeletet huzat rá, anélkül hogy telekkönyveztetné azt. Még 1896 májusában bekövetkezett halála előtt 4 évvel árverésre kerül a ház, s Reményik Károly, a költő Reményik Sándor édesapja veszi meg, s ő pár hónap múlva, még 1892-ben az Erdélyi Ev. Református Egyházkerület közalapjának adja el. Az épület megvásárlása a reformátusok részéről különösen az utcanyitással kapcsolatban természetesnek tűnik. Így a Plihál-féle telekből ide szakadt terület- és épületrészeket jól tudják hasznosítani. Maetz Frigyes a századvég Kolozsvárának egyik legjelentősebb építésze és kivitelező vállalkozója volt, számos kisebb-nagyobb épület dicséri keze munkáját. 1883-ban ő alapította a modern gépekkel felszerelt kolozsvári téglagyárat, mely a század végére részvénytársasággá szerveződött. Építkezési vállalatát Endstrasser Benedeknek adta át az 1890-es évek elején.

Az utcanyitás során kibővült, több épületrészt magába foglaló, értékesebbé vált saroktelekre a reformátusok jó érzékel háromfrontos épületet terveztetnek. Endstrasser Benedek tervét találják a legjobbnak, s őt is bízzák meg a kivitelezéssel, melyre 1893–1894-ben kerül sor. Endstrassernek sikerül megoldani a különböző frontú épületek összekapcsolását, harmonikus homlokzat alá való egységesítést a Magyar utca felől. A kétszer égetett piros téglás borítást választja, a főhomlokzat szimmetrikusan elosztott 13 ablakos. A telekkönyv szerint földszintjén 15 szoba, 4 konyha, 3 fürdőszoba, emeletén 16 szoba, 4 konyha, 3 fürdőszoba volt. A hátsó U alakú épület is elkészült 1894 áprilisára, földszintjén 29 szobával, 9 konyhával és 3 fürdőszobával, emeletén 29 szobával, 9 konyhával és 3 fürdőszobával. 1896-ban Alpár Ignáccal tárgyaltak róla, hogy a ház végébe, a Malomárok mellé gőzfürdőt építtessenek. Az 1938-as telekkönyv a két épületet egybefogva a földszinten 43 szobát és 14 konyhát, az emeleten 49 szobát és 17 konyhát vesz nyilvántartásba, ami összesen (a konyhák számát figyelembe véve) 31 lakást eredményez, átlag 3 szobával. Nem tudjuk, hogy az udvari földszintes házat is beleszámolták-e.

E rengeteg lakásban annyi többé-kevésbé ismert nevű bérlő lakott, hogy számbavételük a lehetetlenséggel határos. Még az átépítés előtti időkben itt hal meg Gálfalvi Imre táblai ítélmester özvegye, énlaki Sala Karolina (1886 júliusában), s 1883-tól ez évtized végéig itt bérel lakást Pákei Lajos, a neves műépítész, akiről már az Unitárius Kollégiummal kapcsolatban szóltunk. Innen Majális utcai, ma is álló, műemlékké varázsolt villájába költözik 1888 körül. A lebontott házak legszebb ajtó- és ablakkereteit rendre beilleszti villájába.

Az átépítés után az elegáns lakások bérlői közt számos tudóst, egyetemi tanárt találunk. 1897-től 1912-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig itt bérel lakást Bálint Gábor, a neves orientalista utazó, a kolozsvári egyetemen az urál-altaji nyelvészet rendkívüli tanára, az első itteni eszperantókurzus szervezője. Ugyancsak az 1890-es években Farkas Gyula akadémikus, az elméleti fizika professzora is e házban lakik.

A reformátusok sarokháza (37. sz.)

Századunk első éveiben Filep Gyula tanársegéd, a későbbi neves belgyógyász költözik ide a Kossuth Lajos utca 28. sz. házából. Stefánidesz Károly, a színház ünnepelt karmestere is akkoriban lakik itt. Egyetemi tanársága utolsó évtizedében Moldován Gergely, a román népköltészet gyűjtője, az Ungaria szerkesztője szintén e házban bérel lakást. 1910-től öt év múlva bekövetkezett haláláig Barabás Ábel unitárius kollégiumi tanár, neves germanista és Petőfi-kutató élete kapcsolódik e falakhoz. Az 1910-es években még Kovács István egyetemi archeológus, a numizmatika magántanára, valamint Kelemen Lajos, Erdély és Kolozsvár történetének talán legjobb ismerője, későbbi akadémikus és levéltárigazgató, akkor az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára, unitárius kollégiumi tanár lakik itt. Különben e házban volt az egyesület titkári hivatala is. A világháborút megelőző időkből még Mikó Imre törvényszéki bírósági és Abrudbányai Ede ügyvéd jelzi e helyen címét. Mindketten az unitárius egyház életében is szerepet vállaltak. A házban több református egyházi tanácsos, vezető férfi lakott: Péter Károly püspöki titkár, Illés Gyula tanügyi tanácsos, a két világháború közötti református felekezeti oktatás irányítója, Laár Ferenc, Darkó Ákos, Daróczi Ferenc tanácsosok.

1923-ból Georgescu Nicolae Tistu tanítóképezdei tanár, tanulmányíró, 1933-ból Amos Frâncu, a Memorandum-per vádlottjainak egyik védője, 1918 után ismételt képviselő, a „mócok ügyvédje” itteni címéről tudunk. A két világháború közötti időszakban még Delly-Szabó Géza zeneszerző, orgonista, Dóri Béla belgyógyász-szakíró, Ferenczi Miklós bibliográfus-szótárszerkesztő, Dóczy Ferenc nagyenyedi, majd kolozsvári református kollégiumi tanár és felesége, az 1976-ban bekövetkezett haláláig itt élő Berde Amál festőművésznő, Husz Ödön biológus iskolaigazgató, Melitskó Sarolta, Reményik Sándor ihlető barátnője (neki dedikálta Csendes csodák című versét) lakik itt. Kristóf György irodalomtörténész, 1923-tól a román egyetem magyar professzora két szakaszban is bérel itt lakást: 1928-tól 1940-ig, majd 1945-től haláláig. A második világháború után Tőkés István teológiai tanár és szakíró, püspökhelyettes, Markos András egyházi levéltáros e ház lakója, az előbbi fiának, Tőkés Lászlónak a gyermekkora is ide kötődik.

Az épületben hosszabb-rövidebb ideig hivatalok is székeltek: az 1890-es évektől a M. Kir. Kultúrmérnökség, az 1910-es évektől az Erdőfelügyelőség. A legjobban azonban az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) neve forrott össze e házzal. Jóllehet az utca

szemben levő saroktelkén épült fel az EMKE-palota, de ott alig pár évig székelte a főtitkári hivatal, s mikor 1906-ban eladták a palotát az államnak, ide rendezték be a hivatalt, s az itt is maradt az 1940-es évek közepéig, majdnem az egyesület megszűntéig. A főtitkári szoba falán Than Mórnak volt a híres Napfelkelte olajképe, mely az EMKE szimbólumává vált. (Régi helyrajzi száma: 723, 724 – kert; új száma 4885.)

A **39-es szám** (Külső Magyar utca 9., Magyar utca 3., Mareşal Foch 46., Magyar utca 3., Vörös Hadsereg útja 3. sz.) a református papi lak. Már 1869-ben is a „Kolozsvári Evang. Reformált Egyház” volt a telek tulajdonosa, akkor egy 4 helyiséges földház állt rajta, a kert a Malomárokra rúgott. 1871 márciusában határozza el a presbitérium, hogy a templom egyik oldalán papi lakást, a másikon iskolát és óvodát építtet. A papilak megtervezésére Hottner Ferdinánd építőmestert kérték fel, s 1872 áprilisa és augusztusa között a kivitelezés is megtörtént. Az iskola-óvoda építésére nem maradt pénz. A romantikus stílusú új, kényelmes papi lakot már augusztus végén felajánlották Szász Gerő kolozsvári első lelkésznek és esperesnek, aki ezt el is foglalta. Szász nagyhatású szónok, költő és egyházi író volt, itt szerkesztette 1897-ig, megszűntéig az Erdélyi Protestáns Közlönyt. Utóda a megnyerő szónokként számon tartott Irsay József, őt 1907-ben Barabás Samu követi a lakban. Barabás nevéhez fűződik a víz bevezetése, modern árnyékszékek felszerelése és a gázvilágítás helyett a villanyvilágítás rendszeresítése, valamint a kert rendezése, erdei fának kivágatása 1912-ben.

1921 ősztől másfél évtizeden át Vásárhelyi János a templom papja. Jó szervezőkészségét dicséri egyrészt a templom renováltatása 1922–1926 között, másrészt emelet építtetése a papi lakra 1921-ben. Az Újvárosi Sándor építészvállalkozóval kötött szerződés értelmében ez az építésért a helységek egy részét és a kert Malomárok melletti sávját iroda-, illetve raktárként használhatta 25 évig. Az eredetileg villaszerű épületet⁹¹ Újvárosi a romantikus stílus megőrzésével bővítette, a bal oldali kocsibejáró feletti szárnyépületet jobb oldalt nyitott erkéllyel ellensúlyozta. Ekkor földszintjén 4 szoba, 1 konyha, emeletén 3 szoba, 1 konyha lett terjedelme. Vásárhelyi püspökké választása után, 1936 decemberétől Kádár Géza korábbi zilahi lelkészt választották pappá. Neves író, költő, szerkesztő volt, aki egyházközsége és temploma múltját is kutatta. 1937 őszen lelkészi irodával, tanácssteremmel és segédlelkészi lakással bővítette a papi lakot. Kádár világháborúban történt tragikus halálát követően Valádi György, majd Adorjáni Albert az itteni lelkész. A telek Magyar utcai frontjára a századfordulón 23,75 m hosszú, 2 m magas kovácsolt vas kerítést építettek kétszárnyú vaskapuval. A ház ugyanis hátrább esik. Az épület főemeletén orvosi rendelő volt, melyet az 1930-es években Csutak Mihály fogorvos és szakíró, az 1940-es években pedig Magyar Bertalan népszerű fül-orr-gégész bérelt. A telek hátsó felén az 1920-as években Bartha Mór deszkanyagykereskedőnek volt raktára. A Malomárok felőli részen az 1960-as években társasházat építettek, s a 817 négyszögöles kertből 362-t 1968-ban házhelyként államosítottak, Argeş utca 20. számmal jelölve. (Régi helyrajzi száma 725, 726 – kert; új száma: 4884.)

A **41-es számú** (Külső Magyar utca 11., Magyar utca 5., Mareşal Foch 48., Magyar utca 5., Vörös Hadsereg útja 5. sz.) hatalmas, a Malomárokig nyúló, egykor mintegy 2000 négyszögöles (kb. 11 500 m²-es telekre építették fel a reformátusok híres külső templomukat, a kétágú templomot. A teleknek legalább egy része már a XVII. században a reformátusoké lehetett. Herepei János kutatásai szerint⁹² a mai teológia telkén álló s 1690-ben tatároktól

⁹¹ Történetét és fényképét közli Kádár Géza: *Kolozsvári Református Egyház ismertetése*. Különlenyomat az 1940-ik évi Erdélyi Magyar Református Naptárból [Kolozsvár 1940].

⁹² Herepei János: *i.m. I.h. és uő.: Scholabeli állapotok Apáczai Kolozsvárra jövétele előtt*. Erdélyi Múzeum 1943. 345–370.

elpusztított kis templom helyett 1695 táján kezdtek távolabb, vagyis e telken templomot építeni gyűjtésből, közadakozásból. Egy 1800-ból származó adat szerint a templom fedélszékét és haranglábát kellett javíttatni. 1804-ben a víz felőli oldalon nagyobbították a templomot, 1827-ben pedig vihar rongálta meg fedélszékét. A fatemplomba áthozták az 1672-es évszámot viselő kő szószéket, mely bizonyára az előző templom romjai közül került elő, mikor annak köveit a Főkonzisztórium határozatának megfelelően 1697-ben a Református Kollégium építéséhez szállították át. (Sokáig azonban a szószek dátumából kezdték a fatemplom építését.) A templom 1771-ben Farkas Jánosné ajándékaaként orgonát is kapott.

A múlt század első harmadának végén már úgy megnövekedett a kolozsvári reformátusok száma, hogy a belvárosi (Farkas utcai) templom, s e kis faépület semmiképp sem tudta őket befogadni, s szükségessé vált éppen ezen a tájon a nagyszámú református vallású hóstátira való tekintettel egy tágas külső templom felépítése. Az új építkezés terve 1827-ben fogantatott, amikor még a fatemplomot helyreállítják, de már kiigénylik a várostól a kollégium melletti várfalszakaszt kőtemplom építésére. 1828-ban kezdik a rendszeres gyűjtést az anyagi fedezet biztosítására, elfogadják Winkler György építész tervét, s el is kezdik az alapok kiásását. Ez nem tette szükségessé a fatemplom lebontását, mert az a vízhez közelebb, a belváros fele állott. 1829. október 3-án, az éppen városunkban ülésező zsinat alkalmával tartották az ünnepélyes alapköletételt: Csiszár Sámuel és Herepei Károly lelkészek prédikáltak, Bodola János püspök imádkozott, a nagyajtó alatti alapkőbe pedig az új templom „főprotektorának”, Rhédey Ádám Doboka megyei főispánnak a nagyobbik lánya, Klára helyezte el a latin és magyar nyelvű óntáblákat (melyekből kitűnik, hogy akkor tízezer református élt a városban), Szilágyi Ferencnek a kolozsvári református eklézsia történetéről írott könyvét, valamint a forgalomban lévő pénzérmék egy-egy darabját. Az építkezés évtizedeken át folyt, pénzhiány miatt többször is fennakadt. A református levéltári adatok alapján B. Nagy Margit könyvében felvázolta a munkálatok fő mozzanatait.⁹³ Itt csak arra utalunk, hogy Winkler György a debreceni nagytemplom adataiból ihletődve tervezte meg a kolozsvári épületet. Annak klasszicizmusát megtartotta, de barokkos elemeket is bőven alkalmazott. Csak a hajó falainak felhúzásával készülhetett el. Halála után, 1839 körül Kagerbauer Antalt bízták meg az építkezés folytatásával, aki az olasz reneszánsz hatása alatt sokat módosított főleg a homlokzat tervén. A tornyokat is újszerűen alakította, az egi székesegyház, valamint a nagyvárad református templom példáit figyelembe véve. 1845-ben a másfél százada használt kis fatemplomot – életveszélyessé válván – Herepei Gergely november 2-án tartott utolsó istentiszteletével bezárják, s később le is bontják. Ezután minden erővel az új templom boltozásán, belső rendezésén dolgoznak, úgyhogy 1851-re használható állapotba kerül, s újra zsinatot tartván, október 12-én szenteli fel Bodola Sámuel püspökhelyettes, a Vizaknáról visszahívott Herepei Károly tart ünnepi beszédet, Csiszár Sámuel első pap imát mond, Salamon József kollégiumi vallástanár ifjú párt esket, Herepei Gergely lelkész öt csecsemőt keresztel meg, Vadas József és Nagy Péter helyi papok úrvacsorát osztanak. Október 15-én Bodola ünnepi beszédével 39 ifjú lelkészt is felszentelnek. Az önkényuralom nehéz éveiben különösen fényes ünnepségsorozattal nyitották meg a templomot.⁹⁴ Hanem 1852-ben Kagerbauernek a harangozóház tulajdonjoga miatt nézeteltérése támad az egyházzal, úgyhogy Böhm Jánossal és Fekete Györggyel készíttetik el a hátralevő simítási munkálatokat és külső vakoltatást az 1850-es években. Az orgonát a régi templomból hozták át, az új szószéket Böhm tervei alapján Méhes Sámuel adományából

⁹³ B. Nagy Margit: *Stílusok, művek, mesterek*. 71–74.

⁹⁴ Beszámolók olvashatók a Kolozsvári Lap 1851. okt. 7, 11 és 16-i számaiban.

Rauch András készítette, de központi elhelyezése akusztikai szempontból nem volt szerencsés. A hajó két végében levő oldalkarzatot Kagerbauer tanítványa, Hottner Ferdinánd tervei szerint 1879-re építették fel, úgyhogy ez a dátum tekinthető a végleges befejezés időpontjának. A fél évszázad alatt még számos mesterember végezte el a részletmunkát, nevük B. Nagy Margitnál megtalálható.

A kétágú templom Kolozsvár legjelentősebb és legmonumentálisabb klasszicista épülete. Különösen homlokzata figyelemre méltó. A két magas torony második szintjéig érő, a timpanon fölé emelkedő rusztikás attika zárja a homlokzatot, amely eltakarja a tetőt, de igen magasítja, impozánssá teszi az épületet. A négyszögletes toronyból kinövő henger alakú, kupolával s azon nyeles gombokkal zárt legfelső szint, melyet balusztrádos erkély fog körül, karcsúbbá, könnyedebbé teszi a tornyok összhatását. A háromtengelyes, előreugró középső részt tagoló hat oszlop korinthuszi fejezete, valamint a szintén korinthuszi pilaszterfők is könnyedséget sugallnak – az eredetileg tervbe vett dór oszlopfőkkel szemben. A templom belső terét a főhajó és a kereszthajó derékszögű találkozási határozza meg. A hajókat dupla hevederen nyugvó csehboltozat fedi, a két hajó találkozásánál a négy heveder közé kupola illeszkedik. A belső falpillérek is korinthuszi fejezetesek, lábazatuk akantuszlevelekkel díszített. A templom méretei figyelemre méltóak: mindkét hajójának hossza 50 méter körül van, 12,60 méteres átmérőjű központi kupolája 19,50 m magas. A tornyok magassága 40 méter. A beépített összterület 1750 m².

Az orgonán kívül a régi fatemplomból egy 1720-as évekből származó virágos hátaspadot is átmentettek, mely az erdélyi reneszánsz fafestészet szép emléke. A templomot először 1911-ben renoválták alaposabban, akkor vezették be a villanyt is. A második nagy javításra 1922–1926 között került sor, újrafestik az épületet. 1941-ben a pécsi Angster céggel új hárommanuálos hangversenyorgonát építtetnek. A réginek csak a szekrényét és a 24 homlokzati sípját tartják meg, a többit a Pata utcai imaháznak adják. 1948-ban bevezetik a gázfűtést, 1950-ben pedig a háborúban megrongálódott oldalkarzatokat állítják helyre, s a következő évben megünneplik a felszentelés századik évfordulóját. Ekkor készül a Keöpeczi Sebestyén József festette szép emléktábla a templom történetéről. Legutóbb 1983–1984-ben festették ki az épületet, látták el 6 új csillárral.

A templom harangjainak is megvan a maguk története. A Farkas utcai templom I. Rákóczi György fejedelem adományából származó harangjait 1798 nyarán megemésztette a tűzvész. Az olvadékból 1798–1799-ben két jótevő Andrásofszki Jánossal öntetett egy-egy harangot. Mindkettőn a kolozsvári reformátusok kalászos-liliomos címere. A 32,89 mázsás nagyharangon e felirat: „Ezen harang értznél állandóbb oszlopa a néhai mélt. gróf / Kis Rhédei Rhédei / Mihály Úr özvegyének mélt. L.B. Losontzi Bánffy Theresia / Úrasszonynak, ki is midőn / MDCCXCVIII. esztendőben Kisasszony havának utolsó napján egy / véletlen támadott és az MDCXCVII. esztendőbélihez hasonló tűz délyesti három órák alatt Kolozs / várnak hét utcáit és azok között a reformátusok / nagyobb templomát, kollegyomát, papi házait megemésztette, harang / jait összeolvasztotta. Ezt azoknak hulladélyaiból tulajdon / maga költségén örökös állandó kegyességgel újra öntötte / ez szomorú MDCCXCVIII. Eszt. Szt. András havában. Az igaznak / emlékezete áldott.” A kisebb harang özv. Bánffy Sándorné Kemény Ágnes adományából készült, szintén terjedelmes felirattal.⁹⁵ Ezeket a Farkas utcai templom mellett haranglábon tartották, s az új külső templom elkészültekor annak tornyaiba kerültek. Történelmi becsüknél fogva megkímélték őket a háborúk idején. Az 1896-ban

⁹⁵ Jakab Elek: *Kolozsvár története világosító rajzai*. 2. füzet 12–13.; Vásárhelyi János: *A Magyar utcai templom Rákóczi-harangjainak története*. Reformátusok Lapja 1932. nov. 15.

öntetett harmadik harangot azonban 1917-ben elrekvirálták. Andrásófszki Efraim 1905-ös becslése szerint a nagyharang 2509 kg + 780 kg (vaskorona) súlyú, 173 cm átmérőjű, H hangú, a kisebb harang 1456 + 544 kilós, 144 cm-es D hangú, a legkisebb pedig 706+280 kg-ot nyomott, 123 cm-es D hangú volt.

A templom falai közt őrizték évtizedeken át I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek hamvait. 1908-ban találta meg őket az almakeréki evangélikus templom kriptájában Szádeczky Lajos történészprofesszor. Végakaratauknak megfelelően a Farkas utcai templomban szándékoztak őket nyugalomra helyezni, de azt éppen renoválták, s így e templomba hozták ideiglenesen a bronzkoporsókat. Innen csak 1942 novemberében szállították át fejedelmi pompával a Farkas utcai templomkriptába a hamvakat.

A telek Magyar utcai 83 méter hosszú frontjára még 1863-ban 2 méter magas kovácsoltvas kerítést építettek, s attól a templomig terjedő 17 méteres közt 1931-ben parkosították. A templom mögötti nagy kertből már az 1869-es telekkönyv szerint a nyugati szélén le van választva egy 400 négyszögöles csík a harangozói lak részére. Ez egy zsindegyházzal, majd cseréppel fedett három helyiséges kő- és téglaház: 11 m hosszú, 7 m széles. Házszáma azonos a temploméval. A régi telekkönyvben külön helyrajzi száma volt: 727.

A templom mögötti nagy fás területet 1923–1924-ben irtják ki, s alakítják át téli korcsolya-, nyári tenispályává. 1924-ben 20 évre bérbe veszi a Korcsolyázó Egylet. Korcsolyapavilon építenek hozzá. A Malomárok melletti részen 1923-tól Szabó József kertészetet létesít. A sporttelepet különböző egyletek bérlik, míg 1964-ben az egyházközség az államnak adományozza. Ekkor telekfelosztás történik: 4883/1 helyrajzi számmal 5378 m² területtel a templom és 4883/3 számmal 1344 m² területtel a harangozói lak az egyházzé marad, a 4883/2 helyrajzi számmal jelölt 4830 m² sporttelep és a rajta álló korcsolyapavilon az államé lesz.

A templom elnevezése eleinte református külső templom (vagyis a várfalon kívüli, külvárosi) volt, majd többnyire két tornyára utalva kétágú templomként emlegetik, hivatalos elnevezése azonban az 1903-as körzetesítés, a város gyülekezetekre, parokiális körökre osztása óta alsóvárosi templom. Az alsóvárosi kör, utóbb egyházközség a Bocskai tértől kifelé az egész külvárost s mindenekelőtt a Hóstatot foglalta magába. A hóstátiak hagyományosan reformátusok, s nagyrészt ők is támogatták, tartották fenn a templomot. (522-es számú műemlék.)

A **43. és 45. számú** telkek 1869-ben Nagy Péter református püspök tulajdonai voltak, mindkettőn földszintes ház állott, s ezért már akkor külön számozták őket, de egykor közös telek lehetett itt.

A 43-as szám (Külső Magyar utca 13., Magyar utca 7., Mareşal Foch 50., Magyar utca 7., Vörös Hadsereg útja 7. sz.) a telekkönyv felállításakor egy 5 lakóhelyiséges kőházból s mögötte hatalmas, a Malomárokig érő kertből állott. Nagy Péter egy kolozsvári cipésmester fiaként született, s az egyházi hierarchia minden fokát megjárva, a szabadságharcot is végigküzdvé 1866-ban került a püspöki székre. Tehetséges, kitűnő szónok volt, s jó szervező. Álnéven irodalmi műveket, fordításokat is közölt. A főúri családból származó Wesselényi Krisztinát vette feleségül. Nem kizárt, hogy e telek is a Wesselényiek révén került Nagyék kezére. Nagy már az 1846-os Kolozsvári Naptár szerint is itt lakik (a Könyvszerző Társulat jegyzője), s püspöksége 18 éve alatt is a két ház közül az egyik – valószínűleg ez a templom melletti – a rezidenciája. Innen szállítják át halálakor a szomszédos templomba felravatalozni. A családi hagyomány szerint a 45-ös házat Nagy leányának, Katalinnak adta hozományként, a 43-as számút pedig fia, Nagy József városi főorvos örökölhette. Bizonyára ő adta el a Református Egyházkerületnek 1893-ban. A reformátusoknak fontos volt ez a terület, hiszen a templommal szomszédos lévén, ide hivatali helyiségeket, esetleg iskolát nyithattak volna. A

századfordulón különböző magánszemélyeknek, intézményeknek adták bérbe a házat és a kertet: 1899-ben itt lakott Gidófalvy István közjegyző, 1907-ben itt volt a Kultúrmérnöki Hivatal és a Cs. és Kir. Térparancsnokság, valamint a helyőrség tisztikaszinója. 1908-ban Teleki László, a koltói gróf Teleki Sándor második fia, volt Kolozs megyei főispán vásárolja meg. Tőle az 1920-as évek végén (de csak 1933-ban átírva) leánya, Irma öröklő, aki Bánffy Dezső báró felesége. Bánffy a hasonló nevű miniszterelnök unokája, apja az Erdélyi Fiatalok mozgalmát is bőkezűen támogató Bánffy Ferenc volt. Dezső tüdőbajos lévén, élete nagy részét szanatóriumban töltötte. 1934-ben eladták a Református Teológiának a ház mögötti, Malomárokra rúgó kert egy részét, ahol az 1920-as évektől kis épületben Kiss és Kanti asztalos-műhelye volt akkoriban. Az 1930-as évek végén azt a teológia vállalkozóknak adta tovább, s ezek felépítették a luxusos kivitelű Péter-Pál villákat, bejáratlalt az Apáczai Csere János (Argeş) utca felől.

1938-ban az új telekkönyvbe egy héthelyiséges kőházat vesznek nyilvántartásba, melynek 3 szobakonyha alagsora van, s két raktárhelyisége. 1948-ban államosították a házat, a rendőrségé, majd az 1950-es évek közepétől a tűzoltó-parancsnokságé lett. Stílusából ítélve a négyablakos eklektikus front a századforduló tájáról származik, alighanem Teleki László 1908-ban alakíttatta mai formájára. Valószínűleg az 1940-es évek végén egy alacsony – ízléstelen – emeletet húztak az épületre. (Régi helyrajzi száma: 729 – kert, 730, új száma: 4881.)

A 45-ös számú (Külső Magyar utca 15., Magyar utca 9., Mareşal Foch 52., Magyar utca 9., Vörös Hadsereg útja 9. sz.) kőház az 1869-es telekkönyv szerint 3 helyiséges volt. Nagy Péter leányának, Katalinnak ajándékozta, aki férjével, Szabó Sámuel református kollégiumi fizikakémia tanárral, Gábor Áron egykori 1848-as harcostársával, Bunsen tanítványával lakott itt. Nagy Katalin 1882 decemberében 38 évesen halt meg e házban, s 1887-ben 6 kiskorú gyermekére írják az ingatlant. Közülük Péter neves matematikus, Bolyai-kutató, József megyei főorvos, majd szegedi elmegyógyász egyetemi tanár lesz. Katalin Póczy Mihály városi főmérnök neje, Emma pedig Gergely György máramarosszigeti, majd kecskeméti jogakadémiai tanár felesége lett. Az 1906-os vagyonelosztás után a negyedik gyermekre, Szabó Imre református kollégiumi természetrajz-földrajz szakos tanárra száll az egész telek. Ő a világháborúban 1915 februárjában Kolomea mellett hal hősi halált négy kiskorút hagyva maga után. A házat még az 1870-es évek elején egy szobával bővítették, s a családi hagyomány szerint a 4 szobás üveges-verandás épületet Póczy Mihály tervei szerint 1904–1906 körül alakították át mai alakjára, az utca fele 4 ablakkal. A Szabó testvérek közül 1977-ben Szabó József Lajosra, volt református kollégiumi természetrajztanárra száll a ház, aki 1949-től 1974-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig az egyetem biológia karának adjunktusa volt.⁹⁶ E házban lakott és halt meg 1938 májusában a rokoni körhöz tartozó, köztisztletnek örvendő 82 éves kovásznai Gocs Jenő nyugalmazott táblabíró. (Régi helyrajzi száma: 731/1, 731/2 – kert, új száma: 4880.)

A **47-es szám** (Külső Magyar utca 17., Magyar utca 11., Mareşal Foch 54., Magyar utca 11., Vörös Hadsereg útja 11. sz.) alatti telken 1869-ben 4 helyiséges kőház állott Veszprémi Elek özvegyének, Dánér Rozáliának és két kiskorú gyermeküknek a tulajdona. 1894-ben az özvegy részét is a gyermekek öröklő, akiktől 1902-ben Sárka Kristóf fehérnemű- és vászonkereskedő (üzlete a Deák Ferenc utca 3. szám alatt) veszi meg a házat. Ő építteti át és bővíti. Valószínűleg ekkor kapja 5 ablakos eklektikus frontját, mely mögött az 1938-as telekkönyv szerint 6 szobás, 2 konyha lakterület található. Később az udvar fele további épületrészekkel toldották meg a házat.

⁹⁶ Tőle kaptuk a telekre, házra és családra vonatkozó adatok jó részét.

Nagy Péter püspök, majd Szabó Sámuel tanár lakóháza (45. sz.)

Sárga Kristóftól 1919-ben tizenhárman öröklük az ingatlant, s tovább is adják Felecan Octavian bírónak, aki 1928-ban a Malomárokgig érő keskeny kertet Davida Ervin, Schul Georg és Schul Wilhelm üzlettársaknak adja el, s ezek ott kétemeletes kendőgyárat létesítenek. A gyár az 1930-as évek végéig működik, akkor, mivel klórral dolgozik, bezárják, illetve átköltöztetik a Sétátér környékére. Felecan a megmaradt kertes házat 1931-ben Izsák Ferencné Benedek Teréziának, ez pedig 1938-ban a Csizmadiák és Kisiparosok Temetkezési és Önsegélyezési Egyletének adja tovább. Irodát és klubhelyiséget tartottak itt. 1953-ban a kisipari szövetkezetek bukaresti székhelyű kölcsönpénztárára írják a házat, majd államosítják. Az 1980-as években a Textil-lábbeli Kereskedelmi Vállalat (Întreprinderea Comercială cu Ridicată Textile-Încălțăminte) székháza. (Régi helyrajzi száma: 732, 733 – kert, új száma: 4878.)

A 49-es számú (Külső Magyar utca 19., Magyar utca 13., Mareşal Foch 56., Magyar utca 13., Vörös Hadsereg útja 13. sz.) telek valamikor az előzőekhez hasonlóan a Malomárokgig érő keskeny sávot képezett. Első ismert tulajdonosa Bruzer István és neje, Kiss Katalin volt 1869-ben. 1878-ban Reisch Mihály és neje, Czechowicz Teofila lesz a tulajdonos, ezek örököseitől 1896-ban az Ortodox Izraelita Hitközség vásárolja meg – bizonyára a szomszédság jogán is. A telekhez tartozó kert ugyanis a Zsidótemplom utcai zsinagóga és hitközségi épületek szomszédja volt. A kertet ahhoz a telekhez csatolva, 1903-ban telekkönyveztetett átépítést-beépítést hajtottak végre, amire utóbb visszatérünk. A telek utca felőli részét a házzal együtt áruba bocsátották, s 1917-ben Palóczy Lajos gyógyszerész vette meg.

Palóczy Lajos 1898-ig a Főtér szegletén már említett Hintz-gyógyszertárat vezette. 1890-ben id. Hintz György egyetemi magántanár meghalt, s fia csak nyolc év múlva szerezte meg a diplomát. Feltehetően nem sokkal később nyitott Palóczy önálló gyógyszertárat a következő, ma 51-es számú Bloz-házban. Majd mikor 1917-ben megvásárolta ezt az akkor még 5 helyiséges földszintes régi kőházat, ide tette át a patikát is. Az 1920-as évek második felében Palóczy a házat két szobával bővíti az udvar fele. 1927-ben bekövetkezett halálakor örököse Tischler Heintzné Palóczy Anna, aki maga is gyógyszerész s tovább vezeti a patikát. Az 1938-as telekkönyv még csak egy üzlethelyiséges 7 szoba-konyhás épületet vesz nyilvántartásba. Feltételezhető, hogy a helyszíni felvétel egypár évvel korábban történt, mert az 1930-as évek

közepe táján Palóczy Anna Lakatos István és Gerstenbrei Tamás építészekkel a házat emeletessé építteti át. Akkor kapja mai modern 6 ablakos legömbölyített formájú balkonos frontját. A gyógyszerár az 1940-es évek közepén a Markovits Adalberté lesz, akitől 1951 körül államosítják. Jelenleg gyermekorvosi körzeti rendelő van a helyiségekben. Az emeleti két lakást Kleinhempel Lajos ügyvéd felesége és Hoinărescu Tepeş vallásügyi felügyelő vásárolja meg 1966-ban. A földszinti egyik lakásban még 1986-ban is Palóczy Anna lakik. (Régi helyrajzi száma: 734, 735 – kert, új száma: 4877.)

Az **51-es számú** (Külső Magyar utca 21., Magyar utca 15., Mareşal Foch 58., Magyar utca 15., Vörös Hadsereg útja 15. sz.) ház és telek múltjának tisztázása a telekkönyvileg is elég zavaros bejegyzések, számos építkezés miatt nehéz. 1869-ben a Malomárokig nyúló, kelet felé a Zsidótemplom utcával szomszédos széles telek már két részre osztott. A zsidók 1846-ban vásárolták meg a telek Malomárok felőli részét, amelynek végében akkor még rituális fürdőjük működött. A telek Magyar utcai saroképülete 1869-ben egy 3 helyiséges kőház volt, mögötte nem túl hosszú kerttel. Tulajdonosa Vámosi György és neje, Kis Zsuzsanna. Tőlük 1875-ben telekmegosztás révén az utcai házat Bloz Sámuel és neje, Tóth Róza veszi meg, a zsidók telkéig nyúló részt pedig ifj. Lászlóffy Ferenc. Bloz Sámuel 1899-ben építteti át a házat: U alakú épületté bővítik. Az összekötő rész a Magyar utcára néz, a két szárnyat később még pár helyiséggel toldották meg. Az 1938-as telekkönyv szerint a kőház 3 üzlethelyiséggel, 10 szobával és 5 konyhával rendelkezett, s ugyanezen a telken, a Lászlóffy Ferencnek eladott telekrész kerítésével párhuzamosan az utcára 2 ablakos kis 3 szoba-konyhás ház is állott, mely ekkor a Paris utca 2. (Pap utca 1, jelenleg Paris utca 1.) számú kis ház volt. 1903-ban Bloz István „cséplőgéptulajdonos” öröklő a házat, tőle 1922-ben öt kiskorú gyermeke, közülük Rozália Rindt Rudolf mészáros neje lesz, aki épp e házban tartott mészárszéket. 1948-ban államosítják az egész ingatlant. Az 1890-es évek második felében itt gyermekeskedett Boncza Berta nagynyja felügyelete alatt bérelt lakrészben. A 3–4 üzlethelyiség bérlői közül fennmaradt Bodzási Antal emléke, aki az 1910-es évekig fűszer- és csemegeboltot vezetett itt, 1914-ben már feleségéé az üzlet, majd ifj. Bloz István veszi át az 1920-as évek végén. 1910 tájáig Melcher György fodrászata, utóbb a Hoch Mihályé működött az egyik üzlethelyiségben. S 1917 körül, mint már utaltunk rá, a Palóczy-patika is e házban volt. Jelenleg cukrászda (a volt fűszerüzlet), trafik, tejtermékek üzlete (volt mészárszék) és fiók postahivatal található az épület Magyar utcai frontján.

Lászlóffy Ferenc a telekrészére azonnal építkezni kezdett, úgyhogy már 1878-ban feljegyezték az új 3 lakóhelyiséges kőházat. Egy év múlva, 1879 júniusában az új tulajdonos Bauer Vilmosné Baricz Karolina. Ettől 1884-ben Szabó Ödön veszi meg, 1886-ban már nyolc kiskorú gyermeke öröklő, tőlük 1897-ben Vámosi József és neje, Zahomenszky Mária, az utóbbiaktól 1902-ben Sólyom János és neje, Rajkai Emma vásárolja meg. Sólyom polgári iskolai tanártól 1918-ban Salamon Márton és felesége, Wettenstein Róza tulajdonába megy át, akik egy 1920-ban visszajegyzett nagyobb házat építenek ide: cseréppel és pléhvel fedett 2 utcai és 3 udvari szobás, fürdőszobás, konyhás, verandás téglaházat. (Zsidótemplom utca 2., utóbb Paris utca 4., Pap utca 3., jelenleg Paris utca 3. sz.) Már 1924-ben új gazdája van a háznak: Bitai Ferenc és neje, Szöllösi Anna, ők 1931-ben adják el az akkoriban Désen lakó Iring Sándornak és Árpádnak. Tőlük államosítják. Az 1938-as telekkönyv tanúsága szerint az utcai 5 ablakos, 6 szobás, 2 konyhás ház mellé időközben még egy pléhvel fedett 2 szobás, 2 konyhás épületet is felhúztak a telekre. (Régi helyrajzi száma 736, 737 – kert; 1875 után 736, 737/1 és 737/2, új szám: 4876 – Mareşal Foch 58.; 4874 – Paris 4.)

A ház melletti kis utca első ismert neve a Zsidótemplom utca, 1869-ben is így veszik telekkönyvi nyilvántartásba. Nevét onnan kapta, hogy itt épült a múlt század közepén az első állandó zsidó templom. A templom alapkövetelével kapcsolatosan csak „a Külső Magyar

utca derekáról Szamos felé vezető utca”-ként említik, tehát feltehetően nem volt önálló neve. Akkor talán még egyetlen háznak sem nyílt erre a bejárata. A zsinagóga felépítése után spontánul alakulhatott ki a Zsidótemplom utca elnevezés. A hitközségi telkeket követően a Malomárok következnek, amin bizonyára már a múlt század elején is híd vezetett itt át, hiszen a Kétvízköz fele ez volt az egyik fő közlekedési út. A hídon túli folytatás 1869-ben a Pap utca nevet viselte. Az első világháború után Paris utca lett a neve a hídon inneni és túli utcáresznek, az 1940-es évek első felében a hídon túli folytatással együtt ez is Pap utca, majd az 1940-es évek közepétől újra Paris utca. (Megjegyezzük, hogy a századfordulóig a későbbi Hegedüs Sándor, illetve Šincai utca viselte a Párizs nevet. A vele párhuzamos Arany János – Petru Maior utca viszont London néven volt ismert.)

Az egykori Külső Magyar utcának ez a szakasza jelentős szerepet játszik a kolozsvári zsidóság történetében. II. Rákóczi György fejedelem 1651-ben Gyulafehérvárt jelölte ki az erdélyi zsidóság lakóhelyéül, ott rövidesen gettó létesült rabbihelyettessel, majd 1754 és 1867 között erdélyi hatáskörű rabbival. A zsidók egyetlen más városban sem telepedhettek le, a kolozsvári tanács is 1810 körül bünteti a nekik való szállásadást. Úgyhogy a környező falvakban, elsősorban Monostoron laktak a nappal Kolozsvárt kereskedő izraeliták. 1811-ben jogot nyernek az itteni kereskedelemre, s ettől fogva letelepedésüket is elnézik, de hivatalosan csak 1840 körül engedélyezik. 1867-ben bekövetkezett egyenjogúsításukig a Külső Magyar utcában és környékén lakik a legtöbb zsidó. Számuk növekedését elég könnyen nyomon lehet követni, mert a fennmaradt adólajstromokban külön megjelölték az „izr.” rövidítéssel őket, sőt, a rabbihoz (valójában csak helyettes volt), sakterhez és tanítóhoz foglalkozásukat is bejegyezték.

Először 1818-ban építettek vesszőből font falú imaházat Liedemann Márton evangélikus lutheránus lelkész engedélyével az egyház Külső Magyar utcai telkén, mely a mai 96. szám alatt (Külső Magyar utca 32. sz.), az Eminescu Líceum mai telkének keleti vége felé volt. Az akkor körülbelül 40 zsidó család vagy két évtizedig használta e kezdetleges építményt, azután a szomszédos (Külső Magyar utca 34. sz.) Varjasi csizmadia tulajdonát képező házban béreltek helyiségeket. Ma e ház helyén az iskola legkeletibb épületrésze áll.⁹⁷ Az 1831-es adólajstromon csak a Külső Magyar utcában tíz zsidó családot találunk, köztük a rabbiét, az 1839-esen már 17-en szerepelnek. Itt lakik a rabbi (Kain Joseph), a sakter (Izsák Jacob) és a tanító (Leon Schenfeld) is. 1840-ben a zsidók engedélyt kérnek a városi tanácstól az 50 halottat számláló sírkertjük körülkerítésére. 1846-ban már 60 a családok száma, közülük 19 ebben az utcában lakik, s ez év decemberében veszik 1850 ezüstforintért a fentebb bemutatott telek Malomárok felőli részét. Erre építik fel az első kolozsvári közsinagógát.

Az ünnepélyes alapkövetételre 1850. július 9-én került sor. Maga Urbán Károly vezérőrnagy, császári vidékparancsnok helyezte el az alapköbe a héber nyelvű emlékiratot és a pénzérméket, a Victor-ezred zenészei muzsikáltak, s a hitközség egyik előljárója német nyelvű beszédet mondott.⁹⁸ Nem tudjuk, hogy saját tervei szerint dolgozott-e, de másfél év alatt Fekete György építész felhúzta a klasszicista stílusú, urnával lezárt épületet. Homlokzatán héber betűkkel ez a felirat volt: „1851 / Hajoljatok meg az Örökkévaló előtt a szentség díszében.”⁹⁹ A felavatást 1851. december 2-án tartották, amikor maga Kovács Miklós katolikus püspök, az erdélyi izraeliták fővédnöke is megjelent több előkelőségtől kísérvé. Friedmann Ábrahám

⁹⁷ Jakab Elek: *Kolozsvár története*. III. 955.

⁹⁸ Kolozsvári Lap 1850. júl. 11.

⁹⁹ Jakab Elek: *Kolozsvár története világosító rajzai*. 2. füzet. 17.

gyulafehérvári országos főrabbi mondott avatóbeszédet.¹⁰⁰ Ettől kezdve a kolozsvári zsidóság itt alakította ki központját. A zsinagóga két oldalára egy 2 helyiséges és egy 6 helyiséges házat építenek, bizonyára elemi iskolának, valamint a rabbi, a sakter és a tanító lakásául. Ezeket már az 1869-es telekkönyv is regisztrálja. Különben az 1854-ben megválasztott, de nem véglegesített Lichtenstein Hillel rabbi is itt lakhatott. 1863-tól a Glasnerek dinasztiája tölti be a rabbiszéket. 1877-ig Glasner Ábrahám, 1878–1921 között Glasner Mózes, a neves talmudtudós, majd – apja Izraelbe távozása után – 1944-ig Glasner Akiba. Az 1880-as években a városban gyorsan szaporodó zsidóság egy csoportja, a szabadabb vallási előírásokat és a magyarnyelvűséget is elfogadók különváltak, s 1886–1887-ben a Nagy utcában (ma Horea út) felépítették a díszes neológ zsinagógát, amelyhez rövidesen rabbit is alkalmaztak. Ettől fogva ez a Malomárok menti templom az Ortodox Hitközség központja.

1896-ban a telket, mint már a 49. számnál utaltunk rá, nyugat felé egy telekszélességgel bővítik, s az így nyert területre új épületrészeket húznak fel, melyeket 1903-ban telekkönyveznek: 5 ölnyivel meghosszabbítják az imaházat, az egyik épületszárnyat 2 szoba-konyha-fürdőszoba, a másikat 2 szoba-konyha területtel bővítik, s építenek még egy 4 szobás, 2 konyhás új kőházat az udvar nyugati részébe. Így a zsinagóga körüli udvart épületekkel övezik. Az 1938-as telekkönyv e 661 négyszögöles területen a zsinagógán kívül egy 7 szoba-3 konyhás, egy 5 szoba-3 konyhás és egy három szoba-1 konyhás házat vesz nyilvántartásba. Az 1970-es évek végén itt lakik Jólesz Károly izraeli vendégrabbi, a kisvárdai zsidóság történetírója s más művek szerzője. A templomot a II. világháború idején megszenteltelenítették, úgyhogy azóta nem használják. Itt működött a pászkagyár, jelenleg rituális mészárszék és étkezde székhelye. Címváltozásai: Zsidótemplom utca 1/A–B, Paris utca 6–8., Pap utca 5–7., Paris utca 5–7. sz. (Régi helyrajzi száma: 738/1–2, 739 – templom, új száma 4873.)

A Bocskai tértől a Kereszt utcáig (Az EMKE-palotától a Deretei-kocsmáig)

A Bocskai tér és a Magyar utca sarkán az EMKE-palota áll. Ennek tér felőli oldalát és a folytatását képező épületek sorát egész az egykori Külső Közép utcáig 1869-ben Trencsinvársorként vették nyilvántartásba. Földszintes kis házak álltak itt a nagy kertek között az 1880-as évek közepéig, akkor épültek a ma is látható nagy irodaházak. Egyetlen földszintes ház élte túl a századforduló építkezési lázát, a 17-es számú teleké. Ez 1869-ben Trencsinvársor 2/A–B számú volt, s homlokzata kijebb esett a palotasorénál. 1869-ben egy 5 helyiséges és egy 6 helyiséges kőházként telekkönyvezték, tulajdonosa Intze József és neje, Topler Rozália volt. Bizonyára a pénzügyi palota helyén álló Topler-fogadó (Aranyas) vezetőjének rokonai voltak. Tőlük Kopár Bogdán honvéd ezredorvos és felesége, Vikol Teréz veszi meg, s örököseitől államosítják 1949-ben. A kis földszintes házat az 1950-es évek végén lebontják, s helyére 1959-ben a Vasútigazgatóság kétszer égetett téglaborítású szárnyépületét húzzák fel. Homlokzata egyezik a környező házakéval.

A tulajdonképpeni saroképület helyén gróf Bánffy György pusztá telke feküdt még 1887-ben is: felajánlotta azt az új megyeháza építéséhez. A megyeházát azonban nem ide, hanem a Külső Monostor utca elejére építették. Az értékes házhelyet végül az EMKE vette meg, s Baross Gábor miniszter ajánlatára a vasúti Üzletvezetőség részére építenek rá (ennek tervei szerint) irodaházat. 1890 szeptemberétől Pákei Lajos ellenőrzése mellett Endstrasser Benedek építész vállalata húzta fel azt a kétemeletes, kétszer égetett téglaborítású, 1285 m² területű

¹⁰⁰ Pesti Napló 1852. jan. 21.

hatalmas épületet, mely ma is ott áll. A palotát 1891 szeptemberében adták át. A földszinti tér felőli oldalán három irodahelyiséget és egy előszobát foglalt el a főtitkári hivatal, az épület többi részét a vasút vette bérbe 15 évre. A tér fele 14, a Magyar utca fele 24 tengelyes eklektikus épület homlokzatát azon városok és megyék címerei díszítették, amelyek 1891-ben EMKE-fiókokkal rendelkeztek. A címereket Kloesz József és Bertha Mihály szobrászok készítették, munkájuk értékét az egyesület céljaira ajánlották fel. A Magyar utcai homlokzatot lezáró timpanonban ma is olvasható az építkezés időpontját megörökítő 1891-es dátum, a tér felőliben pedig az 1885-ös évszám, mely az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapítási idejére emlékeztet. Az EMKE célja a közművelődés és népjólét elősegítése volt Erdélyben, különösen a szórványvidékeken. Az első világháborúig mintegy 16 megyére terjedt ki tevékenysége. Népiskolákat, óvodákat, földművesiskolát, könyvtárakat létesített és tartott fenn, támogatta az ipart, nevelő-tájékoztató jellegű könyveket, útikalauzokat adott ki. 1947-ben állították le tevékenységét. Szervező főtitkára, majd alelnöke Sándor József szerkesztő és képviselő volt. Az EMKE a palotát 1906-ban kénytelen volt eladni a vasútnak, mert az nem akarta továbbra is méltányosan bérbe venni. A főtitkári hivatal 1907. október 1-től átköltözött a református egyház szemben lévő sarokházába (Magyar utca 1. sz.).¹⁰¹

Az első világháború után a CFR tartományi igazgatósága működött ebben az épületben. Az 1923-ban Kolozsvárt élő 128 mérnökből 42 itt dolgozott, s máig is a vasút tartományi központja van itt. 1959-ig a szomszédos Eperjesi-ház egyik szárnyával volt összekötve az épület, ott működtek egyes irodák. 1959-ben felépült a tér felőli 7+6 ablakos, bolthajtásos kaput közrezáró földszintes ház helyére a háromemeletes szárnyépület, s az udvaron is irodaépületeket húztak fel, s azóta ezek képezik a város legnagyobb hivatali központját. Innen irányítják az ország vasúti hálózatának 17%-át. (Még hét ilyen vasúti igazgatóság van az országban.) Ide tartozik Kolozs, Bihar, Szatmár, Máramaros, Szilágy, Fehér, Beszterce-Naszód megye teljes, Maros és Hargita megye egy részének vasúti hálózata. Címváltozásai: Trencsinvársor 1., EMKE, majd Bocskai tér 4., Cuza Vodă tér 1., Hitler, majd Malinovszkij tér 16., Győzelem tér 16–17. sz., a Magyar utca fele csak 1940–1964 közt volt külön száma: 2. sz. (Régi helyrajzi száma: 1156, 1157, a földszintes házé 1158, 1159 – kert; új száma: 4838, 4839.)

A 60-as számú (Külső Magyar utca 2., Magyar utca 2., Mareşal Foch 53., Magyar utca 4. sz. Vörös Hadsereg útja 4. sz.) ház keskeny, 9 ablakos, 2 emeletes olasz reneszánsz stílust visszhangzó, kétszer égetett sárga téglá homlokzatával meglehetősen komor hangulatot kelt, az udvar fele két hosszú szárnya a nagyvárosi bérházak képét idézi. Helyén 1869-ben Szabó Mihály ácsmester és neje, Gébeld Magdolna 4 helyiséges földháza állott. Az özvegy ezt 1875-ben Szilágyi Bálintnak és feleségének, ezek pedig 1878-ban Turóczi Borbarának adják el. Tőle veszi meg 1896-ban Eperjesi Dénes, s rögtön építtet is rá a földházon kívül egy 5 szobás, egy 4 szobás és egy 3 szobás és 2 szoba-konyhás kőházat. 1897-ben telekkönyvezik őket. Bizonyára tízévi jövedelme is nagymértékben elősegítette Eperjesi tervét, hogy kétemeletes bérházat építtessen ide. Ez akkor Kolozsvárt az egyik legbiztosabb jövedelmi forrás volt. Kápolnai Lajos és Sütő Lajos tervei szerint 1906–1907-ben készül el az épület. Földszintjén 9 lakás volt, összesen 22, első emeletén 4 lakás 14, második emeletén szintén 4 lakás 14 szobával. 1926-ban Eperjesiné Lönhardt Mária örökli, akitől államosítják. Még az 1940-es években a nyugati szárny helyiségeit összekötik a vasútigazgatóság épületével, s 1959-ig irodának használják. 1957-ben a telek végét különválasztják a Dobrogeanu-Gherea utcai 9-es

¹⁰¹ Pákéi Sándor József: *Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése 1885–1910*. Kolozsvár 1910. 388–389, 495–496.

számú házhelynek. 1975-ben az udvari szárnyak folytatását képező földszintes épületeket is beszámítva 36 lakrészt állapítanak meg.

Még a régi kis házakban volt bérlő Klein Izrael hittantanító és Oriold Antal építkezési vállalkozó, akinek cége az 1930-as években újra feltűnik e helyen. 1910-ben itt a honvéd tiszti étkező. 1914-ben Jakabházy Zsigmond, a gyógyszerismeret egyetemi tanára, akadémiai levelező tag, Juhász Árpád gazdasági akadémiai tanár és Bittera Miklós adjunktus lakik itt. Bittera később a magyaróvári gazdasági akadémia, majd a budapesti műegyetem tanáraként híres növénytermesztéstani és talajtani szakember lett, több mű szerzője. 1918 körül Tomanóczy Gusztáv egyetemi torna- és vívótanár címét jelzik itt. Az 1930-as években Ionescu Bogdan, Bihar megye volt főispánja, a nagyváradi jogakadémiáról átvett egyetemi tanár bérel e házban lakást. Az 1940-es években berei Soó Rezső, a növényrendszertan tudós professzora, flórákutató szintén a bérlők közé tartozik. Az 1940-es évektől két vasútigazgatósági vezérigazgató s néhány orvostanár lakik hosszabb-rövidebb ideig e bérházban. (Régi helyrajzi száma: 1154/2 – kert, 1155; új száma: 4837.)

Az Eperjesi-ház (60. sz.)

A **62–66-os számú** (Külső Magyar utca 4., Magyar utca 4., Mareşal Foch 55., Magyar utca 6–8–10. sz. Vörös Hadsereg útja 6–8–10. sz.) szép kertes telken 1869-ben egy 4 lakóhelyiséges kőház állott, Ungvári György dési lakos tulajdona, akitől 1875-ben dr. Almai Ferencné Bikfalvi Irma kapta ajándékba, s ez 1886-ban eladja Karl Ferenc mézsárosnak és nejének, Bonts Matildnak. A férj 1923-ban, a feleség 1933-ban bejegyzett elhunyt után Karl Béla, valamint Teleki Iduska és Ferenc öröklék a telket. Közben 1930 májusában a telek végén megnyitott Catedralei (1940-től Fejedelem, 1945-től Dobrogeanu-Gherea) utca felé eső részt eladják két házhelyként Varga Béla (és felesége, Márk Lenke), valamint Csifó Salamon (és felesége, Veress Ilona) unitárius teológiai tanároknak. Csifóék 1931-ben fel is építik a házat, de a telket mindkét család rövidesen eladja.

A Karl-örökösöktől 1935 augusztusában írják át a telket Comşa Ionel és felesége, Todea Silvia nevére. Az ő tulajdonosságuk alatt vették fel az 1938-as telekkönyvet, mely szerint már öt épület állott a telken: I. 6 szoba-2 konyhás pléhvel fedett kőház, II. pléhvel fedett téglaház 1 üzlet-

helyiséggel, III. pléhvel fedett téglaház 1 műhellyel, IV. pléhvel fedett téglaház szintén 1 műhellyel, V. pléhvel fedett téglaház 1 szobával, 1 konyhával. A telek utcai frontján, az Eperjesszi-háznak támaszkodva Codra borbély kis üzlete, utána kapu következett, a keleti sarkot foglalta el a 6 szobás lakóház, ebben volt a Dali-mészárszék. Az udvaron egy Moldovan nevű autószerelő és hegesztő műhelyei voltak. A visszaemlékezések szerint a telek hátsó részén már 1936-ban építkezni kezdtek, a telekkönyv azonban csak 1940 februárjában jelzi a telek eladását Balázs Imrének és Löbl Imrének. 1941-ben jegyzik be a telekmegosztást, amikor is az utca felőli ház lesz a 6. szám (ma 62. sz.) és a hátsó kettős telek a 8–10. (64–66.) sz. A 6. szám a Dermata művek (Clujana bőrgyár) nyugdíjintézetéé, a két hátsó telek a Balázs, illetve a Löbl családé. 1942 körül építik fel az emeleten és a földszinten is 2–2 lakosztályt magába foglaló ikerházaikat. Löbl Imre a kolozsvári Gólyaáruház tulajdonosa volt, a Balázsék házat rövidesen megvásárló Stössel József ezüstgyáros és -kereskedő. Mindkét házat államosították. A fronton levő épületet a Dermatától átvette a CFR (Román Államvasutak),

melynek amúgy is közel volt a központja, s ide 6 ablakos szélességű, 17 lakrészes 3 emeletes-manzárdos tömbházat építtetett 1955-ben. (Régi helyrajzi száma: 1153, 1154 – kert, új száma: 4836.)

A 68-as számú (Külső Magyar utca 6., Magyar utca 6., Mareşal Foch 57., Magyar utca 12., Vörös Hadsereg útja 12. sz.), múlt század közepe tájáról származó romantikus stílusú földszintes ház kapuján körülépített belső udvarra jutunk, mögötte nagy kert terült el. A homlokzat nyugodt, szimmetrikus: 3–3 ablak zárja közre a széles kaput. Már 1869-ben 17 lakóhelyiséges kőházként vették nyilvántartásba. Akkor Dietrich Sámuel és neje, Haupt Jozefa tulajdonát képezte. Dietrich a múlt század közepének egyik legjelentősebb kolozsvári kereskedője és iparos volt, az 1851-ben megalapított Kereskedelmi és Iparkamara első elnöke. A főtéri Bánffy-palotában volt üzlete, s a Rajka Péter-féle első kolozsvári gépgyárat vette át és fejlesztette tovább. Főleg mezőgazdasági szerszámok, gépek, malomalkatrészek készítésére rendezkedett be. Dietriché volt nemcsak ez, hanem a következő ház is. 1874 januárja előtt halhatott meg, az akkori örökösöket csak 1883-ban jegyezték be: Hertelendi Jozefint és Saroltát. Ők 1885-ben Báldi Lázárnak adták el a telket, ez meg 1893-ban a „Kolozsvári görögkatolikus leányiskola alapjá”-nak. 1932-ben a kert Catedralei utca felőli végét Valeriu Seni tanügyi főfelügyelő és felesége, Elisabeta Precup vásárolja meg, s emeletes házat építenek rá. A Vörös Hadsereg úti telek tulajdonosa 1950-től a „Schimbarea la Față” (Az Úr színeváltozása) román ortodox parókia. Az egykori Deák Ferenc utcai minorita templom papjai laknak itt.

Az 1938-as telekkönyv 16 szobát és 4 konyhát vesz nyilvántartásba, valamint 1 műhelyt. A műhelyt 1923-ban Bohenkó József asztalos, utóbb Papp János gyermekkocsi-javító bérelte. Az 1940-es években Handrea János főesperesen és Weisz Sándor fogorvoson kívül itt lakott Keresztes Kálmán szobrászművész, az egyetem, illetve a Történelmi Intézet restaurátor-illusztrátora. (Régi telekkönyvi száma 1151, 1152 – kert, új száma: 4835.)

A 70-es számú (Külső Magyar utca 8/A–B., Magyar utca 8., Mareşal Foch 59., Magyar utca 14., Vörös Hadsereg útja 14. sz.) ház jellegzetesen századfordulós építkezés. Sárga, kétszer égetett téglaborítású homlokzata az utca innenső oldalán még több polgárházon visszhangra lel. 1869-ben két kőházat vettek fel a telekkönyvbe: egy 5 helyiségest és egy 3 helyiségest. Dietrich Sámuel kereskedő tulajdona volt e telek is. 1883-ban épp tíz örököst jegyeznek fel, akik a következő évben Albert Dénesnek és nejének, Szigeti Bertának adják el az ingatlant. Tőlük 1887-ben Sámi László veszi meg, s ő építteti 1895-ben az 5 lakóhelyiséges utcai ház helyére a ma is 6 szobás-előszobás-konyhás-eselédyszobás 6 ablakos földszintes házat. A 3 helyiséges bennebb fekvő lakóház megmarad. Sámi édesapja, szintén Sámi László, a Református Kollégium történelemtanára, neves publicista, 1848-as forradalmár volt, édesanyja pedig, aki e házban halt meg 1914 augusztusában, leánynevén Király Jankaként Petőfit is versre ihlette, fordított, tanulmányokat írt. Az itt lakó Sámi László 1887-ben még csak aljárásbíró, később táblabíró, a világháború idején pedig ügyész, a város polgári köreinek markáns alakja volt. Ferencz Ilonát, Ferencz József unitárius püspök lányát vette feleségül.

Sámiéktól Farkas Miksa kezére kerül az ingatlan 1918 márciusában. Ő 1925-ben a Vas-, Fém- és Vegyipari Munkások Szövetségének adja el. E szövetség-szakszervezet 1933-ban telekfelosztást végez: a kert végét (Catedralei utca 7. sz.) leválasztja, s oda építi fel ma is álló székházát gyűlésteremmel, játékteremmel, irodahelyiségekkel. Az 1938-ban elkészült épületben jelenleg a CFR (vasutas) klub működik, de a lakosság mindig vasas klubként emlegeti. Kis színházterme számos műkedvelő és kamaraelőadás színhelye volt. Az 1960-as évek végén, 1970-es évek elején itt játszott a Stúdió '51 magyar nyelvű ifjúsági csoport.

A Mareşal Foch utca felőli telekrészt a házakkal még 1933-ban eladták Grossmann Miksának és feleségének, Grün Erzsébetnek. Ezekről 1950-ben Grossmann Mihály öröklő, aki az egyik házat 1957-ben Tolohán Tibornak, a másikat Toia Ştefannak adja el. (Régi helyrajzi száma: 1149, 1150 – kert, új száma: 4834.)

A 72-es számú (Külső Magyar utca 10., Magyar utca 10., Mareşal Foch 61., Magyar utca 16., Vörös Hadsereg útja 16. sz.) telken 1869-ben még csak egy 5 lakóhelyiségű kőház állott, Vámosi György és neje, Kiss Zsuzsanna tulajdona. Vámosi már 1845-től a kolozsvári asztaloscéh tagjaként szerepel. 1870 körül hal meg, mert az év decemberében már özvegye az egyedüli birtokos. Tőle 1879-ben Vincze Istvánné Bruzer Karolina és özv. Csicsó Jánosné Farkas Katalin veszik meg az ingatlant. 1892-ben Farkas Katalin Bagaméri István felesége lesz, s övük a ház. 1904-ben már az özvegy férj és leányuk, Margit öröklő az ingatlant. 1905-ben Pünkösdi Pál református egyházkerületi számvevő mint Bagaméri Margit férje a résztulajdonos. Jómódú emberekként építkezni kezdenek. Bizonyára ebben az időben kapja az utcára néző 3 ablakos ház – 1938-ban 4 szoba, 2 konyha volt benne – eklektikus külsejét. A front nyugati részébe egy 1 szoba-konyhás házat építenek, a kertbe pedig egy villaszerű – vagy inkább egy falusi udvarháza emlékeztető – 4 szoba-konyhás szuterénes épületet. Pünkösdiék 1940-ben eladják a kert végét házhelyként Neumann Géza igazgatónak és feleségének, Lukács Ilonának, akiktől államosítják, majd 1974 körül kiadják társasház építésére. Pünkösdiék Magyar utcai részét is az 1940-es évek végén államosítják. A telekkönyvből nem tűnik ki pontosan, hogy Pünkösdiék mikor bontják le a fronton lévő 1 szobás házat, melyben koporsókészítő műhely volt, helyére 1939–1940-ben egy kétemeletes alagsoros tömbházat építenek.

A lakók közül Baló Sándor kolozsvári református lelkész az első, akiről adatunk maradt. 1868-ban lakott itt, de nem sokkal később a mai 78-as sz. házba költözött Szász Gerő helyére, aki elfoglalta a szemben levő oldalon épült első papi lakot. Baló jó prédikátor volt, néhány beszéde és cikke is megjelent. 1904-ben Bocz Gergely tanítóképezdei zenetanár, 1923-ban Lázár Elvira tanítóképezdei tanárnő bérel itt lakást. (Régi helyrajzi száma: 1147, 1148 – kert, új száma: 4833.)

A 74-es szám (Külső Magyar utca 12/A–B., Magyar utca 12., Mareşal Foch 63., Magyar utca 18., Vörös Hadsereg útja 18. sz.) alatti telken 1869-ben özv. Reiszner Jánosné Váradi Borbára két kőháza állott, mindegyikben két lakóhelyiség volt. 1889-ben a telket a két leány öröklő: Albertfi Jánosné Reiszner Rozália és Bagaméri Andrásné Reiszner Zsuzsanna. 1891-től már csak Bagamériéké a telek. Tőlük 1909-ben Székely János kataszteri főmérnök és neje, Elek Zsuzsanna veszik meg, s már egy év múlva iktatják az új, ma is álló, emeletes házat: kőből és téglából épített, palával fedett lakóház, alagsorában 3 pince, földszintjén 8 szoba, 2 konyha, 2 előszoba, 2 cselédszoba, 4 WC, emeletén ugyanennyi helyiség. A telek keleti oldalán kő és téglaműködő mosókonyha, fűtőkamra földszintes épületben. A ház tehát négy luxuslakást foglalt magába, amelyekhez a fürdőszobákon kívül lakásonként 2–2 külön vízöblítéses árnyékszék is tartozott. Ez már arra is fényt vet, hogy a lakosság igényelte az így felszerelt lakásokat. Hiszen tíz évvel korábban még épültek olyan bérlőházak, amelyekben csak néhány lakáshoz tartozott fürdőszoba. E helyen lakott bérlőként 1904-ben Farkas János zenetanár, 1923-ban pedig Zugravu N. George klinikai gyermekorvos, aki megvette a szomszédos házat.

Székely az ingatlant 1921-ben adja el Victor Onişor egyetemi tanárnak és feleségének, Cheresteş Mariának. Onişor a Naszód melletti Zagra községben született, s a naszódi gimnázium elvégzése után Budapesten hallgatta a jogot. A világháború előtt Besztercén ügyvédeskedett, az ottani Gazeta Bistriţei egyik alapítója, szerkesztője, a szász evangélikus gimnáziumban a román nyelv óraadója volt. A világháború után az erdélyi ügyeket intéző

szabasi Kormányzótanács belügyi titkára lett, s meghívták az újonnan alapított kolozsvári román egyetem közigazgatási jogi tanszékére. Tanulmányokat írt, sokáig a dékáni tisztséget is betöltötte. 1931-ben bekövetkezett halála után négy gyermeke az örökös, közülük 1940-ben a Maria férje, Jinga Victor dr. megváltja az egész házat. Utóbb államosítják. 1934-ben e telket is megosztották, eladva a Catedralei utca felőli részt, amelyet Strasser Elemér és felesége, Hermann Katalin vett meg, felépítve rá az 1941-ben telekkönyvezett emeletes házat, e korszak egyik legjellegzetesebb, nagy kényelmet nyújtó lakóházát. Minden bizonnyal a tulajdonos mérnök tervei szerint a Strasser et Öhlbaum cég végezte az építést.

A Magyar utcai épület ma is eredeti formájában áll: 9 tengelyes 2 erkélyes lakóház kétszer égetett sárga téglá borítással. A századforduló jellegzetes terméke. Még az 1950-es években óvodát létesítenek az épületben. Sokáig a megyei pártbizottság óvodája és bölcsődéje. Utóbb a 17-es számú napköziotthonos óvoda működik itt 6 nevelőnővel és 140 gyermekkel. 1985 őszén ide telepítették át a Brassai Sámuel Líceum épületéből a német tannyelvű óvodát, mely ugyancsak körülbelül 140 gyermekkel és 4 nevelőnővel működik. (Régi helyrajzi száma: 1145/1–2, 1146 – kert, új száma: 4831, 4832.)

A 76-os szám (Külső Magyar utca 14., Magyar utca 14., Mareşal Foch 65., Magyar utca 20., Vörös Hadsereg útja 20. sz.) alatt 1869-ben egy három lakóhelyiséges földház állott, akkor már vagy 20–30 éves lehetett a református leltárkönyv századfordulón készült becslése szerint. Tulajdonosa Bálint József nyugalmazott kormányzéki lajstromozó volt. Tőle vásárolta meg 1875-ben a kolozsvári Református Főtanoda, mely 1883-ban átadta a Református Egyházközségnek. 1882-ben a reformátusok leltárába „külső kántori lak”-ként lett iktatva. Csak a ház vége nézett az utcára: egy festett zsálas, 2 ablakos szobát egy másik követett, melyre bejárat volt a tornácra. E második szobából nyílt ajtó a konyhába, ebből a kamarába. A kertben gémeskút, istálló, árnyékszék volt. A telek 12 méteres utcai frontjából 5,60 métert az épület, 6,40-et a kapu és a bejárat ajtó foglalt el. Az épület hossza az udvar fele 16 métert tett ki. Az 1914-es leltárkönyv arra utal, hogy kissé bővítették a házat: 2 konyha, 2 szoba volt benne, fedele kátránypapírból, állapota elavult. 1932-ben eladják az ingatlant a szomszédos házban bérlőként lakó Zugravu N. Gheorghe gyermekorvosnak, aki 1934-ben eladja a telek Mareşal Foch utcai részét Melcher Hermannnak, a Ford cég kolozsvári képviselőjének és feleségének, Markovits Szerénának, akik az 1930-as évek második felében egy kétemeletes, 4 tengelyes, 5 lakrészes központi fűtéses bérházat építenek ide. Ezt utóbb államosítják. Az egyik lakás bérlője Hugo Straus közegészségtanász orvosprofesszor. (Régi helyrajzi száma: 1143, 1144 – kert, új száma: 4829, 4830.)

A 78-as számú (Külső Magyar utca 16/A–B., Magyar utca 16., Mareşal Foch 67., Magyar utca 22., Vörös Hadsereg útja 22. sz.) ház és telek már az 1869-es első telekkönyvben is a „Kolozsvári Evang. Reformált Egyház” tulajdonaként szerepel, s csak az 1948-as államosítás változtat állapotán. Az épületek nagyjából azonosak. Arra nem találunk adatot, hogy mikortól került az egyház tulajdonába az ingatlan, az 1860-as években már papi lak volt, Szász Gerő lakott benne, lehet, hogy kolozsvári lelkészi pályájának kezdetétől, 1859-től fogva. 1872 őszén költözött át a szemben lévő oldalon, a templom mellett épült új „első papi lakba”. Itt halt meg 1872 januárjában felesége, a 27 éves Pap Anna, s innen indította útjára 1871-ben az Erdélyi Protestáns Közlöny című hetilapot. (Szerkesztőségként e ház régi tizedenkénti számát, a 237-et tünteti fel.) Szász elköltözése után „harmadik papi lak” a megnevezése, s a pár házzal feljebb, a mai 72. szám alatt albérletben lakó Baló Sándor lelkész kapja meg, s itt él 1890 áprilisában bekövetkezett haláláig. Mindössze 52 éves volt. Utána még Incze Béni református kollégiumi tanár lakott itt egy ideig.

A nagy kiterjedésű, 248+550 (kert) négyszögöles telken 1868-ban két épület is volt: egy 4 lakóhelyiséges és egy 2 lakóhelyiséges kőház. A reformátusok 1882-es leltárkönyve szerint a nagy ház zsindellyel volt fedve, az udvar fele tornáca volt, 2 szobát és 1 konyhát tartalmazott, mellette zöldre festett kétféle nyíló fakapu zárta le az utcai frontot. Az udvaron kerek kút, árnyékszék, faskamrák voltak, a kéthelyiséges kisebb ház hátul volt az udvaron. Az 1905-ös leltárkönyvből kiderül, hogy az épületek kora 60–70 év lehetett, a nagy ház utcai homlokzata 22,90 méter, a kapu 5,80 métert tett ki, tehát a telek szélessége 28,70 méter volt. Az 1914-es telekkönyv 2973 m²-re teszi a telek területét. Ekkor az utcai épület – nyilvánvaló bővítés után – 4 szobát, 1 konyhát, 1 előtért, 1 fürdőszobát, 1 klozettet, 1 kamrát és 1 folyosót tartalmazott. Pincéje dongaboltozatos, fedele cserepes volt. Az udvari épület továbbra is 2 szobás, zsindellyel fedett. Az udvaron favázas faskamra áll, a kerek kút vize ihatatlan, a telket 2 méter magas deszkakerítés övezi.

E nagy telekkel szomszédos kisebb telkek is századunk elejére a reformátusok kezére jutottak: 1883-tól az előző, ma a 76-os számú telek, 1910-től a következő, 80-as számú, 1911-től az azon túli 82-es számú telek és a végében levő Kereszt utca 2. szám. Erre a nagyjából négyszögletű sarokterületre 1911-ben két 3–3 emeletes bérházat akartak építtetni a budapesti Értékesítő és Építő Rt.-vel. Az első világháború közbejött megakadályozta a terv kivitelezését. A háború utáni viszonylagos stabilizáció végén, 1926-ban újra felmerül a beépítés lehetősége, az egyházi levéltár megőrizte Moll Elemér 3 emeletes bérházterveit. Miután ezek kivitelezése sem valósul meg, 1929-től eladóvá teszik a telkeket, a mai 78-as számra is több ajánlatot kapnak, de ezt kiigényli és 1931-ben megkapja a Makkai Sándorné vezette Református Nőszövetség, úgyhogy egyházi tulajdonban marad. E kiigénylés előzménye, hogy Stiegler Józsefné Székely Anna 1928-ban az egyháznak hagyta aggmennház létesítésére Brassai utcai házas telkét. Az aggmennházat az egyház a Farkas utca 27-es számú ház két kerti szobájában nyitotta meg 8 nőt helyezve el. Az egyházközség helyesebbnek vélte, hogy a Brassai utcai házas telket értékesítsék, s ezt a mai Lenin út 78. szám alatti épületet alakítsák át aggmennházzá. Egyben a Református Nőszövetség székháza is lett, s az udvari kis épületet megbővítve „Benedek Elek gyermek napköziotthont” létesítettek oda. A diakonissza nővérek vezetésére bízott két intézményt 1934. július 12-én szenteli fel Makkai Sándor püspök. Az aggmennház alapítójának nevét viselte, s 16–18 személynek nyújtott menedéket.¹⁰²

Az államosítás után lakásokat alakítottak ki a két házban, csak a hátsó épület néhány helyisége maradt meg óvodának. Majd fokozatosan az egész hátsó épület újra óvoda lett. A 80-as évek közepén a 2 tanerőt foglalkoztató 2 (román és magyar) csoportos, 72 gyermeket beiskolázó 46-os számú óvoda működik itt. Az utcai 7 ablakos földszintes, jellegtelen, elég rossz állapotú épületben lakások vannak. (Régi helyrajzi száma: 4828.)

A **80-as számú** (Külső Magyar utca 18., Magyar utca 18., Mareşal Foch 69., Magyar utca 24., Vörös Hadsereg útja 24. sz.) alatti kis 3 ablakos ház is már vagy másfél évszázada változatlan homlokzattal tekint az utcára. 1869-ben 4 lakóhelyiséges kőházként vették nyilvántartásba. Vincze István szücsmester és neje, Bruzer Karolina volt a tulajdonosa, tőlük 1876 februárjában Seres István és neje, Tóth Anna veszi meg. 1879-ben leányuk, Seres Ottilia a tulajdonos, aki 1903-ban Demeter Gergely nejeként van bejegyezve. 1907-től Péchy Pál és felesége, Demjén Ida a tulajdonos. 1910 júliusában a Kolozsvári Református Egyházközségé a ház. 1912-ben vezettetik be a vizet ide. A leltárkönyvek szerint a telek szélessége 12 m, s ebből 8,10-et a ház frontja foglalt le, az épület hossza 18,40 méter volt. A bádoggal fedett pincés téglaházban 3 szoba, konyha, előszoba volt. Az udvaron pedig faskamra. Miután az

¹⁰² Kádár Géza: *i.m.* I.h.

egyház építkezési tervei megírói, 1932-ben Szabó József módos hóstátnak adják el a házat. Négy leányától veszi meg 1943-ban Deák Ferenc építész, ettől 1946-ban Roman Elisabeta, akinek fia, a híres „Román Jóska” autóversenyző volt. 1975-ben a telekkönyv feljegyzí a ház bővítést: a 3 szoba, konyha, kamara, fürdőszoba, 2 előszoba nagyságú, immár cseréppel fedett régi épülethez terasztetős téglagarázs és raktár járul. (Régi helyrajzi száma: 1139, 1140 – kert, új száma: 4827.)

A **82-es számú** (Külső Magyar utca 20/A–B., Magyar utca 20., Mareşal Foch 71., Magyar utca 26., Vörös Hadsereg útja 26. sz.) épület még ma is őrzi régi, külvárosias önálló ház alakját. 1869-ben 4 lakóhelyiséges kőházként vették nyilvántartásba. A telken volt még egy 1 helyiséges kis kőház is. Tulajdonosuk Nagy Antal és neje, Láposi Julianna volt. 1878-ban a feleség az egyedüli birtokos, két év múlva a Kolozsvári Református Kollégium vásárolja meg, s az 1911-ben cseréli el az egyházközség Farkas utcai, akkor 12–14-es számú telkével. (Ezek pont a régi kollégiumépület nyugati szomszédságában voltak.) A leltárkönyvek szerint a megvásárláskor 4 szoba, 1 konyha nagyságú ház előtt faoszlopokon nyugvó korlátdeszkás tornác futott. Az utcai két szoba és a konyha alatt tégladongaboltozatú pince volt. A téglafalú házat bádofedél zárta le. A Kereszt utca felőli kis szoba-konyhas kő-tégla házon szintén bádofedelet találtak. Háromosztatú fűskamra, kétülésű árnyékszék és kút egészítette ki a kavicskőves udvar képét. Az utca felé tölgyfaoszlopokon nyugvó kétszárnyú kapu és ajtó biztosította a közlekedést.

A Református Egyházközség az előző házzal egyszerre ezt is eladta Szabó Józsefnek 1932-ben. Ennek örököseitől mindkettőt Deák Ferenc vette meg, ő pedig 1949-ben Marieş Onorica (akkor még kiskorú) részére adta el. 1968-ban államosították a házat. Az 1910-es években e telek végében a – valamikor e telekből leválasztott – Kereszt utca 2. számú szoba-konyhas ház és telek is a Református Egyházközségé volt.

A Református Kollégium a házat Graf Jakab tanár szállásául jelölte ki az 1890-es években. Graf Svájcbán született, s 1865-től a kollégium német–francia nyelvmestere és rajztanítója volt. 1892-től az egyetemre is meghívták a francia nyelv magántanítójául. Több tankönyvet írt. Felesége a Görbe Szappany utca 2. szám alatt 6 osztályos magán nevelőintézetet vezetett, ahol meg lehetett tanulni németül, franciául, valamint zongorázni. A sarokházat helyzetéből adódóan 1910 után kereskedők bérlik. 1914-ben Leitheim János mézeskalácsos, 1921-től Gál László mészáros, aki az egyik szobát üzlethelyiséggé alakítja át, mellette még két ablak marad. Később Deretei Lajos építőmester felesége kocsmát vezet itt Jojó cégérrel. A kocsmá az 1970-es évekig működött, persze állami üzletként, újabban Gospodina üzlet (félkész és hideg ételeket árusít). (Régi helyrajzi száma: 1137/2–3, 1138/2 – kert, új száma 4826.)

A ház után keskeny utca következik, mely a Magyar utcát a Honvéd utcával köti össze. A két fő közlekedési út között a keresztforgalmat biztosítja, ezért kaphatta a Kereszt utca elnevezést. A múlt század közepén, hogy megkülönböztessék a Dohánygyárral szemben nyíló hasonló utcától, azt Alsó, ezt Felső Keresztutcának nevezték el. Miután a századfordulón az Alsó Keresztutca a Dohány utca nevet kapta, ez újra csak Kereszt utcaként lett nyilvántartva. A két világháború között a Regimentul 83 Infanterie (83. Gyalogezred) volt az utca neve, 1940-től a Székely hadosztályról, a háború után a német munkásmozgalom hősről, Ernst Thälmannról nevezték el. Az 1960-as évek közepe óta Piteşti város nevét viseli. Az 1910-es években tervbe vették az utca (valójában sikátor) szélesbítését, de ez csak a túlsó végén, a Honvéd utca felől valósult meg. Ugyancsak akkor merült fel egy új utca terve, mely a Magyar utcai és Honvéd utcai telkek találkozásánál nyílt volna, lehetővé téve a telkek végének házhelyenkénti értékesítését. Az utcanyitásra csak az 1920-as évek végén került sor: Catedralei (= Székesegyház), majd Fejedelem, jelenleg Dobrogeanu-Gherea utca.

A Pap utcától a Szentpéter utcáig Az egykori Radák-háztól (most nőgyógyászat) a volt szeszgyárig

A szemben levő, páratlan számozású, az egykori Zsidótemplom, ma Paris utca sarkán látható tekintélyes földszintes, klasszicista stílusjegyeit még mindig őrző épület a Radák-ház. A XIX. század harmadik évtizedében építtethette ide a Malomárokig rúgó kert utcai frontjára a még múlt században kihalt báró Radák család ezt a városi rezidenciát. A Radákok számos adományukkal beírták magukat a református egyház történetébe. A közeli kétágú templom építését is támogatták, az úrasztala például annak a Radák Istvánnak az adománya, akinek a felesége, gróf Rhédey Klára még leánykorában a templom alapkőletételénél segédkezett. A hölgy később árva lányok támogatásával tette nevét ismertté. A telekkönyv felállításkor éppen az „1860-ban elhalt báró Radák Istvánné szül. gróf Rhédei Klára hagyatéka”-ként iktatják a telket. Szintén az ő hagyatékát képezik a Főtér 31. és 32/A–B számú telkek, a Szentegyház utca későbbi torkolatánál. A főtéri és az itteni házakat is Antos János és felesége, Radák Kata öröklí, s 1871-ben leányukra, a kiskorú Antos Klárára íratják. Akkoriban a telken egy 11 lakóhelyiséges főépületen kívül egy 3 és egy 5 helyiséges lakóház is volt. Ma az **53. számmal** (Külső Magyar utca 23/A–B–C, Magyar utca 17., Mareşal Foch 60., Magyar utca 17., Vörös Hadsereg útja 17. sz.) jelölt (s egyben Paris u. 2. sz.) telken álló nagy U alakú épület ezek összekapcsolásából jöhetett létre.

Antoséktól 1871-től az előző év decemberében megnyitott Állami Tanítónőképző Intézet vette bérbe, és ez új Eötvös utcai épületének 1894 őszén történt felépítéséig itt működött. Antos János 1874-ben némi átalakításokat is végzett, hogy az épület jobban megfeleljen az iskolának. Az iskolatörténet¹⁰³ szerint Antos Klára 1877-től mint gróf Bethlen Gergelyné volt a ház tulajdonosa, a telekkönyv 1905-ben jelzi az átíratást az előbbi lányának, gróf Ledochovszky Ferencné gróf Bethlen Évának a nevére. Bethlen Gergelynével 1877-ben hat évre szóló szerződést kötnek, s a tulajdonos két tanteremmel bővíti az épületet, s annak minden helyiségét átadja az iskolának. 1884-ben újabb tíz évre szerződnek, Bethlenék viszont az udvar felőli nyílt folyosókat beüvegeztetik, s tovább bővítik az épületet. Ennek már a telekkönyvben is nyoma van, amennyiben a kert telkére feljegyeznek egy 4 szoba-konyhás kőépületet. Ezalatt a kezdeti 50-ről 140-re emelkedett a diákok száma, őket 7–8 tanár oktatta. A lányok kétharmada bentlakó volt. Így az épületben tantermek és hálótermek is voltak. Szünetekben a szép fás kert nyújtott többé-kevésbé megfelelő környezetet, feltételeket a tanuláshoz. Miután 1894 őszén saját épületébe költözik a tanítónőképző, a Lázár utcai Állami Tanítóképző veszi ezt bérbe internátusa részére. Ekkoriban 7 hálószoba, 3 dolgozószoba, 2 betegszoba, 1 olvasó, 1 ebédlő és 1 konyha volt benne az igazgatói és segédtanári lakásokon kívül. Nyolcvan bennlakónak nyújtott otthont. Az igazgatói lakásban Orbók Mór, az intézet vezetője lakott. A kolozsvári Unitárius Kollégium és Teológia elvégzése után Budapesten szerzett matematika–természettudomány szakos diplomát, s 1896-tól került a kolozsvári tanítóképző élére. Több tankönyvet állított össze.

¹⁰³ *A kolozsvári M. Kir. Tanítónőképző-Intézet huszonöt éves fennállásának története és jelen működése 1870–1895.* Szerkesztette dr. Lázárné Kasztner Janka igazgató. Kolozsvár 1895. 7.

A Radák-ház (53–55. sz.)

A háznak még két bérlő-lakója érdemel említést. Az egyik a tanítóképző ide költözése előtt, az 1860-as évek második felében bérelte a ház egy részét: Bokros Elek ügyvéd és politikus. Bokros Andrásnak, az utolsó töröcsvári kapitánynak volt a fia, későbbi sógorával, Schilling Rudolfal egész fiatalon elment Itáliába Garibaldi seregében harcolni. Azután Amerikába utaznak, majd Angliában időznek, s az akkoriban divatos angломániába esnek. Végül közkegyelemben részesülve hazatérnek. Mindketten jogot végeznek. Bokros Kolozsvár polgármestere 1884-ben, majd képviselő, utóbb a képviselőház alelnöke lesz, s a családi hagyomány szerint Ugron Gáborral párbajozva kapott halálos lövést (1893), a hivatalos változat szerint öngyilkos lett, egy bérház liftaknájában találták meg. Bánffy Miklós regénytrilógiájában is ír róla. Háromévi házasság után Bokros e házból temeti feleségét, a 24 éves korában 1870 nyarán elhunyt Schilling Amáliát. 1896–1897-ben itt bérel lakást Cs[ehkó] Papp József újságíró, irodalomtörténész, 1892-től a Felsőbb Leányiskola tanára, az olasz nyelv egyetemi tanítója, majd 1902-től magántanára, Dante-kutató, az olasz irodalom tolmácsolója.

A tanítóképző új épületének elkészülte után 1911-ben az Erdélyi Tanító Egyesületek Szövetsége veszi meg a házat a Tanítók Leányotthonául. Ennek vezetője Pallós Albert leányiskolai igazgató volt. Feltételezésünk szerint ez az intézet a Hunyadi térrel kapcsolatban már említett Tanítók Házának társa volt, a tanítók Kolozsvárt tanuló leánygyermekének nyújtott szállást.

1917 májusában az Erdélyi Református Egyházkerület felállítandó Felsőbb Leánynevelő Intézete részére vásárolja meg az ingatlant, s egyesíti a következő telkekkel, s ettől fogva azokéval nagyjából közös a sorsa. 1919-ben Stanca Dominic jó nevű nőgyógyász létesít itt kórházat és rendelőintézetet. Az egyház nem tudja elérni, hogy kiköltöztessék innen. Közben az Asociația Învățătorilor Români din Ardeal, Banat și Părțile Ungurești (Az erdélyi, bánati és magyar részek román tanítóinak szövetsége) jogutódként elpereli az egyháztól az épületet, s 1925-ben nekik telekkönyvezik. 1926–1933 között váltakozó eséllyel folyik a perlekedés, míg végül az egyháztól az állam veszi meg, s az Egészségügyi Minisztériumnak utalja ki. 1942-ben a reformátusok ezt és a szomszédos házakat is visszaperelik, de 1945-ben újra államosítják őket. Ez és a következő ház a Stanca kórház néven él mindmáig a kolozsváriak köztudatában. Jelenleg a II-es számú Nőgyógyászati Klinika. Stanca asszisztenseként az 1930-as években Dido Gârbacea dr. dolgozott itt. Az 1940-es években Biasini Károly nőgyógyász

főorvos vezette, Fábián Ferenc és Csutak Gyula szakorvos mellett Lőrincz Ernő és Kasza László bennlakó gyakorló orvos tevékenykedett az intézetben. Most 110 ágyas, meglehetősen idejét múlta klinikai egység, ahol négy tanszemélyzeti tag és három szakorvos látja el a betegeket. Az 1938-as telekkönyv szerint 35 helyiséges volt a főépület, három egyhelyiséges ház állt az udvaron. 1959-ben a telek Malomárok felőli részét leválasztották, Szeptember 13. nevű utcát nyitottak a Malomárokkal párhuzamosan, s az utca két oldalára tömbházakat építettek. (Régi helyrajzi száma: 741/1–2–3, 742 – kert, új száma: 4906.)

Az **55-ös szám** (Külső Magyar utca 25/A–B, Magyar utca 19., Mareşal Foch 62., Magyar utca 19., Vörös Hadsereg útja 19. sz.) ma már teljesen egyesült az 53. számmal, bejárata is csak innen van a kettős teleknek. Az épületet még többé-kevésbé el lehet határolni az előző háztól. Már 1869-ben is ez a 8 lakóhelyiséges kőház állhatott itt az előző telek határa mentén benyúlva az udvar felé, egy helyiséggel az utcára. Feljegyezték még egy 2 helyiséges kőházat is az udvaron. A keskeny kert egészen a Malomárokig ért. Első ismert tulajdonosa Bogdán Péter és neje, Sükösd Rozália volt. 1872-ben a feleség örökli férje részét is, s csak 1891-ben adják el Körözi János lakkírozónak és nejének, Csapó Évának. 1908-ban fiaik, Károly és Kálmán szobafestők és mázolóok öröklik, majd 1913-tól Károly az egyedüli tulajdonos, itt is lakik. Tőle veszi meg 1917 májusában felsőbb leánynevelő intézete részére az Erdélyi Református Egyházkerület. 1918-ban ezt telekkönyvileg egyesítik az előző telekkel. Ez is része lesz a nőgyógyászati kórháznak, a „Stancá”-nak, s 1926-ban veszi meg az állam. Az 1938-as telekkönyv szerint már három épület található a telken: egy 6 szobás és raktár-helyiséges, egy 3 szobás és egy 2 szobás. Mindezeket a kórház céljaira használják. 1942-ben ezen ingatlant is visszaperelte az egyház, majd 1945-től újra az államé lett. Az épületek ma az előző házzal összeépítve a kórház szerves részét képezik. (Régi helyrajzi száma: 743/1–2, 744 – kert, új száma: 4907.)

Az **57-es szám** (Külső Magyar utca 27–29., Magyar utca 21., Mareşal Foch 64., Magyar utca 21., Vörös Hadsereg útja 21. sz.) alatti telek 1869-ben még két önálló részre oszlott: Külső Magyar utca 27. szám alatt egy 4 lakóhelyiséges kőház, 29/A–B szám alatt egy 8 lakóhelyiséges és egy 2 lakóhelyiséges kőház állott. Mindkét házas telket a Malomárokig érő kert egészítette ki. A 27-es számnak akkor néhai Filek Antal örökösei (özvegye sz. Holitsek Franciska, lányai: Jakab Lajosné Filek Ida és Filek Matild) voltak a tulajdonosai, a 29-es számnak Simon Elek jó nevű ügyvéd, 1874–1880 között Kolozsvár polgármestere és neje, Brandt Margit. A 27-es számú telket már 1870 májusában megvette Simon Elek, s attól fogva a két telek története nagyjából párhuzamos. Minden valószínűség szerint a 27-es számú L alakú ház és a 29-es számú téglalap alakú épület homlokzatait ő egységesítette eklektikus stílusban, a két ház közé fedett kocsikaput iktatva be. A kaputól balra ma is 4, jobbra pedig 5 ablak van, ami szintén az egybeépítésre utal. 1882-ben az apa részét a két lány, Klein Frigyesné Simon Róza és Benedikty Lajosné Simon Mária öröklí, 1899-ben az anyai rész is rájuk száll.

Simon Elek házát 1875-től az egyetem Szülészeti Kórodájának adta bérbe. Kolozsvárt aránylag nagyon hamar, 1851 májusában nyílt önálló szülőintézet az 1775 óta a városban működő, alacsonyabb rangú „polgári sebészeket” és bábákat képző Orvos-sebészeti Tanintézet mellett. Abban az évben 22 szülés történt benne, összesen 12 ágygal rendelkezett. A kezdetleges intézet a Serház utcában működött az Országos Karolina Kórház épületeinek egyikében. A kórház az Óvár központi terének északi oldalán foglalt el néhány épületet, ezek mögött, a mai park felé feküdt a Serház vagy a Sör utca a sörgyárral. Az egyetem 1872-ben történt megnyitása után szükségessé vált a szülőintézet bővítése, s 1875-ben azt a Külső Magyar utcának ebbe a házába hozták. Eleinte csak a 27-es számot bérelték, később már a 29-es is feltűnik címként – bizonyára az intézet kiterjeszkedett. Igazgatója mindig a szüléset

professzora volt, közvetlen irányítója pedig a tanársegéd, aki az intézetben hivatali lakást is kapott, s bármikor segédkeznie kellett a szülésben. Az intézet 1899 szeptemberében költözött el innen az Alsó Szén utcai (később Mikó utcai) kétemeletes korszerű klinikaépületbe. Az itteni közel negyedszázad alatt Maizner János, majd Szabó Dénes volt a szülészet egyetemi tanára, s az ő irányításuk alatt itt dolgozó és itt is lakó tanársegédek pedig Góth Manó 1878-ig, Szontagh Adolf 1880-ig, Engel Gábor 1888-ig, Ákontz Károly 1892-ig, végül ifj. Maizner János. A tanársegédek közül különösen Engel és Ákontz tevékenysége jelentős. Engel már 1881-ben magántanári címet szerez, s itt végzi 1885-ben az akkor még nagyon kockázatosnak számító első petefészekciszta-műtétét. Később kórházigazgató lesz.¹⁰⁴ Házáról, lakásáról a Belső Magyar utcánál szoltunk. Góth és Ákontz is magántanár lett. Az utóbbi Szabó professzorral már rendszeresen operált.

A századfordulón csak egyetlen házzal jelölt kettős telket a Simon-örökösöktől 1907-ben a Kincstár veszi meg, s itt lesz a Kincstári Ügyészség székháza. A három e helyen dolgozó ügyész feladata volt a pénzügyi visszaélések, peres esetek kivizsgálása. Az Erdélyi Református Egyházkerület 1918 tavaszán e házas telket is megvásárolván, immár egy hatalmas négyszögletű területtel rendelkezett, melynek egyik oldalát a Malomárok, a másik két oldalát pedig utca határolta. Erre szándékozott felépíteni felsőbb leánynevelő intézetét. Az alapítás ötlete még 1911-ből Kenessey Bélától származott, s 1914-ben határozatot is hoznak erre nézve. Az első konkrét lépés e telkek megvásárlása volt. Hanem a rajta fekvő épületeket legalább át kellett volna alakítani, de átmenetileg – háború lévén – lefoglalta a katonaság. Annak távozása után kórház nyílt, s évekig tartó igyekezettel sem tudták az épületeket felszabadítani, úgyhogy 1925-ben a mai 57. számot is az állam vette át, s az Egészségügyi Minisztériumnak utalta ki. A ház egy részében Gheorghe Martinescu, a farmakológia egyetemi tanára, szakíró, megyei egészségügyi főfelügyelő lakott az 1930-as években. A reformátusok 1919 őszén a leánygimnáziumot ideiglenes helyiségekben nyitják meg, s miután e telkekről lemondanak, 1926-ban Moll Elemér tervei szerint a Király utcában építenek megfelelő otthont az iskolának.

Az 1938-as telekkönyv a már egyesített Mareşal Foch utca 64-es számú telken egy 11 szobás, 2 konyhás, egy 2 szobás és egy 4 szobás kő- és téglaházat vesz nyilvántartásba. Ezeket 1942-ben visszapereli a református egyház, de 1945-ben újra az államéi lesznek. Jelenleg lakóházak. 1959-ben az e ház mögötti kertet is leválasztották utcanyitásra és tömbházépítésre. (Régi helyrajzi száma: 745, 746 – kert, 747/1–2, 748 – kert, új száma: 4908.)

Az **59-es szám** (Külső Magyar utca 31/A–B, Magyar utca 23., Mareşal Foch 66., Magyar utca 23., Vörös Hadsereg útja 23. sz.) alatt jómóddal megépített, századfordulós homlokzatú polgárházakat találunk. A front nyugati részére esik a befedett kapualj, s attól keletre 5 ablak következik. A valamikor L alakú ház szárához keresztépületet csatoltak kocsiátjáróval, majd a telek keleti szélé mentén folytatták az épületet. 1869-ben még csak 3 lakóhelyiséges volt a ház, s egy külön egyhelyiséges épület is állt mellette. A tulajdonos Miller Sándor városi tanácsírnok. Tőle 1877-ben Magyar Gézáné Knöpfler Clementina veszi meg, aki 1891-ben elválík, s 1898-ban jegyzik fel férjhezmenetelét Székely Jánoshoz. A következő évben a házat el is adják Sárka Kristóf neves fehérmű- és vászonkereskedőnek, aki nem sokkal később a mai 47-es számú házat is megveszi. 1919-ben 14-en öröklék az ingatlant. Közülük Kopár Bogdán dr. egykori ezredorvos – aki az EMKE-palota melletti tér felőli földszintes ház tulajdonosa és lakója – megváltja a többiektől, s 1925-ben eladja Traian Ştefan Hossu

¹⁰⁴ Gaal György: *Engel Gábor (1852–1935) kórházigazgató és önéletírása*. Orvostörténeti Közlemények 1984. 75–90.

orvosnak és feleségének, Rusu Ileanának. Tőlük 1946-ban Colhon Ilie és neje, Crișan Lucia veszi meg, s ezektől államosítják. A házat minden bizonnyal a módos Sárga Kristóf építtette át és bővítette. 1938-ban már 8 szobáját és 3 konyháját jegyzik fel. A Malomárokig húzódó kertet 1959-ben leválasztották utcának és építkezéshez. 1923-ban e házban volt a II. kerületi községi elöljáróság. (Régi telekkönyvi száma: 749/1–2, 750 – kert, új száma: 4909.)

A **61–63–65-ös szám** a századfordulóig egy széles nagy telek volt 710 négyszögöles házas udvartérrel és 1 hold 80 négyszögöles kerttel (Külső Magyar utca 33/A–B). 1868-ban egy 6 lakóhelyiséges és egy 4 lakóhelyiséges ház állott rajta, s tulajdonosa az a Dietrich Sámuel módos gyáros és vaskereskedő volt, akiről már a 68–70. számú házaknál is szóltunk. Neki és feleségének, Haupt Jozefának még a Főtér északi oldalán (akkor 25. szám) és a régi Párizs utcában is volt háza. 1874-ben járatják le az örökösödési pert, de csak 1883-ban kebelezik be a telket Scheidlein Cesarné Pap Jozefin nevére. Tőle 1887-ben Scheidlein Leontin és Maria Lujza kiskorúak öröklők, majd 1895-ben új tulajdonosként jegyzik fel Márton Jánost és Csiszár Gyuláné Márton Olgát. Bizonyára testvérek voltak, s 1902-ben testvériesen meg is osztottak a telken: annak a Főtér felőli része, rajta a 6 helyiséges kőházzal, Márton János nyárádszentannai lakosé lett (Magyar utca 25., Mareșal Foch 68., Magyar utca 25., Vörös Hadsereg útja 25., Lenin út 61. sz.).

Márton még 1902 szeptemberében Deutsch Salamonnak adja el a házas telket, aki 1904-ben továbbadja Bárán Lajos cégjegyzőnek és feleségének, Hakler Margitnak. Minden bizonnyal ők bővítették az épületet, megtoldva egy udvari szárnnyal. Az 5 ablakos, kelet fele kocsikapus homlokzat akkoriban kaphatta eklektikus jellegét. Módos polgárház kinézését máig is őrzi. Az 1938-as telekkönyv szerint az utca felőli téglaházban 4 szoba és mellékhelyiségek, az udvar felőliben szintén 4 szoba s mellékhelyiségek találhatók. A Bárán-örökösök 1938 áprilisában Voicu Ioan nőgyógyász főorvosnak, a későbbi egyetemi előadótanárnak adják el, akitől államosítják. A ház lakója volt az 1940-es években Constantin Sulica irodalomtörténész, az egyetemen a román nyelv és irodalom professzora, 1949–1950 táján főiskolai diákként itt bérelt lakást Mihai Constantinescu hegedűművész.

A telek másik részét a 4 helyiséges házzal Csiszár Gyula vármegyei főjegyző neje, Márton Olga birtokolta 1923-ig. Csiszárék még 1900-ban kaptak engedélyt emeletes ház építésére, de végül is a régi épület felhasználásával egy földszintjén 5 szoba-konyhás, a manzárdban 2 helyiséges pléhvel fedett téglaházat építenek ide, nem ki az utca vonalára, hanem jóval beljebb: előtte orgonákkal tele virágoskertet alakítottak ki. Az 1938-as telekkönyv már így regisztrálja. A ház lakója volt 1886–1888 között, vagyis kolozsvári kinevezése után Szinnyei József, az egyetem magyar tanszékének akkor még rendkívüli tanára, később egyik legjelentősebb nyelvtudósunk, akadémikus. Innen a Külső Magyar utca 1. szám alá (ma már lebontott házba) költözött.

1923-ban Vitoldi Baroni, a bakteriológia helyettes, majd rendes tanára veszi meg e villaszerű kertes házat, s bár ő Bukarestbe költözik, tulajdonjogát megőrzi az államosításig. Az épületben Dézsi bácsi kis rézöntődéje működött az 1970-es évekig.

Az 1950-es évek végén, talán 1958-ig készül el a ház előtti kertbe az a két lépcsőházas háromemeletes tömbház, melynek mindegyik szintjén lépcsőházanként 2–2 lakás, tehát összesen 16 lakrész található. A kerti ház száma Magyar utca 27., Mareșal Foch 70., Magyar utca 27. szám volt, a tömbház két lépcsőháza a Vörös Hadsereg útja 27–29. (63–65.) számot kapta, a hátsó kis villa pedig a 25/A számot. (Régi helyrajzi száma: 751/1–2, 752 – kert, új száma: 4910, 4911.) E két telek végét is 1959-ben leválasztották a Szeptember 13. utca számára és tömbházépítésre.

A **67-es szám** (Külső Magyar utca 35., Magyar utca 29., Mareşal Foch 72., Magyar utca 31., Vörös Hadsereg útja 31. sz.) alatt 1869-ben még csak pusztá házhely és kert volt, Schilling János örököseinek tulajdona. Schilling a század első felének egyik legjelentősebb kolozsvári mérnökegyénisége volt, számos épület kivitelezését ellenőrizte (laktanya, városháza, kétágú templom), az 1810-es évek végén az ő tervei szerint épült a zilahi kollégium régi épülete. A bástyák és várfalak lebontása után az ő tervei szerint rendezték a kiszélesedő utcákat, tereket (köztük 1840-ben a Trencsin teret is). 1859 júniusában 67 évesen halt meg a Belső Közép utca északi során fekvő (akkor 7-es számú) házában. Schillingéknek ez a kertjük volt, a telekkönyv az özvegyen, Terts Terézián kívül kilenc gyermekét tünteti fel örökösként, köztük a már korábban említett Schilling Rudolf és Bokros Elekné Schilling Amália, valamint Schilling Lajos, a későbbi történész egyetemi tanár. 1886-ban Schilling Rudolf közjegyző megváltja a telket a többi örököstől, s eladja Rátz Mihály építésznek és nejének, Farkas Verának. Ők feltehetően még az 1880-as évek végén felépítik házukat, mely a telek nyugati határa mentén húzódó, utcára 3 ablakos, 8 szobát, 2 konyhát, 2 kamarát (vagyis 2 lakást) tartalmazó épület volt. 1895-ben telekkönyvezték. Akkori feljegyzés szerint a kertben még egy pléhvel fedett deszka faszárító is állt. 1896-ban öröklő két gyermek, Vilma és Mihály az apai, 1935-ben az anyai részt. Ifjabb Mihály is folytatja apja mesterségét, építkezési cég tulajdonosa, nevéhez fűződik több kolozsvári családi ház, Erzsébet úti villa felhúzása még a világháborút megelőző időkből. Rátzék a ház néhány helyiségét rendszeresen kiadják: 1899-ben Demjén Zoltán rajztanár a bérlő, az 1910-es években az Általános Mértékhitelítő Hivatal van itt, 1914-ben Magyarosi János cipésműhelye, 1923-ban pedig Kondás Béla asztalosműhelye található e házban.

Az 1938-as telekkönyv már egy 5 szoba-konyhás, egy 2 szoba-2 konyhás, valamint egy 3 szoba-2 konyhás házat tüntet fel. Ezek egymás folytatásaként épültek. Az államosítás után a városgazdálkodási szervek hivatalokat alakítottak itt ki. Most a szárny folytatásában egyemeletes és kétemeletes toldalék nyúlik a Malomárokig. Az 1980-as években a G.I.G.C.L. (Grupul Întreprinderilor de Gospodărie Comunală și Locativă = A Lak- és Közterület Gondozó Vállalatok Csoportja) néhány alegysége működik a helyiségekben. Itt van a lakásgazdálkodási vállalat, továbbá a lakáseladási hivatal. (Régi helyrajzi száma: 753, 754 – kert, új száma: 4912.)

A **69-es szám** (Külső Magyar utca 37/A–B, Magyar utca 31., Mareşal Foch 74., Magyar utca 33., Vörös Hadsereg útja 33. sz.) ma egységes frontú, a közbúlsó kaput jobbra és balra is 5–5 ablakkal közrezáró eklektikus ház. A kötényes ablakok alatt vízszintes párkányok, felettük szemöldökpárkányos téglalap alakú faltükrök, fogsoros főpárkány díszítik a homlokzatot. Az épület megfigyelése, alaprajza is arra utal, hogy az egységes homlokzat két ház összeolvasztásából született. Az 1869-es telekkönyvben még egy 3 lakóhelyiséges és egy 2 lakóhelyiséges ház szerepel itten mint az „1869-ik évi ápr. 22-én elhalt Bartalis János özvegye sz. Intze Ágnes hagyatéka”. 1870-ben az örökösöket, Bartalis Károlyt, Lajost és Miklóst is bejegyzik, majd az előbbi megváltja az ingatlant a két öccsétől, s 1880 szeptemberében Tóth Istvánné Jakab Máriának adja el. Vagy ő, vagy az 1894-ben nyomába lépő Fábián Gyula háztulajdonos építhette át a házat az udvar fele benyúló szárnnyal bővítve, homlokzatát egységesítve. Ebben az időben bérel itt lakást Virányi István orvos, majd 1910 körül Kiss Ernő unitárius kollégiumi tanár. Kiss verseket, elbeszéléseket, irodalomtörténeti tanulmányokat közölt, az Erdélyi Irodalmi Társaság vezetőségi tagja, az Erdélyi Lapok szerkesztője volt. 1918-ban az egész ingatlant éppen 27-en öröklők, akiktől 1919 augusztusában a három kiskorú Sente testvérré íratják, ők pedig 1925-ben az Erdélyi Szövöde Rt.-nek adják el.

A „Țesătorie Ardeleană, fabrică de textile S.A.” vagyis az Erdélyi Szövöde textilgyár Rt. 1923-ban létesült az első világháborút követő ipari fellendülés eredményeképpen. E telek megvétele után egy pár hónappal, 1926 februárjában már telekkönyvezik is az új épületeket, s egyben a régi ház leírását is adják. Eszerint az utca felőli téglából épített, cseréppel és pléhvel fedett régebbi házban 17 szoba, 5 konyha, 5 kamara és 3 fürdőszoba volt. A Malomárokig rúgó kertben viszont egy új, vasbetonnal és üveggel fedett beton- és téglapépület 3 irodahelyiséggel, 1 raktárral, 1 munkateremmel, 2 előszobával, 2 kis szobával és illemhellyel nyújtott hajlékot a gyárnak. Ehhez tartozott még egy cseréppel fedett téglafásszín és egy cseréppel fedett portásfülke. Már 1930-ban feljegyzik a telekkönyvbe, hogy a kis gyár csődbe jutott, s az 1931. október 29-i árverésen a bukaresti Ipari Hitelbank (Societatea Națională de Credit Industrial) veszi meg, s 1935-ben eladja a román államnak, mely ide helyezi az Állami Levéltárat. 1927-től 1931-ig az utcai épületben bérlőként lakott Ștefan Bezdechi, a görög nyelv és irodalom tudós egyetemi tanára és műfordító. A szomszédos telekkel együtt ma e ház is a tűzoltók laktanyájának része, irodahelyiségek és hálótermek vannak benne, a kertben állomásoznak a tűzoltókocsik. (Régi helyrajzi száma: 755/1–2, 756 – kert, új száma: 4913.)

A következő, **71-es számú** (Külső Magyar utca 39/A–B–C, Magyar utca 33., Mareșal Foch 76., Magyar utca 35., Vörös Hadsereg útja 35. sz.) telek jóformán napjainkig beépítetlen. Az 1869-es telekkönyv szerint egy 1 helyiséges és egy 2 helyiséges kőházikó, valamint egy 2 helyiséges faházikó állott rajta, az 1938-as telekkönyv viszont csak 1 szoba-1 konyha nagyságú téglaházat vesz nyilvántartásba. Maig is csak néhány garázs épült rája. A tűzoltók gyakorlótere a hatalmas kert és udvar. 1869-ben Andrásófszki Efraim örököseit jegyzi fel tulajdonosként, és pedig Tamási Jánost és nejét, Andrásófszki Erzsébetet, akikről már a 23-as számú háznál szoltunk, valamint Magyar Mihályt és nejét, Andrásófszki Máriát, akik viszont a mai 50. szám alatt laktak. 1876-ban csak Tamásiék szerepelnek birtokosként. Míg a 23. szám alatt egykor állott házat Tamásiék leánya, a korán elhalt Etelka (Deáky Albertné) 3 gyermeke öröklő, ezt a telket fiuk, Tamási István kapja ugyancsak 1894-ben. Ő 1914 májusában Jakobi Mózesnek, ez pedig 1923 júniusában Daisa Andreinek adja el. Daisáéktól 1926-ban e telket is megvásárolja s a szomszédossal egyesíti az Erdélyi Szövöde Rt. Ez is 1931-ben kalapács alá kerül, s a hitelintézet közvetítésével 1935-től állami tulajdon lesz. A telket 1914-ben Pap Miklós bérelte virágkertészete részére. Ma ez az 1320 négyszögöles és az előző 1067 négyszögöles nagy terület a tűzoltók telephelye. (Régi helyrajzi száma: 757/1–2–3, 758 – kert, új száma: 4914.)

Az egykori Vöröskereszt Kórház (73. sz.) 1900 körüli képeslapon

A **73-as számú** (Külső Magyar utca 41., Magyar utca 35., Mareşal Foch 78., Magyar utca 37., Vörös Hadsereg útja 37. sz.) széles, Malomárokig nyúló telek épületei első benyomásra főúri lakként, kastélyként hatnak, s alaposabb szemrevétele után is nehezen jövünk rá, hogy előkelő betegek szanatóriumában járunk. A kórház-szanatórium létesítése Kolozsvár egyik legtekintélyesebb orvosának, első nagy sebészének, Brandt József egyetemi tanárnak volt az ötlete. Brandt Bécsben tanulta a sebészetet, s már 1867-től Kolozsvárt tevékenykedett az egykori Orvos-sebészeti Tanintézet professzoraként, 1872-től átvette az egyetem tanári kara. Az óvári kezdetleges Országos Karolina Kórház nyomorúságos körülményei között is néhány csodával határos műtéttel írta be nevét az orvostudomány történetébe. 1869-ben és 1879-ben sikeres petefészekműtétet, 1873-ban pedig európai szinten is úttörőnek számító vesekiirtást végzett. Brandt azonban az 1890-es években épp a hiányos felszerelés, szűkös helyiségek miatt alig tudott lépést tartani a modern sebészettel, igényesebb betegeinek pedig nem tudott megfelelő körülményeket biztosítani a bennfekvéshez. Ezért gondolt arra, hogy a Magyar Vöröskereszt Egylet keretében olyan szanatóriumot állíttat fel, amely a magasabb igényeket is kielégítse. Megalakul az Egylet kolozsvári választmánya, élén Schweinitz Gyuláné Nemes Ilona grófnővel, mely mindenekelőtt az építkezéshez szükséges telket választotta ki és vette meg. Erre a telekre esett a választás. A több mint 1500 négyszögölön 1869-ben csak egy 2 helyiséges faház állott. Bán István és neje, Domján Rozália kovásznai lakoské volt akkoriban az ingatlan. Ők 1891-ben adták el Bukovszky Lajosnak, akitől 1895 áprilisában vette meg a választmány.

Többnyire adakozásból épült fel 1895 őszeig a három földszintes épület: 12 szobás, 4 konyhás utcai ház klasszicizáló stílusban, széles kocsikapuval, két oldalszárnyában 7–7 ablakkal; továbbá a mögötte a központi sétánytól jobbra és balra eső 5–5 helyiséges Mária és Katinka pavilon. Újabb gyűjtés eredményeképp – melyhez maga Brandt is jelentős összeggel járult –, bennebb, a kert közepén 1899-re felépült a „fejedelmi kastélynak is beillő” barokkos tornyos-kupolás, emeletes Ilona-pavilon, mely nevét éppen a választmány elnöknőjéről kapta (modern műtővel, földszintjén 12, emeletén 13 egy-két ágyas szobával), továbbá a kert végében, a Malomárok mellett egy előszobás-2 helyiséges kis fürdőház. Hivatalos elnevezése Az Országos Vöröskereszt Egylet kolozsvári választmányának Erzsébet-Mária kórháza és szanatóriuma lett. Az 1896-ban megnyílt intézetet Brandt professzor vezette, s az első itteni műtétet február 24-én végezte. Öt éven át Imre Domokos volt a neki segédkező orvos, aki itt is lakott. A századfordulóig, az új klinikák felépítéséig ez az intézet erdélyi viszonylatban is egyedülálló feltételeket biztosított.¹⁰⁵ Falai között halt meg 1897-ben Brassai Sámuel. Imre utóda Hevesi Imre kórházi főorvos, később egyetemi rendkívüli tanár, nagy hírnév sebész. 1904-ben maga Brandt nyugalomba vonulván, az egyetemről ide költözött, s csak ebben az intézetben dolgozott 1912-ben bekövetkezett haláláig. Utóda Benel János egyetemi magántanár, sebész lett, aki Szegedy József bennlakó címzetes sebészfőorvos és Daday Jenő orvos segítségével látta el a betegeket.

Az épületben a világháború után is – egyleti tulajdon lévén – magyar jellegű kórház működött. 1929-ben hosszas pereskedés után a Közegészségügyi Minisztérium ráteszi a kezét. Itt létesül Románia első és Európa második rákkutató intézete (1929) Radu Stanca onkológus nőgyógyász főorvos vezetésével. 1937-ben a Szebenben székelő Gojdu-alapítvány tulajdonába jut az épület. Az 1940-es években Ohanovits Géza az – immár tudógondozó – intézet vezető orvosa, majd az 1949-es államosítást követően ismét rákkutató, s ennek új épületbe költözése (1965) után itt csak a hematológiai alegség működik megfelelő laboratóriumokkal és radiológiai felszereléssel. Négy állandó orvos és négy-öt orvos látja el a több mint félszáz

¹⁰⁵ Boér Gergely: *A kolozsvári Vörös-kereszt Erzsébet gyógyintézet*. Ellenzék 1902. márc. 15.

beteget. Az intézet kertjét 1962-ben a következő telekből idecsatolt 140 négyszögöles sávval bővítették kelet felé. (Régi helyrajzi száma: 759, 760 – kert, új száma: 4915, 4916/1.)

A 75-ös számú (Külső Magyar utca 43/A–B–C, Magyar utca 37., Mareşal Foch 80., Magyar utca 39–43., Vörös Hadsereg útja 39–43. sz.) közel 2000 négyszögöles, Malomárokig nyúló telket a rajta álló három kőházzal (egy 8 helyiséges, egy 2 helyiséges és egy 9 helyiséges) valamikor a múlt század közepén római katolikus leányiskola létesítése céljából Szabó Ferenc hagyta az egyházra. Úgyhogy 1869-ben tulajdonosként a „Kolozsvári Róm. Cath. Leány-növeldé”-t jelölték meg. Jövedelmét 1889-ig tőkésítették, s akkor itt nyitották meg a 2 tanerős Római Katolikus Szabó-féle (elemi) Leányiskolát. Kezdetben 46, később 100–120 volt az itt tanuló elemista lányok száma. 1912 őszére aztán kibővítették a tulsó oldalon levő fiúiskola épületét, s a leánynevelőt is oda áthelyezték, egyesítve a két intézetet. Abban az időben, s még az 1938-as telekkönyv szerint is két épület állott a telken. Az utca vonalánál jóval beljebb egy villaszerű (ma is meglévő) ház, melynek 3–3 ablakos földszintes szárnyai egy 3 tengelyes emeletes kiugró középrészt fognak közre. Ez a közbúlsó tömb hátrányúlik. Tehát az eredeti alaprajz T alakú lehetett. A klasszicista stílusú épület ma rozzant állapotban van, mindenfelől megtoldották színekkel, melléképületekkel. Ebben voltak a tantermek. 1938-ban 8 szobát, 5 konyhát találtak benne. Az egyház bérlakásoknak adta ki. Az 1930-as években itt lakott az Imbery család, s ide járt udvarolni későbbi feleségének, Melindának Dsida Jenő, a költő.

Az utca felől a telek keleti szélén egy régi földszintes ház is állott: a beépített kaput jobbra és balra is néhány üzlethelyiség, szoba fogta közre. A mögötte lévő villa keleti szárnyát részben eltakarta. Az első ház folytatásában magas vaskerítés volt a telek nyugati széléig, s virágoskert egész a hátsó épületig. Az utcai házban már 1910-es adat szerint Hirsch Farkas borbélyüzlete volt. Ő átköltözött a tulsó oldalra, s helyébe 1914-ben Rádi Menyhért cipésműhelye, melléje pedig Tokay Samu mészárszéke költözik. Az 1920-as évek elején Fettmann Ignác dohányboltját jelzik itt. Az 1928-as telekkönyv 3 konyhát regisztrált e házban. 1948-ban mindkét épületet államosították. Ebben a házban a lebontás előtt a kaputól jobbra két üzlet (trafik és fűszerbolt), balra kétaablakos lakás és cipésműhely volt.

1956 körül a telket beépítendő területnek jelölték ki, s a hadsereg részére utalták át tiszti lakások céljára. A villaszerű épületet meghagyták, de az előtte álló utcai házat lebontották, s a frontra egy háromemeletes tömbházat emeltek, úgy, hogy a telek keleti részénél majdnem utca szélességű bejárat maradjon a hátsó tömbházak részére. Ez lett az A blokk 2 lépcsőházzal, 20 lakással. A földszintjén dohánybolt, mészárszék, élelmiszerüzlet és textilüzlet nyílt. Az utóbbit félkész és hideg ételeket áruló Gospodina egységgé alakították. A nagy kertbe 3 kétemeletes tömbház épült: a 12 lakrészes B, a 24 lakrészes C és a 12 lakrészes D blokk. Ma már a városi lakáshivatal gondozza e házakat, egy részüket el is adták magánszemélyeknek. A C tömbben lakik Teodor Tanco irodalom- és művelődéstörténész, a Naszód vidéki hagyományok kutatója, több könyv szerzője. (Régi helyrajzi száma: 761/1–3, 762 – kert, új száma: 4916.)

Innentől a Malomárok kis görbülete miatt a telkek még hosszabbak, a múlt század közepén többnyire főúri családok, módos polgárok kertjei feküdtek itt. Ez már a város szélének számított. A folyóvíz közelsége különösen megfelelővé tette e helyet ipari telepek, gyárak létesítésére. Úgyhogy a múlt század közepét követő évtizedekben itt alakult ki a város első nagyobb ipartelepe.

A 77-es számú (Külső Magyar utca 45/A–B–C, Magyar utca 39., Mareşal Foch 82., Magyar utca 45., Vörös Hadsereg útja 45. sz.) hatalmas telek Szabó T. Attila szerint¹⁰⁶ valamikor

¹⁰⁶ Szabó T. Attila: *i.m.* 60.

Jósika-kert lehetett, az 1850-es évek második felében gróf Pejacsevits-féle 6 holdas birtokként emlegetik, s az állam vásárolja meg a Dohánygyár felépítésére.

1850-ben a császári hatóságok elhatározzák egy dohánygyár létesítését Erdélyben. A legmegfelelőbbnek Kolozsvárt találják, mivel itt már működtek magánszivargyárak. Először a katolikus szeminárium Torda (Egyetem) utcai épületében rendezkednek be, s a Galíciából ide küldött fiatal szakembert, Neidl Ferencet bízzák meg a felszereléssel és beindítással. 1851 júliusában veszik fel az első 24 munkásnőt, s augusztus végén indul meg a szivargyártás. Rövidesen a munkásnők száma 250 fölé emelkedik. A növekvő termelés és munkáslétszám szükségessé teszi önálló gyártelep kialakítását megfelelő épületekkel. Úgyhogy 1858-ban megveszik ezt a külvárosi telket, s 1860. augusztus 31-ig húzzák fel Bácsi torokból hozott terméskövekből az első három kifejezetten ipari célú kolozsvári épületet. Az 1869-es telekkönyv szerint egy 9 helyiséges, egy 5 helyiséges, valamint egy emeletes ház állott a telken. Ide tartozott a Malomárkon túli Eperjes utca 5-ös számú házhely is hatalmas kertjével. Itt már 400-ra emelkedik a munkások száma, s pipadohányt is gyártanak. Az 1860-as évek végén több mint 600, 1874-ben 1118 munkást alkalmaztak, évente 48 ezer darab szivart készítettek. 1883-ban indul be a szivarka (cigaretta) gyártása, így a dohányipar mindhárom termékét előállítják. A munkások száma meghaladja az 1300 főt. A város első és legnagyobb állami gyára. A hazain kívül kubai, jávai, brazíliai és török dohányt használ fel. Óriási raktárépületekkel rendelkezik. Itt tör ki 1882-ben a mintegy 200 munkást mozgósító első nagyobb kolozsvári sztrájk, az 1897-es sztrájkkor az igazgató ellen is merényletet követnek el. Az 1890-es évek közepére újrakezlik a gyárat. Ekkoriban épülhetett az utca felőli két, kétszer égetett sárga téglaborítású emeletes épület, közülük a nyugat felőli igazgatósági irodaépület. Húsz új géppel bővül a felszerelés, ami növeli a termelékenységet. Az eleinte magyarul sem tudó, a monarchia más gyáraiból ide irányított igazgatók (Hütter Alajos 1860–1883, Heim Vilmos 1883–1888) helyét fokozatosan hazaiak, nem egy esetben a gyárból kiemelkedők (Hatházy Ferenc, Kazay Rezső) foglalják el. 1903-ban 20 millió szivart, 240 millió szivarkát, 20 métermázsa pipadohányt állítanak elő. Központi fűtésük, modern szellőztetésük, Auer-égős gázvilágításuk, népkonyhájuk és könyvtáruk volt. Betegség esetén a munkások táppénzt kaptak.¹⁰⁷

A Dohánygyár (77. sz.) 1900 körüli képeslapon

¹⁰⁷ *Félszázad a kolozsvári Dohánygyár történetéből*. Ellenzék 1901. aug. 24., 26.

Az első világháború után a román állam vette át a gyárat. 1929-ben, mikor sor került ennek fejlesztésére, az országos termelés 13%-át adta. 1937-ben 240 lóerős önálló áramteleppel rendelkezett, 62 gépe működött s 746 alkalmazottja volt. A második világháború után 1960-ban bezárták a több mint százestendős gyárat, felszerelését Temesvárra telepítették át az ottani Dohánygyárhoz. Az épületet pedig megkapta a Someșul kötöttárugyár.

A textilipar kezdetei Kolozsvárt az 1910-es évek elejéig nyúlnak vissza, az első nagyobb gyár, a Dibela 1926-ban létesült 300 alkalmazottal. Ez 1930-ban négy egységre bomlik: Fedelast (gumiszálas termékek), Lady (gyerekruházat), Idit (trikó), Ady (harisnya). Ezek közül az Ady harisnyagyár Rt. László Jenő és a német Türk Oszkár tulajdona, a Csértörő (Scortarilor) utcában, a dohánygyári telep közelében (jelenleg 26. sz.) építi fel ma is álló műhelyeit. S ez tekinthető a mostani gyár alapjának. 1935-ben már 135 munkást foglalkoztatnak, 1933 és 1938 között bukaresti fióküzemük van. Miután Türk és a német tőke már korábban megvált a gyártól, az 1940-ben magyar tőkeérdekeltségű lesz. 1944-ben tulajdonosa, László Jenő Izraelbe menekül, s a gyár 100 körüli alkalmazottal éri meg az 1948-as államosítást, amikor üzleti nevét „irodalmasítják”: Ady Endre Állami Vállalat. Az 1930-as évektől az Ady gyár, valamint a Heliosról Varga Katalin névre átkeresztelt másik nagy üzem rendre magába olvasztotta a kisebb gyárakat, vállalatokat. Végül az 1950-es évek elején az Ady gyárat egyesítik a Varga Katalinnal ennek neve alatt. Majd 1961-től a gyár megkapja az egykori Dohánygyár egész telepét, épületeit, s Someșul néven ide teszi át székhelyét. Ekkor már 1200 körül mozog dolgozóinak száma. 1969-ben itt a Textilipari Kombinát székháza, mely a másik két hasonló profilú gyárat, a Flacărat (Fáklya) és a România Muncitoarét (Dolgozó Románia) is felöleli. 1971-ben megszüntetik a kombinátot, s azóta a Someșul kötöttárugyár (Întreprinderea de Tricotaje „Someșul”) három külön részleggel dolgozik: 1. kötöttáru, 2. gumiszalagos áru, 3. harisnya és gyapottermékek. Alkalmazottainak száma 5000 körül van.¹⁰⁸ A város egyik legnagyobb ipari egysége. (Régi helyrajzi száma: 763/1–3, 764 – kert, 2892–2893 – Eperjes utcai telek; új száma: 4917–4918.)

A **79-es számú** (Külső Magyar utca 47/A–F, Magyar utca 41., Mareșal Foch 84–86., Magyar utca 47–49., Vörös Hadsereg útja 47–49. sz.) telektől egészen a Szentpéter utcáig a telkek hol egyesültek, hol különváltak a tulajdonosok érdekeitől függően. Ez a nagy, Malomárokig nyúló terület sokáig Bernáth-kert néven volt ismert. Szabó T. Attila szerint valamikor ez is a báró Radák család tulajdona lehetett, s Radák Mária férjhezmenvén Bernáth Alberthez, épp abban az időben volt az utóbbi család kezén, mikor a városnak ez a része kezdett ipari jelleget kapni. Maga Bernáth is a Magyar Polgár¹⁰⁹ híradása szerint suba-, posztó- és pokrócgyárat szándékozott kertjében létesíteni. 1869-ben, a telekkönyv felállításakor Bernáth Béla kiskorú a tulajdonos, s éppen hat épületet vesznek nyilvántartásba, közülük kettő 5 lakóhelyiséges, egy 2 lakóhelyiséges, kettő pedig 1–1 helyiséges. Hogy az utca vonalától hátrább álló udvarházszerű kétszárnyas földszintes, ma is álló épület egyike volt-e, vagy az 1888-ban bejegyzett új tulajdonos, a ‘Sigmond testvérek építtette s 1889-ben iktatott 5 szobás, 1 előszobás és előcsarnokos épület-e, ma már nehéz eldönteni. Feltételezésünk szerint ‘Sigmondék lakóháznak építették, a többi épület az utca felől, illetve a telek keleti határa mentén lehetett. 1882-től két tekintélyes jogászprofesszor bérelt itt lakást magának: Nagy Ferenc a polgári, váltó- és kereskedelmi jog, Lindner Gusztáv a magyar közjog tanára. 1885-ben, illetve 1888-ban költöztek el. Az, hogy ilyen távol laktak az egyetemtől, különködésnek számított abban az időben. Nagy pályája később az akadémiai tagságig és az államtitkárságig ível. ‘Sigmondék is

¹⁰⁸ Cornel Rusu – Pompei Bora: *Întreprinderea de tricotaje „Someșul” – Cluj-Napoca 1930–1980*. Cluj-Napoca 1980.

¹⁰⁹ Magyar Polgár 1868. ápr. 10.

itt laknak: édesanyjuk, 'Sigmond Elekné Zudor Emília 73 éves korában e házak valamelyikében hal meg 1894-ben. Ők e telket a szomszédos szeszgyár ipartelepéhez csatolták, s azzal együtt adták el 1900-ban az államnak. Az állam a telek nyugati részéből egy sávot leválasztott s 1906-ban a Dohánygyár telkéhez csatolt. A többit 1914-ben eladták Hirsch Ödönnek, aki a szomszédos szeszgyárat már 10 éve birtokolta. 1927-ben ez a telek is az Albina Takarékpénztár és Hitelintézet tulajdonába kerül, mely ide építi fel a szeszgyár 6 tengelyes, 2 emeletes irodaházát jellegzetes bizáncias román stílusban. Az 1938-as telekkönyv szerint a házban 37 helyiség volt, a hátsó épületekben pedig 12 szoba, 3 konyha, egy harmadik téglaház mosodául szolgált. Az Albinától 1942-ben az egész gyártelepet Teleki József gróf veszi meg. 1947-re visszapereli az Albina bank, s rögtön el is adja dr. Fischer Teodornak és feleségének, Sebestyén Jolánnak, akikről államosítják.

1949-től kezdve a városi Földgáz Vállalat, majd a közüzemek különböző hivatalai, részlegei működnek e telken és épületeiben. A kétemeletes ház az 1980-ban létrehozott G.I.G.C.L. (Grupul Întreprinderilor de Gospodărie Comunală și Locativă – A Lak- és Közterület Gondozó Vállalatok Csoportja) központi irodája és igazgatósága. Ez több megyei alárendeltségű vállalat összevonásából keletkezett. Négy nagyobb részlege van: az I.J.T.L. (Întreprinderea Județeană de Transport Local = Városi Közszállítási Vállalat), a vízszolgáltatást, távfűtést és liftkarbantartást végző vállalat, az I.C.R.A.L. (Întreprinderea de Construcții, Reparații și Administrare Locativă = Városi Építettervező, Kivitelező, Karbantartó és Kezelő Vállalat), valamint a Sofőriskola. Összesen mintegy 6000 dolgozó munkáját irányítják ebből a központból. A földszintes udvari épületet is 1955-ben irodaházzá alakították át (addig igazgatósági lakás volt). Most a pénztárak és a számítóközpont működik benne, hátsó szárnya klub. (Régi helyrajzi száma: 765/1–6, 766 – kert, új száma: 4919.)

A következő nagy telek, a mai **81–83-as szám** három-négy kisebb-nagyobb telek összeolvasztásából keletkezett. Nyugat felőli részén, a Magyar utca – Vörös Hadsereg útja 51–53-as szám (Külső Magyar utca 49/A–B–C, Magyar utca 43., Mareșal Foch 88. sz.) már 1869-ben 'Sigmond (Zsigmond) Elek és neje, Zudor Emília tulajdona volt, egy 11 helyiséges, egy 2 és egy 3 helyiséges kőház állott rajta, ezekben működött híres szeszgyáruk. Az 1854-es Kolozsvári Naptár már öt gyárat jelez a városban. Az előbbieken bemutatott Dohánygyáron kívül Rajka Péter gazdasági eszközök gépgyárát (mely talán a legrégebbi, 1840 óta működött a Felső Szén utcában), Hawatsek Béla gyufagyárát, a Kis Dávid igazgatta Olajgyárat és a „Csiki és Zsigmond Szeszgyárát (Külső Magyar utca végén)”. Ezek szerint az első kolozsvári szeszgyár ezen a helyen alakult. Megnyitásáról a Hetilap 1853. február 24-én tudósít. 1865-ben már csak Zsigmond ('Sigmond) szerepel tulajdonosként. 1877 szeptemberében mint példás szorgalmú derék férfiút, „a kolozsvári gyáripár teremtményét”-t búcsúztatták, aki gyáraiban és üzleteiben sok munkáskéznek adott kenyeret. A Házsongárdi temető bejáratához közel díszes klasszicista mauzóleum őrzi mindmáig emlékét. Apjuk halála után a 'Sigmond testvérek: Dezső és Ákos öröklik az akkori idők egyik legnagyobb kolozsvári gyártelepét. Mintha csak rendelésre törne ki itt az 1878. augusztus végi tűzvész, mely nagy károkat okozott, de lehetővé tette a gyár teljes átépítését, modernizálását. Úgyhogy az 1884 júliusában visszajegyzett szeszgyár telekkönyvi leírását ipartörténeti dokumentumként is érdemes ideiktatnunk: „2 szoba, 1 konyha és 1 istállóból álló kőház, 1 osztályból [=helyiségből] álló szabad ház (csíráztató), 2 szoba 1 kamrából álló cselédház, malom 1 osztállyal, gépház a malom mellett 1 osztállyal, régi kőház villanygépezettel 1 osztály, laboratórium 1 osztály, 2 kis kazánház 1 és 2 kazánal, továbbá egy kőből épült 4 osztályból álló 2 emeletes szeszfőzde az 1-ső osztályban szeszfinomítóval, a 2-ik osztályban nyers szeszfőzdével, a 3-ik és 4-ik osztályokban erjesztő helyiségekkel és ezek felett élesztőház, a nyers főzde felett keverő és hűtő helyiség, a malom melletti gépházak felett hűtő helyiség és 2 osztályból álló törökbúza-

főző, továbbá 4 részből álló lakatos és rézműves műhely, 2 részből álló kazánház 4 kazánnal, 1 emeletes kőház 6 lakrésszel, alatta 4 osztályból álló kádárműhely és 2 szabad ház, egyik 2, a másik 4 helyiséggel, 1 udvar 1 hold 565 négyszögöl területtel”.

1888-ban a ‘Sigmond testvérek cég megveszi a már bemutatott nyugat felőli telket, s arrafele is kibővíti a szeszgyárat. Az 1890-es évek második felében a kukoricatermés több egymást követő éven át olyan gyenge volt Erdélyben, hogy a szeszgyárak egymás után jutottak csődbe. Négy kolozsvári szeszgyár csődje után a legnagyobbat, vagyis ezt árverésen a kincstár veszi meg 1900 júliusában, s augusztusban licitációt tart, amelyen (a későbbi tulajdonos, Hirsch Ödön is részt vesz) a Czell Frigyes és fia brassói cégnek adja bérbe. Ők bérlik és építik újjá a kolozsvári sörgyárat is ekkoriban.

Az állam már 1905 elején Hirsch Ödön kereskedőnek adja el a gyárat, aki azt egypár év alatt jövedelmezővé teszi, felvirágoztatja. Ezt a jó kukoricatermés is elősegíti. Az 1910-es években még két, majd 1914 körül egyetlen (a Wertheimer Miksáé az Árpád úton) szeszgyár működik a Hirschén kívül Kolozsvárt. 1921-ben halhatott meg Hirsch, örökösei felesége, született Kaufmann Róza és leánya, dr Mikelffy Albertné Hirsch Melitta. Tőlük 1927-ben az Albina Takaré- és Hitelintézet Rt. vásárolja meg a gyárat. Az 1938-as telekkönyv egy 2 szoba-konyhás kőházat, eternittel fedett kőistállót, egy másik 2 szoba-konyhás kőházat, 1 köves malmot, egy gépnek való épületet, továbbá egy földszintjén 1 szoba, konyha, raktár, emeletén 3 szoba, konyha nagyságú házat talált itt. A szeszgyárat „minden technikai felszereléssel” éppen csak jelzi. 1942-ben gróf Teleki Károly az új tulajdonos, 1947-ben az Albina visszapereli, eladja dr. Fischer Teodornak, akitől államosítják 1949-ben és a Városi Közüzemeknek juttatják. A szeszgyár még a világháború végén megszűnt. Épületeit raktárhelyiségként használták. A Városi Közüzemek ide létesítette központi autóbusz-telephelyét, majd az 1960-as évektől a trolibuszjavító műhelyt. Sokáig az I.O.T.C. (Întreprinderea Orășeană de Transport Comun = Városi Közszállítási Vállalat), 1980 óta az I.J.T.L. (Întreprinderea Județeană de Transport Local = Megyei Helyi Szállítási Vállalat) működik itt, s ez alárendelt az előző teleknél bemutatott G.I.G.C.L.-nek. Az I.J.T.L.-nek 6 alegysége van: a kolozsvári szállítási autótelep (autóbuszok, trolibuszok, taxik), szemétszállító gépkocsik, építkezési szállítások járművei, tordai és dési üzemegységek, valamint a központi műhelyek. Ezen a Lenin úti telephelyen az autóbusz- és trolibuszgarázsok, javítóműhelyek, a Malomárkon túli Csertörő utcai részen a tehertaxi állomás és garázsok találhatók. A tervek szerint ezt a hatalmas, egyáltalán nem esztétikus telephelyet elköltöztetik, helyére tömbházakat építenek. (Régi helyrajzi száma: 767/1–2–3, új száma: 4921.)

A sarokig következő két telket ma már nehéz különválasztani, rekonstruálni a telekkönyvi adatok szerint, hiszen még az I. világháború vége előtt magába olvasztotta őket a szeszgyári telep, házaik is csak az 1950-es évekig őriztek meg valamit a régi beosztás emlékéből. Ma már mindkét telek helyén garázsudvar található.

A Külső Magyar utca 51-es szám a régi térkép szerint 1869-ben az előző telekből kihasított, annak úgy a közepe tájáig benyúló csík volt, rajta egy 4 lakóhelyiséges kőházzal. Tulajdonosa Herman Mihály és neje, Simon Szlávi. Az egykori szokás szerint Herman is a tudomásul vétel jeleként aláírta az első telekkönyvi felvételt, méghozzá héber betűkkel. Az utca egyik első házas telekkel bíró zsidó lakója volt. A ház helye, közvetlenül az utcasarok mellett, a templom előtti térre nézőn igen alkalmas volt üzletnyitásra. Herman alighanem kereskedő, szatócs lehetett. 1882-ben a tulajdonos meghalhatott, minthogy a Herman, Deutsch és Gewürtz családok öröklik a telket, akik 1883 novemberében eladják azt a Sigmond testvérek cégnek. Ettől fogva már sorsa összefonódik a szeszgyári telepével. 1900-tól az államé lesz, Magyar utca 45. szám. Újabb számot nem is kap a világháború után, talán az épület is eltűnik

róla, s 1928-ban az előző telek, illetve a rákövetkező részeiként iktatják. (Régi helyrajzi száma: 768.)

A Külső Magyar utca 53. szám kőből épült sarokház volt 4 helyiséggel, telke a Malomárokig nyúló utcaszakaszk feléig terjedt. 1869-ben a Minorita Szerzet birtokolta – a környék több más épületével együtt. Minden valószínűség szerint üzletként bérbe adhatták a házat. 1905-ben Tóth Dánielné Mirkán Anna csere útján kapja a Minorita Szerzettől. (A kis utcán túli második telket adja cserébe.) Ekkoriban Magyar utca 47. szám. 1908-ban id. Tóth Dániel mészáros az egyedüli tulajdonos, tőle 1911-ben Kovács János hunyadi lakos veszi meg, a mészárszéket 1914 körül Majorosi Gyula bérel. 1917-ben a telket házzal együtt bekebelezi Hirsch Ödön szeszgyáros. De a sarokházban a mészárszék még sokáig működik. Egy Szilágyi nevű mészáros bérelte hosszasabban. Az 1938-as telekkönyv csak egy 2 helyiséges, cseréppel fedett kőházat vesz nyilvántartásba Mareşal Foch út 90. számként. E telek az 1940-es évektől Magyar utca 59–61., majd Vörös Hadsereg útja ugyancsak 59–61. szám lehetett. Visszaemlékezések szerint emeletes házában állatorvosi rendelő volt. Az 1965 körüli legújabb telekkönyvi térkép már semmilyen épületet sem jelöl a sarkon, a telek határvonalát sem tünteti fel. A Lenin út keretében sem kapott külön házszámot. (Régi helyrajzi száma: 769, új száma: 4922.)

Az itt nyíló kis sikátor a Malomárkon keresztül a Kétvízköz megközelítését tette lehetővé, a neve már 1869-ben Szent Péter utca, később Szentpéter utca néven szerepel. A két világháború közt szintén a név román változata (Strada Sf. Petru) maradt meg, sőt a háború után sem változott 1964-ig: akkor Buftea utcának keresztelték el. A Malomárkon túl kis térbe torkollik az utca, az Toldy Miklós, később csak Toldi tér, 1964 óta pedig 1907 tér. Kis park volt a közepén. Most a tér megszűnt, tömbházakkal építették be. A Szentpéter utca bal oldalán a Malomárokig egyetlen telek volt, rajta kőház (molnárlak) 3 helyiséggel (2. sz.) és lisztelő-malom (4. sz.). E helyen már az 1700-as évektől malom állott. Egykor talán Szentpéter falu, avagy egyháza. Mint „plébánia malma” vonult be a köztudatba, jövedelme századokon át a plébánost illette. 1915-ben adta el az egyház Kovács Bálint molárnak. Az 1938-as telekkönyv itt a 2–4-es szám alatt 2 szoba-konyhás pléhvel és kátránnyal fedett téglaházat talált, s 3 köves fa malmot. Időközben felépült a Malomárok túlsó oldalán egy cseréppel fedett téglamalom is. A két telket és malmot telekkönyvileg csak 1943-ban egyesítik. Kovács halála után 3 leánya és fia, Kovács Gyula örököl. Ez továbbviszi apja mesterségét 1957-ben bekövetkezett haláláig. Utána államosítják a malmot. A Malomárok innenső oldalán ma már nyoma sincs a famalomnak, a telken többemeletes munkásszállás épült az 1960-as években. A túloldali téglamalomépület még áll, de már csak a múlt omladozó emléke. (Régi helyrajzi száma: 770, 771 – malom, új száma: 4923. Malomárkon túli rész: 4680/3.)

A Kereszt utcától a Dohány utcáig (A Schmidt-háztól a baptisták telkéig)

Visszatérve a szemben levő oldal Kereszt utcai sarokházáig, a **84-es szám** (Külső Magyar utca 22., Magyar utca 22., Mareşal Foch 73., Magyar utca 28., Vörös Hadsereg útja 28. sz.) lesz az első épület. 1869-ben 3 lakóhelyiséges kőház volt itt. Tulajdonosa Konetsni Ignác takács, akitől talán épp ez évben veszi meg Schmidt Vendelin takács. A telekkönyv szerint 1869-ben már Schmidt a tulajdonos, az ugyanazon évi keltezéssel kinyomtatott címjegyzék szerint még Konetsni. Mindketten már 1845-ben a nagy múltú takácscéh tagjaiként szerepelnek, s ebben az utcában laktak. Akkoriban 9 takács működött a városban (Kolozsvári Naptár 1845). Az 1854-es naptár szerint itt Garai Mihály kádár lakott. Konetsnit a túloldalon, a Külső Magyar utca 25. szám alatt jelzik (ma 55. sz.). Lehet, hogy csak műhelye volt ott.

Schmidt Vendelin és neje, Izsép Mária háza fiukra, Schmidt Jánosra szállt 1901-ben, aki 1910-ben a város két takácsa közül az egyik, itt tartja műhelyét is. Alighanem az utolsó előtti kolozsvári takácsként hal meg 1913 táján, az 1914-es címjegyzék már csak egyetlen takácsot tart nyilván a Csertőre utcában. Az örökös Balogh Béláné Schmidt Ágnes, aki 1934-ben megözvegyül, itt lakik, s az 1948-as államosításig bírja e telkes házat. Azon ritka eset áll fenn e háznál, hogy a telekkönyv felállításától az államosításig egyetlen családon belül öröklődik. Baloghné a műhelyt különböző mesterembereknek adta bérbe, így az 1920-as években Csűrös József kocsigyártó és Bodnár Gáspár koci- és automobilfényező műhelye volt itt.

1957-ben telekmegosztás történt: a kertrészt leválasztották házhelynek, s a kis utcát (akkor Thallmann utca) szélesbítették, a ház melletti kertet levágva. A Magyar utca fele 3 ablakos régi háznak a telek keleti széle mellett hátranyúló szárnyában lehettek a műhelyek. A kertbe az 1950-es évek végén kétemeletes cserépfedeles társasház épült 6 kényelmes lakással (ma Pitești utca 20. sz.). (Régi helyrajzi száma: 1127, 1128 – kert, új száma: 4811.)

A **86-os szám** (1890-ig szám nélkül; Külső Magyar utca 24., Magyar utca 24., Mareșal Foch 75., Magyar utca 30., Vörös Hadsereg útja 30. sz.) jellegtelen kis ház, a kapu egyik oldalán 3, a másikon 2 ablak. A telekkönyv felállításakor még csak kert volt itt, az átelleni sarokház tulajdonosa, az „1868-ik évben elhalt br. Radák Istvánné szül. gr. Rhédei Klára” hagyatéka-ként iktatták. 1880-ban átírják leányára, Antos Jánosné br. Radák Kata nevére, aki még azon évben eladja Regyán Gábornak és nejének, Boros Annának. Ők az első román háztulajdonosok közé tartoznak az utcában, eredeti írás szerint nevük Redean lehetett. 1882-ben az apa részét három leánya öröklő, 1889-ben csak özvegy Regyánné és leánya, Patilan Silvianné Regyán Jozefa a tulajdonos. Ők építtetik a ma is álló 6 szoba, 2 konyhás, pincés, udvar fele U alakú kőházat, melyet 1890-ben telekkönyveznek. Az 1938-as telekkönyv sem utal változásra, bővítésre. 1915-ben Redean Jozefa már Caciula Miklósné, egyedüli tulajdonos. 1938-ban fia, Caciula Constantin az örökös, aki 1940 tavaszán Boitor Ioan almérnöknek adja el. 1940 decemberében Bartha Miklós és neje, Száva Mária a tulajdonos csere címen, 1946-ban újra Boitor kapja vissza. 1971-ben átírják a ház felét Boitor Marcela Maria nevére (mert egy lakrésznek túl nagy volt a ház). Boitor tervezte az utcának ezen az oldalán félig felépített baptista templomot, melyet utóbb lebontottak. (Régi helyrajzi száma: 1126, új száma: 4810.)

A **88-as számú** (Külső Magyar utca 24., Magyar utca 26., Mareșal Foch 77., Magyar utca 32., Vörös Hadsereg útja 32. sz.) telken 1869-ben egy 5 helyiséges kőház állott, s ez viselte a Külső Magyar utca 24. számot, az előző teleknek – nem lévén ház rajta – nem adtak számot. Innentől viszont az 1899-es újraszámozás nem egyezik a megelőzővel. A ház tulajdonosa Bucsy Sámuel városi tisztviselő (árva-ügyvezető) és felesége, Nagy Ágnes volt. Az asszony már 1873-ban itt hal meg 43 éves korában. 1877-ben Bucsy Ödön és Sámuel kiskorúak öröklők az egész házat, s két évvel később Burchardt Ágoston és neje, Kováts Klára, 1889-ben Dénes Ferenc és felesége, Besztercei Teréz az új tulajdonos. 1892-ben Abrudbányai Béla veszi meg a házas telket, s hét kiskorú gyermekére (Melanie, Irma, Irén, Sándor, Ervin, Géza, Ede) íratja, akik közül utóbb többen is az ügyvédi pályát választják. Abrudbányai építteti a ma is álló, jellegzetesen századfordulós polgárházat. Sárga, kétszer égetett téglaborítását 6 szépen kidolgozott fogazott szemöldökű és kötényes ablak tagolja. Vízszintesen párkányok és fogazott főpárkány határolják a falfelületet. Az épület keleti végében különálló széles kovácsoltvas kapun át lehet bejutni az udvarra. Az épülethez oszlopos veranda csatlakozik az udvar fele. A 7 szobát, 2 előszobát, fürdőszobát, konyhát magába foglaló házat 1892 októberében telekkönyvezték, s a család közel két évtizedig használta. 1911-ben iktatták az új tulajdonosokat Gyalui Rozenberger Ignác és neje, Krausz Berta személyében.

Gyalui Rozenbergerék a századfordulón meggazdagodó, nemességet kapó zsidó nagypolgárok voltak. Gyaluban szeszgyáruk, kastélyuk és földbirtokuk lévén, e ház csak téli rezidenciául szolgált. Hátlal istállójuk, kocsiszínjük volt. 1927-ben a Rozenberger Ignác részét Markovits Miksáné Rozenberger Hermina, Lázár Simonné Rozenberger Ilona, Farkas Imréné Rozenberger Vilma, Rozenberger Sándor és Pál öröklük. Közülük Lázárné Mária román királyné udvarhölgye lett, neves okkultista, aki Indiát is megjárta. Sándor pedig az apai birtok vezetője, mezőgazdasági szakember, részvénytársasági igazgató, akinek számos cikke jelent meg Gyalui Sándor aláírással. 1943-ban öröklük meg az anyai részt, s ekkor változtatják nevüket Gyaluira. Rendre Gyalui Sándor, majd Éva leánya kezére jut a ház egyik része. Férje László Endre bankigazgató fia, László Béla János autóversenyző, a Chrysler, majd a Citroen gyár kolozsvári képviselője, a montecarlói verseny egykori győztese, utóbb a szamosfalvi üvegyár műszaki vezetője. A ház másik fele Bisztrai Farkas István kezére jut, aki 1972-ben Capellaro Peris Arthurnak és feleségének adja el. A Capellaro Peris család – mint neve mutatja – olasz eredetű, az 1890-es években került Erdélybe, az itteni erdőkitermelés vezetését vállalta. Kissebes környékén a görög katolikus püspökség és a Bánffy család erdeiből olasz vendégmunkások segítségével vadúsztatással juttatták le a fát a fűrésztelepekre. A világháború kitörése előtt, talán 1914-ben költöztek Kolozsvárra, ahol idősebb Capellaro Peris Arthur fűrészüzem-vezetőként dolgozott, szép föld alatti kriptát építtetett magának a Házsongárdi temetőben 1939–1940-ben. A háznak már az 1938-as telekkönyv szerint 2 konyhája, 5 szobája volt, tehát két lakásként használták, telekkönyvileg csak 1977-ben osztották szét két 3–3 szobás lakásra. A házban bérlőként lakott 1904 körül Auer Ferenc hírlapíró, az 1940-es évek első felében pedig Vásárhelyi László polgármester. (Régi helyrajzi száma: 1124, 1125 – kert, új száma: 4809.)

A 90-es számú (Külső Magyar utca 26., Magyar utca 28., Mareşal Foch 79., Magyar utca 34., Vörös Hadsereg útja 34. sz.) telken 1869-ben egy 4 helyiséges kőház állott, özvegy Szöllősi Ferencné Ajtai Nagy Terézia tulajdona. 1893-ban leánya, Barkó Károlyné Szöllősy (sic!) Borbára öröklő, aki 1898-ban eladja Hochbaum Lászlónak, ettől pedig 1900-ban Jékey Dániel táblabíró felesége, Kirchner Margit vásárolja meg. 1909-től Pótsa Pál a birtokos egészen 1928-ig, amikor Clemente Petrovan és felesége, Livia Ostatea kezére kerül, s azóta is a leszármazottaké. Petrovan építhette át az 1930-as évek felé emeletessé az utcai részt, a keleti szélén hátranyúló szárny ma is földszintes. Bár az új telekkönyv hiányzik, jól kivehető, hogy a ház frontjából az 1950-es években egy félszobányit lefaragtak, mert ez és a következő ház is kiugrott a házsorból. Most meglehetősen egyszerű az épület homlokzata, emeletén és földszintjén is egy-egy háromszatú ablaka van. (Régi helyrajzi száma: 1122, 1123 – kert, új száma: 4808.)

A 92-es számú (Külső Magyar utca 28/A–B, Magyar utca 30., Mareşal Foch 81., Magyar utca 36., Vörös Hadsereg útja 36. sz.) telken 1869-ben már két ház állott: egy 5 helyiséges és egy 2 helyiséges épület. Ferentzi Mózes három kiskorú gyermeke: Mária, Rozália és Elek volt a tulajdonos. Tőlük Rozner Márton és neje, Ungvári Róza vette meg 1872-ben, majd 1879-től Benedek Áron tanítóképezdei tanár és neje, Popini Emilia nevére írják a házat. Benedek a kolozsvári Unitárius Kollégium neveltje volt, aki lelkészi vizsgát is tett, majd az egyetem természettudományi karán szerzett diplomát. Közel két évtizedig dolgozott a kolozsvári tanítóképzőben, cikkeket is közölt pedagógiai lapokban (Család és Iskola), 1890-ben elmebaj okozta halálát. Felesége 1901-ben építkezik a telken. Úgy tűnik, hogy a második ház helyére, bizonyly az első folytatásaként építtet egy 8 szobás, köpincés, külön álló konyhás épületet. Benedeknél 1908 nyarán Lakatos József Deák Ferenc utcai bazáros felesége, Pallós Júlia vásárolja meg. Tőle 1919-ben Weisz József cipész és neje, Mandel Anna birtokába kerül, akiket bizonyly a II. világháború végén deportáltak, mert 1951-ben a Zsidó Hitközség

Szövetségét jegyzik be birtokosként, s ők eladják még azon évben Benkőné Hroch Annának, Hroch Sándornak és Józsefnek. Tőlük 1963-ban egy lakrészt a Hellermann család vesz meg. Hellermann az egyetem német lektora, mikor kivándorol, lakrészét államosítják. A másik lakrész Benkő Kálmán öröksége. Az épület utca felőli részén alighanem üzlethelyiség lehetett a század elején: 1910-ben Grósz Ignác, 1914-ben Enderle Vendel borbélyműhelyét jelzik e címen. Az 1950-es években ennek a háznak a frontját is bennebb hozták. Most két kis ablaka van az utcára. A telek közepe táján keresztbe építve is egy ház található. (Régi helyrajzi száma: 1120/1–2, 1121 – kert, új száma: 4807.)

A **94–96-os szám** alatti három telken ma a Mihai Eminescu Általános Iskola hosszú egyemeletes épülete áll, emeleti részén 22 ablakkal. Három telek alakulását kell számba vennünk, míg eljutunk az iskola történetéhez, terjeszkedéséhez.

A Külső Magyar utca 30/A–B–C (Magyar utca 32., Mareşal Foch 83., Magyar utca 38., Vörös Hadsereg útja 38. sz.) alatt 1869-ben egy 2, egy 6 és egy 5 helyiséges kőház állott. Molnár Ferenc és neje, Madarasi Klára volt a tulajdonos. 1888-ban már a második feleség, özv. Molnár Ferencné Körtvélyesi Teréz öröklő, akitől 1893-ban Bauma Alajosné Bojáki Júliára, Bojáki Sándorra és Novák Gusztávra száll a ház. Ők 1910-ben a kert fele építtetnek egy 3 szoba-konyha-2 kamarás házat. 1911-ben írják át az egész telket Szilágyi Ferenc MÁV-hivatalnok feleségének, Bauma Gabriellának a nevére, aki részben öröklő, részben megváltja azt. 1916-ban két kiskorút (Lakatos Józsefet és Miklóst) jegyeznek be tulajdonosként, 1921-ben Rudi István, 1925-ben Josan Nicolae és felesége, Illyés Magdolna birtokába megy át a ház. Az utóbbiak 1926 júliusáig készülnek el az új épülettel, mely állott egy üzlethelyiségből, egy 5 szobás és egy 4 szobás összkomfortos lakásból, egy 2 szoba-összkomfortos szuterénbeli lakásból, továbbá egy téglagarázból. Feltehetően Josanék túlköltek, mert 1928-ban árverésre kerül a ház, s az Albina Takaré- és Hitelszövetkezet veszi meg. 1923-ban a telken jelzik Lazarovics Hermann asztalosműhelyét. (Régi helyrajzi száma: 1118/1–2–3, 1119 – kert, új száma: 4806.)

A Külső Magyar utca 32/A–B–C (Magyar utca 34., Mareşal Foch 83., Magyar utca 38., Vörös Hadsereg útja 38. sz.) sokáig az evangélikus lutheránus egyház majorja volt. Ez lehetett az a telek, ahol Liedemann Márton engedélyével a kolozsvári zsidók első vesszőből font falú imaházukat építtették 1818-ban. Akkor körülbelül 40 zsidó család élt Kolozsvárt. A telekkönyv felállításakor, 1869-ben már egy 3 lakóhelyiséges kőház és két 2–2 helyiséges faház állott a telken. 1874-ben jut az ingatlan id. Hintz György evangélikus lelkész tulajdonába. Hintz Segesvárról került Bécsbe, ahol elvégezte a teológiát, s 1833-tól segéd-, majd 1837-től 1876-ban bekövetkezett haláláig rendes lelkész Kolozsvárt. Jelentős közéleti személyiség, több tudós társaság tagja. Halála után nyolc gyermeke örököl, akik közül csak Hintz György, a gyógyszerész, egyetemi magántanár volt férfi. Hintzék 1878-ban eladják a telket a szomszédos tulajdonosnak: Hajdu Bálintnak és feleségének, Varjasi Annának. Ők 1880-ban megosztják a telket, egy kisebb részét a magukéhoz csatolják, a többit eladják Hétzey Lajosnak és nejének, Balogh Ilkának. 1886-ban a tűzvész elpusztította hátsó faház helyére egy újabb 3 szoba-konyhás kőházat építtetnek. A telek a házakkal együtt 1907-től a Budapesten lakó Hétzei Erzsébet tulajdona lesz, s tőle 1912-ben láposi Hegedüs Árpád vármegyei aljegyző veszi meg, s 1921-ig birtokolja. Akkor az Izraelita Nőegyletnek adja el, és így másodszor is fontos szerepet kap e telek a kolozsvári zsidók életében. A Neuberger Zsigmondné vezette nőegyletnek a székháza és napközis gyermekotthona működött itt. 1936-ban vette meg tőlük az állam iskolabővítés céljából. Itt lakott 1884–1885 táján Hóman Ottó klasszika-filológus egyetemi tanár, akiről már előző lakhelyénél (ma 24. sz.) szóltunk. (Régi helyrajzi száma: 1116/1–3, 1117 – kert, új száma: 4805.)

A harmadik telek, a Külső Magyar utca 34-es szám (Magyar utca 36., Mareşal Foch 87., Magyar utca 40., Vörös Hadsereg útja 40. sz.) Hajdu Bálint és neje, Varjasi Anna tulajdona volt 1869-ben. Egyetlen háromhelyiséges kőház állott rajta a telekkönyv felvételekor. Bizonyára épp az az épület, amelyet – a szomszédos vesszőfonatú zsinagóga feladása után – a zsidók imaház céljára béreltek. Akkori tulajdonosa, Varjasi csizmadia, alighanem Hajduné édesapja lehetett. 1851-ben már felépülvén az új zsinagóga, lemondtak e ház bérletéről.

Varjasiék a szomszéd telekből 1880-ban idecsatolt sávra egy 1882-ben iktatott 6 szobás, 3 konyhás házat építettek. Az 1895 szeptemberi tűzvészkor a telken álló mindkét ház megsérült. A károsultak közül név szerint is említik az itt bérlő Besse Géza és Jelinek Lipót dohánygyári hivatalnokokat.¹¹⁰

1897-ben Tordai Sámuel csizmadia és felesége, Hajdu Liza öröklik a házat, ők már a harmadik generációt jelentették a szakmában. 1907-től özvegy Tordainé az egyedüli tulajdonos, s 1918 márciusában Heller B. Sámuelné Nasch Zseni marosludasi lakosnak adja el ingatlanát. Ez még azon évben Farkas Adolf és Janovitz Mózes kolozsi illetőségűnek adja tovább. 1931-ben Tóth József és neje, Czink Anna korábbi bérlők veszik meg. 1938-ban e telek is a román állam birtokába jut, s az iskolához csatolják. Akkoriban az egyik háznak szuterénje, 5 szobája, 3 konyhája, a másiknak 2 szoba-konyhája volt. 1914-ben itt lakott Klum Adolf, a 62. gyalogezred karmestere. (Régi helyrajzi száma: 1114, 1115 – kert, és 1116/3, 1117/2 – kert, új száma 4804.)

A három telket fokozatosan olvasztotta magába a kolozsvári román leánylíceum, a „Principesa Ileana” (Ileana hercegnő). Ez múltját az 1896-ban alapított Farkas utcai polgári leányiskolára vezette vissza. A Pallós Albert igazgatta intézet tanári karát a háború után a Református Leánygimnázium vette át, az épületet – a Farkas utca és a Minorita utca szegletén – viszont a román tannyelvű állami polgári leányiskola kapta meg. 1923-ig működött itt évi 125 diáklánnyal nagyjából a régi keretek közt. Ekkor a polgári fiúiskolát líceummá alakították (Gheorghe Barițiu-ról elnevezve), s a polgári osztályokat ebbe az épületbe zsúfolták. 1926-ban a Farkas utcai épületben az akkori tanügyminiszterről elnevezett C. Anghelescu Líceum nyílt meg, s így a leányiskola épület nélkül maradt. Átmenetileg a Regina Maria (volt „De Gerando”) leánylíceum sétatéri épületébe jártak délután, míg 1928-ban az Albina bank a Victoriei (Mareşal Foch) út 83. szám alatti épületét kedvező feltételek mellett átengedte az iskola részére. Itt fejlesztették teljes líceummá az iskolát évi 300 diákkal dolgozva, 1930-tól már párhuzamos osztályokat is indítottak. 1930 nyarán Ioan F. Negruțiu mérnöknek, iskolabizottsági elnöknek a vezetésével emeletet húznak épületükre, ötről hétre emelve a tantermek számát. Ugyancsak akkor építik a tornatermet. 1932-ben az udvari szárnyra is emeletet húznak. 1935-re a tanulók száma eléri az 550-et, úgyhogy újabb terjeszkedés válik szükségessé. Megveszik a szomszédos 85-ös számú házas telket, s a Ștefan Keppel és Leo Bohățiel vezette cég 1936 őszére arra bővíti az épületet. 1936 októberében az új épület felavatásán maga Anghelescu miniszter is megjelenik. Az igazgatónő abban látja az iskola fő érdemeit, hogy a diákok egyharmadát kitevő nemzetiségi tanulókat sikerült bevonni a román kultúra körébe.¹¹¹ 1938-ban kerül sor a harmadik telek, a Mareşal Foch 87. szám megvételére. Az itteni kiugró ház helyére csak 1940 után kezdenek építkezni. Az egész épületet akkoriban a Római Katolikus Egyház bérlé az államtól, s hittudományi főiskolát rendez be itten. A 87-es számú telekre terméskő borítású, magas ablakos emeletes épületet húznak fel, úgy, hogy

¹¹⁰ Ellenzék 1895. szept. 9.

¹¹¹ Anuarul Liceului de Fete „Principesa Ileana” din Cluj. Publicat de Florica Zugravu, directoarea liceului, 1926–1937.

ebben alakítsák ki a kápolnát is. Máig megőrizte ez a szárny a templomhomlokzat jellegét. A teológia tanárai is itt laktak, mint Szentiványi Róbert, Péter Antal, Veress Ernő. A tanügyi reform után román tannyelvű középiskola, majd Mihai Eminescuról elnevezett líceum működik itt, egy ideig francia tagozatos osztályokkal. 1977 óta általános iskola, az 1980-as évek közepén 30 osztályban mintegy ezer tanulót oktat 40 tanár. A többszöri toldozgatások eredményeként 24 tantermes az épület.

A 98-as számú (Külső Magyar utca 36., Magyar utca 38., Mareşal Foch 89., Magyar utca 42., Vörös Hadsereg útja 42. sz.) telken 1869-ben egy 3 helyiséges kőház állott, Vass Zsigmond törvényszéki bíró és neje, Séra Amália tulajdona. Itt hal meg 1894 júliusában fia, makfalvi Vass György orvos. Másik két gyermeke, Jolán és Zsigmond törvényszéki bíró öröklő 1896-ban az ingatlant, s rögtön építkezniük is kell, mert 1895. szeptember 7-én szombaton este a ház istállójában ütött ki az a tűzvész, mely nemcsak a házat, hanem a két nyugati és a három keleti szomszédot is kiégette. A Stampa-féle ház tűzfala akadályozta meg a további pusztítást. Az 1896-ban telekkönyvezett, ma is álló 5 szoba-konyhás, 4 rekeszes pincés és mosókonyhás háznak az utcáról a kaputól keletre 2, nyugatra 3 ablaka van, jellegzetes kétszer égetett téglaborítása módos polgári tulajdonosokra utal.

1907-ben Vass Zsigmond az egyedüli tulajdonos, ő eladja 1909-ben Csányi Gusztáv birtokrendező mérnöknek. Csányi neve abban az időben közismert volt Kolozsváron. Évtizedeken át a telekrendezéseket végezte, elkészítette és nyomtatásban is megjelentette (1913) Kolozsvár földkönyvét. Egy új telekkönyvi számozást alakított ki s tett közzé ebben, de bevezetésére nem került sor. 1938-ig váratott magára az új számozás. Csányi bérlője volt Deák (Deac) Áron akkor már nyugalmazott tanár. Budapesti egyetemi és teológiai tanulmányai után Balázsfalván lett érseki titkár, majd 1889–1911 között az ottani gimnáziumban tanított, román-, földrajz- és történelem-tankönyveket írt. 1921-ben az ingatlant dr. Csányi Józsefné Csányi Matild öröklő, akitől 1925-ben a Kolozsvári Ipari és Kereskedelmi Bank vásárolja meg. Ez Olariu Dimitriének és feleségének adja el 1928-ban, 1933 őszén Olariu Lucreția öröklő. 1941-ben Ferenczi József ügyvéd és neje, Perția Firoana vásárolja meg, tőlük államosítják. (Régi helyrajzi száma: 1112, 1113 – kert, új száma: 4803.)

A 100-as szám (Külső Magyar utca 38–40., Magyar utca 40., Mareşal Foch 91., Magyar utca 44., Vörös Hadsereg útja 44. sz.) alatti telken álló két házat, ha amúgy is egy tulajdonosé voltak és meglehetősen keskeny földcsíkon feküdtek, miért számozták két külön számmal (s nem csak A–B-vel) 1869-ben, ma már nehéz megmondani. Volt tehát két 3–3 helyiséges ház az utca felől, a kettő között bizonyára kapuval. A tulajdonos Kömőcsi József és neje, Albert Anna. Tőlük 1885-ben öröklők gyermekeik: József, György és Mária. 1895-ben a tűzvész részben elpusztította az épületeket. 1898-ban 25 négyszögölnyit kisajátítottak az utca felőli telekrészből. 1901-ben jegyzik be új tulajdonosként S. Pataki Sándorné Szeth Terézt, aki rögtön építkezik is, s 1902-ben visszajegyzik az új épületeket: az egyik oldalt egy 5 szoba-előszoba-konyhás, valamint egy 6 szoba-előszoba-konyhás épületet, melyekhez kőistálló és kocsiszín is járult. A növekvő igényeket jelzi, hogy már fürdőszobát is építettek. Ekkor kaphatta a ház mai kaputól jobbra és balra is 4–4 ablakos homlokzatát. Máskülönbén elég jellegtelen, szegényes épület. 1918 decemberében új tulajdonosként id. Endes Lajost és nejét, Gáll Rozáliát, valamint Török Kálmánt és nejét, Endes Gabriellát jegyzik be. Tőlük 1922 júniusában a Zelinka és fiai cég veszi meg, de már néhány hónap múlva továbbadják Ghibu Dumitrunak és feleségének, Roşca Anának. Ezekről 1926-ban I.D. Muşat román regényíró és szerkesztő vásárolja meg (eredeti nevén Ion Dimoftache), s gyermekei nevére íratja. Dimoftache Livia és Emilia kiskorúak. 1937-ben 4, majd 1963-ban 8 részre osztják a telket. Ez részben azzal magyarázható, hogy a 30-as évek végén tervbe vették a telek végénél egy utca nyitását, úgy, mint ez a Kereszt utcán felül is történt. A Honvéd utca felől meg is

építették a bekötő utat, de az utca csak néhány teleknyi hosszúságú lett (ma Năvodari utca). Ezért ennek a teleknek a végét is felparcellázták, s házhelyként eladták. 1938-ban az új telekkönyv az utcai házat 17 szoba-8 konyhásnak tünteti fel. 1944-ben a házat Dávid Jenő és Friedel Béla, valamint Friedel Józsefné Sipos Ilona veszi meg. Egyik szárnyát államosítják, a másikat magántulajdonban hagyják. Összesen 10 lakrész van benne.

A bérlők és résztulajdonosok közül az 1854-ben itt jelzett Kolozsvári Ferenc ezüstműves az első. 1899-ben Farkas János zenetanár lakik itt. 1910-ben az Erdélyi Mértékkészítő Műhely (és mérlegjavító) található e házban. 1914 táján Silberstein Sámuel férfisزابó és Somkerekí Gusztáv nyugalmazott erdőtanácsos lakhelye, 1937-ben Gavril Boca üvegraktára van e cím alatt. Az 1950-es években a Vörösegély orvosának, Borsai Imrének a felesége, Borsai Ilona zenetanárnő lakott itt. (Régi helyrajzi száma: 1109, 1110, 1111 – kert, új száma: 4802/1–4.)

A **102-es szám** (Külső Magyar utca 42/A–B, Magyar utca 42., Mareşal Foch 93., Magyar utca 46., Vörös Hadsereg útja 46. sz.) már ugyancsak a külvárosban feküdt 1869 táján. A telken álló két kis ház 4, illetve 1 helyiséges volt, Herman Emánuel és neje, Izsák Jozefa tulajdona. Valószínű, üzletük is nyílt az utca fele. 1878-ban árverésen Rosenfeld József tulajdonába jut az ingatlan. Tőle 1878-ban Suchán Vencel veszi meg, akitől 1884-ben Suchánné Novák Mari öröklí. 1893-tól Bendekovics Ottilia divatárusnő a tulajdonos. Az 1895 őszi tűzvész e házat is elpusztítja: 1896 szeptemberére készül el az elegáns ház: magas-földszintes, 6 ablakos, kétszer égetett téglá homlokzatú, faragott kőpárkányú. 12 szoba, fürdőszoba, 2 konyha, kamara van benne, 2 lépcsőház s a szuterénben 2 konyha. 1899-ben Teleki Mihály gróf földbirtokos veszi meg árverésen, s 1917-ig téli szálláshelyként használja. Akkor Salamon Józsefné Izsák Berta aranykúti lakosnak adja el, ettől meg 1925-ben Mártonffy János szűcs kezére jut. 1931-ben Crăciunaşné Pocol Rozica nevére írják. Ezután a Crăciunaş családon belül öröklődik. Crăciunaş Augustin ügyvédől 1939-ben megveszi Nagy Ferenc ügyvéd, de 1944-ben Crăciunaşék visszaperelik. Jelenleg is Crăciunaş lánya, Viorica és férje, Marincaş Eugen, a Rákkutató Intézetnek az utca túloldalán levő hematológiai osztályát vezető főorvos lakik itt. Az 1938-as telekkönyv jelzi azokat az újabb épületeket, melyeket az udvarba építettek: egy 4 szoba-2 konyhás pléhvel fedett téglaház, egy földszinten és emeleten is 4 szoba-konyhás cseréppel fedett emeletes ház és egy 2 szoba-2 konyhás cseréppel fedett téglaház. Mindezek ma is állnak. 1944-ben a telek végéről utcanyításra választottak le egy részt. A házban lakást bérelt 1914-ben Molnár Gizella varrónő, 1923-ban itt volt a Libál et Co. fémöntőde és gépjavító műhely, továbbá az „Archimedes” mérleg- és súlygyár. (Régi helyrajzi száma: 1107/1–2, 1108 – kert, új száma: 4801.)

A **104-es számú** (Külső Magyar utca 44., Magyar utca 44., Mareşal Foch 95., Magyar utca 48., Vörös Hadsereg útja 48. sz.) kis ablakos, 11 helyiséges klasszicista polgárház 1869-ben a Vesztemián (Vestemean) György volt, aki neve után ítélve örmény kereskedő lehetett. 1875-ben felesége, Gollyán Anna öröklí; 1884-ben Farkas Károly veszi meg árverésen, s rögtön el is adja Rostetter Jánosnak és nejének. 1886-ban a feleség, Frávi Erzsébet és a három kiskorú gyermek öröklí. 1888-ban újra árverés alá kerül a ház, ezúttal Stampa Keresztély veszi meg, 1899-ben fiára, Stampa László kiskorúra száll, s az ismét bekövetkező árverésen Somodi István ügyvédé lesz. Ő az egész ingatlant 1904 márciusában eladja „Kolozsvár város közönség”-nek. Az amúgy is szomszédos laktanyára való tekintettel itt rendezik be a rendőrlaktanyát. Az első világháború után sem változott az épület rendeltetése, az 1938-as telekkönyv szerint a „Cazarma Jandarmilor” található itt, mely 8 épületből áll: a fronton levő régi tíz szoba-konyhásan kívül többnyire tantermekből, színekből, raktárakból, műhelyekből. Az 1940-es évek végén a rendőrségtől a városi közüzemek veszi át, s ma is itt van a G.I.G.C.L. épülettervező és karbantartó részlege, központi irodákkal, műhelyekkel. (Régi helyrajzi száma: 1105., 1106 – kert, új száma: 4800.)

A **106-os szám** hatalmas telke 1869-ben még két kertes-házassal telekből állott, mindegyiknek más-más tulajdonosa volt. A nyugati, vagyis belvárosi felőli telek történetét a múlt század elejéig visszamenőleg ismerjük. Az 1820-as, 1830-as években itt említik a város „fejedelmi kert” néven ismert sétaterét. A központi sétány két oldalán a hét vezér szobrai állottak. Ide jártak a polgárok főleg vasárnaponként felüldülni. Az 1840-es évek végén vagy az 1850-es évek elején az elhanyagolt kertet megvásárolta ’Sigmond Elek, a túloldalon megnyíló szeszgyár tulajdonosa és sütödét rendezett be ide. Valószínűleg ő építtette a házakat is. Az egyikben 11 helyiség volt a telekkönyv felállításakor, 1869-ben. A sütőde épülete lehetett a másik 3 helyiségű ház. Akkori számuk 46/A–B, a hozzájuk csatlakozó kert 2 hold 147 négyszögöl területű volt. ’Sigmond Elektől és feleségétől 1877-ben két fiuk, Dezső és Ákos öröklie a telket és sütödét, s ők 1878-ban el is adják az ingatlant a város közönségének. Érdekességeként említjük meg, hogy a fejedelmi kert szobrai – vagy amikor ’Sigmond a telket megvette, de valószínűbb, hogy csak 1880 körül, mikor a város építkezni kezdett ott – elszállították, s a temetőben őrizték átmenetileg, míg megfelelő helyet találtak nekik. 1885-ben Haller Károly polgármester a még épőbb négyet (talán Árpád, Lehel, Őrs, Verbules) restauráltatta, s a nagy sétater elejére, a mai egyetemi kémiai kar épülete tájára állíttatta fel. Az 1893–1894-es Memorandum-per idején megcsonkították őket. A Felsőbb Leányiskola építésekor útnak állottak, s a katonai uszoda mögé kerültek, míg Haller Károly nem járt közben a fellegvári Erzsébet sétányra való kihelyezésükért. Rossz állapotukra jellemző, hogy sokan ellenezték újbóli felállításukat, sőt éjszaka meg is rongálták egyiket-másikat. Végre Tessitori Eronimo szobrászművész elvállalja a renoválást, az Árpádot 1902-ben ingyen restaurálja.¹¹² Augusztus közepére mind a négy megújított szobor a sétányra kerül, s ott áll az 1920-as évekig.

A másik telek, a keleti szomszéd, egykor Külső Magyar utca 48. szám volt, s 7 helyiségű kőház állott rajta. Ennek lehetett az 1810-es évekből való empire stílusú műemlékjellegű urnás kapuzata. A kaputól jobbra és balra is empire stílusú épület állott. A bal oldalt 1953 körül lebontották, s helyére a mai kéttáblakos lépcsőzetes oromzatú kaszárnyát húzták. A jobb oldali 8 ablakos ház ma is áll. Ezt a Debreczeni László-féle információt¹¹³ csak az kérdőjelezi meg, hogy miért nem jelöl a telekkönyv két házat a telken. Avagy a kaputól nyugatra eső, ma is álló épület a szomszédos telekhez tartozott volna? E telek tulajdonosa 1869-ben Christoph Adolf, 1872-től Planner Vince katonatiszt és neje, Hintz Lujza, Hintz György gyógyszerész testvére. 1877-ben veszi meg a város. Ez a kisebb, közel 1000 négyszögöles telek beolvadt a szomszédosba, s a kettő együtt a katonai laktanyák új telephelyét képezte. 1890 körül került sor nagyobb építkezésekre. Maetz Frigyes 1890. november 1-re felépíti s át is adja a város első háromemeletes laktanyáját, mely benn lévén a kertben, merőlegesen az utcára, kívülről nem is látszik.¹¹⁴ Egy egész zászlóaljnyi katona és 100 tartalékos fért el benne. Ugyancsak Maetz építi át és bővíti a Sigmond- és Planner-féle épületeket. Ekkoriban készülhet el az utca felőli, ma is álló magasföldszintes 21 ablakos laktanya. Az 1900-as években a kettős telek a Magyar utca 46. szám, s a közös hadseregbeli 51. Gyalogezrednek nyújt szállást. A világháború után a 3. Vadászrezd laktanyájaként emlegetik, itt a sorozóközpont is. Bizonyára az utca felőli épületek egyikében volt Bölöni Antal italmérése (1910), majd szatócsüzlete (1914) s Caba Tiberiu dohányárudája (1923).

Az 1938-as telekkönyv szerint az akkor Mareşal Foch út 97-es szám alatti Avram Iancu kaszárnya 12 épületből állott. Többségük pléhvel, eternittal vagy cseréppel fedett földszintes

¹¹² Magyar Polgár 1885. júl. 22.; Ellenzék 1901. szept. 11., 1902. márc. 3, 4, 15., júl. 31., aug. 13.

¹¹³ Debreczeni László: *i.m.* I.h. 236.

¹¹⁴ Ellenzék 1890. aug. 27.

épület 2–3 helyiséggel, kaszárnya, illetve raktár. Az egyik földszintes ház 8, a másik 11 helyiséges, a háromemeletes laktanya földszintjén 9, első emeletén 11, második emeletén 6, a harmadikon 10 szobát jeleznek. A későbbiekben Magyar utca – Vörös Hadsereg útja 50. a házszám, jelenleg is kaszárnya működik itt. (Régi helyrajzi száma: 1103/1–2, 1104 – kert, illetve 1101, 1102 – kert, új száma: 4799. 523-as számú műemlék.)

A **108–110-es számú** (Külső Magyar utca 50., Magyar utca 48., Mareşal Foch 99., 99/A, Magyar utca 52., Vörös Hadsereg útja 52. sz.) központi széles kaput közrefogó épület bal oldalán ma zöldségesbolt, jobbán viszont 3 ablak látható. 1926-ig egyetlen telek volt. Az 1869-es telekkönyv szerint 11 helyiséges kőház állott itt, Váradi Antal és neje, Albert Katalin tulajdona. (Ez a Váradi Antal alighanem Váradi Ferenc építőmesternek volt a fia, aki már 1844-ben telekkel bírt ezen a tájon.) 1878-ban Mihály Lászlónak adták el az ingatlant. Az ő idejében bérelt itt lakást – az 1880-as évek első felében – Herbach Ferenc bányatanácsos, a geológia magántanára, neves ásványtani szakember. 1888 körül Fogarassy Győző szemészeti gyakornok címét jelzik itt. 1898-ban Mihályné Szay Lenke és négy gyermeke öröklő az ingatlant, majd 1910-ben eladják id. Fisch Adolf deszka- és épületfa-kereskedőnek. Az ő üzlete mellett még Fettmann Ignác szatócsboltja található itt. Fettmann 1914 körül cserél a túlsó oldalról ide átköltöző Hersch Farkas fodrásszal. Fisch 1918-ban eladja az ingatlant Léb Sámuel kereskedőnek, aki „Léb testvérek” céggént szesz- és ecetgyárat létesít itt. A 20-as években kerülhetett sor az udvar felőli épülettoldásokra, s ezekben csont- és szarutermékek gyára, valamint a „Favorit” csokoládégyár létesül. A fronton Csiki Sándor, valamint Kardos András és Károly mészárszéke működik. Léb halála után a telek kaputól számított nyugati felét Léb Jenő, Ödön és Regina (Goldsteinné) öröklő, majd 1950-ben államosítják. A keleti szárnyat Marcu Sebestyénnek (Sebastian) adják el, akitől már 1928-ban árverésen Schwartz Lajos veszi meg, még 1928-ban újra visszavásárolják Lébék. S ezt is államosítják. 1943-ban itt jelzik a Herkules könyvkötészetet.

Az 1938-as telekkönyv szerint a nyugati telekrészen egy 8 szobás, 3 konyhás 4 raktárral rendelkező ház(rész), a keleti telekrészen viszont egy 2 üzlethelyiséges, 6 szobás, 2 konyhás ház(rész) állott. Meglepő, hogy az 1926-ban még iktatott egyik telken levő 3, másik telken található 4 gyárhelyiséget, irodákat ekkor már nem veszik nyilvántartásba – vagy ekkor már nem is működött itt gyár?

A ház 1954-ben lényegesen módosult: a hosszú udvar és kert széle mentén kis egyszobás összkomfortos lakásokat építettek, s ezekbe telepítették az egykori kerekdombi árvízkarosultakat. Abban az időben 52 lakója volt a háznak. Az 1970-es évek elejétől közel tíz éven át itt működik a szegények kántinja az udvar bal oldalán levő épületben. Most ott a lakbérpénztár található. (Régi helyrajzi száma: 1099, 1100 – kert, új száma: 4798 – a Lenin út 108, 4797 – a Lenin út 110. sz.)

A **112-es számú** (Külső Magyar utca 52/A–B, Magyar utca 50., Mareşal Foch 100., Magyar utca 54., Vörös Hadsereg útja 54. sz.) telken 1869-ben Mészáros József két kis kőháza állott, az egyik 2, a másik 1 helyiséges volt. Tőle 1885-ben Bene Imre csizmadia és neje, Strauss Julianna vette meg. Benéék itt vendéglőt nyitottak, s a kertben kuglipályát létesítettek. 1907-ben a Benéné, majd 1917-ben a Bene részét is lányuk, Bloch Péterné Bene Julianna öröklő. A férj, Bloch Péter pincér volt. Tőlük 1930 szeptemberében Orosz János és felesége, Olasutean Ana vásárolja meg az ingatlant. Ők is továbbviszik a most már inkább kocsmának nevezhető üzletet. 1933-ban a város 12 hitelesített kuglipályája közül övük az egyik. Az 1938-as telekkönyv szerint 1 üzlethelyiségből, 5 szobából, 1 konyhából és mellékhelyiségekből állott a ház. Oroszétól államosították, s a kocsmát utóbb bezárták. Most a ház homlokzata két háromosztatú ablakból áll, melyek közrefognak egy bejárati kaput. A bal oldali ablak helyén

volt az üzletbejáró az 1950-es évek végéig. Az 1920-as évek elején e címen jelzik Tokay László és Sámuel mézszárosokat is. (Régi helyrajzi száma: 1097/1–2, 1098, új száma: 4796.)

A Lenin út 112-t és 114-et a telekkönyv és a helyszíni rajz alapján könnyen el lehet különíteni, de a valóságban a számozás zavaros, a 114. szám alattiak is a 112. számot tartják saját házszámuknak. Esetleg a telken álló két épület visel külön számot. A zavar a 108–110. számnál keletkezik, amit egy ház lévén (bár telekkönyvileg megosztott), a helyszínen csak egy számmal illettek, s így elcsúszott a számozás.

A telekkönyv szerint a Dohány utcán inneni utolsó ház a **114-es számú** (Külső Magyar utca 54/A–B, Magyar utca 52., Mareşal Foch 103., Magyar utca 56. sz.). 1869-ben Deutsch Izrael és neje, Herman Rozália két kőháza állott rajta: az egyik 4 helyiséges, a másik 1 helyiséges volt. 1888-ban Deutschék gyermekei öröklik a házastelket, tőlük 1894-ben Sipos Gerzson és neje, Soós Mária veszi meg. 1896-ban az öt Sipos gyermek az örökös. 1902-ben közülük Sipos József és neje, Kiss Anna megváltja az egész ingatlant, s átépíti a házakat, megtartva továbbra is a kaputól jobbra, illetve balra eső két külön épületet. Eszerint van a telken egy 4 szobás, 3 konyhás, 2 kamarás kőház és egy üzlethelyiséges, 3 szoba, 3 konyha, 2 kamara nagyságú másik kőház. A hátsó oldalfalon 6 fűskamra található.

Deutschéknak és Siposéknak is üzletük lehetett itt. Siposék 1908-ban csődbe jutottak, mert a házat árverésen a Kereskedelmi Hitelintézet Rt. veszi meg, s 1910-ben a Dohány utcával párhuzamosan húzódó kertet felparcellázza, eladja a kis utcában házhellyel rendelkező hat tulajdonosnak (Haik Anna, Dávid Vencel, Osváth-örökösök, Weiszék, Monori István, Duha Ferenc). 1911-ben a hitelintézet Goldman Bernát szatócsnak és feleségének, Friedmann Reginának adja el a megmaradt Magyar utcai házat-telket. Goldmanék a Dohány utca keleti sarokházában vezették a szatócsboltot. E házban volt 1914-ben egy cipészbolt (Weisz József) és egy fodrázműhely (Hersch Farkas). A fodrászat megmaradt az 1950-es évek végéig, az utolsó bérlője Nagy Béla volt. Az 1938-as telekkönyv két épületet regisztrál e telken: egy üzlethelyiséges, 6 szobás, 3 konyhás és egy 4 szobás, 3 konyhás házat. Ma egy 2 ablakos és egy 3 ablakos ház figyelhető meg a telken. Az utóbbi jobb szélső ablaka helyén lehetett a borbélyműhely, látszik az ajtó helye. Goldmanék után Zsigmond Sándor lett a ház utolsó tulajdonosa 1949-ben. (Régi helyrajzi száma: 1095/1–2, 1096 – kert, új száma: 4795.)

A Dohány utca – Magyar utca innenső sarka egy nagy **üres telek**, rajta néhány elárúsítóbódé s autóparkoló hely. Valamikor az 1800-as évek első felében ez a telek is olyan hosszú kerttel rendelkezett, mint az előbbiek, s az egész Külső Közép utca szimmetrikusan elhelyezkedő telkével lehetett a vége határos. A telekkönyv felállításakor az akkori Alsó Keresztutca felől már vagy négy házhelynyit leszeltek a kertből. A Külső Magyar utcai rész (56. sz.) egy 4 helyiséges kőházból állott, mögötte kisebb kert. Tulajdonosa özv. Szatsvai Ferencné Teleki Rozália, aki 1885-ben újra férjhez menvén, Ulár Pálné néven jegyeztetik be. 1869-ben Szatsvai Klotild öröklí a telket, róla meg a három Brencsán lányra száll 1899-ben. Még azon évben ifj. Szász Andrásnak és Tárkányi Ferencnek adják el, akik már a baptisták képviselői lehettek. 1903-ban ugyanis telekmegosztásra és építkezésre kerül sor: Kolcsár Péter, Langos Károly és Kilin Eszter vesz meg egy-egy házhelynyit a telekből. A most már Magyar utca 54. számú ház ekkor 4 helyiséges, és egy újonnan hozzáépített kő gyülekezeti terme van.¹¹⁵ 1912-ben telekkönyvileg is átírták az ingatlant a budapesti Baptista Hitközség nevére, s ez azóta is a tulajdonosa maradt. Az 1938-as telekkönyv (Mareşal Foch 105., utóbb Magyar utca 58. sz.) is 4 szobát, 2 konyhát és egy templomhelyiséget vesz nyilvántartásba. A második világháború

¹¹⁵ *Anabaptisták Kolozsvárt*. Ellenzék 1904. okt. 15.

után a baptisták ide építkezni kezdtek, egy nagyobb méretű templomot alakítottak ki, de nem lévén meg a szükséges jóváhagyásaik, azt a hatóságok 1960 körül lebontatták a többi épülettel együtt, s azóta üres a telek. (Régi helyrajzi száma: 1093, 1094 – kert, új száma: 4794.)

A telek végénél elhelyezkedő, 1903-ban eladott házhelyet Kilin Eszter vette meg, akkor Dohány utca 2/A volt a száma, s valószínűleg ő építtette az 1938-ban bejegyzett 3 szobakonyhás (utóbb Legiunii Ardelene 2. sz., ma Dohány utca. 37. sz.) házat, melynek vaskapuján ma is ott a K.E. monogram. A következő tulajdonost Magyar Imre és neje, Dobos Erzsébet személyében 1918 májusában jegyezték be. 1919 szeptemberétől már Gaal Endre, 1920-tól pedig Kupferstein Jakab és neje, Goldstein Róza malomtulajdonosok e ház birtokosai. 1931-ben Ritók Lajos bankigazgató egyéves átmeneti tulajdonossága után Ferencz Mendelné Mezei Hedvig vásárolja meg, 1936-ban Papp Ödönné Hesz Jozefína veszi meg, akitől 1942-ben Fekete Pálné Papp Margit és Papp Ödön örökl. 1943-ban pedig Vári Albertné Ferenczy Annáé lesz a ház. Váriék a Bolyai utca sarkán levő unitárius tanári lakások egyikében laktak 65 éven át, s ott már szoltunk róluk. Váriné unokahúgára, Ferenczy Annára, Ferenczy Sándor lányára hagyta e házat 1952-ben. Édesanyjával lakott itt. (Helyrajzi száma: 4793.)

A kis utca következő házhelyét 1903-ban Langos Károly és neje, Kovács Julianna vette meg, s ő építtette azon évben a 2 szoba-kamarás kőházat (Dohány utca 2/B, Legiunii Ardelene 4., Dohány utca 35. sz.). 1910-ben a kertjét nyugat felé megtoldták, 1938-ban már 5 szobakonyhás házként regisztrálták. Tulajdonosai: 1911 – Török Gizella, 1919 – Toncz Sándorné Mátrai Gizella, 1921 – Coman Artimon, 1928 – Hegyessy Vilmosné Hirschfeld Eliz, 1931 – Muzsi István és neje, Bitay Blanka, 1944 – Rindt József és neje, Kathonay Mária, 1976 – Rindt Gábor és József. (Helyrajzi száma: 4792.)

A harmadik házhelyet Kolcsár Péter kőművessegéd vette meg 1903-ban, s ő építette rá a 2 szobás, 2 konyhás, kamarás kőházat (Dohány utca 2/C, Legiunii Ardelene 6., Dohány utca 33. sz.). 1906-ban már Dávid Vencel és neje, Haller Zsuzsa a tulajdonos, ők veszik meg a nyugati telekrészt kertnek, s bizonyára ők is bővítették a házat 4 szobásra, ahogy az 1938-as telekkönyvbe is iktatták. 1932-től az államosításig Szabó Ferdinándné Dávid Emma a tulajdonos. (Helyrajzi száma: 4791.)

A Dohány utca egyik legkevesebb névváltozást megért utcánk. Legrégibb ismert neve: Alsó Keresztutca. A Külső Közép utcát és a Külső Magyar utcát összekötő keresztutcák közül ez távolabb esett a Főtértől, ezért kapta az Alsó jelzőt. 1899-ben, mikor épp az Alsó, Felső, Külső, Belső jelzőket akarták eltüntetni az utcanevekből, helyzetét figyelembe véve logikusan keresztelték el Dohány utcának. Torkolatával szemben volt ugyanis a Dohánygyár, s az utca lakóinak jó része ott dolgozott. Az első világháború után az Erdélyi hadosztályról Legiunii Ardelene-nek nevezték el. Mind a Felső, mind az Alsó Keresztutca egy-egy hadosztály nevét kapta, minthogy a két utca között amúgy is kaszárnnyák voltak. 1940-től egyfolytában a Dohány utca névre hallgat, bár a Dohánygyár már rég nincs ott.

A Hóstát

A Dohány utcától s a túloldali Szentpéter utcától keletre eső részt még századunk első felében is Hóstátnak, régies, pontosabb meghatározás szerint Külmagyar utcai Hóstátnak nevezték. A kiöblösödő utca közepén álló szentpéteri templom ma is jelzi – mint már arra utaltunk –, hogy itt a középkorban falu terült el önálló plébániával, mely rendre egybeépült a várossal. Erről a templom kapcsán bővebben is szólnunk majd. Arról azonban mindmáig nincsenek megbízható adatok, hogy mikor vált ez a tájegység „hóstáttá”. Szabó T. Attila a XVII. századtól fogva talált adatokat a kolozsvári hóstátra vonatkozóan, s a német külváros, kertváros (Hofstadt)

szóából, esetleg a Hochstadt-ból eredezteti.¹¹⁶ A hóstátiak közt élő hagyomány szerint Bocskai hajdúit I. Rákóczi György telepítette le ezen a vidéken, s ők képezték e földész közösségek magvát. Tény, hogy a XIX. század közepére Kolozsvárnak különösen a keleti és északi várfalon kívüli peremnegyedeit ismerték hóstátként. Hidelvi (ma Horea út környéke), Kétvízközi (a Szamos és a Malomárok közrezárta keleti övezet), Külmagyar és Külközép utcai hóstátokról beszéltek, de elvétele Monostori hóstátról (a várfalaktól nyugatra) is említés történt. Az itt lakó földműves népet hagyományos életmódja, belső szokásrendszere külön közösséggé kovácsolta. Magukat büszkén vallották városi polgároknak, de ugyanakkor földeszeknek is, s jövedelmük egyre tetemesebb része abból származott, hogy a tulajdonképpeni városi lakosság állandóan növekvő zöldségigényét elégítették ki. A szimbiózis már a századfordulótól azzal is „tökéletesedett”, hogy mind több hóstáti férfi vállalt a vásútnál vagy más városi munkahelyen állást, lehetőleg olyant, ahol a szolgálat mellett a földművelésre is maradjon ideje.

A hóstátiak kitűntek jellegzetes öltözködésükkel: a férfiak fekete vagy kék zsinóros abaposztó ruhát, búzakalász díszítette pörge kalapot, csizmát, a nők is csizmát, világos pettyes kartonruhát (az idősebbek feketét), sokszínű szoknyát, kendőt viseltek. Kizárólagosan reformátusok voltak. Vallásos eredetű ősi szervezetük, mely eleinte az erkölcsi rend betartását is ellenőrizte, a kihágásokat büntette, az ellenségeskedőket kibékítette, a Kalandos Társulat volt.¹¹⁷ Hóstátonként szervezték meg, élén az atya állott, akit 2 dékán és 8 öreg támogatott. A legrégebbi emléke e társulatnak a Kétvízközi Kalandosok 1487-ből való megújított szabályzata. A Külmagyar utcai Kalandosok alapszabályai 1613. január 21-ről keltezettek, 1648-ban megtoldották őket, 1735-ben újra megerősítették, 1827-ben pedig elnyerték a városi tanács jóváhagyását. A legtovább éppen a Külmagyar utcai Kalandosok Társulata maradt fenn, de 1848 után már jóformán csak a temetések megszervezésére terjed hatásköre. Az ún. Kismezői temető 1882-ig a Kétvízközi Kalandosok temetője volt, akkor a város vette gondozásába, a Külmagyar és a Külközép utcai Kalandosoknak a Házsongárdi temető keleti szélén feküdt ingyenes parcellájuk, még ma is feltűnően sok ott a „földész” megjelölésű, búzakalászos jelvénnel díszített sír. Hóstáti temetőnek is nevezik a III.B parcella megfelelő részét. Még az 1960–1970-es években sem volt ritka egy-egy zászlós, zenekaros hóstáti temetés, mely őrizte a Kalandos Társulat egykori rendjét.¹¹⁸

A hóstáti közösségek e századi alakulását s a hóstátok valóságos eltűnését Pillich László–Vetési László–Vincze Zoltán 1984-ben közölt igen becses dolgozata¹¹⁹ kísérte nyomon, kár, hogy a szociológiai vonatkozások mellett nem foglalkoztak a néprajzi sajátosságokkal is. E tanulmányból megtudhatjuk, hogy a századforduló idején a körülbelül 50 000 lakosságú városban 483 hóstáti család élt, ami 1900 főnek felelhetett meg. Vagyis az akkori lakosság 4,03 százaléka volt hóstáti. 1914-ben 665-re nő a hóstáti családok száma (kb. 2660 fő). Ezekből 180 család esik a Külmagyar utcára. Belsőiségeik (ház és udvar) átlagterülete 131 négyszögöl, a hozzá csatlakozó kertjük kiterjedése 269 négyszögöl, külsőségük átlag 5,69 hold volt. Így elmondható, hogy a világháború előtti „hóstáti világon” belül az első-

¹¹⁶ *Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* újabban megjelent V. kötete (1993) 1571-től adatolja a szót.

¹¹⁷ Lindner Gusztáv: *A kolozsvári Kalandos-Társulat*. Erdélyi Múzeum 1894. 65–84, 140–152, 215–226, 373–383.

¹¹⁸ Vö. K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezési szokásai*. Kolozsvár 1944. és Gaal György: *Házsongárdi panteon*. In: *Korunk évkönyv* 1980. 247–286.

¹¹⁹ *A kolozsvári hóstáti közösség népesedési és szerkezeti alakulása 1899–1980*. In: *Változó valóság* 1984. Buk. 1984. 54–113.

másodikok voltak: a Hidelveiek valamivel népesebbek náluk (193 család), de a külsőségeket illetően a Külmagyar utcaiak voltak a leggazdagabbak: átlag 5,69 holdas birtoknagysággal. Utánuk a Külközép utcaiak következtek 5,60 holddal családonként. Az idézett tanulmány felsorolja Kolozsvár korabeli dűlőit, s azoknak hóstáti tulajdonban levő részeit. Mi majd egyik-másik telekkönyvből kijegyezzük a háztulajdonos birtokait, mintegy illusztrálva a tanulmánybeli megállapításokat.

A hóstátiak hagyományörzők voltak, de ez nem jelentette azt, hogy gazdálkodási módszereiken ne változtattak volna. A gyors ütemben növekvő városi lakosság igényeit csak úgy tudták kielégíteni, ha olyan állatfajtákat tenyésztettek, amelyeknek nagyobb volt a hús- és tejhozama, a zöldségtermelést pedig századunk első évtizedében a külterjes gazdálkodásról a belterjességre való áttéréssel növelték. Különösen a bolgár rendszerű öntözéses kertészkedés újította meg az addigi módszereket.

Ugyancsak az említett dolgozathoz adatszerűen is kitűnik az a rég ismert tény, hogy a hóstátiak nagy többsége 10–15 gyakran előforduló családnevet visel, 1899-ben ilyen volt a Butyka, Diószegi, Gombos, Kilin, Kiss, Kovács, Nagy, (Zágoni-) Szabó, Szász, Szilágyi, Török. A Külmagyar utcai hóstátiakra különösen az Albert, Bertalan, Boldizsár, Borbély, Butyka, Dezső, Furu, Füzi, Hatházi, Karsai, Kászoni, Kiss, Kocsárdi, Nagy, Rácz, Szalma, Tárkányi nevek voltak jellemzőek. A Külmagyar utcai Hóstát persze az északra eső szomszédos kisutcákat is felölelte. 1941-ben a kerület 117 hóstáti családja 46 nevet, 1979-ben a még azonosítható 30 család 21 nevet viselt. Ha ezt összevetjük az 1914-es adattal, amikor az összeszámlált 180 család mindössze 57 nevet számlált, kitűnik, hogy a hóstáti közösség belső bomlását a névanyag felhígulása is tükrözi. A belső kohézió jele volt még a körzetenkénti endogámia is. Eleinte lehetőleg csak ugyanazon körzetbeli hóstáti fiatalok házasodtak, ha egy legény más körzeti lánynak próbált udvarolni, könnyen megcsúfolták a leány körzetének legényei. A közösségek összetartásának lazulását jelentették a körzetek közötti házasságok. Az 1910-es évektől új jelenséggént az anyahóstátból kiszoruló a külváros egyes körzeteiben telepednek le, s így új hóstáti körzetek keletkeznek a külvárosban. A Külmagyar utcaiak például a Tóköz, Cukorgyár utca és Bulgária-telep tájára telepedtek át szívesebben. Ezek közt az új negyedek és az anyahóstátok közt a rokoni és a házasodási kapcsolatok szorosak voltak még az 1940-es évekig.

Az 1960-as évektől a hóstáti közösségek teljes felbomlásának lehattunk tanúi. A férfiak szinte kivétel nélkül valamilyen állásban helyezkedtek el, s legfeljebb szabadidejükben végeztek földézmunkát is. Az asszonyok idősebb nemzedéke még erejéhez mérten gondozta a kertet. A fiatalabb generáció már tanult, s legjobb esetben falusi származásával kötött házasságot, aki értett valamelyest a földműveléshez, de többségük inkább a „tömbházéletet”, a jellegzetes városi életformát választotta. 1979-ben a tanulmány összeállítói a Külmagyar utca körzetében 69 hóstáti családot találtak, amiből földműves volt 30, kettős életformájú 19, nem földműves 20, de azt is kimutatják, hogy a földművesek szinte kizárólag 45 év felettiek, s a kettős életformájúak száma is elenyészően csekély a 45 év alattiaknál.

Ennek a pusztuló hóstáti világnak a kegyelemdőfést az 1970-es évek második felének nagy bontásai, építkezései adták meg. 1985 táján jóformán az egész Külmagyar utcai Hóstátot és a Külközép utcai nagy részét lebontották, s a kitűnő termőföldekre, az egykori kertek helyén az 1980-as évek elejére rendre tömbházak emelkedtek. A hóstátiak kisebb közösségei – szinte kizárólag idősebb emberek – egy-egy városperemi körzetben húzódtak meg, ahol még kis kertet bérelhetnek; a többség – nemegyszer az egykori kertjükbe épült – valamelyik tömbházban kapott lakást.

A Külmagyar utcai Hóstát csak századunkban jelentette a szentpéteri templom környékét s az utána következő utcarészt. Egy századdal korábban hóstátiak lakhattak a belváros felé eső utcaszakasz számos házában, fel egészen a kétágú református templomig, az volt ugyanis a hóstátiak temploma. A nemegyszer vetélkedő Külközép és Külmagyar utcai hóstátiak békén megfértek e tágas alsóvárosi templomban, s nem fukarkodtak fenntartására is adakozni.

A Dohány utcától az egyházi épületekig (A Fodor-háztól az aggmenházig)

A Dohány utcától egészen le a Mărăști térig egyetlen utcaszakasz következik, de mivel itt több szót kell ejtenünk az utca közepén álló szentpéteri templomról is, és a templomot gondozó minoriták túldoldali telkéről, az egyházi jellegű épületek bemutatásával megszakítjuk az utcaszakasz rendjét, utánuk ugyanis jellegzetes hóstáti házak sorakoznak fel.

A Magyar utca–Dohány utca keleti sarkán fekvő, nagyjából négyszögű telken ma három ház is található, de egyetlen házszámuk van: **116-os szám**. A telekkönyv felvételekor, 1869-ben Külső Magyar utca 58/A–B és 60. volt a számozás, utóbb Magyar utca 56–58., Mareşal Foch 107., Magyar utca és Vörös Hadsereg útja 60. szám. A telek 1869-ben jócskán benyúlt az Alsó Keresztutcába. Az 58/A számú épület háromhelyiséges kőház volt, alighanem azonos a mai, kissé – a kis utca fele kiugró – sarokházzal. Az 58/B egyhelyiséges kőház, a 60. sz. pedig két lakóhelyiséges faház. Az egész tulajdonosa Fodor István szeszgyári segéd és neje, Szentiványi Julianna. Ez ama ritka telkek egyike, amelyeknek legalább egy része napjainkig az első tulajdonos család birtokában van. Az 1869-et megelőző időből is van egyetlen adatunk a telekre vonatkozóan: 1854-ben itt, az 58. szám alatt volt ifj. Jelen Pál mézárszéke. Fodor István 1895 körül halhatott meg. Gyermekei, özvegye 1901-ben végeztek először vagyongegosztást. Ennek eredményeként Fodor Károly, a legidősebb fiú a kert Dohány utcai végében 80 négyszögöles házhelyet kapott, ahova még azon évben 2 szoba-konyhás, kamarás, verandás házat épített. (Ezt 1906-ban Mózsai László, 1910-ben Gyárfás Endre, tőle Böjthe József postatiszt, s ettől meg ugyanazon évben dr. Jeszenszky Gyula árvaszéki ülnök veszi meg. 1935-ben bank közvetítésével dr. Hajdú Dezsőné Grosz Piroska lesz a tulajdonos. Az akkor már Legiunii Ardelene utca 3. szám alatt a földszinten 5 szoba-2 konyhás, az emeleten 4 szoba-1 konyhás cseréppel fedett téglaház áll, jelenleg Dohány utca 32., s a dr. Pop család tulajdona 1939 óta.) Özvegy Fodorné 1901 áprilisában kap engedélyt lakóház építésére, s minden valószínűség szerint ekkor húzatja fel a 60-as számú faház helyére a 4 ablakos, 3 szoba-konyhás elegánsabb eklektikus házat. Ablakkereteit korinthuszi oszlopfők díszítik, a könyöklőpárkány alatt kötény.

1907-ben kerül sor újabb telekmegosztásra, ekkor Fodor Károly dohánygyári ügyelő a kertből újabb házhelyet választat le, s arra 1 szoba-konyhás kőházat építtet, 1913-ban leánya, Fodor Jolán kiskorú örökli. 1938-ban már (Legiunii Ardelene 3., ma Dohány utca 34. sz.) 3 szobás összkomfortos kőházat jegyeznek be, a férj, Tarcsali István cipőgyári szerelő is feltűnik a telekkönyvben. Özvegy Fodor Istvánné részét fia, Fodor Mihály dohánygyári tisztviselő örökli, aki már 1931-ben maghalhatott, ugyanis 1934-ben 5 gyermeke nevére íratják az ingatlant. 1935-ben újabb telekmegosztás nyomán 61 négyszögölnyit lemetesznek egy Dohány utca felőli házhelynek: Legiunii Ardelene 1. sz. (ma Dohány utca 36. sz.). Tulajdonosa Bokányi Etelka, tőle 1963-ban örökli Teleki Albert és felesége. Az 1978-ban telekkönyvezett itteni új épület 4 szoba-2 konyha-2 fürdőszoba szuterénes, cseréppel fedett beton-téglaház.

A tulajdonképpen kis sarokházat már az 1800-as évek óta bérbe adhatták, fekvése miatt előnyös üzlethelyiségnek számított. Ma is három lezárt üzletajtaja jelzi, hogy a környék lakossága sokáig ide járt vásárolni. 1893-ból fennmaradt adat szerint itt lakott Szuchy János gyáros és felesége, Gyulay Janka. Az 1910-es években Goldmann Bernát szatócsüzlete, ital- és vegyeskereskedése volt itt, az 1920-as években az ő dohányboltját jelzik e címen. Halála után az üzletet Reich veszi át. A kisebb üzlethelyiségekben borbély- és cipésműhelyek működtek. Legutóbb sorsjegyárus kirendeltség volt itt. (Régi helyrajzi számai: 1065, 1066/1–2, 1067 – kert, új száma: 4723; továbbá a Dohány utcában 4725 – 36. sz., 4726 – 34. sz., 4727 – 32. sz.)

A **118-as szám** (Külső Magyar utca 62/A–B, Magyar utca 60., Mareşal Foch 109., Magyar utca 62., Vörös Hadsereg útja 62. sz.) ma egy elég jellegtelen, 3 tengelyes magassíkszerű szuterén épület, melynek széles kapualját is valamikor befalazták, s ma egy háromszögletes modern ablak s keskeny ajtó éktelenkedik a tágas kapukeretben. A telekkönyv felállításakor itt egy 3 helyiséges kőház állott meglehetősen nagy, 594 négyszögöles kerttel. Tulajdonosa özv. Stantz Andrásné Gavurtsik Mária. Ő már 1881-ben elad a hosszú kertből. 1886-ban Szentgyörgyi Lajos, a közeli református elemi iskola igazgató-tanítója és neje, Somkerek Ágnes vásárolja meg az ingatlant. Szentgyörgyi 44 évi tanítóskodás után 67 évesen, 1904 szeptemberében hal meg, de ezt az ingatlant még 1902-ben legkisebb gyermekére, Jolánra íratja, aki 1904-ben már Brandt József tűzér főhadnagy felesége. 1903-ban Szentgyörgyiék építtetik azt a 3 szoba-előszoba-fürdőszoba-cselédszoba-konyhás, égetett téglából borított négyablakos polgárházat, amiben ezután bizonyára ők laknak. 1922-ben kerül sor a telek kettéosztására. A régebbi, ma 118-as számú házat eladták Schuller József Kovácsnak és feleségének (műhelye átellenben volt, a mai 93. szám alatt). Valószínűleg ő építtette át, modernizálta a házat. 1932-ben csere útján Szabados Istvánné Elek Mária tulajdonába jut, aki 1935-ben a Dohány utcai egyik háztulajdonosnak ad el 216 négyszögölet a kertből. 1936-ban az ingatlant Skovran Ecaterina mócsi lakos nevére írják, aki bizonyára a háború áldozata lett, 1949-ben bejegyzett örököse Nyárádyné Skovran Laura, majd tőle is öröklök, 1973-ban pedig eladják a Cărpineanu családnak.

A már említett, 1922-ben különválasztott házas telek az I. világháború után önálló számot kapott: Calea Victoriei nr 111., utóbb Mareşal Foch 111., Magyar utca 64., Vörös Hadsereg útja 64., jelenleg a **120-as szám**. 1928-ban a telek csaknem egész ketrészét, 246 négyszögölet, eladták a keleti szomszéd Deményeknek. 1929-ben a házat is továbbadták Brandték: Toma Stanciu és felesége, Popp Antoaneta az új tulajdonos, tőlük 1936-ban Iuliu Prodan neves flórakutató egyetemi tanár, későbbi akadémikus vásárolja meg, és itt él 1959-ben bekövetkezett haláláig, azóta második feleségéé a ház. (Régi helyrajzi száma: 1063/1–2, 1064 – kert; 1922 után 1063/2 – Mareşal Foch 109. sz., 1063/1 – Mareşal Foch 111. sz.; új szám: 4722, 4721.)

A **122-es szám** (Külső Magyar utca 64., Magyar utca 62., Mareşal Foch 113., Magyar utca 66., Vörös Hadsereg útja 66. sz.) széles frontja, szuterénje fölötti két szintje, két szélén toronyként kimagasló oldaltengelyei jelzik, hogy igényes ember építtette, alapos szaktudását gyümölcsöztetve. Demény Andor építész háza ez. A telekkönyv felállításakor itt Orosz András és neje, Kilin Sára hóstátiak 3 helyiséges kőháza állott, mögötte 631 négyszögöles kerttel. 1881-ben a férj, 1887-ben a feleség részét is öröklök gyermekeik, kik közül Pap Jánosné Orosz Róza váltja meg a többiektől az ingatlant 1894-ben. Bizonyára leánya volt Polereszky (Polereczky) Dániel ács felesége, Papp Erzsébet, aki 1913-ban megöröklök az ingatlant, s azonnal eladja Demény Andorné Mailáth Idának. Az csak a biztonság kedvéért történt akkoriban, hogy egy építész házat a feleségére íratva, így óva meg az esetleges hatósági lefoglalástól.

Demény Andor torockói származású unitárius építésmester volt, Budapesten végezte az építészeti szakiskolát, s 1910 körülől dolgozott Kolozsvárt. A még 1874-ben épült sétatéri nyári színpad 1909–1910-es állandó színházzá történt alakítása során Márkus Géza és Spiegel Frigyes szecessziós terveit Réhling Alajos építésmérnök vállalata kivitelezte. Ezen az építőtelepen volt gyakornok, majd építésvezető Demény. Rövidesen önállósította magát, a Deák Ferenc utca 38. szám alatti ma is álló kétemeletes ház földszintjén nyitott irodát, s nagyobb házak felépítésére vállalkozott. Legnagyobb alkotása az 1911-ben elkészült (Kossuth Lajos utca 34. száma alatti, már említett) kétemeletes Ács-bérház lehetett. Az I. világháború éveiben Tremba József mérnök-hadnaggyal katonai építési vállalat részese, 1918-tól a Györgyfalvi–Tremba–Demény cég társtulajdonosa, 1929–1930-ban Keppel István műépítésszel van közös irodája, az 1940-es években meg a MÁV részére a székely körvasút mentén őrházakat épít. Nevéhez fűződik még az unitárius egyházközség Brassai utcai két modern házának kivitelezése-építésvezetése az 1930-as évek végén.

Demény a szóban forgó telken 1925–1926-ban építette fel saját házát. Két négyszobás lakásból, a kapu felett két garzonból állott eredetileg a ház. A szuterénben három egyszobás lakást alakítottak ki. Deményék a földszinti négyszobás lakosztályban laktak, ott volt az iroda is. Az emeletet az Irisz porcelángyár németországi vegyész-mérnökei részére bérelték, majd az 1930-as években a Dermata bőrgyár igazgatója, Benkő Rudolf s hosszabb ideig Abrudbányai Ede ügyvéd vette bérbe. Az 1920-as években az udvar végét Bikfalvi András és Hersch Izsák bádigos cége bérelte. 1928-ban Demény azért vette meg a szomszédos Brandt-ház kertjét, hogy oda szódavízgyárat létesítsen társvállalkozóval. A közbejött gazdasági válság lehetlenné tette a terv kivitelezését, s egy istállót és három lakást építettek e helyre. Az ingatlant államosították, de a család a házban maradt, ma is ott lakik Demény unokája, Pusztai Kálmán, a Műegyetem tanára. Az udvaron ma az Élelmiszer Nagykereskedelmi Vállalat (I.C.R.A.) központi garázsa és egyik raktára található. (Régi helyrajzi száma: 1061, 1062 – kert, új száma: 4720.)

A 124-es szám (Külső Magyar utca 66–68., Magyar utca 64., Mareşal Foch 115., Magyar utca 68., Vörös Hadsereg útja 68. sz.) alatt még nem is rég Kolozsvár egyik ismert általános iskolája működött: a környék, különösen a hóstát fiataljai jártak ide, többnyire az itt szerzett tudással is maradtak, csak egy-egy tehetségesebb diák folytatta a belváros valamelyik nagy iskolájában tanulmányait. Ezért viccesen „hóstáti akadémiának” is hívták. Az iskola múltja adatolhatóan jó százötven évre nyúlik vissza, de egyes források arra utalnak, hogy a reformáció idején a reformátusok és az unitáriusok is külön eklézsiát tartottak fenn, s az 1600-as évek végén, 1700-as évek elején az unitárius mellett református elemi iskola is működött itt. Tényként tudjuk, hogy 1831–1832-ben dr. Jósika Jánosné gr. Csáki Rozália vezetésével a katolikus nők több elemi iskolát létesítettek, így a Külső Magyar utcában is egyet, melybe sok református gyereket íratnak be. Ezen felbuzdulva, Herepei Károly pap beszédének hatására a református nők egy csoportja gr. Bethlen Farkasné gr. Mikó Katalin, br. Huszár Károlyné gr. Nemes Anna és Paget Jánosné br. Wesselényi Polixéna (az emlékiró) vezetésével Iskolát Létesítő Nőegyletet alakított, s fáradozásuk eredményeként az iskola mai – eredetileg kettős – telkének nyugati részén, a Külső Magyar utca 191. (később 66.) szám alatt 1832 februárjában megnyílt az elemi iskola. Felügyelője, irányítója Salamon József, a Református Kollégium teológiai professzora volt, első tanítója pedig Mészáros József, aki nővére segítségével mintegy 200 gyermeket oktatott. Az egyetlen tanteremben lécfallal különítették el a fiúkat és a lányokat. A Nőegylet 1842-ben az egyház közvetlen gondozásába adta át az iskolát. A Bell–Lancaster-féle, akkoriban újak számító kölcsönös tanítási elvet alkalmazták meglehetősen sikerrel. Vagyis a nagyobb diákok taníttatták a kisebbeket. Csakis így oldhatta meg egyetlen tanerő körülbelül évi 200 gyermek oktatását. Mészáros tanító – közben megszerezve a jogi

diplomát – 1842-ben távozik az iskolából, később szolgabíró lesz. Helyét hosszabb-rövidebb ideig alkalmazott tanítókkal töltik be. Közülük kiemelkedik az 1856–1858 között itt tevékenykedő Pánczél Ferenc jeles tankönyvíró, akinek Kolozsvárt ismertető, több kiadást is megért, elemisták számára készült kötetét¹²⁰ mi is haszonnal forgattuk. 1853-tól tíz éven át Nagy Péter lelkész, a későbbi püspök irányítja az iskolát, az ő idejében, 1858-tól rendszeresítenek egy segédtanítói állást.

1860 hoz fordulatot az iskola történetében, ekkor alkalmazzák segéd-, majd 1861-től vezető tanítóként a Nagyenyeden képzett Szentgyörgyi Lajost, akinek neve négy évtizeden át összeforr az iskolával. 1863-ban kerül sor az épület bővítésére: megveszik Bíró Mózesné kelet felőli szomszédos telkét (68. sz.), s arra építik fel a második tantermet. Ekkoriban 150–250 között ingadozik a diákok létszáma. 1888-tól újabb állandó tanerővel erősödik az intézmény: Kőrösy József lesz a második tanító, s 1890-ben az udvar felé egy harmadik tantermet is építenek, s harmadik tanító(nő)ként Graef Matildot alkalmazzák. Nagy Péter püspökké választása után Szász Domokos kerül az iskola irányítói tisztségébe, majd őt Szász Gerő, Herepei Gergely s Zoványi Jenő követi, az utóbbi a vallástanítást is személyesen látja el. A püspökké választott Szász Domokos nem feledkezett meg erről az iskoláról, s a rozoga, toldozott-foldozott épületek helyére Horváth Gyula és Lajos építészekkel 1892-ben egy 9 tengelyes emeletes „palotaszerű tanodát” építtet. Emeletén volt a két tanítói lakás, földszintjén, a széles kaputól jobbra és balra a két 4–4 ablakos tanterem. Az új 348 négyzetméteres épülethez járult az udvari 182 négyzetméteres földszintes szárny, melyben tanterem és igazgatói iroda volt. Az egész telek nagyságát 4262 négyzetméterre becsülték. Az udvari szárnyban 1894-ben óvodát létesítettek 130–140 gyermek részére egy óvónő alkalmazásával. Ez különben már a második itteni „kisdédóvó”, az elsőt – mint arról az 1845-ös Kolozsvári Naptár értesít – még a Nőegylet alapította 1844. május 15-én, akkor a város második óvodája volt. Hitvallás- és rangkülönbség nélkül 136 kettő-hat éves korú gyermeket gondoztak-neveltek.

1896-ban, mikor Szentgyörgyi Lajos összegezte iskolája történetét,¹²¹ 303 iskolás és 130 óvódás járt az intézetbe. Minden tanév végén a kétágú templomban tartottak ünnepélyes közvizsgát, s a szülők bevonásával a Szentgyörgy hegy alatti postaberekben majálisokat. Az addigi tanítványok közül Török István kollégiumigazgató, történész, Szabó Sámuel és Tárkányi György kollégiumi tanárok neve érdemel figyelmet. Szentgyörgyi 67 éves korában, 44 évi szolgálat után bekövetkezett halála zárja le az iskola hőskorát. Igazgató-tanító utóda Kőrösy József, majd 1930-tól Nagy Kálmán (aki már 1905-től másodtanító itt). Mindegyikük nemzedékeket nevelt, nagy hatással volt a hóstátiakra. Nagy Kálmán kitűnő énekkart szervezett, sokat tett a verekedős legények megfélemezéséért. 1932-ben megünnepelték az iskola alapításának centenáriumát. A kimutatás szerint 21 357 fiút és leányt tanítottak addig.

1937-ben került sor az épület kibővítésére: a Moll Elemér tervezte 3 tantermes udvari szárnyat december közepén fejezték be. Ugyancsak a 30-as években látták el vízvezetékes egészségügyi berendezésekkel az intézetet. A nagy kertben faiskola és oktatást szolgáló veteményes volt. 1941-től 2-es számú Református Elemi Iskola, a világháború után a tanügyi reformig (1948) Egységes Gimnázium, majd az államosítást követően a 20-as, később 25-ös számú magyar tannyelvű Általános Iskola működik itt. Az 1950-es évek végén egyesítik a szomszédos volt katolikus elemi iskolával (azt le is bontják). Ez az 1970-es évek közepéig a

¹²⁰ *Kolozsvár részletes leírása és Erdélyország földrajza*. Vö. a 20. jegyzettel.

¹²¹ Szentgyörgyi Lajos: *A Külmagyar utcai ev. ref. vegyes fiú- és leánynépiskola múltja (1832–1896)*. In: *A kolozsvári ev. ref. egyház népiskoláinak és óvodáinak Értesítője azok múltjáról – 1896*.

6-os számú magyar tannyelvű Általános Iskola. Akkor az intézetet kiköltöztetik a Monostor negyedbe, s itt csak az I–IV. osztályt hagyják meg, hozzácsatolva a Budai Nagy Antal utcai 8-as számú Általános Iskolához, az V–VIII. osztályos tanulókat pedig átirányítják a 3-as számú Líceumba (utóbb 19-es sz. Általános Iskola – egykori Református Leánygimnázium). 1981-ben az itteni helyiségekben végleg megszűnik az iskola, és a 42-es számú Napköziotthonos Óvoda nyílik meg, mely 200 gyermekkel és 8 óvónővel működik. Öt csoportja közül egy magyar nyelvű. (Régi helyrajzi száma: 1059/1–2, 1060 – kert, 1057, 1058 – kert, új száma: 4719.)

A ma **126–128-as számmal** jelölt egykori telek is – akárcsak az előző iskolatelkek – mélyen hátranyúlt, s találkozott a Külső Közép utca szimmetrikusan fekvő telkeinek végével. 1869-ben egy 5 helyiséges kőház és egy 2 helyiséges faház állott itt, s mintegy 1236 négyszögöl kert mögöttük. Az 1869-ben elhunyt Szabó István (kőrösi) a tulajdonos. Tőle mindmáig egyenesági leszármazottak örökölték az ingatlant. 1871-ben jegyzik be tulajdonosként leányát, Szabó Rozáliát, Gyarmathy József ügyész feleségét. Az akkor külső Magyar utca 70/A–B, utóbb Magyar utca 66-os (Mareşal Foch 117., Magyar utca 70–72., Vörös Hadsereg útja 70–72.) számú telek egyik házát 1912-ben bővítik ki 3 szoba-konyha-fürdőszobára. Akkor kaphatta az épület mai 4 ablakos eklektikus frontját. 1931-ben öröklék a Gyarmathy testvérek – köztük az itt lakó Gyarmathy Béla volt királyi főügyész és Sántha Béláné Gyarmathy Rozália – az ingatlant. Az 1938-as telekkönyv két kőházat tüntet fel: a kaputól balra eső 4 szoba-2 konyhás lehetett a régebbi; a jobbra eső 3 szoba-konyhás máig is áll. A nagy kertet 1943-ban parcelláztatják, eladják (13 parcellára osztva!). Az 1943-ban elhunyt Sánthané részét két fia öröklék, s ezek utódai laknak mindmáig a 126-os számú házban. A kaputól balra eső, 128-as számmal jelölt épületet 1959–1960-ban államosítják s lebontják, szükség lévén a terepre az új építkezéshez. (Régi helyrajzi száma: 1055/1–2, 1056 – kert; új száma: 4718.)

A hóstáti Református Elemi Iskola (124. sz.)

A következő telek 1869-ben a Külső Magyar utca 72-es számot kapta, keskenyebb lehetett, mert csak 580 négyszögöles kert tartozott hozzá. Tulajdonosa Nagy Antalné Láposi Julianna és két kiskorú gyermeke. A telken egy kéthelyiséges földház áll. Tőlük 1880-ban Májer János és neje, Szász Mária vásárolja meg az ingatlant, akik négy év múlva továbbadják azt a „Sigmond testvérek” cégnek. Ettől fogva a telek tulajdonjoga együtt változik az út szemben

levő oldalán a mai 79–83. számú telkek helyén álló egykori szeszgyárával. Hirsch Ödön, majd az Albina bank a tulajdonosa. Az 1938-as telekkönyv csak kertként jegyzi, épület nélkül. Üzemanyagraktárként használják a gyárhoz. 1943-ban e telek is Teleki József gróf tulajdonába kerül, aki az előző ház telkével együtt parcelláztatja, s 1944-ben eladja. A gyakorlatilag osztatlanul maradt telket az államosítást követően tűzifaraktárnak és eladóhelynek használták. A telek számozása elég bizonytalan volt, nem lévén rajta épület: Magyar utca 68., Maresal Foch 119., azután Magyar utca – Vörös Hadsereg útja szám nélkül, vagy néha az előző telektől átvett 72-es szám. 1960 körül egybeolvasztják a szomszédos telekkel, beépítik, úgyhogy külön Lenin úti száma nincs. (Régi helyrajzi száma: 1053, 1054 – kert, új száma: 4717.)

A telkek kertjét és a következő (lebontott) iskolaépület helyét 1960–1961-től kezdve modern tanügyi épületek foglalták el. Ezek ma mind a **128(–130)-as számot** használják, itt szólunk róluk. Az utca házfrontjától kissé beljebb parksáv mögött bontakozik ki a Traian Vuia Építőipari Iskolaközpont, utóbb Építőipari Líceum 3 szintes U alakú impozáns épülete. 1961-re készült el. 1985-ben 30 osztályában 40 tanár 1100 diákot tanít nappali és esti tagozaton. Kőművesi és építőipari szerelői diplomát ad a végzősöknek. Hátrább külön épületekben 3 diákotthona (összesen 700 férőhellyel), étkezdéje, tornaterme és műhelycsarnoka van. A város egyik legfontosabb ipari iskolája.

A 136-os számú ház kertjének széléig terjed, a megmaradt kis házak egykori kertjében fekszik egy szintén 128–130-as számú, a Traian Vuia Líceumhoz hasonló kétemeletes U alakú épület. Ez 1964–1965-ben épült, és az akkori Politechnikai Intézet műépítészeti tagozatát helyezték el benne. Ennek megszűnése óta az Építészeti Kar és a Mechanika-elektronika Kar néhány tanszéke, laboratóriuma található itt.

Az egykori **Katolikus Elemi Iskola** telke következik. Nagyrészt ezen áll a Traian Vuia Líceum épülete. Az iskola magját a Külső Magyar utca 76-os számú telek képezte. Ezen létesítette 1831–1832-ben a br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália vezette Katolikus Nőegylet azt az elemi népiskolát, amelyben a szegényebb gyermekek ingyenes oktatásban részesülhettek. A 3 helyiséges köépületet a mögötte levő 680 négyszögöles kerttel a város biztosította az intézetnek, a kertben lehetett a Kertészeti Egyesület faiskolája és gyümölcsoltvány-telepe az 1890-es években. Az iskola korai történetéről semmilyen biztos adatra sem bukkantunk, bizonyára egy tanító vezetése alatt évente 30–40 tanulót oktattak. Az 1886-tól évente kiadott A kolozsvári római katolikus népiskolák Értesítője szolgál néhány információval. Akkoriban az öt kolozsvári katolikus elemi iskola közül ez volt a legkisebb: 30–35 körül mozgott a fiú- és leánytanulók száma, Váradi Albert vezette tanítóként, mint „munkatanító”, besegített a felesége, s a hitoktatást Bardócz Sándor, az aggház papja végezte. Lényeges átalakulásra, bővülésre 1888-ban kerül sor. Sikerült megvásárolni a szomszédos nyugati, Külső Magyar utca 74-es számú telket, mely 1869-ben Butyka Ferencné Kováts Julianna hóstáti özvegy-asszonyé volt, s tőle 1887-ben Butyka Gergely örökölte. Egy kéthelyiséges kőház állott rajta, 528 négyszögöles kert tartozott hozzá. Erre és a várostól 1888-ban az egyháznak ajándékozott 76-os számú telekre egy modernebb iskolaépületet húztak fel, ezután csak a fiúk jártak ide, az utca túlsó oldalán valamivel feljebb, a 43-as számú házban (mai 75. sz.) megnyitották a külön leányiskolát. Ezt a házat még 1869 előtt Szabó Ferenc leánynevelde létesítése céljából hagyta az egyháznak, s az épület jövedelmének tőkésítése 1889-re tette lehetővé a házban egy külön leány elemi tanoda létesítését. Tehát ettől fogva külön működik a Külmagyar utcai r.k. fiúiskola, melyet 1904-ig Váradi Albert, majd ennek a belvárosi iskolába történt áthelyezése után Halász József vezetett. A négy elemi mellé 1895-től óvodát is létesítettek fiúk és lányok részére. Az elemisták és óvodások száma évente 150–170 között mozgott. Az utca szemben levő oldalán „A Szabó Ferenc-féle Külmagyar utcai r.k. leányiskola” Markó Matild, 1891-től Suchyné Kömöcsy Mária vezetése alatt évente körülbelül 100 leány képzéséről gondoskodott.

A két intézetet 1912-ben egyesítik: a Szabó-féle rozzant épület helyett a fiúiskola telkére építtetnek új tantermeket. Ezutáni elnevezése: Magyar utcai (szentpéteri) r.k. elemi fiú- és leányiskola és óvoda. Igazgató-tanítója Halász József, mellette egy tanítónő és egy óvónő működik. A tanítványok száma 160–170.

Az iskola I. világháború utáni történetéről kevesebb adatunk gyűlt össze. Az iskolatelek Honvéd utca felőli szimmetrikus telkén (utóbb Budai Nagy Antal utca 76. sz.) az 1920-as évektől katolikus fiú-árvaház működött. Annak és az elemi iskolának a vezetését 1923-ban a Szt. Vince nővérek vették át. Rendházuk a Honvéd utca felől volt. 1941-ben 4-es sz. Katolikus Elemi Iskola néven tartják nyilván. Az 1948-as tanügyi reformot és az államosítást követően 21-es számú 7 osztályos vegyes magyar tannyelvű Általános Iskola, később 26-os számú, majd az 1950-es évek végén egyesítik a pár házzal fennebbi volt református iskolával: 6-os számú Általános Iskola lesz, s még az 1950-es években ezt az épületet le is bontják. A telekkönyv szerint Magyar utca 70–72., majd Marschal Foch 121–123., Magyar utca és Vörös Hadsereg útja 74–76. sz. volt az iskola címe. 1938-ban két iskolaépületet vettek nyilvántartásba, mindegyikben 2–2 tanterem volt. A lebontás előtt a derékszöget képező kétszárnyú épület 5 tantermet zárt magába. Az egyik szárny az előző (tűzifarakttár) határa mentén húzódott dél felé, majd hozzá csatlakozott kelet fele az utcával párhuzamos másik szárny, ezek határolták az utca fele nyitott négyszögletű iskolaudvart. A irodák, tanári szoba a Budai Nagy Antal utcai épületben volt. Az iskolaudvart egy külön álló szerényebb 3 szoba-konyhás, pléhvel fedett, az utca fele 2 ablakos épület zárta le kelet felé, ez 1985-ben még állt (Lenin út 130. a számozása), sokáig kántori, illetve (segéd)tanítói lak volt. (Régi helyrajzi száma: 1051, 1052 – kert, 1049, 1050 – kert, új száma: 4716, 4715.)

A 132-es számú (Külső Magyar utca 78., Magyar utca 74., Marschal Foch 125., Magyar utca 78., Vörös Hadsereg útja 78. sz.) ház történetéről kevés feljegyzésre méltót tudtunk meg. 1869-ben egy 3 helyiséges ház állott a telken, s 561 négyszögöles kert tartozott hozzá. A tulajdonos Elekes Lajosné Zsigmond Eszter volt. 1888-ban jegyezték be Nagy Kálmán községi iskolai tanítót és nejét, Fejér Ágneszt a telekkönyvbe birtokosként. Ez a Nagy Kálmán nem lehetett azonos a következő század elejétől a közeli református elemi iskolában tanító P. Nagy Kálmánnal, egy generációval idősebb kellett hogy legyen. Nagyéktól 1894-ben Dénes Ferenc kezére kerül az ingatlan, ő alighanem módos hóstáti gazda volt. 1921-ben fia, ifj. Dénes Ferenc aranyosgyéresi lakos öröklő a kertés ház, s rövidesen továbbadja. 1926-ban írják át Erfurth Hugó, Szakács Gusztáv és dr. Bernád Ágoston nevére. Erfurth a főtéri Ursus vendéglő tulajdonosa, Szakács mészáros, Bernád ügyvéd volt. Pár hónap múltán újabb tulajdonosként Komjátszegi Lajos vendéglős és felesége, Kolozsi Terézia nevét jegyzik fel. Négy év múlva, 1930-ban megint Erfurth és Szakács a tulajdonos, 1941-től pedig csak Szakács Gusztáv és felesége, Csiki Zsuzsanna szerepel a telekkönyvben. Három gyermekük 1965-ben íratja át a házat, s a következő évben bejegyzik a kert nagy részének államosítását a Politechnikai Intézet építendő új épülete számára. Az 1938-as telekkönyv pléhvel fedett, 3 szobás téglaház vesz nyilvántartásba, ami – úgy tűnik – azonos lehet az 1869-es épülettel. A frontja 2 ablaka volt, s a telek határa mentén húzódott a ház. Az 1950-es években bővítették, frontját az utca mentén megtoldották egy szobával, így most modernizált 3 ablakos a homlokzat. 1971-ben telekkönyvezik a meglévő épületeket: két 4 szobás téglaház, az egyikben 2, a másikban 1 fürdőszoba, valamint egy 1 szobás téglaház és egy cseréppel fedett téglalátálló. Máig is a Szakács-leszármazottak a tulajdonosok. (Régi helyrajzi száma: 1047, 1048 – kert, új száma: 4714.)

A 134-es szám (Külső Magyar utca 80., Magyar utca 76., Marschal Foch 127., Magyar utca 80., Vörös Hadsereg útja 80. sz.) szélesebb telkén 1869-ben egy 4 helyiséges kőház állt, kertje 961 négyszögöles volt. Tulajdonosa Váradai László és neje, Steinbach Rozália. 1889-ben az

egész ingatlan a Váradi Lászlóé, s tőle veszi meg a következő évben a szomszédos aggmennház gondnoka, Benedek Ferenc és felesége, Gergely Teréz. Benedek mint szenvedélyes kertész jól tudta értékesíteni a kiterjedt kertet. 1907-ben jegyzik be 7 gyermekét örökösként. Ők építik 1907–1908-ban azt az utca felől 3 ablakos, eklektikus külsejű, 3 szoba összkomfortos házat, melynek létét 1910-ben iktatja a telekkönyv. E ház mellé az 1938-as telekkönyv nyilvántartásba veszi azt a 2 szoba-konyhás épületet, mely az udvaron található. Az ekkori négy társtulajdonostól Benedek Imre dohánygyári tisztviselő és felesége, Csép Emma 1938-ban megváltják az ingatlant. Tőlük államosítják 1950-ben. A ház udvarán működött az 1910-es években Dankó Károly kocsigyártó műhelye, mely állítólag hintókat is készített. Az egykori műhely átépítéséből keletkezett a világháború után az udvari (második) ház. 1940-ben Benedek Imrét a Dohánygyár aligazgatójául nevezték ki, s a gyárban kapott hivatali lakást, úgyhogy a házat Diviaczky Rezső festőművésznek adták bérbe, ő 1944-ig itt lakott. Benedekék az 1940-es évek végén költöztek vissza a házba. A kertet az 1960-as évek közepén kiválasztották, s a Politechnikai Intézet új épületét húzták fel rá. Az utcai házban az 1980-as években is a Benedek család lakik. (Régi helyrajzi száma: 1045, 1046 – kert, új száma: 4713.)

Szentpéter (Templom, aggmennház, egyházi telkek)

Félbe kell szakítanunk eddigi utcaismertetési rendünket, mert itt olyan, az utca mindkét oldalát és a közből levő templomot átfogó épület- és telekegyüttest találunk, amelynek múltja szorosan összefonódik s egyben az itteni település történetét is megvilágítja. Az utca e helyen kiszélesedik, közrefogja az úttest közepén elhelyezkedő templomot és cintermét, előtte nagyobb tér, mögötte kisebb park helyezkedik el. Veress Ferenc 1859-es fényképalbumának 15. felvételén a jobb és bal oldalon fekvő kis 2–3 ablakos falusias házak közül hatalmasan emelkedik ki a templom égbe törő tornyával. A tájékozatlan néző faluközpontot sejtene itt, a templom előtti poros térségre pedig odaképzelné a hét bizonyos napjain összeverődő vásárt.

A történészek néhány bizonytalan adattal megerősítik ezt a feltételezést. Valójában a XII–XIII. században önálló Szentpéter nevű falu lehetett itt saját templommal és plébániával. A kis település történetéről nem sokat tudunk, éppúgy áldozatául eshetett a tatárjárasnak, mint Kolozsvár. A középkorban jó ideig a kolozsvári plébános irányította a szentpéteri eklézsiát is. Közben a falu Kolozsvár felé terjeszkedett, létrehozva a későbbi Külmagyar utcát, melynek a XV. század közepén keletkezett források a Szentpéter utcája elnevezését is megőrizték. Az 1450–1460-as években hol önálló plébánossal rendelkező egyházközség működött itt, hol a kolozsvárinak alárendelt. A hagyomány szerint 1480-ban Mátyás király idején Jakab plébános önállósága nyert megerősítést. Középkori kis kőtemplomának alapja 9,50x9,50-es méretben a mai oltár rész alatt maradt fenn. Két román stílusú ablakkerete az épület külalakjára is következtetni enged. 1560 körül ide is eljut a reformáció, s rövidesen unitáriussá válik az egyházközség. A százfős fiak 1585 elején hoznak határozatot az itteni unitárius templom kőből való felépítésére. Bizonyára a középkori kápolna a harcok során súlyosan megsérült, elpusztult.

Az 1620-as évektől 1660 körül biztos adataink vannak rá, hogy itt unitárius algimnázium működött, élén egy-egy rektorral. Az okmányokban említett 13 rektor névsorát közli Gál Kelemen iskolatörténete.¹²² Az intézet alapítását Kanyaró Ferenc¹²³ 1565–1566-ig vezeti

¹²² Gál Kelemen: *i.m.* I. 426–429.

¹²³ Kanyaró Ferenc: *Kolozsvári főiskolánk legrégebbi történetéhez.* Keresztény Magvető 1896. 293.

vissza, amikor a Főtéren a Szent Mihály-templom melletti Szent Jakab-kápolnát bővítették, s a mellette levő iskolaépületet le kellett bontani. Helyette Szentpéteren tervezték egy iskola létesítését. Hogy a terv megvalósult-e, s abból nőtt-e ki az 1620-as évektől emlegetett gimnázium, kérdéses. Megszűntét is homály fedi. Lehet, hogy az 1661 utáni zavaros idők végleges eltűnéséhez vezettek, de az sem kizárt, hogy az 1700-as évek elejéig tovább működött, s csak a Rákóczi-szabadságharc idején zárta be végérvényesen kapuit. Gál Kelemen szerint a templomtól délre, a mai aggmenház helyén állott az iskolaépület. A Rákóczi vezette szabadságharc idején a külváros együtt a templommal és az iskolával leégett. Csak a szatmári béke után népesült be újra a környék, épültek fel a házak, s természetesen a templom helyreállítására is sor került. A régi alapokon, az oldalfalak felhasználásával deszkaboltozatos, zsindellyel fedett kis kápolnát alakítottak ki, mely az akkori szűkös idők igényeinek megfelelt. De alig készültek el 1715-re az újjáépítéssel, 1716 tavaszán a főtéri templommal egy időben ezt is „visszafoglalják” az osztrák császári seregek támogatta katolikusok. A szomszédos megrongált iskolaépületet szintén lefoglalják. Az unitáriusok hosszas tiltakozása, kérvényezése mit sem változtat a helyzeten

A minorita rend, melynek még a reformációt megelőző időkben a Farkas utcai templom mellett volt rendháza, 1724-ben telepszik le újra Kolozsváron, épp e templom mellett vásárolva faházastelket. 1725. április 18-án kelt rendeletével Antalffy János püspök az ő gondjaira bízta a templomot s a hozzá tartozó épületet, földeket. Miután ide berendezkedtek, rendházat alakítva ki, a belvárosban kerestek maguknak megfelelő telket templomépítésre. 1760 körül már a Belközép (Deák Ferenc) utcai Henter-ház tulajdonosaiként intézték kérvényeiket a városi tanácshoz. 1766 után a rendházat beköltöztették a fenti és egy főtéri házba, s az 1770-es évek második felében templomukat is felhúzták a máig ismert saroktelekre. A szentpéterei rendházat átadták aggmenház céljaira, két minorita atyát azonban továbbra is itt hagytak a templom vezetésére. 1818-ban a szentpéterei egyház és az aggmenház lelkészi irányítása egyesült.

Érdekességként megemlíthetjük, hogy ebből az időszakból több adat a szentpéterei templom környékén említi a „Tizenhárom város” elnevezésű negyedét. Pontosabb meghatározás szerint az a templomon alul, a Külmagyar utcától balra (északra) eső, aránylag újonnan betelepült városrész volt: a Kis új utca (Liliom utca), valamint a Nagy új utca (Pacsirta utca) környéke. Az elnevezés eredetére Szabó T. Attila sem ad egyértelmű útbaigazítást. A négy feltételezés közül a Kelemen Lajostól származó tűnik a legvalószínűbbnek: a szepességi „tizenhárom város” kereskedelmi raktárai lehettek itt, s talán az első kolozsvári lazarétum is e raktárhelyiségekben létesült a XVIII. században. Meglepő az is, hogy a Szentpéter helységneve rendre teljesen elmosódott, s a XIX. század közepére e vidék szinte azonosult a legjellegzetesebb Hóstáttal. A tiszta református Hóstát közepén állott ez a katolikus templom.

A roskadozó templom állapota néhány kisebb javítás ellenére is 1840 körül tarthatatlanná vált, úgyhogy Kedves István kolozsvári plébános kezdeményezésére, az aggház anyagi támogatásával új templomot építettek. Jakab Elek az oltárral szemben levő falról e kőtáblára vésett (ma bizonyára az orgonától eltakart) feliratot jegyezte le: „Isten / dicsőítésére / Szent Péter és Pál / apostolok emlékeztetére. / Épült / a kolozsvári Szent Erzsébet / K[irályi] Kórház költségén / 1844.1845.1846. esztendőben.” Úgy tűnik azonban, hogy a végleges befejezésre csak 1847–1848 táján kerülhetett sor, s Kedves István talán csak 1848. június 29-én szentelte fel Péter és Pál apostolok emlékére, akik a középkori templom védőszentjei is voltak. Ugyancsak Jakab Elek lejegyzéséből ismerjük a templomfedél cseréppel kirakott dátumát-iniciáléját: két – háromszöget alkotó – megdűtött kereszt között az építész K[agerbauer] A[ntal] mono-

gramja, a keresztek külső oldalán az 1863-as évszám. Feltehetően a cserepezés javításának időpontját jelölte e dátum.¹²⁴

A templom építészte valóban Kagerbauer Antal tordai származású, ismert kolozsvári pallér, akinek nevéhez fűződik a városháza (egykori tanácsház) megtervezése és kivitelezése 1842–1845-ből. A klasszicizmus és romantika korának legjelentősebb kolozsvári építész képviselőjeként a templomot is neogótikusra tervezte. Főleg a torony kiképzésében hatással lehetett rá a főtéri templom akkor már épülő új gótikus tornya. Kagerbauer altemplom-kriptaként megőrizte a középkori hajó egy részét a szentély alatt. Különben az új épület a gótikus falusi templomok rendszerét követi egy tengelyre fűzve fel a tornyot, hajót és szentélyt. A torony négyzetes alapból indul ki, majd a legfelső szintjén hatszögűvé válik. Alsó szintje csúcsíves keretbe zárja a főkaput. Felette hatalmas négyzetbe írt körablak, afölött pedig csúcsíves ablak díszíti a homlokzatot. A torony legdíszesebb szintje az utolsó előtti, mely már a hajó fedele felé emelkedik: magas csúcsíves ablakok, csúcsos oromok és kőfiálék ékesítik. A hajó öt boltszakaszos, kívül a párkányig érő támpillérekkel, belül csehsüveg boltozása hálóboltozatra emlékeztető kidolgozással. A hajót háromoldalú szentély zárja.¹²⁵ A templom körüli cintermet – hová egykor temettek is – már az oldalkapu 1850-es dátuma és a Veress Ferenc-felvétel tanúsága szerint is az építkezés után a mai kő-fa kerítéssel vették körül. A templom hossza 27 m, szélessége 9,63 m, magassága átlag 9,50 m. A toronysisak magassága a keresztségig 6,50 m. Belül kőpadlózat borítja.

Jakab Elek várostörténeti művének felvilágosító rajzaiból tudjuk meg, hogy a toronyban eredetileg két harang és két csengettyű volt. A nagyharang egyik felén e felirat: „Tusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök kórházi főinspector Ö / Exce[llenciá]ja. Apát Kedves István kolozsvári plebánus mint curator / Deesi János ispány előljáróságok idejében.” Másik felén: „Öntetett a Szent Erzsébet kir[ályi] kórház költségén 1847-ben.” A kisebb harang egyik felén: „Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére öntetett Szent / Erzsébet kir[ályi] kórház költségén a Sz[ent] Erzsébet tiszteletére 1847.” (Sic!) Másik felén: „Öntette Andrásofski János Kolozsvártt.” Alatta Szűz Mária és a gyermek Jézus képe.

A szentpéteri templom 1940 körül

A gótikus főoltárt Szt. Erzsébet képével, Péter és Pál szobrával, alsó és felső tabernákulummal Münchenben készítették. Az orgona – felirata szerint – Kolonich István kézdivásárhelyi mester 124. műve, 1874-ben készült. Szekrénye szintén gótikus. 1925-ben építették újjá. A szentélyt valamikor a század elején Lotz Károly kolozsvári származású tanítványa, Stein János festette ki, majd a hajót 1926-ban Hosszú Márton festőművész közreműködésével Szatmári Károly látta el freskókkal (folytatva Stein stílusát, s a budapesti Mátyás-templom díszítéséből ihletődve).

A templom két harangját 1918-ban elrekvirálják, 1925 májusában szenteli fel Mailáth Gusztáv Károly püspök

¹²⁴ Jakab Elek: *Kolozsvár története világosító rajzai*. 2. füzet. 20–21.

¹²⁵ A templom művészettörténeti leírását adja B. Nagy Margit: *i.m.* 79–81. A templom körüli kerítést az 1980-as évek végén lebontották.

a három új harangot: Mária – 173 kg, Jézus szíve – 89 kg, Szent József – 32,5 kg, május 24-én szólnak meg először. Az elrepedt Mária harang helyett 1977-ben új 210 kg súlyút öntettek e felirattal: „A Szűz Anya tiszteletére újraöntette Nagybányán a kolozsvári Sz[ent] Péter Egyház 1977-ben.” Jelenleg összesen két elektronikus meghajtású harangja s egy lélekharangja van a templomnak. 1944-ben három gránátalálat is érte a templomot. 1948-ra, a felszentelés századik évfordulójára szedték rendbe. 1947-ben, majd 1977-ben Pattantyús Károly (és felesége Loy Sári), valamint Sztankovits Ferenc festőművészek restaurálták a freskókat. 1968-ban külső renoválásra is sor került.

A századfordulóig a minorita áldozópapok látták el az itteni szolgálatot, közülük kiemelkedik Bardócz Sándor, aki 19 évig volt e templom lelkésze. 1849-ben az aradi minorita rendház káplánjaként október 6-án ő gyóntatott és kísért a vesztőhelyre két vértanút: Schweidel Józsefet és Török Ignácot. 1901. június 17-i leiratával Mailáth püspök önálló plébániát létesített itt: Kolozsvár-szentpéteri római katolikus egyházközség címmel, melyhez a Dohány utca vonalától keletre eső városrész tartozott. Első vezetője dr. Szekeres József volt. A két világháború között dr. Balássy Imre esperes-plébános irányította az egyházközséget, melynek történetét is megírta a Tomcsicsuk Vilmos szerkesztette *Tíz év története* (Kolozsvár 1933) című kiadvány számára.

A templom díszességét utóbb két idehelyezett műemlék fokozta. A díszkapu és a Mária-oszlop. Mindkettő a XVIII. század közepéről való, s városrendészeti okokból szorultak ki a belváros területéről. A díszkaput vagy fogadalmi kaput az 1738-ban kitört s több évig pusztító pestisjárvány megszűntének emlékére emeltette 1743–1747 között Biró János kolozsvári plébános a főtéri Szent Mihály-templom elé a cinterem kapujaként. Különben az 1739-től huszonkét éven át itt tevékenykedő Birónak köszönhetjük a templom barokk berendezését és tornyát is. A kivitelező mester, „Ioannes Lapidica” minden valószínűség szerint Johannes König bajor szobrász lehetett, aki korábban a gyulafehérvári vár díszkapuinak faragásánál tevékenykedett. Ezért egyes művészettörténészek a gyulafehérvári kapuk és e fogadalmi kapu között rokonságot vélnek felfedezni.

A kapu eredeti alakját, Szent Mihály-templom előtti fekvését Veress Ferenc 1859-es fényképalbuma őrizte meg. A három bejárat közül a közbülső félkörívű volt, s polygonális pillérek fogták közre. „Az architektúra eredeti formájában a barokk szokásos díszítőelemeivel volt dekorálva. A pillérek posztamensei volutás rajzokkal, a pillértörzsek síp- és cartouche-díszekkel voltak ékesek. A nagy kapuív záródása fölötti szoborfülke két oldalán virágcsokrot tartó angyalok voltak kifaragva, a fulke fölött cartouche- s fesztondísz. Az oldalajtók szemöldökében két puttófej díszlett” – írja Biró József 1934-ben.¹²⁶ A közbülső kapunyílás feletti fülkében kerek arcú, fekvő nőalak látható, fején rózsakoszorú, egyik kezével fejét támasztja, másikkal ölében koponyát tart. E fülke fölött a kapu legmagasabb pontján áll Szent Mihály arkangyal szobra hagyományos római legionárius öltözetben, kiterjesztett szárnyakkal, jobb lábával a sárkányra tapos. Bal kezében kis pajzsot, jobbában vaskardot tart jellegzetes barokkos beállításban. Tőle jobbra és balra lépcsőzetesen még három-három szobor látható, olyan szenteké, akik a hagyomány szerint a pestis ellen védelmezhettek. Jobbra-északra: Keresztelő Szent János balját az égre emeli, jobbában kereszt, lábánál bárány; az oldalajtón Szent Sebestyén fatörzshöz kötött alakja, a szélső oszlopon Borromaeo Szent Károly (mások szerint Assisi Szent Ferenc). Balra-délre: Szent János evangélista jobbát kitarja, baljában könyvet s kelyhet tart, redőzetes ruhája tövében saskeselyű, a kiskapun Szent Rókus vándor alakja a kutyával, a szélső oszlopon Nepomuki Szent János kezében a

¹²⁶ Biró József: *A kolozsvári Szent Mihály templom barokk emlékei*. Cluj-Kolozsvár 1934. 43–45.

keresztel. Remek komponálókészségről, magas szakmai tudásról árulkodik az együttes. Az arkangyal szárnyai és a sárkány kitört a kompozíció síkjából, fokozva a térhatást. Mint Mircea Țoca megjegyzi,¹²⁷ a szobrásznak jobban sikerült a ruhás alakok ábrázolása, a szövet sejtető redőzése, mint a csupasz testé vagy az állatoké. A középső kapu fölött, a fülke alatt ma is olvasható a pajzsba vésett felirat: „Sub R[everen]d[is]simo Ioa[nno] / Biró Can[onico] Carol[o] Alb[ensi] / et Pleb[ano] Clau[diopoli] Erecta / 1747” (Főtisztelendő Biró János károlyfehérvári kanonok és kolozsvári plébános idejében felállítva 1747).

Miután a főtéri templomot körülvevő épületeket a század végén lebontották, a díszkapu magára maradt minden funkció nélkül, inkább rontva, mint díszítve az összképet. 1898. november 15-én határozta el a városi közgyűlés, hogy az egész kapuzatot a város saját költségén oda szállíttatja, ahova az egyház kívánja. 1899 májusában már megszületett a terv is a templomot körülvevő alacsony gótikus mintájú öntöttvas kerítés vonalára. A díszkaput eleinte a temető bejáratánál szándékoztak felállítani, végül június 20-án döntöttek, hogy a szentpéteri templom elé helyezik. 1899. július 4-én kezdtek hozzá lebontásához. Sajnos az újbóli felállításkor megváltoztatták az építmény architektúráját, a barokk mintázatú pillérek helyére egyszerű köoszlopokat állítottak, a központi kapu félköríves záródása helyére kosárgörbét alakítottak ki, így nyílása ma 10,20 m, bizonyára jóval kisebb az eredetinél, s magassága is sokat veszíthetett. Tulajdonképpen csak a kis fülke és a hét szobor az eredeti. De ezek az idők folyamán megcsonkultak, az 1944. október 10-i gránátrobbanások is kárt tettek bennük, úgyhogy az egész kapuzat restaurálásra szorulna. A díszkapu idehelyezésével egy időben szerelték fel a templomtoronyra az órát, készítője Balog József helybéli puskaműves volt, mint arról az Ellenzék¹²⁸ beszámol.

Ugyancsak az 1738-as pestis megszűnésének emlékét őrzi az a fogadalmi oszlop, mely a szentpéteri templom mögött áll. Kornis Antal főkormányiszéki tanácsos és felesége, Petki Anna emeltette 1744-ben. Eredetileg a Beltorda (ma Egyetem) és Farkas (ma Kogălniceanu) utcák találkozásánál állott, s mintegy lezárta a barokk épületegyüttes körülvette kis teret. Akkor még az egyetem központi épülete helyén is egy egyemeletes barokk kollégiumépület volt, később oda költözött a Gubernium. Az oszlop kivitelezője Anton Schuchbauer Budáról Kolozsvárra származott szobrászművész, aki akkoriban a Szent Mihály-templom és a közeli jezsuita templom szobordíszsein dolgozott. Városunk viszonylatában ez az első, erdélyi viszonylatban pedig (Szeben után) a második térszobrunk. Finom kivitelű barokk alkotás. „Az oszlop felépítése és részletei, a volutás talpazat, az angyalfejekkel és felhőkkel átfont oszloptörzs és a lendületes körvonalú Mária-szobor mind a legszorosabban kapcsolódnak Ausztria hasonló emlékeihez” – írja róla Balogh Jolán 1935-ben.¹²⁹ Feltűnő az oszlop hasonlósága a morvaországi Kutna Hora hasonló emlékművéhez. Az oszlopot lezáró Mária-szobor pedig visszatér a Ferenc-rendi templom homlokzati fülkéjébe. A gömbön álló Mária finoman kígyózó alakját bőven fodrozó lepel fedi. Arca fiatalos. Jobbját drámai mozdulattal mellére teszi, leeresztett balját egy angyalfejen pihenteti. Valamikor alacsony kőbábos kerítés övezte a talpazatot, az 1950-as években ezt már köoszlopok közé illesztett vasrács pótolta, s néhány fa is nőtt a kerítés mellett.

Az 1950-es évek ideológiai viszonyai közt „zavaróan” hatott az egyetem előtti Mária-szobor, s akadályozta a közlekedést is, úgyhogy miután 1957-ben szakszerűen restaurálták, 1959-ben

¹²⁷ Mircea Țoca: *Clujul baroc*. Cluj-Napoca 1983. 113.

¹²⁸ Ellenzék 1899. jún. 26.

¹²⁹ Balogh Jolán: *i.m.* 86.

szétszedték, talpazata hónapokig a temető bejáratától jobbra levő fás, ráccsal övezett utcai csoportokban hevert szétszedve, ugyanis felmerült az a lehetőség, hogy ide helyezték el, végül a szentpéteri templom mögé került 1961-ben, s azóta is itt áll. Sajnos az utóbbi évek építkezései során, minthogy a templomkerítésen kívülre esik, a templom mögötti parkrésze – melyet felvonulási területként használnak – igen megrongálódott.

A templom mögötti terület a minorita szerzetesrendé volt, földház állott rajta mészárszékkal, s hozzá tartozott a 270 négyszögöles kert. 1906-ban sajátította ki a város közhelyként. (Régi helyrajzi száma: 1042 – templom, 1043 – földház és mészárszék, 1044 – kert, új száma: 4704; a Mária-oszlop a 201. számú műemlék.)

Az 1892–1902 közötti kolozsvári közúti vasúthálózatnak itt, a templom előtt volt egyik végállomása. Mellékvágányai vezettek a Dohánygyárhoz és a Szeszgyárhoz, s egy személyszállításra nem használt utólagos meghosszabbítása egész a Téglás utcáig nyúlt.

A 136–138-as szám (Külső Magyar utca 82., Magyar utca 78., Mareşal Foch 129–131., Magyar utca 82–84., Vörös Hadsereg útja 82–84. sz.) alatt található aggmenház Kolozsvár egyik legnagyobb múltú, leghíresebb intézete. Története külön kötetbeli feldolgozást érdemelne, eddig csak a Magyar Polgár című napilap 1880. augusztus 3–6-i számaiban jelent meg róla cikksorozat, s az egyházközség könyvének (Historia Domus) bevezetője foglalkozik vele részletesebben. Kezdetei mindkét dolgozat alapján meglehetősen homályosak. Több más intézetet is magába olvasztott. Hogy valóban II. Endre király jótékony lánya, az 1235-ben szentté avatott Erzsébet vagy V. István özvegye, szintén Erzsébet vetette volna meg az alapjait, inkább csak legenda. Valószínűleg azonban gyökerei a XIII. század végéig nyúlnak vissza. Két középkori városi kórházról is tudunk: a Szent Lélek kórházról, valamint a Szent Jób ispotályról. Ez utóbbi a legsúlyosabb nyavalyákban (bélpoklosság, elmebaj, vérhaj) szenvedőket gyógyította. Lehet, hogy azonos intézményről van szó, s csak névváltozatait ismerjük. Már az 1300-as évek közepén a két kórházat a Kőmálban emlegetik, annak keleti oldalán, a későbbi Erzsébet út (ma Emil Racoviță utca) mentén, a szőlők közt voltak épületei. Az 1800-as évek közepén ezek romjait még felfedezni vélték özvegy Füzi Jánosné Gyergyai Krisztina unitárius papné kőmálalji dézsmamentes szőlőjében. A telekkönyv felállításakor (1869) pedig az aggmenháznak két telke-kertje is volt ezen a tájon.

Az ispotályra vonatkozó legrégebb ismert oklevél 1366-ban keletkezett. Ekkor a hegy lábánál (a mai Horea úti híd felett lehetett) levő, várostól kapott csertörő malmukat Nagy Lajos király engedélyével ötkerekű lisztelőmalommá alakítják át – a szegények élelmezésére. (A malmot 1784-ben elviszi az árvíz, újjáépítik fából, 1834-ben kőből, ezt meg az 1858-as árvíz mossa el, ekkor Kagerbauer Antal építőmester veszi bérbe 30 évre és építi át új gáttal; az aggház tulajdona marad a világháborúig.)

1557-ben Izabella királyné adománylevelével a Kőmál alján négy szőlőt, a Magyar és Közép utcák egybevágó végénél pedig az Ispotályláb nevű telekrészen dohányoskertet adományoz a kórháznak. Nevét pedig Szentlélekről a magyar királyné emlékéért felidéző Szent Erzsébetre változtatja. Egyes feltételezések szerint az intézmény ki is költözött a Magyar utca végére, de az sem kizárt, hogy a Kőmálalján működött 1671-ig. Akkor a Fötérre telepszik át. Itt ugyanis már 1496 óta háza volt. Täutsch Mihály és felesége, Margit a későbbi Szentegyház utca végén levő, ma már lebontott (sokáig Tivoli néven ismert) házukat az aggmenházra hagyták. 1671-ben ide, a központba költözött a Szent Erzsébet kórház és szegény öregek otthona, s közel egy évszázadig működött itt. Ez a központi fekvés aránylag biztonságosabbá tette az intézmény működését a zavaros történelmi időkben. A Habsburg-uralom megszilárdulásával az 1557 óta unitárius jellegű aggmenházra is 1718-ban kiterjesztették a katolikus fennhatóságot, sőt 1727-ben kormányzékeni rendelettel főfelügyelőjéül az erdélyi katolikus püspököt nevezték ki.

Addig a városi tanács gyakorolta a felügyeletet. Valójában 1768-ig az intézet még a tanács irányítása alatt maradt, s reformátusokat is felvettek az ápoltak közé. Hanem ekkor Bajtay Antal püspök elrendeli a fertőzési gócpontot jelentő ispotály kitelepítését a belvárosból, s minden valószínűség szerint csere útján jutottak a kiürülőben levő szentpéteri minorita rendház birtokába, s e főtéri házukat pedig a minoriták használták, amíg felépült a Belközép utcai templom-rendház együttesük. (Később a főtéri ház Schütz József tulajdonába jutott, aki fiúárvaház létesítésére a katolikus egyháznak hagyta – további sorsáról *A Főtér változásai* című bevezető fejezetben számoltunk be.)

Ezután a szentpéteri aggmenházba csak katolikusokat vettek fel, habár a reformátusok folyamodványára 1783-ban II. József megengedte a nem katolikusok felvételét is. Az intézet élére a püspök többnyire egy-egy tekintélyes gondnok-igazgatót nevezett ki, akit egy számvevő ispán, egy orvos és egy lelkész segített a vezetésben. A szentpéteri egyházközség és az aggmenház lelki irányítása 1818-ban egyesült, ettől fogva ugyanaz a minorita atya végezte a lelkigondozást mindkét helyen. A rendalapító neve is ekkor került be az elnevezésbe: Szent Ferenc és Szent Erzsébet agg szegények háza. A hagyomány azonban olyan erősnek bizonyult, hogy az új kettős elnevezés nem tudott meggyökerezni, s rövidesen Szent Ferenc neve feledésbe merült az intézmény emlegetésekor.

A kórház és az aggmenház működését számos királyi és fejedelmi adomány, birtok, állandó jövedelem támogatta. A már említetteken kívül 1613-ban Báthory Gábor fejedelem kősoadománya jelentős, melyet a későbbi fejedelmek is megújítottak; I. Lipót (1701) és I. Ferenc (1818) császár-uralkodók szintén adományokkal támogatták. 1820-ban jövedelmei felét átirányították a megnyíló Karolina kórházhoz. Attól fogva válik ez az intézmény kizárólagosan aggmenházzá. 1855-re a favázás cellarendszerű egykori rendházépület meglehetősen romladozó állapotba jut, s ekkor kezdődik el a jelenleg is álló épületkomplexum kialakítása. Először a déli főépületet húzzák fel. Hogy mikorra készül el, nem lehet tudni. A Veress Ferenc-féle 1859-es évszámot viselő fényképalbum 15. felvételén még nem látható az új épület. A különösen jól sikerült főbejáratú rész román és gótikus elemeket kombináló romantikus stílusban épült. A kapu feletti toronyban szoborfülke található Szent Erzsébet alakjával. Tervezője – B. Nagy Margit szerint¹³⁰ – Hottner Ferdinánd vagy Böhm János lehetett. A forradalom utáni időkben Szabó József orvostanár volt az aggmenház igazgatója, Filker Elek pedig a számadó ispánja, s az építkezések körül ők buzgólkodtak. A főépület az úttestől beljebb esik, a hozzá csatlakozó két, utcára merőleges szárny közül a keleti a számadó ispán lakásául, a nyugati lelkészi lakásul épült. Utóbb ezeket is átvette az aggmenház, s nyugat fele egy újabb lelkészi lakás, hivatal épült hozzá. 1912 októberében az aggok ellátása a szatmári irgalmas nővérek kezébe került.

Az 1869-es telekkönyv szerint még csak 11 helyisége volt az intézetnek, s hozzá 1 hold 640 négyszögöles kert tartozott. Az 1938-as felvétel 17 szobát, 1 kápolnát, 3 konyha- és 1 irodahelyiséget vesz nyilvántartásba, amiből arra következtethetünk, hogy az épület az 1870-es években kapta mai alakját. 1948-ban az aggmenház állami gondozásba került, a kert egy részét 1958-ban a Politechnikai Intézet építkezéseihez választották le. 1973-ban épületmegosztásra került sor: a parókia helyiségeit, a papi lakást átirták az egyházra. Az intézetben ápolott öregek-betegek számáról 1775-től kezdve maradtak fenn adatok. Akkor 30-at számláltak. 1779-ben 20 bennlakó és 20 ellátott aggot tartottak nyilván. 1854-ben már a 30 ápolthoz 110 kinnlakó csatlakozik, 1894-ben 63-ra nő a helyek száma, s 80-at látnak el a kinnlakók közül. Ez a szám nagyjából állandósul. Az 1980-as évek közepén a 30 tagú személyzet 110 aggot lát

¹³⁰ B. Nagy Margit: *i.m.* 86.

el, közülük körülbelül 50 kórházi jellegű ápolat (a keleti szárnyban), az étkezde 100 szegény nyugdíjast, társadalmi segélyezettet lát el ingyenes kosztal.

Az aggmenház kertjének keskeny keleti csíkját 1966-ban választották le, azóta ideiglenes épületben (hátsul a kertben) itt működik a II. állatorvosi kerület rendelője és a fertőtlenítő, kártevőirtó egység. Ide tartozik a város keleti felének mintegy 500 utcája. Ez a külön telekrész most a 138. szám. (Régi helyrajzi száma: 1040, 1041 – kert, új helyrajzi száma: 4712.)

A Szentpéter utcától a Liliom utcáig (A Fazakas–Butyka-háztól a Tárkányi-házig)

A **85-ös számú** (Külső Magyar utca 55–57., Magyar utca 49., Mareşal Foch 92., Magyar utca 63–65., Vörös Hadsereg útja 63–65. sz.) telek egykor a Malomárokig nyúló csik lehetett; a telekkönyv felvételekor, 1869-ben már föl volt aprózva. Jóformán csak a sarok kis négyszögletű parcellája volt az 57. szám. Nyilvánvalóan az 55. szám az 57. számú telekből lett kikanyarítva valamikor a század első harmadában. Az 55. sz. – gazdasági udvar, kert nélkül – csak sarokháza révén képviselt értéket. Az 1830-as években már külön tulajdonosé lehetett, mert a tizedenkénti számozás szerint is külön besorolása volt.

1869-ben a saroktelken egy 4 helyiséges vályogház állott, „az 1869-ben elhalt Körösi Szabó István hagyatéka”, melyet 1871-es bejegyzés szerint Takaró Ferencné Szabó Karolina örökölt, s már 1875-ben cserébe adja – feltehetően testvére családjának – Tamási Jánosnak és nejének, Szabó Eszternek. Ez utóbbiak 1887-ben megvásárolják a szomszédos, 57-es számú telket, melyen egy 3 helyiséges faház állott. Már 1845-ből ismerjük tulajdonosát, Kolozsvári Ferenc ezüstművest, bizonyára menyé volt az a Kolozsvári Samuné Szöllősi Julianna, aki eladóként szerepel. 1889 decemberében a két telket egyesítették, s a házakat átépítik Tamásiék. Az 55-ös számú 9 szoba-2 konyha, boltozott kőpincés kőház, az 57-es szám pedig 3 szoba-2 konyha, padolt pincés épület lesz. 1894-ben a kettős telek új tulajdonosa Tóth Istvánné Jakab Mária, tőle 1914-ben Fazakas József szatócs veszi meg, aki már korábban is bérelte az üzlethelyiséget, s Kapusi Ilonától született kiskorú gyermekeire: Józsefre, Ilonára, Mária-ra és Erzsébetre íratja. Az I. világháború után a vegyeskereskedés mellett kocsmá is volt a sarokházban. 1928-ban feljegyzik az immár nagykorú tulajdonosokat: Fazakas József ügyvéd, kataszteri felügyelő, Ilona pedig dr. Butyka Aladár kataszteri tisztviselő felesége. Mária és Erzsébet 1932 körül lemondtak részükről a Butykáék javára. Az 1938-as telekkönyvi felvétel szerint egy 2 üzlethelyiséges, 7 szoba-konyhás faház állott a telken. A kő sarokház föltétlenül azonos az 1889-ben feljegyzettel, a második épület leírása is nagyságra egyezik, de bizonyára az utóbbi feljegyzés a helyes: fából volt. 1952-ben jegyzik be új tulajdonosként Sâncraian Pavel sofört. Ő 1954-ben leválasztja a telek északi sávját, s a rajta levő, pléhvel fedett 3 szoba-konyhás téglaházat (Szentpéter utca 2. sz.) eladja Macsek Józsefnek és nejének, a sarokházat visszajegyzik nevére, ekkor már nem szerepel üzlethelyiség benne. 1973-ban Bercea Ioan veszi meg: a „pléhvel fedett téglaház”-nak van manzárdszobája is. 1976-ban a Dascăl, 1978-ban a Talpoş családé, míg 1984-ben lebontják. A lebontás előtt már meglehetősen romladozó állapotban volt. A járda magas szintje miatt az egész épület földbesüllyedtnak tűnt. A Lenin út fele trapéz záródású fedele s alatta 2 ablaka, valamint egy befalazott ajtaja volt, mely az üzlethelyiség bejárata lehetett. Az épület a Szentpéter utca mentén nyúlt hátra, ablakai az udvar fele (keletre) estek. (Régi helyrajzi száma: 778, 779, új száma: 4687.)

A Szentpéter utca 2. számot 1960-ban Macsekéktől a Trifan és a Salomie család veszi meg, 1973-ban újabb tulajdonosokat jegyeznek fel. (Új száma: 4687/1.)

A Szentpéter utca további házai az 1983–1984-es lebontást megelőző 125 év alatt sokat változtak, módosultak. Hol itt, hol ott toldották meg őket, átépítésekre került sor. A 4-es szám (1940-ig Szentpéter utca 1. sz.) már 1869-ben a jellegzetes hóstáti nevet viselő Diószegi Jánosné Megyaszai Erzsébeté volt. Tőle a Vitéz (1870), Szatmári (1873), Filep (1930), Katz (1935), László–Berkovits (1938), Kappel (1947), Roth (1948), Márton (1950), Jakab–Balázs (1978) családok tulajdonába ment át. (Régi helyrajzi száma: 776, új száma: 4686.)

A Szentpéter utca 6-os szám (korábban 2. sz.) alatt 1869-ben egy 3 helyiséges kőház állott, mely mellé 1905-ben egy 5 szoba-5 konyhás pincés házat építettek a telek déli és keleti határa mentén. Feltehetően a közeli gyárak munkásai bérelhették jó pénzért e lakásokat. Az 1938-as telekkönyv is a fenti 2 házat iktatja. Az 1970-es bejegyzés szerint a 3 szoba-konyha-kamara-fürdőszobás házat átépíthették, a másik házban pedig 7 szobára már csak 2 konyha esik, tehát megszüntették a sok kis lakást. 1869-ben a „február hóban elhalt Nagy István hagyatéka”-ként iktatják, a leszármazottaktól 1904 januárjában Veress Sándor veszi meg árverésen, aki építtet, utána a Karácsonyi (1910), Túrós (1923), Bartha (1930), Nemes (1931), Balogh (1943) család a tulajdonos. (Régi helyrajzi száma: 775, új száma: 4685.)

A Magyar utca következő három telke 1869-ben még egyben volt. (Külső Magyar utca 59., Magyar utca 51., sz.), rajta egy 3 helyiséges kőház. Tulajdonosa a Kolozsvári Minorita Szerzet. Ha nem tévedünk, itt lehetett a minoriták kocsmája, de az sem kizárt, hogy a múlt század elején a szomszédos saroktelek is ide tartozott, s épp a sarokház helyén állott a kocma. 1905 júliusában Tóth Dánielné Mirkán Anna mézsárszék-tulajdonos veszi meg, de még azon évben elcseréli a minoritáknak a Magyar utca – Szentpéter utca túlsó sarkán levő (Magyar utca 47.), üzleti szempontból kedvezőbb fekvésű házas telkével, s ott rendezi be új mézsárszékét. Az 520 négyszögöles kertet a minoriták 1907-ben pont kettéosztják. A ház nélkül maradó nyugati részt Bábai Józsefnek és nejeének, Nedesán Róának adják el, a keletibb, házas részt pedig Túrós Józsefnek és feleségének, Deszbordesz Máriának.

Bábai József építőmester a telek nyugati határa mentén épített magának egy 2 szoba-2 konyha-2 kamarás házat, az utca fele 2 ablakkal. A családi hagyomány szerint felesége súlyos betegségének kezelése olyan sokba került, hogy módosan megépített házat a telek felével el kellett adnia. Ennek tulajdonosa 1909-ben Szabó János dohánygyári ügyelő lett (51/A számú ház). Már az előző ház elhelyezéséből is kitűnik, hogy Bábai épületet tervezett a telek keleti határa mentére is, úgy, hogy 1912 márciusáig oda is felhúzza a 4 szoba-2 konyha-2 kamarás kő- és téglaházát, az előzőhöz hasonlóan 2 ablakkal az utca fele, s majdnem mindenben szimmetrikus ikerházként (51/B szám), a szembenéző ajtók, ablakok közé az udvar felező-vonalára deszkakerítést emeltek. Ez a két ház másfél méterrel kiugrott az utca frontvonalából, csak keskeny járdának hagyva helyet. A forgalmas úttest szélesítésére sem adott lehetőséget. A túlsó oldalt a templomkert vonala határozta meg.

Szabó János háza (Magyar utca 51/A, Mareşal Foch 94., Magyar utca 67., Vörös Hadsereg útja 67., Lenin út **87. sz.**) nem sokáig maradt a tulajdonosáé, ugyanis mint a 21. gyalogezred hadnagya elesett a világháborúban. A házat az 1930-ban levezetett örökösödés nyomán kiskorú Magdolna leányára írták. Közben a 20-as évek elején Gábor György pék lakott itt, s a ház végéhez 2 helyiséget építettek műhelyként, utóbb ezekből is szoba-konyhás lakrész lett. 1943-ban Szabó Magda Magyar Bertalan jó nevű kolozsvári fül-orr-gégész felesége lett. 1956-ban bekövetkezett válásukig itt lakott, egy ideig itt is rendelt Magyar doktor. Az 1938-as telekkönyv szerint a cseréppel fedett téglaházban 3 szoba, 3 konyha, 3 kamara volt, az 1940-es években az egyik kamara helyett fürdőszobát alakítottak ki. A meglehetősen elhanyagolt házat 1984 végén bontották le. (Régi helyrajzi száma: 780/1/1, 781/1/1 – kert, új száma: 4688.)

Bábai építőmester házát (Magyar utca 51/B, Mareşal Foch 94/A, Magyar utca 69., Vörös Hadsereg útja 69., Lenin **89. sz.**) 1938-ban örökölte öt gyermeke. Ekkoriban a telekkönyv szerint 5 szoba, 5 konyha volt benne, a ház végét ugyanis megtoldották. 1980-ban jegyzik be az újabb örökösödést, ekkor már kilenc leszármazott között oszlik meg az ingatlan, közülük az 1895-ben született Miklós Lajos egykori dohánygyári tisztviselő, amatőr fényképész, veterán kiránduló lakott a házban annak lebontásáig. Az utca felőli lakást Szabó József bérelte. Ő a vasúti műhelyek lakatosából a MÁV-művezetőségen át 1949-ben a Carbochim gyár munkásigazgatói székébe emelkedett, s tíz éven át vezette a város eme fontos ipari egységét, közben képviselőnek is megválasztották. (Régi helyrajzi száma: 780/1/2, 781/1/2 – kert, új száma: 4689.)

Turós József dohánygyári ügyelő és felesége, Deszbordesz Mária a tekintélyes méretű kertet és a hozzá tartozó régi, minoritáktól örökölt házat (Magyar utca 51., Mareşal Foch 94/B, Magyar utca 71., Vörös Hadsereg útja 71., Lenin út **91. sz.**) bírták. Ez eredetileg 3 helyiséges volt, az 1938-as feljegyzés szerint 2 szoba-konyhás, utóbb fürdőszobával is kiegészült. Az 1984-es bontáskor vastag kő- és téglafalai arra utaltak, hogy még az 1700-as években épülhetett, a környék legrégebbi háza volt. Alacsony kis cseréppel fedett épület két ablakkal az utcára. Az 1745-ös városi összeírásban szereplő „Tiszteletes Péter Minoriták vendégfogadója” avagy „sütőháza” lehetett itt. 1943-ban Turósné, 1965-ben két fiuk, József és János öröklik. József Magyarországra távoztakor Turós Jánosra maradt az egész telek és ház. A Turós család a század 10-es éveiben itt szép kertészetet alakított ki, melegeházzal. Bérbe vette az előző két ház kertjét is. A bontásig Kolozsvár egyik legjelentősebb virágkertészeteként működött. (Régi helyrajzi száma: 780/2, 781/2 – kert, új száma: 4690.)

A 93-as számú (Külső Magyar utca 61., Magyar utca 53., Mareşal Foch 96., Magyar utca 73., Vörös Hadsereg útja 73. sz.) házas telken 1869-ben egy kéthelyiséges faház állott, az 1864. április 9-én elhalt Moldován Károly hagyatéka. (Az övé volt a következő házas telek is!) Az 1874-ben lejáratos és 1877-ben telekkönyvezett örökösödés szerint Gyarmati Józsefné Szabó Rozália 1/3-át, Moldován Károly kiskorú 2/3-át örökölte. 1882-ben Gyarmatiék az egyedüli tulajdonosok, s a következő évben Schuller Józsefnek és nejének, Nagy Katának adják el. Schuller kovácsműhelyt rendezett be itten, s 1903-ban jegyeztette fel az új épületeit. Eszerint 3 szoba-konyhás háza, istállója, kerékgyártó műhelye s egy külön kőből épült kovácsműhelye volt. 1912-ben az apai részt a két fiú öröklí, kik közül József továbbviszi az apai mesterséget. 1922-ben Schuller József és felesége, Néb Mária megveszik az utca túloldalán a mostani 118-as számú házat. Abban laknak, itt a műhelyük. 1931-ben ezt az ingatlant özv Szabados Istvánné Elek Mária vásárolja meg valamennyi örököstől, majd ifj. Schuller József és felesége túloldali házas telkét elcseréli ezzel, vagyis az a Szabadosnéé lesz, ez újra a Schulleré 1937-ig, akkor eladja Nemes Péternek és feleségének, Florea Nastasiának. Az 1938-as telekkönyv szerint 3 szoba, 2 konyha és 2 műhely volt az épületben, mely a telek nyugati kerítése mentén húzódott. Az 1914-es adat szerint László Pálné cipésműhelye, tíz évvel később pedig Malicsek László kerek- és Kovács Sándor asztalosműhelye volt még itt. Az 1940-es évek elején Keresztes Mária veszi meg az ingatlant, akitől a már Bukarestben élő „Nemes Petru” 1947-ben visszapereli, s 1971-ben a Nistor és az Abrudan családoknak adja el fele-fele arányban. Az ekkori telekkönyvi bejegyzés szerint egy 3 szoba-konyha-előszobás, cseréppel fedett kő- és téglaház, valamint egy 1 szoba-konyha-kamarás, cseréppel fedett téglaház (bizonyára a műhelyekből kialakítva) állott itt. 1976-ban és 1984-ben is jegyezték fel új építkezéseket, bővítéseket. 1984-ben került sor a lebontásra. (Régi helyrajzi száma: 782, 783 – kert, új száma: 4691.)

A **95–97-es szám** ma a Tej és Tejtermékek Üzeme, az utóbb hozzákapcsolt **99-es számmal** három telket foglal el. A házszámozás mindvégig megőrizte ezt a hármas tagolást. A legnyugatibb telek (Külső Magyar utca 63., Magyar utca 55., Mareşal Foch 98., Magyar utca 77., Vörös Hadsereg útja 77. sz.), mint említettük, 1869-ben az 1864-ben elhalt Moldován Károly hagyatékaként volt nyilvántartva, rajta 2 helyiséges faház. 1884-ben Hatházi István és neje, Tóth Zsuzsanna hóstáti földészek veszik meg, s 1891-ben bizonyára a családon belül elcserélik Hatházi Sámuel és neje, Kilin Karolina közeli ingatlanával. Ez utóbbiaknak 1933-ban jegyzik be az örököseit: egy leány és három fiú, kik közül egyik eltűnt a háborúban. Tőlük 1939-ben Rosen Áron, Sarolta (Leviné) és Malvin veszik meg az ingatlant. Építkezési anyagraktárt létesítenek ide. 1958-ban a Kohn és Rosen család öröklí, s tőlük veszi meg az állam 1959-ben, beleolvasztva a gyár területébe. (Régi helyrajzi száma: 784, 785 – kert, új száma: 4692.)

A közbülső házas telek (Külső Magyar utca 65/A–B, Magyar utca 57., Mareşal Foch 100., Magyar utca 77., Vörös Hadsereg útja 77. sz.), rajta egy 3 helyiséges és egy 2 helyiséges kőházzal, 1869-ben Kiss Márton csizmadiáé és nejeé, Topler Teréziáé volt. 1892-ben az özvegyé az ingatlan, akitől 1893-ban Kászoni András öröklí, s még azon évben tovább is adja Balázs Mihálynak és nejének, Gál Rózának, akik hóstáti földművesek voltak. 1905-ben a feleség részét a két leány: Livia kiskorú és Albert Istvánné Balázs Zsuzsa öröklí, majd 1911-ben az ingatlant Kolozsvár szabad királyi város vásárolja meg, s a Kolozsvári Gazdasági Egyletnek adja ki. A világháború után a „Societatea de Agricultură” (Gazdasági Egylet) a tulajdonos, azzal a bejegyzéssel, hogy a jövedelmet a mezőgazdász gyermekek nevelésére kell fordítani. 1938-ban már csak egy 1 szoba-konyhás földházat találtak itt istállóval. (Régi helyrajzi száma: 786/1–2, 787 – kert, új száma: 4693.)

A harmadik, keleti házas telken (Külső Magyar utca 67., Magyar utca 59., Mareşal Foch 102., Magyar utca 81., Vörös Hadsereg útja 81. sz.) 1869-ben egy 2 helyiséges faház állott, Kiss Dani és neje, Ágoston Mária tulajdona. 1876 decemberében Gothárd József veszi meg árverésen, s 1878-ban Szöllősi Ferencnek és feleségének adja el. Így újra hóstáti kézre jut. 1895-ben Márton József veszi meg. Már a következő évben Somodi István ügyvéd tulajdonába megy át, s ő építtet rá 1903-ban az utca felől új 2 szoba-konyha-kamarás kőházat. A faházon kívül van egy 1 helyiséges kőház is a telken. 1911-ben ezt az ingatlant is megveszi a város, s az előzővel egyesíti. A Gazdasági Egyesülettől a kettős telket 1944 májusában a Kolozsvári Társaskocsi Közlekedési Rt. veszi meg, majd 1949-ben államosítják, s a Tej és Tejtermékek Üzemének utalják ki. 1938-ban a telek háza 3 szoba-2 konyhás volt, 1945 táján a helyiségeket egybenyitva a Városi Közüzemek (I.C.C.) gyűléstermévé alakították át, majd 1951-től újra magánlakásokra osztották. Az utca fele háromosztatú ablakos, a telek keleti határa mentén hátranyúló ház, mint az üzem tartozéka, 1986 nyaráig lakásként fennmaradt. (Régi helyrajzi száma: 788, 789 – kert, új száma: 4694.)

A Tej és Tejtermékek Üzeme (Întreprinderea de Industrializare a Laptelui) 1949–1950-ben épült ide, az ország első ipari jellegű tejfeldolgozó vállalata volt. Egész Észak-Erdélyt sajtfeleségekkel látta el. Az üzemet többször bővítették, míg az 1970-es évekre ez a hely már túl szűknek bizonyult. 1972-ben felépült a közeli Bács községben a Tejtermékek Gyára, azóta itt csak az igazgatóság székel a központi irodákkal, az üzemrészben pedig csak sajtot állítanak elő, mintegy 8-félét, a környező megyék részére is. 1986-ban az üzem beljebb levő központi épületétől nyugatra eső portásfülkét lebontották, a keleti szélén levő 99-es számú házat is, a főépület homlokzatát pedig átalakították, modernizálták, hogy beilleszkedjék a szomszédos tömbházak teremtetten környezetbe. A gyár előtt kis fenyős-szökőkutas park volt, sajnos ez is az utcaszélesítés áldozatául fog esni.

A kis családi házak helyét 1985–1986-ban felépült tömbházak foglalták el. Előbb a kertekbe épültek fel a négyemeletes „blokkok”, utána az utca felé a 8–10 szintes tömbök. A Szentpéter utcától a „vajgyárig” egy saroképület, a „vajgyártól” a Liliom utcáig egy másik panelház szegélyezi az utcát.

A 101-es szám (Külső Magyar utca 69., Magyar utca 61., Mareşal Foch 104., Magyar utca 83., Vörös Hadsereg útja 83. sz.) 1869-ben még csak egy 96 négyszögöles házhely volt a hozzá tartozó 369 négyszögöles kerttel, Török Márton és neje, Zágoni Szabó Zsuzsa tulajdona. A telek hóstáti kézen maradt 1984-ig. 1872-ben ifj. Zágoni Szabó Mihály és neje, Adorján Borbára öröklik, majd 1891 decemberében a feleség részét Mihály, József, Biri, Károly kiskorúak öröklik. A legidősebb fiú, Mihály lehetett az, akinek nevére írják 1910 januárjában az ingatlant, feleségét, Szabó Karolinát is bejegyzik. A házat bizonyára ők építették, mert a szülők a következő telken laktak. Az 1938-as telekkönyvi feljegyzés szerint 2 szoba-konyhás, cseréppel fedett kő- és téglaház állott itten. Ennyivel is megelégedett a környék legtekintélyesebb hóstáti gazdája. Akkor, amikor az utcában lakók átlagbirtoka 5–6 holdat tett ki, neki az 1930-as évekre 30–40 holdja volt, így választották meg presbiternek, majd az alsóvárosi református gyülekezet gondnokának. Támogatta is egyházát: az orgona-szekerényt és az úrasztalát ő ajándékozta a kétágú templomnak. 1942 áprilisában kelt gyász-jelentése szerint a város törvényhatósági bizottságának tagja, a Kolozsvári Gazdasági Egylet és a Bethlen Gábor földész-énekkar tiszteletbeli elnöke, az EMKE választmányi tagja és a Magyar utcai Kalandos Társaság pénztárnoka volt. A templomból temették. A házastelket felesége öröklö, aki 1959 előtt halhatott meg, mert ekkor jegyzik fel a négy újabb örököst, akiktől államosítják, majd lebontják a házat. (Régi helyrajzi száma: 790, 791 – kert, új száma: 4695.)

A következő három telek 1869-ben még egyben volt: a Zágoni Szabók innen származtak szét. A Külső Magyar utca 71-es számú 3 lakóhelyiséges kőházhoz 450 négyszögöles udvar és 651 négyszögöles kert tartozott. Tulajdonosa: id. Zágoni Szabó Mihály és neje, Balázs Julianna. A telket többször is osztották: 1881-ben, majd 1912-ben a leszármazottak, de végig a Zágoni Szabók birtokában maradt. Az 1938-as telekkönyv a legnyugatibb részt 4696-os helyrajzi számmal jelölte: rajta a cseréppel fedett 2 szoba-konyhás téglaház (Magyar utca 61/A, Mareşal Foch 104/A, Magyar utca 85., Vörös Hadsereg útja 85., Lenin út **103. sz.**) Zágoni Szabó József és neje, Deák Marcella tulajdona volt, 1957-ben négy gyermekük örökölte. A következő keskeny parcellát 1938-ban a 4697-es helyrajzi számmal illették, csak üres házhely volt (Magyar utca 63., Mareşal Foch 104/B, Magyar utca 87., Vörös Hadsereg útja 87. sz.), tulajdonosa azonos az előbbi telekével.

Végül a 4698-cal jelzett újabb keskeny parcellán 1938-ban 2 szoba-konyhás cseréppel fedett téglaház állott téglastállóval (Mareşal Foch 106., utóbb az előzővel azonos számozás), Zágoni Szabó Miklós és neje, Szilágyi Anna tulajdona. Miután az 1940-es évek elején mindkét utóbbi telek Z. Szabó Miklósék kezében egyesül, a telkeket összevonják, s ezért csak egy házszámmal szerepelnek (Lenin út **105. sz.**). A telekkönyvi egyesítés csak az 1977-es örökösödési per lejárta után történik meg. A sokat osztott-egyesített földdarabkákat 1983-ban államosítják, s röviddel később a házak, gazdasági épületek lebontására is sor kerül. (Régi helyrajzi szám: 792, 793 – kert, új számok: 4696, 4697, 4698.)

A 107-es számú (Külső Magyar utca 73., Magyar utca 65., Mareşal Foch 108., Magyar utca 89., Vörös Hadsereg útja 89. sz.) telken 1869-ben egy 3 helyiséges faház állott, Orbán András és neje, Székely Katalin tulajdona, tőlük 1876-ban Székely Sámuel és neje, Orbán Rozália, ezektől 1890-ben pedig Butyka Ferenc és Kilin Zsuzsanna veszik meg. Ők is hóstáti földeszek voltak. Az öt gyermektől 1948-ban dr. Turcu Titu egyetemi előadótanár vásárolja meg az

ingatlant, melyen az 1938-as telekkönyv szerint 2 szoba-konyhás kőház állott, az udvaron istálló, csűr volt. Az államosítás (1949) után a kolozsvári gyógyszergyár tulajdonába kerül, s a mai Terápia gyár eleinte lovakat, majd nyulakat tart rajta kísérlet céljából.

A **109-es szám** (Külső Magyar utca 75., Magyar utca 67., Mareşal Foch 110., Magyar utca 91., Vörös Hadsereg útja 91. sz.) szintén szélesebb telek volt 302 négyszöglől házhellyel és udvarral, 725 négyszöglől kerttel, 3 helyiséges kőház állott rajta, Szabó Istvánné (kőrösi) Kudor Erzsébet tulajdona. Tőle 1884-ben Szilágyi György és neje, Gál Zsuzsanna veszik meg, akiktől 1907-ben öröklik gyermekeik: dr. Szilágyi György orvos és Szegedi Péterné Szilágyi Anna. Szilágyi György századunk első felének ismert kolozsvári orvosa volt, különösen a hóstátiak kedvelték mint közülük származót. A Szentegyház utca 3. szám alatt lakott. 1946 decemberében halt meg, mint nyugalmazott városi orvost, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság főorvosát gyászolták. Felesége, Koleszár Erzsébet a neves sebész, fül-orr-gégész, később ortopéd egyetemi tanár Koleszár László testvére volt. Szilágyiék 1929-ben Berényi Dezső vasúti tisztviselő feleségére, Ferencz Gizellára írják a telket. 1938-ban egy 4 szoba-konyhás, valamint egy 2 szoba-konyhás kő- és téglaház áll rajta. 1951-ben telekmegosztásra kerül sor: a nyugati telekhatár melletti 2 szoba-konyhás épületet kis udvarral (összesen 86 négyszöglől) eladják Püsök Gyulának és feleségének, Bakos Gizellának, akiktől 1938-ban az Ene család veszi meg. A keleti telekrészen fekvő ház és a kert megmarad Berényiné tulajdonában, tőle 1976-ban Takács Mária öröklí. (E ház külön számot is kap: Magyar utca 93., Vörös Hadsereg útja 93., Lenin út **111. sz.**) 1983-ban kerül sor a bontására. (Régi helyrajzi száma: 796, 797 – kert, új száma: 4700.)

A **113–115-ös számú** házas telkek eredetileg szintén egyetlen, a Malomárokig rúgó telekből szakadtak ki. 1869-ben egy 4 helyiséges kőház állott a 264 négyszögöles udvaron, kertje 644 négyszöglől volt (Külső Magyar utca 77., Magyar utca 69. Mareşal Foch 112. sz.). Hóstáti tulajdonosai: Szilágyi István és felesége, Gombos Mária. 1881 májusában árverésre kerül az ingatlan. Csíki János vásárolja meg, s a következő évben tovább is adja: Tárkányi György (huszár) és neje, Jakab Borbára az új tulajdonos, akik az utca vége felé, a mai 156-os számú telkes házat adják el, hogy ezt vehessék meg. 1894-ben az apai részt a 4 gyermek öröklí, köztük Tárkányi György, a Református Kollégium későbbi vallástanára. 1898-ban az örökösök lemondanak özv. Tárkányiné javára az örökségrésről. 1920-ban Tárkányiné eladja Páll Jánosnak és feleségének, Boldizsár Borbálának az ingatlant, Pállék pedig rögtön telek-megosztást hajtanak végre: a Malomárok felőli 487 négyszögöles telekvéget eladják ifj. Szilágyi Istvánnak, aki 1925-ben azt a Nagiu (Nagy?) családnak, ezek pedig 1926-ban a Jakab családnak adják el. Valószínűleg az utóbbiak építtetik rá azt a szoba-konyhás téglaházat, mely az 1938-as telekkönyvben a Liliom utca 6-os szám (utóbb 9. sz.) alá van iktatva (új helyrajzi száma: 4659).

Pállék telkén 1938-ban egy 2 szoba-konyhás kőházat vesznek nyilvántartásba istállóval együtt. 1941-ben már két háznak kellett állnia a telken, ugyanis külön számozták őket: Magyar utca – Vörös Hadsereg útja 95–97. szám. 1949-ben Pállék eladják a telek nyugati felét Dusa Györgynek és feleségének, Gáll Zsuzsannának. Dusa vidékről beköltözött szobafestő volt. 1984-ben fiai, György és Ödön öröklí a Lenin út 113-as számmal jelölt házas telket. Közülük az 1970-es években Dusa Ödön neve fogalomszámba ment Kolozsvárt. Szobafestőként kereste kenyerét, de esténként színészkedett, egyéni szavalóesteket tartott a Vasas klubban és a monostori úti művelődési házban. Az autodidakta előadóművészek közül tehetségével és rendkívüli kitartásával tűnt ki. A telek keleti részén (115. sz.) Páll János földműves 4 szoba-2 konyha-előszobás háza, istállója állott, melyeket 1951-ben Kiss Mihály fuvarosnak adott el, aki a hagyományos földész-fuvaros életmódot folytatta még az 1980-as évek elején is, a lebontásig. (Régi helyrajzi száma: 798, 799 – kert, új száma: 4701.)

A **117-es szám** (Külső Magyar utca 79., Magyar utca 71., Mareşal Foch 114., Magyar utca 99., Vörös Hadsereg útja 99. sz.) területe 1869 óta nem változott. Már akkor olyan kis maradék telek, jobban mondva házhely és udvar volt, hogy tovább osztani nem lehetett. Ez a sarok előtti telek lévén, valamikor a Malomárokig rúgó kertjét már 1869 előtt eladták, felosztották a Liliom utca felől épült házak kertjéül. A telekkönyv felvételekor 3 helyiséges kőház állott rajta Szabó Mihály (békési) és felesége, Kováts Mária tulajdona. A 8 örökös közül 1893-ben kettő váltja meg magának a tulajdonjogot, 1910-ben árverésre, majd újabb eladásra kerül. 1911-től Bodnár Károly és neje, Topán Biri veszi meg. Tőlük 1933-ban örökli két gyermekük: Janicsék Lajosné Bodnár Margit és Bodnár Jenő. Az előbbi két gyermekétől (Jenő – későbbi szlavista nyelvész, Margit) 1937-ben árverésen a Mezőgazdasági Bank tulajdonába jut, s 1938-ban Galiş Nicolae tordatúri ortodox pap kapja meg, akitől még azon évben Rózsa József és neje, Fuchs Ilona, 1938 szeptemberében pedig a Bulzan család veszi meg. Ekkoriban már egy 2 szoba-konyhás és egy 1 szoba-konyhás kőház áll a telken. Az utolsó tulajdonost 1973-ban jegyzik fel: a Vasieş családot. (Régi helyrajzi száma: 800, új száma 4702.)

A 119-es szám (Külső Magyar utca 81., Magyar utca 73., Mareşal Foch 116., Magyar utca 101., Vörös Hadsereg útja 101. sz.) a kis utca saroktelke, valamikor a Malomárokig nyúlhatott, majd rendre egy-egy házhelynyit levágtak belőle, s így jöttek létre a Kis új utca házas telkei. 1869-ben ez a felosztás már megtörtént, s a 81-es számú 6 helyiséges faházához L alakú udvar és kert tartozott, északról és keletről átölelte a 79-es számot. 1869-ből ismert első tulajdonosa ifj. Lukáts János, 1874-ben örökli özvegye, Udvari Katalin, ő már a következő évben Udvari Mártonnak adja tovább. 1883 márciusában jegyzik be a hat kiskorú Udvari-örököst. Az ingatlant 1886-ban eladják Simon Jakabnak és nejének, Weisz Marinak, akik a régi faház, istálló, kocsiszín mellé 1897-ben új kőházat építtetnek bolthelyiséggel, 3 szobával-előszobával, pincével. Ez lehetett az 1983-ig fennálló sarokház. Itt szatócsüzletet nyitottak. 1912-ben az özvegy az egyedüli birtokos, tovább viszi az üzletet is. 1918 májusában Simon Mór és neje, Salamon Hani az örökös, még az évben továbbadják az ingatlant Burján Józsefnek és nejének, Varga Rózsikának. Ők már kocsmát is tartanak fenn, 1927-től egyedül az özvegy vezeti a boltot. Az 1938-as telekkönyv egyetlen kőházat regisztrál 1 üzlethelyiséggel, 6 szobával, 2 konyhával. A faházat is időközben átépíthették téglafalúra. 1939-ben birtokmegosztás történik: a kis utca felőli telekrészt Burjánné eladja annak a Rózsa Józsefnek és feleségének, Fuchs Ilonának, akiket az előző ház birtokosaiként már említettünk. A Liliom utca 1. szám alatti 89 négyszögöles telek tulajdonosa 1940 augusztusától Ciurdărean Elisabeta, aki 1967-ben építtet rá 4 szoba-2 konyha-3 kamarás házat, 1977-ben modernizálja, kibővíti azt. 1983-ban kerül sor a bontásra. Özvegy Burjánné 1953-ban bővítteti házát 1 szoba-konyha-kamarával, s két lakrészre osztatja, a 2. számú lakást eladja Bodea Mariának. 1958-ban Burjánné részét négyen öröklik, a másik lakrészt Papi Bíró Géza és neje veszi meg. A sarki kocsmá persze átment az állam tulajdonába: Spicul de grîu (Búzakalász) volt a cégjelzése, az 1960-as évek végén Gospodina üzletté alakították át. (Régi helyrajzi száma: 801, 802 – kert, új száma: 4703.)

A szomszédos kis utca a múlt századfordulón a Kis új utca elnevezést viselte. Spontánul kialakuló név lehetett, akkoriban települhetett be két oldala. A Külső Magyar utcával párhuzamosan futó Nagy új utcába torkollott, azon túli folytatása pedig a Bethlenkert utca volt, mely már a határba vitt, elnevezése arra utal, hogy a bethleni gróf Bethlen családnak volt itt hatalmas füvelőkertje. A századfordulón kapta a Liliom utca nevet, s ezt napjainkig megőrizte a román Crinului változattal. Bizonyára a hóstátiak szívesen ültettek liliomot a kertjükbe.

Az aggmenháztól a Hősök teréig (A Nádudvari-háztól a Butyka-házig)

Visszatérve az út páros, déli oldalára, az aggmenház utántól egész a térig 2–3 szobás lakóházak sorakoztak fel az 1970-es években is, lakóik többsége hóstáti volt, bár jó részük felhagyott a hagyományos életmóddal s állami alkalmazottként kereste kenyerét. A telkek mind a Honvéd utca szimmetrikusan fekvő telkeivel találkoztak, terjedelmes zöldövezetet hozva létre. Az 1960-as évek végén kezdődött el a két utcavonal közötti kertek kisajátítása a nyomda részére, az 1970-es évek közepén pedig az autóbusszállomás létesítésére. Az utca végéig sorra kerülő 26 háznak valamennyi telekkönyvi adatát kiírtuk, de a továbbiakban megelégszünk az utalásokkal, a fontosabb változások jelzésével, s csak egy-egy jelentősebb épületnél, intézménynél időzünk el.

A **140–142-es szám** egykor a Külső Magyar utca 86-os számként egyetlen telket képezett 180 négyszögöles udvarral, 1038 négyszögöles kerttel. Nádudvari Márton és neje, Horváth Zsuzsanna tulajdona. Nádudvarit 1854-ben a fazakascéh tagjaként tartják nyilván. Kőháza 3 helyiséges. 1884-től a Hatházi családé az ingatlan. 1906-ban kettéosztva adják el: a házas telekrészt kerttel Zágoni Szabó Sándorék veszik meg, a nyugati telekcsíkot házhellyel Pánhotzki Ferenc és felesége, valamint Molnár Ilona (Magyar utca 82., Mareşal Foch 133., Magyar utca 86., Vörös Hadsereg útja 86., Lenin út 140. sz.). 1912-ben már Molnáré a Pánhotzkiék része is, bizonyára ő építteti át 5 szoba-2 konyhássá a házat. Tőle 1929-ben – a 134-es számnál már említett – Benedek Imre dohánygyári tisztviselő veszi meg, 1938-tól a Pap családé. 1967-ben a kertet a nyomda részére államosítják, 1981-ben a házat újjáépítik. Két háromosztatú ablakos, cseréppel fedett, 4 szoba-konyha-hall-fürdőszobás épület lett. A keleti telekrészen (Magyar utca 82/A, Mareşal Foch 133/A, Magyar utca 88., Vörös Hadsereg útja 88., Lenin út 142. sz.) Zágoni Szabó Sándor és neje, Albert Marcella leszármazottai kezén marad a ház 1958-ig, amikor Berki József örökli, 1967-ben a kertet államosítják, 1975-ben Újvári Sándor és felesége a tulajdonos. Az eredeti 2 ablakos kis házikót alig módosították. (Régi helyrajzi száma: 1038, 1039 – kert, új száma: 4711, 4710.)

A **144-es szám** (Külső Magyar utca 88., Magyar utca 84., Mareşal Foch 135., Magyar utca 90., Vörös Hadsereg útja 90. sz.) alatti 3 helyiséges kőház 1869-ben néhai Török János hagyatéka, egyik fia, Török Márton váltja meg a többi örököstől 1876-ban. Kilencévi özvegyesség után itt hal meg felesége 1889 januárjában, s a gyászolók között van első fia, Török István református kollégiumi tanár, későbbi igazgató, az iskola történetének megírója. A ház ennek húgára, Kilin Ferencné Török Juliannára marad, s az örökösektől 1930-ban a Tárkányi, ezektől 1942-ben a Gecse, majd végül 1976-ban a Fodor család veszi meg. Bár 1976-ban modernizálják, a 2 ablakos, trapéz alakú oromfalas kis házikó kívülről igen ódonnak hat. 1943-as feljegyzés szerint itt élt Rusz Anna iparművésznő. 1967-ben a kertet kisajátították a nyomda részére. (Régi helyrajzi száma: 1036, 1037 – kert, új száma: 4709.)

A **146–148-as szám** az egykori Külső Magyar utca 90-es (Magyar utca 86., Mareşal Foch 137.) számú házas telek kettéosztásából jött létre. 1869-ben 3 helyiséges kőház állott rajta, özv. Kováts Györgyné Kilin Katalin és fia, Kováts József tulajdona. 1911-ig e hóstáti család a birtokos, ekkor Szigethy Józsefné veszi meg, tőle 1919-ben a Márton, 1921-ben a Hatházi hóstáti család, 1936-tól Friedmann Ignácné Nusbecher Alice a tulajdonos. Az 1938-as telekkönyv szerint a 2 szoba-konyhas kőházon kívül 2 kocsiszín, istálló, raktár volt az udvaron. 1941-ben már két számot kapott az ingatlan, s 1949-ben ketté is választották: istálló, kocsiszín, raktár és a kert nagy része (Magyar utca – Vörös Hadsereg útja 92., Lenin út 146. sz.) állami tulajdonba jut, a ház és a telek Harabagiu Pavel tanítóé és Stanciu Vasile lelkészé lesz. 1974-ben az örökösektől Szabó László fényképész veszi meg. Az 1980-as évek közepén

még álló ház 3 ablakos, az ablakközöket kettős dór oszlopok tagolják, fedélornozata trapéz alakú. Egykori tulajdonosa ki akart tűnni a szomszédok közül. (Magyar utca – Vörös Hadsereg útja 94., Lenin út 148. sz.). A 146-os számú raktár és telek volt a nyomdai építkezések magva. (Régi helyrajzi száma: 1034, 1035 – kert, új száma: 4708.)

1966–1967-től több mint tíz környező Budai Nagy Antal, illetve Lenin úti telek kertjét olvasztották össze a kolozsvári Nyomdaipari Vállalat új telephelyéül. Addig a vállalatnak a belvárosban több kisebb egysége volt, melyek még a világháború előtti nyomdák továbbfejlesztett örökösei voltak. Központnak a Brassai utcai egykori Minerva nyomda számított, a Deák Ferenc utcában működött még nagyobb részleg. 1967 után rendre épültek fel a műhelycsarnokok, 1979-ben költözött ide az egész vállalat vezetőségi irodákkal együtt. Csak a Budai Nagy Antal utcában maradt egy kisebb részleg. Ez 1980 óta az ország legnagyobb nyomdaipari központja, évi 800 könyvet, két napi-, két heti- s több havilapot, tudományos, egyházi folyóiratot állítanak itt elő. Az ország legtöbb magyar nyelvű nyomtatványa itt készül.

A **150-es számú** házas telek esetében már 1869-ben szükségszerűnek tartották jelezni, hogy a következő telekből választották le: a régi helyrajzi száma és a tizedes beosztás szerinti házszáma is (179/A) jelzetet kapott, az utca szerinti számozás már önálló: Külső Magyar utca 92. (Magyar utca 88., Mareşal Foch 139., Magyar utca 96., Vörös Hadsereg útja 96.) szám. Tulajdonosa özvegy Biró Mózesné Török Sára bánffyhungyadi lakos. 3 helyiséges kőház állott a telken. 1891-ben a Horváth, 1903-ban pedig a Cseh család a tulajdonos. Ők bővíthetik a házat 1938 előtt 5 szoba-konyhásra. 1953-ban egy részét eladják a Toczan családnak, s kettőjüké marad az államosításig. 1977-ben kertjét kisajátítják a nyomda részére. 1985-ben is áll a romladozó kis 2 ablakos házikó. (Régi helyrajzi száma: 1032/a, 1033/a – kert, új száma: 4707.)

A **152-es számú** (Külső Magyar utca 94., Magyar utca 90., Mareşal Foch 141., Magyar utca 98., Vörös Hadsereg útja 98. sz.) házas telken 1869-ben egy 3 helyiséges faház állott, Gombos Márton (libahajtó) és neje, Kóré Zsuzsanna tulajdona. A továbbiakban is hóstáti kézen maradt. 1878-ban a Magyarai, 1883-ban a Furu, 1888-ban a Szabó István (Gál veje), 1894-ben az Udvari, 1908-ban a Kiss György család tulajdona. Kiss építtet rá 3 szoba-konyhás kőházat, kőistállót, pincét, szekérszínt 1913-ban. 1926-ban Zentkó Gyula lakatos, a túloldali 89-es szám alatt említett Bábai építész Rozália leányának férje veszi meg, tőlük államosítják 1949-ben. A telek kerti részét 1977-ben a nyomda területéhez csatolják. Az időközben 4 szoba-4 konyhásra alakított, utca fele 2 ablakos földbe süllyedt kis ház 1987 elején került lebontásra. (Régi helyrajzi száma: 1032, 1033 – kert, új száma: 4706.)

A **154-es szám** (Külső Magyar utca 96., Magyar utca 92., Mareşal Foch 143., Magyar utca 100–102., Vörös Hadsereg útja 100–102. sz.) négyablakos masszív épülete már messziről elárulja, hogy ez nem egy hóstáti ház, tulajdonosa nagyobb igényeket támasztott otthona iránt. A telken az 1869-es feljegyzés szerint egy 3 helyiséges kőház állott, a 231 négyszögöles udvarhoz 518 négyszögölnyi kert járult. A tulajdonos Bányai József csizmadia és neje, Beke Rozália. 1889-ben már az özvegyé az egész, akitől 1902-ben Kertész János és Horváthné Beke Anna öröklő, majd 1903-ban Horváth Kálmán állomásfőnök és neje kezében összpontosul az ingatlan, akik 1904 szeptemberében eladják azt Péterfi Dénes unitárius lelkésznek és nejének, Péchy Katának. Minden bizonnyal ők építik az 1987 tavaszán lebontott, az 1938-as telekkönyv szerint 3 szobából, 2 konyhából álló magasföldszintes épületet. Péterfi akkoriban még a Kossuth Lajos utca 8. sz. alatti unitárius papi házban lakott (a mai Sora-épület helyén), ezt a házat azért építtette, hogy nyugalomba vonulva itt húzódhasson meg. S mint utaltunk rá, 1911-ben teljes testi és szellemi erőben, mindössze 60 évesen nyugalomba

vonult, s a közélettől teljesen visszahúzódva élt itt 1925 májusában bekövetkezett haláláig. E házból temették, sírja a Házsongárdi temető felső részén, a Brassaié közelében van. Özvegye még 15 évig lakott itt, 1940 decemberében követte férjét. Házas telküket az Unitárius Egyházközségre hagyják, hogy az „Péterfiné Péchy Katalin Leányotthon”-t létesítsen benne. Felállítása a működtetéshez szükséges alap hiányában egyre késik, bérlok laknak a házban, míg 1949-ben a Tanügyminisztérium részére államosítják, 1961-ben a Tartományi Mozi-vállalat tulajdonába megy át, de végig lakóház marad. A lebontás előtti 2–3 évben az építkezési vállalat irodának használja. A házhoz a kaputól balra kőből épült raktár tartozott, valószínűleg azt is külön számozták 1941-ben. A telek végét 1962-ben leválasztották, majd 1977-ben az egész kertet a nyomda területéhez írták át. (Régi helyrajzi száma: 1030, 1031 – kert, új száma: 4705.)

A 156-os szám (Külső Magyar utca 98., Magyar utca 94., Mareşal Foch 145., Magyar utca 104., Vörös Hadsereg útja 104. sz.) helyén 1869-ben kettős telek feküdt: az egyik üres udvartér, a másikon 2 helyiséges kőház. Szilágyi József hóstáti gazda és neje, Gombos Mária a tulajdonosok. Tőlük Tárkányi György (huszár) és felesége, Jakab Borbára veszi meg. 1882-ben az egyik házas telket eladják Boldizsár Mihálynak és nejének, Szabó Juliannának, 1910-ben a két telek egyesül Boldizsárék kezében, s az örökösöktől 1938-ban a telek utca felőli nagyobb részét, melyen 2 szoba-konyhás ház áll, megveszi Hossu Ştefan és felesége, Rusu Ileana, a kert végét a szimmetrikusan fekvő Honvéd utcai telekhez csatolják. Az 1940-es évek elején Rigó Ferenc szekér-, majd kocsigyártó veszi meg a házas telket, de csak 1951-ben írják nevére. 1948-ban a műhelyt államosítják, s rövidesen átköltöztetik a szemben levő mai tejgyár telkére. Itt a Rokkantak Szövetkezete seprűgyárat, majd 1980 táján kartondoboz-készítő részleget üzemeltet. Rigó 1975-ben 68 évesen meghal, fia és leánya öröklí a házat. Ennek 2 kisablakos frontját 1972 körül modernizálják: egy háromosztatú ablakot állítanak ide. 1980-ban Sógor Sándor kerekdombi református lelkész és neje, Rigó Magda a másik testvértől megváltják az ingatlant, s tőlük államosítják 1981-ben. Azelőtt már 1974-ben a kert egy részét kisajátították a távolsági autóbusszállomás részére. 1984-ben bontják le a házat. (Régi helyrajzi száma: 1026/2, 1027/2 – kert, 1028, 1029 – kert, új száma: 4623.)

A 158-as szám (Külső Magyar utca 100., Magyar utca 96., Mareşal Foch 147., Magyar utca 106., Vörös Hadsereg útja 106. sz.) csak fél telek volt már 1869-ben, a másik fele az előző ingatlanhoz tartozott. Úgyhogy ezen a meglehetősen keskeny földcsíkon egy 3 helyiséges faház állott, Máté József és 1860-ban elhalt neje, Porkoláb Ágnes tulajdona. Hóstátiak lehettek. 1876-ben már az özvegy férj az egyedüli birtokos, s tőle a következő év januárjában el is árverezik: a Kolozsvári Iparosok Hitelszövetkezetéé lesz. 1882-ben Simon János és neje, Gál Julianna veszi meg, tőlük 1916-ban három gyermekük öröklí, akik közül Tárkányi Ferencné Simon Erzsébet 1925-ben megváltja az egész ingatlant. Az 1938-as telekkönyv szerint 1 szoba-konyhás kőház állott a telken, istálló, faszín csatlakozott hozzájuk. Bizonyára Tárkányiék utóbb átépítették, mert a lebontás előtt utcára 3 ablakos, hátranyúló módos hóstáti házként ismerték. 1967-ben négy Tárkányi gyermek az örökös, ugyanaz évben a telek végét a nyomda első épületrészei számára államosítják. 1981-ben kerül az egész ingatlan állami kézre, rövidesen le is bontják. (Régi helyrajzi száma: 1026/1, 1027/2 – kert, új száma: 4622.)

A 160-as szám (Külső Magyar utca 102., Magyar utca 98., Mareşal Foch 149., Magyar utca 108., Vörös Hadsereg útja 108. sz.) elég széles telkén 1869-ben is két ház állott: egy 3 helyiséges és egy 1 helyiséges, az 1864-ben elhalt Gombos Károly hagyatékát képezték. Gombost 1854-ben a takácscéh tagjaként tartották nyilván. 1891-ben öt Décsei gyermeket jegyeznek fel örökösként, közülük Nagy Jánosné Décsei Karolina váltja meg az egészet 1896-ban, s ő építkezik 1900-ban, mikor is az 1 szoba-konyhás kőházon kívül egy új 3 szoba-3 konyhás és egy új 2 szoba-2 konyhás kőházat vesznek nyilvántartásba. 1912-ben Bartók Róza

és Károli Gyula lesz az ingatlan tulajdonosa, tőlük 1918-ban Papp Mihály és neje, Nagy Ilonka veszi meg, 1934-ben a feleség öröklő, 1937-ben Lukáné Márk Lujza és Seemann Anna vásárolja meg, majd 1938-ban Leopoldina Gundthardt a tulajdonosnő. Ő 1949-ben 3 lakosztályra osztva adja tovább. Ari József gazdálkodó, Pop Nastasia és Albisy Loránd babarestaurátor az új tulajdonosok, utóbb Pop részét is Albisyék veszik át. Ekkor jól elkülöníthető ikerház néz szembe a telken, az Albisyéké a front felé 4 ablakos, az Ariékénak 1 hármas ablaka van. Tőlük államosítják a kert végét a nyomda részére 1967-ben, majd az egész ingatlant 1981-ben. A telken – bizonyára az 1 szoba-konyhásnak felvett épületben – már 1910 körülől műhely-üzlet működik. 1910-ben Kardos Károlyné mézesbábos műhelyét, 1914-ben Weisz Mózes szatócsüzletét és Pap István pékségét jelzik itt. (Régi helyrajzi száma: 1024/1–2, 1025 – kert, új száma: 4621.)

A **162-es szám** (Külső Magyar utca 104., Magyar utca 100., Mareşal Foch 151., Magyar utca 110., Vörös Hadsereg útja 110. sz.) már 1869-ben is keskeny telek volt, 2 helyiséges faház állott rajta, Kováts Samu és neje, Csiki Mária hóstáti földészek tulajdona. 1886-ban a férj részét fiuk öröklő, majd az egészet 1889-ben Havasi Istvánnak adja el, akitől 1890-ben Kilin Józsefék veszik meg. 1901-ben már az özvegy feleség, Ambrus Marcella öröklő, s 1907-ben építtet a régi helyére 1 szoba-konyhás kőházat kőistállóval. 1928-tól Oltean Rozalia (Szepesi Istvánné) és Oltean Ana (Kolozi Ferencné) vásárolja meg tőle. 1937-ben Balogh Adalbert és felesége, Rémann Anna tulajdonába jut az ingatlan, melyre az 1938-as telekkönyv szerint még külön 2 szobát építettek. 1947-től Szabó Györgyné Kálmán Erzsébet, 1969-től Pataki Erzsébet takarítónő a tulajdonos. A kert egy részét már 1967-ben kisajátítják a nyomda részére, 1981-ben az egész ingatlant államosítják, 1985-ben bontják le. (Régi helyrajzi száma: 1022, 1023 – kert, új száma: 4620.)

A **164-es számú** (Külső Magyar utca 106., Magyar utca 102., Mareşal Foch 153., Magyar utca 112., Vörös Hadsereg útja 112. sz.) telken 1869-ben egy 3 helyiséges faház állott, Benke József és neje, Kováts Julianna tulajdona. Az 1901-ben örökösként bejegyzett Benke gyerektől ifj. Molnár Lajos és neje, Kardos Eugénia veszi meg, aki 1907-ben 2 szoba-konyhás új kőházat építtet. A Molnár-örökösektől 1917-ben Nemes Jánosné Kecskés Mária kolozi lakos, ettől 1922-ben Nuszbaum József kezére jut. 1931-ben az özvegy Nuszbaumné Sámson Ida öröklő, aki 1954-ben leányára, Suciu Pop Franciskára hagyja. 1955-ben a Prisăcaru család veszi meg. Az 1938-as telekkönyv szerint egy 3 szoba-konyhás és egy 1 szoba-konyhás kőház állott a telken, a lebontás előtt az utca fele hármas osztatú ablak nézett. A telek kertrészét 1974-ben a távolsági autóbuszállomás részére vették el. 1981-ben az egész ingatlant államosították, majd az épületet lebontották. (Régi helyrajzi száma: 1020, 1021 – kert, új száma: 4619.)

A **166-os számú** (Külső Magyar utca 108., Magyar utca 102., Mareşal Foch 155., Magyar utca 114., Vörös Hadsereg útja 114. sz.) ingatlan sorsát csak 1938-ig tudjuk követni, új telekkönyve elveszett. 1869-ben Zágoni Szabó Sándor és neje, Hatházi Zsuzsanna hóstáti földészek 3 helyiséges kőháza állott itt. Tőlük 1874-ben id. Horváth József és neje, Udvari Borbára veszi meg, majd 6 gyermekük öröklő, kik közül 1875-ben Horváth Márton és neje, Kovács Katalin váltja meg az egészet, 1902-ben; az újabb generáció 4 gyermeke örököl, kik közül Dezső Jánosné Horváth Katalin lesz az ingatlan megváltója. Neki csak 2 gyermeke van, akik közül Dezső János és felesége, Illyés Anna kezére jut a ház 1922-ben, 1937-ben Szabó Ferdinándnak adják el. A lebontás előtt két kétablakos gyengébb ház állott itt, a kertet bizonyára már korábban kisajátították az autóbuszállomás részére. (Régi helyrajzi száma: 1018, 1019 – kert, új száma: 4618.)

A **168-as szám** (Külső Magyar utca 110., Magyar utca 104., Mareşal Foch 157., Magyar utca 116., Vörös Hadsereg útja 116. sz.) szintén egy aránylag szélesebb telken feküdt, 1869-ben 3 helyiséges faház, 1938-ban 2 szoba-konyhás kőház állott rajta. Végig hóstáti családokon belül öröklődött: 1869-ben Szabó József és neje, Zágoni Szabó Julianna a tulajdonos, a feleség, majd a férj halála után 1903-ban 4 Szabó és 2 Butyka gyermek az örökös, kik közül a legidősebb, Szabó András és neje, Hatházi Zsuzsa 1907-ben megváltják az ingatlant, rokonuk, Hatházi Julianna 1963-ra megörökli az egészet. 1974-ben a kertbe az autóbusszállomás épül. 1981-től államosítás, majd lebontás a ház sorsa. (Régi helyrajzi száma: 1016, 1017 – kert, új száma: 4617.)

A **170-es számú** (Külső Magyar utca 112., Magyar utca 106., Mareşal Foch 159., Magyar utca 118., Vörös Hadsereg útja 118. sz.) telken már 1869-ben 3 helyiséges kőház állott, 1938-ban 2 szoba-konyhás téglaházat s külön téglaiállót jegyeztek fel. Végig hóstáti kézen volt: az 1869 szeptemberében elhalt Gálfi Mihály hagyatékát három kiskorú Orbán gyermek örökli, akikről 1882-ben Albert Mihály és felesége, Hatházi Marcella veszi meg. 1908-ra a nyolc Albert gyermek az örökös, közülük 1936-ban végre Vigh Ferencné Albert Borbálának sikerül egyedüli birtokossá lenni. 1974-ben a kertet kisajátították az autóbusszállomás részére, 1981-ben államosítanak, majd 1982 körül lebontják az utca fele 2 ablakos elég jó házat. (Régi helyrajzi száma: 1014, 1015 – kert, új száma: 4616.)

Érdekességként, mivel itt már a kertek meglehetősen leszűkülnek, kijegyeztük a telekkönyvből egy-egy módosabb gazda birtokait. Gálfi Mihálynak 1869-ben volt 2 hold 310 négyszögöl kaszálója a Kajántó völgy túlsó oldala második része dűlőben, 1 hold 776 négyszögöl szántóföldje és 500 öl legelője ugyanott, 2 hold szántóföldje a Kajántó völgy túlsó oldala harmadik rész dűlőben, 13 hold 830 öl legelője és 1524 öl szántója ugyanabban a dűlőben, továbbá 693 öl szőlője a Szentgyörgy hegyi újhegy dűlőben és 4 hold 665 öl szántóföldje a Nagy Szopor második része dűlőben. Albert Mihály és felesége is módos volt 1906-ban. Birtokaik: 2 hold 559 öl szántóföld a Gella dűlőben, 2 hold 708 öl szántó az Eperjes tere dűlőben, 1 hold kaszáló a Békáson inneni dűlőben, 1 hold 612 öl szántó ugyanott, 1 hold 1484 öl kaszáló ugyanott, 2 hold 1206 öl szántó az Eperjes tere dűlőben, 433 öl szántó a Téglá melléke alatti dűlőben, 2 hold 720 öl szántó a Békáson felüli második rész dűlőben, 609 öl szántó a Szentgyörgy hegy alatti téren, 1250 öl kaszáló a Békáson inneni részben, 2 hold 423 öl szántó ugyanott, 1 hold 600 öl szántó a Téglá melléke részben – ezeken kívül övék volt az utca szemben levő oldalán a Magyar utca 113-as számú ingatlan (most 153. sz.). Alberték tehát két telkes házat és 19 hold földet mondhattak magukénak.

A **172-es szám** (Külső Magyar utca 114., Magyar utca 108., Mareşal Foch 161., Magyar utca 120., Vörös Hadsereg útja 120. sz.) dupla ablakú háza jóval túlélte a környező épületeket, csak 1986 nyarán bontották le, mivel az autóbusszállomás használta. 1869-ben Kilin Mihály (István fia) és neje, Zágoni Szabó Mária faháza állott itt 2 helyiséggel. 1881-ben a három gyermek örökli, s tőlük egy másik hóstáti család: Baga Samu és neje, Kovács Eszter veszi meg 1882-ben. 1920-ban a férj, majd 1932-ben a feleség részét örökli a 7 Baga gyermek. Tőlük 1935-ben Ilieş Dumitru és felesége kezére kerül. Ekkor már – az 1938-as telekkönyv szerint – 2 szoba-konyha istállós, csűrös ház állott itt. 1940-ben Ilieşék elmenekülhettek, így veszi meg Égető Károlyné Mohácsi Erzsébet, majd 1943-ban Incze Gyula és neje, Papp Ilona. 1948-ban Ilieşék visszaperelik. 1974-ben a telek nagy részét az autóbusszállomás részére kisajátítják, 1981-ben államosítják a megmaradt ingatlanrészt. (Régi helyrajzi száma: 1012, 1013 – kert, új száma: 4615.) Kilin Mihály 1869-ben tekintélyes gazda volt. Birtokai a telekkönyv szerint: 1 hold 962 öl kaszáló a Kajántó völgy túlsó oldala harmadik része dűlőben, 3 hold szántóföld ugyanott, 10 hold 5100 öl szántóföld-legelő-kaszáló ugyanott, 3 hold 622 öl kaszáló a Melegvölgy dűlőben, 1 hold 1460 öl szántóföld a Gella dűlőben, 410 öl

szőlő a Szentgyörgy hegyi Gella dűlőben, 1 hold 818 öl szántóföld az Eperjestere dűlőben, 2 hold 340 öl szántóföld a Felső Kövespad dűlőben, s 1 hold 72 öl szántó a Békáson felüli első rész dűlőben, 94 öl legelő ugyanott, 1 hold 230 öl szántóföld ugyanott. Összbirtoka tehát 30 hold körül volt.

Itt említjük meg, hogy az 1970-es évek közepén a kertekben felépült a 26 peronos új autóbusszállomás, mely utóbb a vasútállomás melletti elkészülte óta 1-es számot kapott. Naponta 330 járat indul innen Apahida és Felek irányába. A többi irányt a 2-es autóbusszállomás látja el. A modern állomásépület a Budai Nagy Antal utca 133. szám alatt van nyilvántartva, de épp az előbb bemutatott ház mellett bejárata volt a Lenin út felől is. A bontások és építkezések után is a buszállomás érintetlenül maradt.

A 174-es számú (Külső Magyar utca 116., Magyar utca 112., Mareşal Foch 163., Magyar utca 122., Vörös Hadsereg útja 122. sz.) ingatlan Boldizsár György és neje, Horváth Julianna tulajdona volt 1869-ben, 3 helyiséges kőház állott rajta. 1906-ban valószínűleg fiuk, Boldizsár György és neje, Tárkányi Borbára a birtokos. 1933-ban 4 gyermekük örököl, majd 1952-ben felét Nagy Géza kőműves és felesége, Kulcsár Anna, másik felét Tárkányi István és neje veszi meg. Még azon évben a Tárkányiék kezére kerül az egész ingatlan. Tőlük sajátítják ki a telek jó részét 1974-ben az autóbusszállomás részére, majd 1981-ben a ház is az államé lesz, lebontják. Ekkor 3 ablakos szobakonyhás házzal, külön istállóval és csúrral ellátott ingatlan pusztult itt el. (Régi helyrajzi száma: 1010, 1011 – kert, új száma: 4614.) Boldizsár György a maga 16,5 holdjával szintén jómódúnak számított 1869-ban. Birtokai: 1 hold 321 öl szántó a Kajántóvölgy túlsó oldala harmadik rész dűlőben, 1436 öl szántó ugyanott, 265 öl szántó a Szentgyörgy hegy alatti berek dűlőben, 1 hold 622 öl szántó a Nagy Szopor harmadik rész dűlőben, 1 hold 629 öl, valamint külön 1 hold 701 öl szántóföld ugyanott, 1 hold 1206 öl szántó a Békáson innét, 1 hold 1343 öl ugyanott, s végül 6 hold 630 öl kaszáló a Kullancsos dűlőben.

A 176-os szám (Külső Magyar utca 118., Magyar utca 114., Mareşal Foch 165., Magyar utca 124., Vörös Hadsereg útja 124. sz.) szintén jellegzetes hóstáti ház és gazdaság volt. 1869-ben 3 helyiséges kőház, 1938-ban 2 szoba-konyhás kőház állott itt az utca fele 2 ablakkal. A Gombosok vonzódtak e telekhez. 1869-ben Gombos Mihály és neje, Zágoni Szabó Sára a tulajdonos, 10 hold földjük éppen elegendő lehetett a család nyugodt fenntartására. 1878-ban özvegy Kovács Györgyné Kilin Kata veszi meg az ingatlant, 1882-ben Peielle István, 1885-ben Albert István és neje, Gombos Zsuzsa, 1902-ben 3 gyermekük örököl: 1910-ben Gombos István földész és neje, Hatházi Marcella az új birtokos. 1912-ben már a felesége, 1943-ban egyik gyermekük, Kun Károlyné Gombos Marcella az örökös, 1966-ban a négy Kun gyermekre száll, akiktől 1979-ben államosítják, 1980-ban kerül sor a bontásra. (Régi helyrajzi száma: 1008, 1009 – kert, új száma: 4613.)

A 178-as szám (Külső Magyar utca 120., Magyar utca 116., Mareşal Foch 167., Magyar utca 126., Vörös Hadsereg útja 126. sz.) egykor 3 helyiséges házával Barkó Károly és neje, Szöllősi Borbára tulajdona volt, de tőlük már 1869-ben megvette ifj. Nagy István és neje, Horváth Ágnes, akiknek 1887-ben bejegyzett három örökösödő gyermeke közül Nagy István és neje, Fodor Róza váltja meg az ingatlant 1902-ben. 1907-ben a négy gyermekükön kívül egy csomó oldalági örököst jegyeznek be, s csak 1951-ben tisztázódik a helyzet, s adják el Popik Györgynek és feleségének, Szabó Annának az ingatlant, ezek meg 1967-ben Parajdi Józsefnek és nejének adják tovább. Ekkoriban 2 szoba-2 konyhás kőház állt itt. 1979-ben kerül sor az államosításra s rövidesen a bontásra. (Régi helyrajzi száma: 1006, 1007 – kert, új száma: 4612.)

A **180-as szám** (Külső Magyar utca 122., Magyar utca 118., Mareşal Foch 169., Magyar utca 128., Vörös Hadsereg útja 128. sz.) szintén a hóstátiak kezén volt több mint egy évszázadon át, habár itt a telkek igen megrövidültek, mert a Külső Magyar és a Külső Közép utcák vonala

egyre közelebb esett egymáshoz. E telek nagysága is alig 200 öl volt házhellyel együtt. 1869-ben 3 helyiséges kőház állott rajta, Dénes Samu és neje, Albert Anna tulajdona. Dénes a maga alig 2 holdjával a szegény gazdák közé tartozott. Tőlük 1876-ban Boldizsár Mihály és felesége, Szabó Julianna vette meg, ezektől 1882-ben Hatházi Márton és neje, Gáspár Mária birtokába jut, majd az utóbbiak leánya, Albert Andrásné Hatházi Zsuzsa öröklí 1915-ben. 1934-ben 3 gyermekük az örökös, kik közül 1978-ban két leány, Adorjánné Albert Júlia és Butykáné Albert Zsuzsa nevére írják, s 1979-ben államosítják is. (Régi helyrajzi száma: 1004, 1005 – kert, új száma: 4611.)

A **182-es szám** (Külső Magyar utca 124., Magyar utca 120., Mareşal Foch 171., Magyar utca 130., Vörös Hadsereg útja 130. sz.) alatti telken 1869-ben Nagy Mihály és neje, Fajk Zsuzsanna 3 helyiséges faháza állott, már 1870-ben cseréltek Kováts István és neje, Kováts Julianna ingatlanával. Az utóbbiaktól 1869-ben Török István és felesége, Toroczka Zsuzsa veszi meg, ezek 1917-ben Baga Samunak és nejének, Hatházi Marcellának adják el. 1930-ban a 4 Baga gyermek örököl, s tovább is adják az ingatlant a Tárkányi családnak, akiktől 1979-ben államosítják. Az 1938-as telekkönyv szerint 2 szoba-konyhás téglaház állott itt külön téглаistállóval. (Régi helyrajzi száma: 1002, 1003 – kert, új száma: 4610.)

A 184-es szám (Külső Magyar utca 126., Magyar utca 122., Mareşal Foch 173., Magyar utca 132., Vörös Hadsereg útja 132. sz.) volt az utolsó 1869-ben, melynek a Külső Közép utca felől szimmetrikus, házszámmal (119. sz.) ellátott telek felelt meg. Igaz, az átelleni telek szélesebb volt, az előző, Lenin út 124-es számnak is ellenpárjául szolgált, s egyben maradt a bontásokig. Szóban forgó telkünk 1869-ben Kováts Márton (Samu fia) és neje, Mózes Julianna birtoka volt, 3 helyiséges faház állott rajta. A kis, mindössze 142 négyszögöles kert mellett 4,5 hold külsőségen gazdálkodtak: szántóföldek a Kajántó völgy túlsó oldala harmadik része és a Békáson inneni dűlőkben, valamint szőlő a Szentgyörgy hegy Gella dűlőjében. Minthogy a hóstátiak átlagos külbirtokai 12,4 hold körül voltak,¹³¹ a Külmagyar utcaiaké pedig 9 holdra rúgtak a századfordulón, Kováts Mártont szegényebb gazdának tekinthetjük. 1880-ban felesége és 8 gyermeke a bejegyzett örökös, kik közül bizonyára egyik fia, Kovács János az, aki 1883-ban az ingatlant egyedüli birtokosként megszerzi. Tőle 1899-ben Almási István és felesége, Berei Zsuzsa vásárolja meg, akik 1903-ban továbbadják Szathmári János asztalosmesternek és nejének, Zenkó Vilvának. 1904-re építik fel új, akkori fogalmak szerint roppant nagy kőházukat: 7 szobával, 4 konyhával, 4 kamarával és pincével. Alighanem ráfizettek az építkezésre, mert 1905. július 4-én árverésen Benyovits Adolf Leó Budapestről vásárolja meg, s 1910-ben adja tovább Rauscher Ede cukrásznak, ettől 1913-ban Feszli József és neje, Hell Anna (a New York szálloda tulajdonosai), a továbbiakban: 1918-ban Puskás Béla, 1919 augusztusában Major József és Vincze András bánffyhungyadiak, 1919 decemberében Jenei Márton és felesége, majd 1928-ban újabb árverésen Hochmann Szeréna veszi meg. Az övé marad 1949-ig. Az 1938-as telekkönyv két épületet vesz nyilvántartásba: egy 4 szoba-4 konyhás téгла- és kőházat, valamint egy 3 szoba-1 konyhás téglaházat. Kikövetkeztethetően 1904 óta alig változott a kettős épület. A frontján üzlethelyiség lehetett, ahol cukrászdát, 1914-ben Barta Dénes fényképésműtermét jelzik. A túl nagy házat nehéz volt kihasználni, értékesíteni. Bizonyára az egyik épületben dohánygyári munkáscsaládok bérelhettek lakást.

Hochmann Szeréna a deportálások áldozata lett, 1949-ben özv. dr. Reich Józsefné Wertheimer Erzsébet öröklí az ingatlant, aki különben a Deák Ferenc utca 38-as számú előkelő bérház tulajdonosa is az államosításig. Reichné azonnal továbbadja Dordai Nicolaenak, 1973-

¹³¹ Vö. a 119. jegyzettel: *i.m.* 71. Itt csak a külsőségekkel is rendelkezők átlagos birtoknagyságáról van szó, máskülönben érvényes az egész Külmagyar utcai 5,69-es átlagbirtok.

ban felét külön lakrészként Terpea Laurențiu családjának adja el. 1979-ben államosítják, majd lebontják a házat. (Régi helyrajzi száma: 1000, 1001 – kert, új száma: 4609.)

A 186-os számú (Külső Magyar utca 128., Magyar utca 124., Mareșal Foch 175., Magyar utca 134., Vörös Hadsereg útja 134. sz.) telek volt az első, mely átnyúlt a Külső Közép utcáig, s onnan felől sokáig nem is volt számozva. 1869-ben a rajta álló 3 helyiséges faházzal együtt mint az 1866. november havában elhalt id. Kováts István hagyatékát jegyezték fel. Az itteni 168 négyszögöles kerthez volt még 8 hold külsősége (legelő és szántó), úgyhogy középbirtokosnak számíthatott. 1875-ben jegyezték be tulajdonosként fiát, ifj. Kováts Istvánt, akitől még abban az évben öröklő Horváth Mártonné Kováts Katalin az ingatlant. Ő meg elcseréli a hat Horváth testvér valamely házas telkével, majd ezek is 1879-ben cserélnek Kis Pál és neje, Kömötsi Sárával, az utóbbiak 1883-ban adják el ezt Hatházi Andrásnak és nejének, Deák Borbárának. Itt aztán megállapodik a telek 1935-ig, mikor épp 12 gyermek öröklő. Ők egy más családból való Hatházi Gyulának és Szász Anna nevű hitvesének adják tovább. Az 1979-es államosítás-bontás előtt még 1965-ben jegyeznek be új tulajdonosokat: Bacos Alexandru és Roza személyében. Az 1938-as telekkönyv egy 2 szoba-konyhás kőházat vett itt nyilvántartásba. Ugyancsak az 1938-as felvétel rögzíti az 1936-ban végrehajtott telekmegosztást, amikor a telek Honvéd utca felőli végéből 83 négyszögölnyt eladtak Máté Zsuzsannának. (Régi helyrajzi száma: 998, 999 – kert, új száma: 4599.)

A 188-as szám (Külső Magyar utca 130., Magyar utca 126., Mareșal Foch 177., Magyar utca 136., Vörös Hadsereg útja 136. sz.) tulajdonosai 1869-ben Butyka Mózes és neje, Horváth Zsuzsa. Itteni 126 négyszögöles kertjükön kívül 3,5 hold külsőségük van: szántóföld a Békáson fejőli (sic!) első rész dűlőben (1 hold 850 öl), a Szentgyörgy hegy alatti tér pásztor földjén (245 öl), az Alsó Kövespad dűlőben (1 hold 53 öl), valamint kaszáló a Békáson fejőli első rész dűlőben (368 öl) és szőlő a Szentgyörgy hegyi Gella dűlőben (936 öl). Ezek szerint a szegényebb hóstáti gazdák közé tartoztak. Kőházuk 3 helyiséges volt. A feleség 1892-ben a férj részét is öröklő. 1897-ben jegyzik be az új tulajdonosokat: Kis Károly és neje, Székely Biri, ők 1935-ben adják el telkük déli végét Kun Sándoréknak. 1936-ban a feleség, majd 1938-ban a férj részét öröklő hat gyermekük. 1939 novemberében Vigh Ferenc és felesége, Székely Anna az új tulajdonos. Örökösseiktől államosítják 1979-ben a telket, melyen az 1938-as feljegyzés szerint 2 szoba-konyhás kőház, külön kőistálló és csűr állott. (Régi helyrajzi száma: 996, 997 – kert, új száma: 4608.)

A 190-es szám (Külső Magyar utca 132., Magyar utca 128., Mareșal Foch 179., Magyar utca 138., Vörös Hadsereg útja 138. sz.) telkén 1869-ben az azon év októberében elhalt Lengyel Mihály és özvegye, Toroczka Zsuzsanna 2 helyiséges faháza állott, s mást nem is építettek többé rá. Ritka eset: beépítetlen házhelyként államosították. Lengyel Mihály részét 1876-ban, a feleségét 1878-ban öröklő hat gyermekük, s ezek közti további öröklődés után 1884-ben eladják az ingatlant Hatházi Istvánnak és nejének, Tóth Zsuzsannának. Tőlük már 1885-ben Butyka József és neje, Kilin Mária tulajdonába megy át. Az előbbi részét 1916-ban öröklő 5 gyermekük, 1922-ben 3 gyermeké az egész: Butyka Mária, Mózes, Ágnes 1929-ben osztozik a telken, a Honvéd utca, ekkor II. Károly király útja felőli végét házhelyként Butyka Máriára írják. 1934-ben Tótfalvi Károlyné Butyka Ágnes részét 3 gyermek öröklő, 1936-ban a Mózesét Rațiu Gheorghe és felesége, Socaciu Livia veszi meg. Az egész ingatlan 1938-ban már a Rațiuéké, sőt a Butyka Mária telkéből is megvesznek 31 négyszögölt. Az ekkor felvett telekkönyv is csak 2 szoba-konyhás faházat iktat a telken.

1940 augusztusában Rosen Elek és felesége, Goldfried Erzsébet, valamint társaik veszik meg a telket, 1949-ben és 1970-ben lesz örökösödés tárgya, ez utóbbi alkalommal a házat törlik a telekkönyvből. 1979-ben Rosenéktől és Leitz Rozáliától államosítják. (Régi helyrajzi száma:

994, 995 – kert, új száma: 4607.) Ismét érdekességként felsoroljuk Lengyel Mihály hóstáti gazda külsőségeit. Kilenc holdjával a közepes gazdák közé tartozhatott: szántóföld a Kajántó völgy túlsó oldala harmadik része dűlőben (1 hold 747 öl), a Gella dűlőben (2 hold 553 öl), a Tóköz dűlőben (1 hold 678 öl), a Nagy Szopor harmadik része dűlőben (1508 öl) és a Házsongárd feletti első rész dűlőben (1 hold 453 öl), valamint kaszáló a Melegvölgy dűlőben (2 hold 72 öl).

A 192-es szám (Külső Magyar utca 134., Magyar utca 130., Mareşal Foch 181., Magyar utca 140., Vörös Hadsereg útja 140. sz.) ama elég ritka házas telkek közé tartozik, melyek a telekkönyv felállítása óta egyszer kerültek eladásra. 1869-ben a rajta álló kőházzal együtt Kiss József és neje, Sebesi Anna tulajdona volt. A férj részét 1904-ben 5 gyermek öröklí, kik közül Kiss Sándor és neje, Merdán Borbála 1907-ben megváltja az egész ingatlant. 1933-ban újra a férj részét öröklí: ezúttal 6 gyermek. 1935-ben a telek végét dr. Szövérdffy György orvosnak adják el. Az 1942-ben bejegyzett új tulajdonos: Boros János és neje, Hadnagy Ilona. Tőlük államosítják 1979-ben az ingatlant. A rajta álló ház nem változik. (Régi helyrajzi száma: 992, 993 – kert, új száma: 4606.) Kiss Józsefnek 1869-ben 8,7 hold külsősége volt, ő is közép-gazda lehetett a hóstátiak között: szántó a Gella dűlőben (1 hold 414 öl), az Eperjestere dűlőben (1 hold 117 öl) és a Tóköze dűlőben (1 hold 1189 öl), legelő (2 hold 136 öl) és kaszáló (2 hold 478 öl) a Kajántó völgy túlsó oldala második része dűlőben, valamint szőlő (448 öl) a Szentgyörgy hegyi Gella dűlőben.

A 194-es szám (Külső Magyar utca 136., Magyar utca 132., Mareşal Foch 183., Magyar utca 142., Vörös Hadsereg útja 142. sz.) telke az utolsó volt 1869-ben, mely még átért a Külső Közép utcáig, s a bontások megkezdése előtt itt állott az utolsó ház az utca frontján. Kászoni Mihály vászonfestő volt az első ismert tulajdonos: 2 helyiséges faháza feküdt a telken. Bizonyára a festékek illata itt már alig zavarta a környező házak lakóit. 1886-ban eladta kertjét a Külső Közép utca felé eső házhelyként Ladoviczki József asztalosnak és nejének, Bartók Karolinának. Az ingatlan 1892-ben kerül hóstátiak kezére: Tárkányi István és felesége, Szöllősi Borbára veszi meg. 1934-ben a férj részét öröklí özvegye, s 1935-ben az egész ingatlant eladja Horváth Györgynek és feleségének, Tárkányi Marcellának. 1937-ben Rosen Elek és Rosen Herman, valamint feleségeik lesznek a tulajdonosok, akik 1940-ben a már említett Lenin út 190-es számú házat is megveszik. Bizonyára egyesíteni akartak néhány telket s építeni erre az üzleti szempontból igen forgalmas utcarészre. Az 1938-as telekkönyv szerint már egy 1 szoba-konyha-kamarás kőistállóval, csürrel ellátott hóstáti udvar bontakozott itt ki. Rosen Herman és neje részét 1970-ben Leitz Rozália öröklí, 1976-ban bejegyzik a 2 szoba-2 konyhás, előszoba-kamarás, cseréppel fedett beton-tégla házat, amihez nyári konyha, szín és raktár is tartozik. Leitz Rozália részét 1976-ban Ardelean Ilie és felesége veszi meg, a Rosen Elek részét – bizonyára kivándoroltak – államosítják. 1979-ben aztán az egész telek sorsa az államosítás, s az 1980-as évek elején a bontás. (Régi helyrajzi száma: 990, 991 – kert, új száma: 4605.)

Az utca végének telkeit jóval nehezebb leírni, mert itt az átalakítások, adásvételek igen gyakoriak voltak, a telkeket többször összezsúrolták, szétválasztották.

A 196-os szám (Külső Magyar utca 138., Magyar utca 134., Mareşal Foch 185., Magyar utca 144–146., Vörös Hadsereg útja 144–146. sz.) 1869-ben kis négyszögű telek volt 2 helyiséges faházzal, Vonya (Voinea?) János és neje, Kőszegi Zsuzsanna tulajdona. Tőlük 1877-ben Butyka József veszi meg, majd 1885-ben Makó András és neje, Kovács Borbára. Ezek hóstáti gazdák lehettek. 1902-ben Kozel F. József és neje, Szirák Zsuzsanna lesznek a tulajdonosok, kályha- és samott-téglagyárat létesítenek, de már 1904. július 8-án árverés alá kerül az ingatlan, s a Kolozsvári Ipartestületi Hitelszövetkezet birtokába megy át. Ettől 1910-ben

Lichnovszki Lipótné Poch Gizella vásárolja meg: férjének, a város egyik vezető kályhásának itt volt a telephelye. Ők egyesítették e telket a következővel.

Az egykori Külső Magyar utca 140/A–B (Magyar utca 136.) szám 1869-ben Butyka András és neje, Balás Kata hóstátiak tulajdona volt: 140 négyszögöl belsőség, rajta egy 3 helyiséges és egy 1 helyiséges kőházzal. 19 holdnyi külsőségükkel az utca legmódosabb gazdái közé tartoztak: szántóföld a Kajántóvölgy túlsó oldala harmadik része dűlőben (1 hold 1060 öl + 2 hold 156 öl), a Nagy Szopor harmadik része dűlőben (4 hold 716 öl), a Békáson felőli első rész dűlőben (1 hold 1295 öl + 1 hold 1250 öl), valamint kaszáló a Nagymorgó dűlőben (7 hold 520 öl). A férj részét 1897-ben öröklő neje, majd 1900 októberében Kozel Józsefné Szirák Zsuzsanna nevére írják az ingatlant. 1904. július 8-án az előző házzal együtt kerül kalapács alá ez is. A Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár Rt. veszi meg, s 1910-ben adja el Lichnovszki Lipótnénak, aki 1918 novemberében egyesíti az előző ingatlannal Magyar utca 134–136. sz. cím alatt. Az 1920-as években bizonyára fia, Lichnovszki Ferenc fazekas és kályhás telephelye található itt. 1930. május 28-án újra kalapács alá kerül a kettős ingatlan. Dr. German Traian ügyvéd veszi meg, s feltehetően jó pénzért bérbe adja. 1933-ban például a „Libál & Co.” öntöde működött e helyen. 1949-ben kerül sor az egész ingatlan, műhelyek államosítására. A telek déli, keleti és nyugati határa mentén voltak épületek, műhelyek. Több vállalat garázsa, javítórészlege működött itt, a bontás előtt az Amatőr Sofőriskola központja volt. (Régi helyrajzi számai: 988, 989 – kert, 986/1–2, 987 – kert, új száma: 4604.)

Már az 1869-es térképen megfigyelhető, hogy a házsor végén kis keresztutca, azon túl háromszög alakú gyepes rész húzódott, annak keleti csücskénél találkozott a Külső Közép és a Külső Magyar utca. Ott volt a város határa, onnantól kezdődött a Beszterce felé vivő országút. Alighanem itt, ez az egy-két házas keresztutca lehetett a Vámház utca 1869-ben, melyben a városi vámház épülete állott.

A Liliom utcától a Hősök teréig (A Blanár-háztól a Szilágyi-féle kocsmáig)

Az utca páratlan oldalán folytatjuk és fejezzük be a házak számbavételét. Itt megint szimmetrikus telkeket találunk. Ugyanis a Liliom utca és a Csertörő utca találkozásánál a Malomárok éles kanyart ír le, tehát eltávolodik a kertek végétől. A Csertörő utca folytatása a Liliom utcától keletre a Pacsirta utca, s ennek telkei fekszenek szimmetrikusan a Magyar utca telkeivel. Nyilvánvaló, hogy eredetileg a Pacsirta utcáig nyúlhattak a Magyar utcai telkek kertjei, de még 1869 előtt külön telkeként eladták azokat, úgyhogy ilyen irányú telekmegosztásra már a telekkönyvben nem találunk adatot. Az 1869-es térképen a Kis új (Liliom) utca 9-es számú telkének kerítése vonalán halad az egyenes választóvonal a két párhuzamos utca kertjei közt, s csak a Külső Magyar utca 117. számától kezdve nyúlnak túl rajta a Magyar utcai telkek. Az utca ezen szakaszán általában módos hóstáti gazdák laktak, többnek háza az 1960–1970-es években épült, nagy köistállók, csűrök képezték a gazdasági épületeket.

A Lilom utca – Magyar utca sarkán a telkek megint több átalakuláson, összevonáson-megosztáson estek át. Ezért a Liliom utca, régi nevén Kis új utca 1. számától indulunk ki. Ennek telkén 1869-ben egy 2 helyiséges faház állott, a Jakab István (lónai) tulajdona. Az egész ingatlant 1883-ban ifj. Kiss György és neje, Gáll Marcella veszi meg, akik 1886-ban telekmegosztást végeznek: telküknek a saroktelkekkel szomszédos felét eladják, ahhoz csatolandó, Blanár Lajosnak. A megmaradt fél telken (946/2, 947/2 – kert) 1902-ben építkeznek, 1 szoba-konyhás kőházuk már az új beosztás szerint Liliom utca 3-as szám lesz. Kissék 3 gyermeke 1916-ban öröklő a feleség részét, 1922-ben Kiss Ágnes és Róza a teljes tulajdonos, akik 1930-ban Manó Józsefnek és feleségének, Kállay Irmának adják el az ingatlant. Az 1938-as telekkönyv is ugyanazt az épületet regisztrálja. 1941-ben Liliom utca 4-es szám lesz a megjelölése, és ezt viseli 1981-ben történt államosításáig-bontásáig. (Új helyrajzi száma: 4654.)

A sarokházas telek, a **121–123-as szám** (Külső Magyar utca 83., 85., Magyar utca 75–77., Mareşal Foch 118–120., Magyar utca 103–105., Vörös Hadsereg útja 103–105. sz.) fokozatos terjeszkedés nyomán jött létre. A mag a Külső Magyar utca 83-as számú 3 helyiséges kőház volt, mely a 948-as helyrajzi számú telken feküdt, hozzá tartozott a 949-es helyrajzi számú kert, az egész 104 ölet tett ki. Ez mintegy L alakban körülölelte a 85. számot (950-es helyrajzi számmal). Az 1869-ben bejegyzett első tulajdonos Bántó Ferenc és neje, Nagy Zsuzsanna. Tőlük 1873-ban Tóth József és neje, Gál Zsuzsana veszi meg az ingatlant, de ők is már 1880-ban továbbadják Blanár Lajosnak és feleségének, Kocsárdi Borbárának. Blanárék 1901-ben kezdtek építkezni, az első 3 helyiséges ház mellé felhúztak egy 3 szoba-3 konyhás kőházat és egy kőből épült faskamrát. 1902 áprilisában már megveszik Gyöngyösi Jánostól a Magyar utca 77-es (volt Külső Magyar utca 85.) számú házas telket, valamint Kiss György Liliom utcai telkének felét. Az így 269 négyszögöltre növelt telken (helyrajzi számai: 946/1, 947/1, 948, 949, 950) megint építkeznek: a meghagyott kőház mellé egy 16 szobás-7 konyhás, pincés új kőházat építenek. Ennek egyik része a Liliom utca 1-es (1941-től 2-es) szám lett. A nagy építkezésbe Blanárék belebuktak, 1904. október 27-én árverésen jutott az ingatlan a Népbank Rt. tulajdonába. 1910-ben új tulajdonosa Kuliszky Endre és neje, Dankó Ilona, tőlük veszi meg Weisz Izsák és neje, Klein Mari 1918 júliusában. Ekkor már itt vegyeskereskedés működött. Weiszék 1920 januárjában eladják a Popa családnak az egész ingatlant, de Popáék már 1938-ban külön telekkönyveztetik a Liliom utcai 4 szoba-3 konyhás téglaházat (helyrajzi száma 4655) és a Mareşal Foch utcai 1 szoba-1 konyhás, valamint a 7 szoba-6 konyhás

téglaházakat (helyrajzi száma: 4625). Úgy tűnik, Popáék építkeztek, átalakítottak. A Liliom utcai részt 1939-ben eladják Simó Pálné Magyar Gizellának, aki 1943-ban Rigó Ferencnek és nejének, Kovács Rózsikának adja tovább az ingatlant.

A Magyar utca felőli két házat 1944-ben Kolumbán Anna veszi meg Popáéktól. Ekkor utcaszélesítés miatt 2–3 négyszögölet mindegyik telekrészből leválasztanak. 1966-ban a telek sarokrészét (121. sz.) Macsek József veszi meg, s 1972-ben beton alapú 6 szoba-3 konyhás cseréppel fedett téglaházat húz fel rája, s marad egy régebbi 1 szoba-konyhás ház is rajta. 1973-ban Kolumbán Anna a megmaradt részét (123. sz.) Székely Istvánnak adja el. 1981-ben valamennyi épület államosítás és bontás alá kerül. A sarkon fűszerüzlet, utóbb Alimentara működött, mellette kelet fele egy borbélyműhely volt.

A 125-ös számú (Külső Magyar utca 87., Magyar utca 79., Mareşal Foch 122., Magyar utca 107., Vörös Hadsereg útja 107. sz.) telket szintén L alakban veszi körül a következő telek; vagy abból szakíthatták ki, vagy, ami valószínűbb, annak egykori tulajdonosa megvette ennek kertjét. A mintegy 50 négyszögöles területen 3 helyiséges faház állott, 1869-ben a Mezei Sándor és neje, Czink Zsuzsanna tulajdona. Tőlük már 1871-ben Blanár Mihály és neje, Nagy Rozália birtokába megy át, s 1877. május 25-én árverés alá kerül. Szabó Károly bírósági végrehajtó veszi meg, 1890-ben építkezik: a régi fedél felhasználásával 3 szoba-konyhás-pincés kőházat építtet. 1892-ben tovább is adja Blanár Gyula csizmadiának és nejének, Bende Rozáliának. 1900-ban 6 kiskorú gyermek öröklí az apai részt. 1906. április 28-án újra árverésre kerül az ingatlan: a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. kezére jut. Ettől 1912-ben Gombos István veszi meg. Az 1920-as években Gombos dohánytőzsdét vezet itt. 1962-ben két leánya öröklí, tőlük államosítják 1981-ben. (Régi helyrajzi száma: 951, új száma: 4626.)

A 127-es számú (Külső Magyar utca 81., Mareşal Foch 124., Magyar utca 109., Vörös Hadsereg útja 109. sz.) tekintélyes nagyságú házas telken 1869-ben egy három helyiséges faház, 1938-as feljegyzés szerint egy 2 szoba-konyhás kő- és téglaház állott. A gyakran változó, többnyire hóstáti tulajdonosokat kronologikusan mutatjuk be: 1869 – Fodor János (pataki) és neje, Jakab Johanna, 1872 – Bartos Ferenc és neje, Nagy Zsuzsanna, 1891 – Rucska Lajos és neje, Kis Zsuzsanna, 1892 – Szalma István és neje, Jakab Mária, 1904 – Hatházi Mihály és neje, Kilin Anna, 1908 – Gombos József és neje, Gál Julianna, 1915 – Simonfy Ákos erdőmester, 1920 – Nagy Ferenc és neje, Szalma Rozália, 1936 – József Emánuel és neje, Kállai Irén, 1949 – Jócsák Jánosné Román Irén, 1976 – Makkai Ernő Gábor, 1981 – államosítás, majd bontás. A lakók közül Jócsák János neve érdemel figyelmet. Jó nevű kolozsvári magyartanár, tankönyvíró volt. (Régi helyrajzi száma: 952, 953 – kert, új száma: 4627.)

A 129–131-es szám (Külső Magyar utca 91., Magyar utca 83., Mareşal Foch 126., Magyar utca 111–113., Vörös Hadsereg útja 111–113. sz.) eredetileg egy széles, 792 négyszögöles telek volt, rajta 3 helyiséges kőház, id. Jakab György (lónai) és neje, Tóth Borbára tulajdona. 1878-ban jegyzik be a 8 gyermek közül tulajdonosként ifj. Jakab Györgyöt, ennek 1888-ban árván maradt kiskorú gyermekétől 1898-ban Rucska Lajos ügyvéd és felesége, Kiss Zsuzsanna veszi meg a házat. Övék volt egy ideig az előző ház is. 1914-ben Rucska felesége és két gyermeke öröklí, majd 1921-ben az egész ingatlan Rucska Jenő tulajdona, aki rögtön eladja Györfi Györgynek és feleségének, Tóth Juliannának. Ezekről 1930-ban Tóth Károly földész és neje, Kálmán Róza veszi meg, 1950-ben pedig ifj. Tóth Károly földész és neje, Kilin Mária öröklí. 1965-ben a telek felét eladják Simon Károly földésznek és Anna nevű feleségének. Az 1938-as telekkönyv szerint két 1 szoba-konyhás ház állott a telken. 1979-ben jegyzik fel a 2–2 szoba-konyha-kamarás, fürdőszobával, verandával, istállóval és garázzsal

ellátott szép ikerházakat, melyek redőnyös dupla ablakkal néztek az utcára. Egyik része a Tóth családé, a másik a Simonéké, ez utóbbi még le se vakolva. 1981-ben ezek is államosítás, bontás alá kerültek. 1914-ben e helyen jelzik Petki Lajos cipésműhelyét. (Régi helyrajzi száma: 954, 953 – kert, új száma: 4628.)

A 133-as szám (Külső Magyar utca 93., Magyar utca 85., Mareşal Foch 128., Magyar utca 115., Vörös Hadsereg útja 115. sz.) alatti telken 1869-ben özv. Gombos Józsefné Udvari Mária 1 szobás faháza állott. Tőle 1872-ben Vonya (Voinea) János és felesége, Kőszegi Zsuzsanna veszi meg. Nevük már a 196-os számnál is előfordult. Ezekről 1878-ban Szilágyi György és neje, Gál Zsuzsanna kezére jut árverésen. 1884-ben Szilágyi István és neje, Horváth Julianna az új tulajdonos. Ők építenek 2 szoba-konyha-kamarás új kőházat a telekre 1898-ban. 1912-ben 8 gyermekük örököl. 1947-ben közülük az egyik, Hatházi Ferencné Szilágyi Julianna az egyedüli tulajdonos. Az 1953-ban bejegyzett öt örököstől Orbán Antal fűszeres és felesége, Bakos Ilona veszi meg. Ők telekkönyveztetik 1967-ben a 2 helyiséges, beton alapú téglalállót, majd helyére 1972-ben egy 3 szoba-konyhás, fürdőszobás, cseréppel fedett téglaházat építenek. A fronton is megmaradt a régi kétablakos ház, mindkettőt államosították, lebontották. (Régi helyrajzi száma: 956, 957 – kert, új száma: 4629.)

A 135–137-es számú (Külső Magyar utca 95–97., Magyar utca 87., Mareşal Foch 130., Magyar utca 117–119., Vörös Hadsereg útja 117–119. sz.) kettős telek jól példázza az egyesítések és újbóli megosztások lehetőségét. Eredetileg 1879-ben két telek volt itt összesen 787 négyszögöl területtel, egy 2 és egy 3 helyiséges házzal rajtuk. Közös tulajdonosként id. Horváth Józsefet és nejét, Udvari Borbárát jegyezték fel. 1874-ben csere útján Zágoni Szabó Sándor és felesége, Hatházi Zsuzsanna kapja meg. Négy fiuk örököl, közülük 1942-ben Zágoni Szabó Ferenc és neje, Makó Borbála lesz az egész birtokosa. Ők adják el felét a teleknek a házzal együtt 1950-ben Ökrös Sándor lakatos kisiparosnak. A 117. sz. alatti Zágoni Szabó-ház két kis utcai ablakával a múltat idézte, az Ökröséké 3 szobássá bővítve, modern hármasszobás ablakával új építkezés eredménye volt. A két ház a telek nyugati, illetve keleti szélén állott, közéjük esett a kettős kapu. 1979-ben államosították, s az 1980-as évek elején le is bontották őket. (Régi helyrajzi számuk: 958, 959 – kert, 960, 961 – kert, új száma: 4630.)

A 139-es szám (Külső Magyar utca 99., Magyar utca 89., Mareşal Foch 132., Magyar utca 121., Vörös Hadsereg útja 121. sz.) története igen egyszerű: már 1869-ben egy 3 helyiséges kőház állott rajta, özv. Nagy Györgyné Baga Sára tulajdona. Tőle 1887-ben fia, Nagy György örököli, ettől 1904-ben pedig legifjabb Nagy György és felesége, Vinczi Julianna. 1938-ban is valószínűleg ugyanazt az épületet 1 szoba-konyha-mellékhelyiséges kőházként regisztrálják. A család leszármazottaitól államosították 1979-ben. (Régi helyrajzi száma: 962, 963 – kert, új száma: 4631.)

A 141-es szám (Külső Magyar utca 101., Magyar utca 91., Mareşal Foch 134., Magyar utca 123., Vörös Hadsereg útja 123. sz.) a 143-as számmal egy telket alkotott az 1850-es évekig. Erre utal a helyrajzi száma és hogy a régi tizedes számozás szerint a 145. (mai 139.) és 146. (mai 143.) számok közé ugrik be a 270-es szám. Vagyis a tizedes számozás bevezetésekor az ingatlan még egyetlen számot kapott, majd az akkori szokás szerint a tizeden belüli első üres számmal illették az új házas telket. Feltételezésünk, hogy a két Gál leány öröksége volt a nagy telek, s ők osztottak meg testvériesen. 1869-ben a nyugati telekrészen 2 helyiséges kőház állott, ifj. Albert István és 1862-ben elhalt neje, Gál Katalin tulajdona. 1904–1905-ben bizonyára fiuk, Albert István és felesége, Hancz Zsuzsanna az új tulajdonosok. 1925-ben 5 Albert és 3 Tárkányi unoka örököli a feleség, 1948-ban a férj részét is. 1976-ban az egyik unoka, Bányainé Tárkányi Rozália lesz az egész tulajdonosa. Az 1938-as telekkönyv elveszett, a lebontás előtti felvétel szerint egy beton alapon épült, cseréppel

fedett, 2 szoba-konyha-előszoba-fürdőszobás, zárt verandás, pincés ház s külön kőalapos cseréppel fedett téglastálló állott az 500 négyszögöles telken. Mondják, a földész Bányai bele is halt a ház elpusztulásába. (Régi helyrajzi száma: 964/a, 965/a – kert, új száma: 4632.)

A 143-as számú (Külső Magyar utca 103., Magyar utca 93., Mareşal Foch 136., Magyar utca 125., Vörös Hadsereg útja 125. sz.) telken 1869-ben 3 helyiséges faház állott, a Szabó István (Gál veje) és felesége, Gál Zsuzsanna tulajdona. 1883-ban a két Szabó gyermek örököl, 1888-ban Tárkányi Ferenc és neje, Szabó Katalin az új tulajdonos, 1928-ban ezek 3 gyermekére száll az ingatlan. 1931-ben Gombos István és neje, Hatházi Marcella veszi meg. Az 1938-as telekkönyv szerint 2 szoba-konyhás kőház állott a telken. 1943-ban Gombos István az egyedüli tulajdonos. Jó szónok és a dalárda szólistája volt. Pártfeladatként ő szervezte a kollektívbe a környéken lakó hóstátiakat. 1979-ben az ő házat is lebontották. (Régi helyrajzi száma 964, 965 – kert, új száma: 4633.)

A 145–147-es szám (Külső Magyar utca 105–107., Magyar utca 95., Mareşal Foch 138., Magyar utca 127–129., Vörös Hadsereg útja 127–129. sz.) ismét jó példa a telkek egyesítésére és szétválasztására. Már az 1869-es térképen kivehető, hogy az egykor széles telekcsík udvar részének egyharmadából alakították ki a 105-ös számot 98 négyszögöl területtel. A másik rész 140 négyszögöllel, valamint az 546 öles kert keletről és északról határolta a kis telket. A 105-ös szám 1 helyiséges faházát 1869-ben mint az 1864-ben elhunyt Boros Lajos hagyatékát telekkönyvezik s az örökös Boros Sándor 1873-ban eladja a 107-es szám alatti 3 helyiséges házat és kertet birtokló Zágoni Szabó Istvánnak és nejének, Török Juliannának. Mindkét ingatlant 1904-ben 5 gyermekük örököli, s közülük az egyik, Zágoni Szabó Julianna férjével, Szalma Györggyel együtt megváltja a kettős ingatlant a többi örököstől, telekkönyvileg 1906-ban egyesítik a parcellákat. 1926-ban a férj részét Lázár Dezsőné Szalma Kálmán Julianna, 1929-ben a feleségét Szalma György örököli, ez utóbbit már 1933-ban Szabó Gyula és felesége, Mártonffy Anna veszi meg. A hivatalos birtokmegosztásra-közösségmegszüntetésre 1941-ben kerül sor. Ekkor az egyesített telkeket hosszában kettéosztják a kert végéig. Lázárnéé lesz a Magyar utca 127-es számú 434 négyszögöles kert és udvar, melyre 1943-ban jegyzik be az újonnan épített 2 szoba-2 konyhás, cseréppel fedett téglaházat. 1954-ben az ingatlant a férj és a két leányuk: Czakó Julianna és Delnegro Piroska örökölik. Szabó Gyula telekkönyvvezető és neje 1945-ben a 129-es számot 435 négyszögöles területtel, a rajta álló 3 szoba-konyha-előszobás kőházzal Ormos Petru mérnöknek, a marosújvári sóbányák volt igazgatójának adja el, 1971-ben a feleség örököl. 1979-ben mindkét ingatlant államosítják, s utóbb lebontják. (Régi helyrajzi száma: 966 – 105. sz., 967 – 107. sz., 968 – kert, új száma: 4634.)

A 149-es szám (Külső Magyar utca 109., Magyar utca 97., Mareşal Foch 140., Magyar utca 131., Vörös Hadsereg útja 131. sz.) 740 négyszögöles telkén 1869-ben egy 3 helyiséges kőház állott, Gál Mihály és neje, Horváth Julianna tulajdona. 1882-ben a feleség, 1892-ben a férj részét örököli a 3 leány, kik közül 1893-ban osztozás révén Gombos Józsefné Gál Julianna birtokába jut az egész ingatlan. 1908-ban új tulajdonos lesz csere révén Hatházi Mihály és neje, Kilin Anna. Az 1938-as telekkönyv 2 szoba-konyhás téglaházat, az udvaron kőszínt és faistállót regisztrál. Mindezeket 1947-ben Hatházi Miklós főkönyvelő örököli, majd tőle államosítják 1979-ben. (Régi helyrajzi száma: 969, 970 – kert, új száma: 4635.)

A 151-es szám (Külső Magyar utca 111., Magyar utca 99., Mareşal Foch 142., Magyar utca 133., Vörös Hadsereg útja 133. sz.) azon ritka eseteket példázza, ahol nemcsak egyetlen család kezén maradt az ingatlan a telekkönyv felállításától, 1869-től kezdve, hanem 110 éve alatt éppen három generáció kezén ment keresztül. A 662 négyszögöles telken 1869-ben egy 3 helyiséges kőház állott, Szalma György és neje, Dávid Juliana tulajdona. 1878-ban az özvegy

és két kiskorú fia lesz a birtokos, majd közülük 1904-ben Szalma István és neje, Jakab Mária válik az egész ingatlan gazdájává. 1905-ben a férj, 1921-ben a feleség részét öröklő hat gyermekük, kik közül Szalma István és felesége, Jakab Karolina váltja meg az ingatlant. Az 1938-as telekkönyv szerint 2 szoba-konyhás, módos, az utcára 2 ablakos téglaházuk volt, az udvaron faistállóval, csúrral. Jól gazdálkodtak, az öreg Szalmát azért is becsülték, mert a kifecamított lábakat, bokákat helyre tudta tenni. 1976-ban a felesége örökölte az ingatlant, 1979-ben államosítják azt. A család épp az egykori kertbe épült tömbházba, a „hóstatíak blokkjába” költözött. (Régi helyrajzi száma: 971, 972 – kert, új száma: 4636.)

A 153-as számhoz (Külső Magyar utca 113., Magyar utca 101., Mareşal Foch 144., Magyar utca 135., Vörös Hadsereg útja 135. sz.) is terjedelmes, 735 négyszögöl nagyságú telek tartozott, rajta 3 helyiséges kőház, mely 1869-ben Hatházi István és neje, Tóth Zsuzsanna tulajdona volt. 1902-ben 5 gyermek öröklő az ingatlant, kik közül az 1906-os vagyonmegosztás eredményeként Albert Mihály és neje, Hatházi Marcellaé lesz. 1908-ban a 8 örökös gyermeket jegyzik be, majd 1935-ben ifj. Albert Mihály az egyedüli tulajdonos. 1968-ban egy újabb generáció képviselőiként Albert Ferenc és Petri Róza kerülnek a telekkönyvbe. Az 1938-as felvétel szerint 2 szoba-konyhás a téglaház, külön istálló és faszín tartozik hozzá. 1979-ben államosítják, majd lebontják. (Régi helyrajzi száma: 973, 974 – kert, új száma: 4637.)

A 155–157-es szám (Külső Magyar utca 115/A–B, Magyar utca 103., Mareşal Foch 146., Magyar utca 137., Vörös Hadsereg útja 137. sz.) 643 négyszögöles telken 1869-ben két ház állott, egy 3 helyiséges földház és egy 1 helyiséges földház. Az ingatlan az 1866-ban elhalt Hersch Jákob hagyatéka volt. Tehát az egyik első zsidó tulajdonú telek ez az utcában. 1876-ban – bizonyára az unokák – 6 kiskorú Hersch és 2 Ábrahám gyerek öröklő, kik közül 1888-ban Hersch Sári és férje, Rosenberger Béni megváltják az egész ingatlant, s 1894-ben eladják Albert Józsefnek és nejének, Kilin Borbárának. Így e telek is hóstatí tulajdon lesz. 1907-ben a város kisajátít 30 négyszögölet utcanyitásra, bizonyára ekkor rendezték a házak-kerítések frontvonalát. 1934-ben a férj, 1943-ban a feleség részét örökölte a 7 Albert gyermek. Az 1938-as telekkönyv szerint egy 2 szoba-konyhás kőház állott a telken. Hátról csúrral. 1953-ban új tulajdonosként Kiss Józsefet és feleségét, Jakab Rozáliát jegyzik be, tőlük államosítják 1979-ben az ingatlant. (Régi helyrajzi száma: 975/1–2., 976 – kert, új száma: 4638.)

A 159-es számú (Külső Magyar utca 117/A–B, Magyar utca 105., Mareşal Foch 148., Magyar utca 139., Vörös Hadsereg útja 139. sz.) 661 négyszögöles telek a régi térkép szerint túlnyúlt a Nagy új utca felőli telkek végének a határvonalán. De már 1869-ben 978/1-gyel jelölték a kertet, ami arra utal, hogy végét eladhatták. 1938-ban is az előző telkek végével egyenlő hosszúságú a kert. 1869-ben a telken egy 3 helyiséges kőház és egy faház állott, a Karsai István és neje, Kováts Mária tulajdona. 1872-ben Hatházi József veszi meg felét, majd ezt 9 gyermeke öröklő 1911-ben. Úgyhogy még 1928-ban is az egyik fél Karsai, a másik Hatházi tulajdon. Végül 1939-ben Hatházi Ferenc gazdaszága lesz a teljes ingatlan. Az 1938-as telekkönyv szerint 2 szoba-konyhás, mellékhelyiséges kőház állott itt. Még 1939-ben Peris Artúrné Tóth Margit veszi meg. A Peris családról már a 88-as szám kapcsán szóltunk. Perisné 1966-ban Lukács Józsefnek és Róza nevű feleségének adja el, akik az 1979-es államosításig bírják az ingatlant. (Régi helyrajzi száma: 977/1–2., 978/1 – kert, új száma: 4639.)

A 161-es szám (Külső Magyar utca 119., Magyar utca 107., Mareşal Foch 150., Magyar utca 141., Vörös Hadsereg útja 141. sz.) 599 négyszögöles telken 1869-ben egy 2 helyiséges faház állott, Csiszér György és 1863 márciusában elhalt neje, Kováts Julianna tulajdona. Csiszér Györgyné Horváth Ágnes és Csiszér György kiskorú öröklők, s el is adják Diószegi Ferencnek és nejének, Boldizsár Marcellának. 1906-ban a 4 Diószegi gyermek örököl, 1938-ban közülük

Diószegi Sándor és Törökné Diószegi Marcella az egész birtokosa, s a leszármazottak kezén marad az ingatlan az 1979-es államosításig. Az 1928-as telekkönyv szerint 1 szoba-konyhás téglaház állott a telken. (Régi helyrajzi száma: 979, 980 – kert, új száma: 4640.)

A **163-as szám** (Külső Magyar utca 121., Magyar utca 109., Mareşal Foch 152., Magyar utca 143., Vörös Hadsereg útja 143. sz.) 436 négyszögölén egy 3 helyiséges faház állott 1869-ben, az 1866. november 2-án elhalt Gál András hagyatéka. 1881-ben Gál István öröklő, 1905-ben Gálné Takács Mária is tulajdonos lesz. 1907. február 11-én árverésre kerül az ingatlan: Kilin József és neje, Kilin Júlia veszik meg. Az 1979-es bontásig a leszármazottaké az ingatlan. 1938-ban is 1 szoba-konyha-mellékhelyiséges faházat iktatnak itt a telekkönyvbe. (Régi helyrajzi száma: 981, 982 – kert, új száma: 4641.)

A **165-ös szám** (Külső Magyar utca 123/A–B, Magyar utca 111., Mareşal Foch 154., Magyar utca 145., Vörös Hadsereg útja 145. sz.) az utca utolsó háza, saroktelek, s mint ilyen, sokáig a város végének számított, forgalmassága révén különösen a kereskedőknek lehetett értékes hely. 1869-ben az alig 199 négyszögöles telken már két kőház, egy 3 helyiséges és egy 2 helyiséges áll, Nagy Antalné Láposi Júlianna és gyermekei, Nagy Ilona és József kiskorúak tulajdona. Talán már ekkor is italmérés volt itt. 1881. március 2-án árverés alá kerül az ingatlan, s azt már adatszerűen tudjuk, hogy az új tulajdonos, Weisz Sámuel évtizedeken át kocsmát tartott itt. 1911-ben öröklő fia, Weisz Jenő adóhivatali főtiszt. Az 1910-es években Sámuel József vegyeskereskedése működött e helyen. 1923-ban a három Weisz gyermek öröklő az ingatlant, s eladják Simon Lajosnak, aki 1925-ben továbbadja Szilágyi Józsefnek és feleségének, Butyka Máriának. Ők hóstátiak voltak, gazdálkodtak, de az üzlethelyiségeket kocsmá és pékség céljaira bérbe adták. Az 1938-as telekkönyv 2 üzlethelyiséget, 2 szoba-2 konyhát, raktárt, mellékhelyiségeket s külön istállót jegyez fel. A térképen 4 épüleategységet is bejelölnek. 1942-ben e telekből is kisajátítanak utcarendezésre. 1946-ban a férj, 1950-ben a feleség részét öröklő Szilágyi Hajdu József, akitől 1979-ben államosítják az egész ingatlant. A lebontás előtt élelmiszerüzlet, kocsmá, pékség volt a saroképületben. A környéken lakók úgy tartják, hogy az itteni pékségben történt meg a Bálint Tibor (*Zokogó Majom*) elmesélte eset, amikor a péket segédje beledobta a tészta. (Régi helyrajzi száma: 983/1–2, 984-kert, új száma: 4642.)

Az előző ingatlannak, minthogy az épületek frontja részben a térre nézett, arra is volt házszáma: Mărăşti tér 1–2., kikövetkeztethetően azelőtt Hősök tere 1–2., illetve Téglás utca 1. sz. A sarok utáni, tehát az előbb bemutatottal észak felől szomszédos telek a lebontás előtti **Mărăşti tér 3-as szám** (Végsor utca 1., Téglás utca – Căramidarilor 1., Téglás utca 2., Hősök tere 3. sz.). 1869-ben mintegy 50 négyszögölet tett ki, rajta 2 helyiséges faház, az 1866. szeptember 2-án elhalt Szabó Márton (kőhalmi) hagyatéka. Az özvegy, született Bartha Zsuzsanna 1873-ban íratja magára, s 1882 júliusában bekövetkezett halálakor Benke Jánosra és neje, Tárkányi Juliannára hagyja. 1891 áprilisában Máthé György és neje, Horváth Sára, 1891 szeptemberében Bányai Mihály és neje, Szabó Julianna, 1896 őszén pedig Kalló Mihály és neje, Csucsuj Róza, s még ugyanabban az évben újra a Bányai házaspár a tulajdonos. 1897 – Bartos Dénes és neje, Kis Ágnes, 1900 – László Mihály és neje, Ferenczy Mária, 1902 – Tóth György, 1919 – Győrfi György és felesége, Tóth Julianna, 1923 – Seredan Valeriu, 1947 – Rohrmann Ferenc és felesége, Szigeti Vilma, 1951 – Dr. Gavriş Aurelné Caraba Rodica, 1973 – Pop Miron Dorel a további birtokosok. Az 1938-as telekkönyv egy 2 szoba-konyhás téglaházat vesz itt nyilvántartásba, hátul színnel. 1979-ben államosították. (Régi helyrajzi száma: 888, új száma: 4643.)

A Külső Közép, Külső Magyar és a Téglás utcák találkozásánál a két világháború között alakulhatott ki az útkereszteződéseknél szokásos tér. 1869-ben ez még abszolút városvégnek számított, mint arra utal a Külső Magyar és a Nagy új utca közti hat utcaszámot viselő házsor elnevezése Végsor utcaként. A Nagy új utcán túl kezdődő Téglás utcának is csak a város felől volt négy házszáma. Az egyszerűség kedvéért 1899-ben a Végsor utcát beolvasztották a Téglás utcába, melynek akkor már a szemben levő oldalán is megjelentek a házak, az első világháborúig elérte az 55. számot is az utca hossza. A világháború után a románra fordított Căramidarilor elnevezés maradt meg egészen 1941-ig, amikor a térjellegét kifejezendő, a Hősök tere elnevezést kapta, a második világháború után pedig a Mărăști névre változtatták ezt. Innen indul tovább az Apahida–Szamosújvár, illetve Mócs–Régen fele vezető országút, melynek mentén van a szamosfalvi repülőtér is (Aurel Vlaicu, majd Traian Vuia út), a tértől jobbra, délre kanyarodik ki a Szopori út, mely korábban a közeli falvak megközelítését szolgálta, most az új Györgyfalvi negyedbe vezet.

Függelék

Utcanevmutató

Ebben a mutatóban a könyvben gyakrabban említett utcák és terek 1869–1994 közötti névváltozatait találja meg az olvasó: első helyen kövér betűvel mindig az 1994-ben érvényben lévő elnevezést, majd utána a korábbi elnevezéseket, visszamenő kronológiai sorrendben. A mai elnevezésen kívül kiemelten (kurzívval) jelöltük az utca vagy tér közhasználatú magyar nevét, zárójelben adtuk a magyar fordítást. Az összes névváltozatok utalószóként is szerepelnek.

Alsó Kereszt → Petőfi utca

Apáca → Argeş utca

Apáczai Csere János → Argeş utca

Arany János → Maior, Petru utca

Argeş – *Apáczai* Csere János – Călugăriţelor (Apáca) – Kisszamos utca

Avram Iancu – Petőfi + Avram Iancu – *Petőfi* – Avram Iancu – Petőfi – Külső Torda utca

Avram Iancu – Győzelem – Malinovszkij – Hitler – Cuza Vodă – *Bocskai* – EMKE – Trencsin tér

Baba Novac – Fáklya – *Bethlen* – Baba Novac – Bethlen + Rejtek utca

Babeuf → Galaţi utca

Bartha Miklós → Isac, Emil utca

Belső Farkas → Kogălniceanu, Mihail utca

Belső Közép → Eroilor utca

Belső Magyar → 21 decembrie 1989 út

Belső Monostor → Memorandumului utca

Belső Torda → Universităţii utca

Bethlen → Baba Novac utca

Bocskai tér → Avram Iancu tér

Bogdan Duică, Gh. → Năvodari utca

Bolyai János – Al. Vlahuţă – *Bolyai* – Tivoli utca

Brassai – Baron L. Pop – *Brassai* – Hosszú Szappan(y) utca

Budai Nagy Antal utca → Dorobanţilor utca

Buftea → *Szentpéter* utca

Catedralei → Dobrogeanu Gherea utca

Ciocârliei – *Pacsirta* – Nagy új utca

Clemenceau → Cuza Vodă utca

Constanţa – Gen. Berthelot – *Eötvös* – Gen. Berthelot – Eötvös – Puszta utca

Crinului – *Liliom* – Kis új utca

Csertörő → Scorțarilor utca

Cuza Vodă tér → Avram Iancu tér

Cuza Vodă – *Postakert* – Clemenceau – Postakert utca

Dávid Ferenc – Kurta Szappan(y) utca

Deák Ferenc → Eroilor utca

December 30. → Memorandumului utca

21 decembrie 1989 út – 1989. december 22. út – Lenin – *Kossuth Lajos* – Mareșal Foch – Győzelem – Kossuth Lajos – Belső Magyar utca

21 decembrie 1989 út – 1989. december 22. út – Lenin – Vörös Hadsereg – Magyar – Mareșal Foch – Győzelem – *Magyar* – Külső Magyar utca

Dobrogeanu Gherea – *Fejedelem* – Catedralei

Dohány → Petőfi utca

Dorobanților – Budai Nagy Antal – *Honvéd* – Reg. Carol II. (II. Károly király) – Dorobanților – Honvéd – Külső Közép utca

Dózsa György (Gh. Doja) – *Wesselényi* – Regele Ferdinand (Ferdinánd király) – Wesselényi – Híd utca

Egyesülés tér → Unirii tér

Egyetem → Universității utca

EMKE tér → Avram Iancu tér

Eötvös → Constanța utca

Eperjes → Galați utca

Eroilor (Hősök) – Dr. Petru Groza – Molotov – *Deák Ferenc* – Regina Maria (Mária királynő) – Deák Ferenc – Belső Közép utca

1989. december 22. → 21 decembrie 1989 út

Fáklya → Baba Novac utca

Farkas → Kogălniceanu, Mihail

Fejedelem → Dobrogeanu Gherea

Felső Kereszt → Pitești utca

Ferenc József → Horea út

Főtér → Unirii tér

Galați – Babeuș – *Eperjes* – Romei (Róma) – Eperjes utca

Gen. Berthelot → Constanța utca

Groza, dr. Petru → Eroilor utca

Gutenberg → Tipografie utca

Győzelem tér → Avram Iancu tér

Győzelem út → 21 decembrie 1989 út

Hegedüs Sándor → Șincai, Gheorghe utca

Híd → Dózsa György utca

Hitler → Avram Iancu tér
 Honvéd → Dorobanților utca
Horea – Horthy Miklós – Reg. Ferdinand (Ferdinánd király) – *Ferenc József út* – Zsidó + Nagy utca
 Horthy Miklós → Horea út
 Hosszú Szappan(y) → Brassai utca
 Hősök tere → Mărăști tér
 Hősök → Eroilor utca
 Hunyadi tér → Ștefan cel Mare tér
Isac, Emil – Május 1. – *Bartha Miklós* – Șaguna – Bartha Miklós – Sétatér utca
 Kereszt → Pitești utca
 Kisszamos → Argeș utca
 Kis új utca → Crinului utca
Kogălniceanu, Mihail – *Farkas* – Kogălniceanu – Farkas – Belső Farkas utca
 Kossuth Lajos → 21 decembrie 1989 út
 Kőfali → Tipografiei utca
 Kőfalsori Szappan(y) → Tipografiei utca
 Külső Közép → Dorobanților utca
 Külső Magyar → 21 decembrie 1989 út
 Külső Torda → Avram Iancu utca
 Kurta Szappan(y) → Dávid Ferenc utca
 Legiunii Ardelene → Petőfi utca
 Lenin → 21 decembrie 1989 út
 Liliom → Crinului utca
 London → Maior, Petru utca
 Magyar → 21 decembrie 1989 út
Maior, Petru – *Arany János* – Petru Maior – Arany János – London utca
 Május 1. → Isac, Emil utca
 Malinovszkij tér → Avram Iancu tér
Maniu, Iuliu – Március 6. – *Szentegyház* – Iuliu Maniu – Szentegyház utca
 Március 6. → Maniu, Iuliu utca
 Mareșal Foch → 21 decembrie 1989 út
 Mátyás király tér → Unirii tér
Mărăști – *Hősök* – Mărăști tér – Téglás utca – Végső utca
Memorandumului – December 30. – *Unió* – Memorandumul – Unio – Belső Monostor utca
Mihai Viteazul – *Széchenyi* – Mihai Viteazul – Széchenyi tér
 Molotov → Eroilor utca
 Nagy utca → Horea út

Nagy új → Ciocârliei utca

Năvodari – Gh. Bogdan Duică – Obsitos – Gh. Bogdan Duică

Nyomda → Tipografiei utca

Obsitos → Năvodari utca

Pacsirta → Ciocârliei utca

Pap → Paris utca

Paris – *Pap* – Paris – Pap – Zsidótemplom utca

Párizs → Șincai, Gheorghe utca

Petőfi → Avram Iancu utca

Petőfi – *Dohány* – Legiunii Ardelene (Erdélyi Hadosztály) – Dohány – Alsó Kereszt utca

Pitești – E. Thállmann – Székelyhadosztály – Reg. 83 Infanterie (83. Gyalogezred) – Kereszt – Felső Kereszt utca

Pop, Baron L. → Brassai utca

Postakert → Cuza Vodă utca

Puskin → Universității utca

Pusztá → Constanța utca

Reg. 83 Infanterie → Pitești utca

Regina Maria → Eroilor utca

Reg. Carol II. → Dorobanților utca

Reg. Ferdinand → Horea → Dózsa György utca

Rejtek – Baba Novac utca

Rom → Tipografiei utca

Romei → Galați utca

Rugului → Scorțarilor utca

Șaguna, Andrei → Isac, Emil utca

Scorțarilor – Csertörő – Rugului (Máglya) – Csertörő

Sétatér → Isac, Emil utca

Șincai, Gheorghe – *Hegedüs Sándor* – Șincai – Hegedüs Sándor – Párizs utca

Ștefan cel Mare – *Hunyadi* – Ștefan cel Mare – Hunyadi – Trencsin tér

Szabadság tér → Unirii tér

Szappan(y) → Tipografiei utca

Széchenyi tér → Mihai Viteazul tér

Székelyhadosztály → Pitești utca

Szentegyház → Maniu, Iuliu utca

Szentpéter → Buftea utca

Téglás utca → (részben) Mărăști tér

Thállmann, E. → Pitești utca

Tipografiei (Nyomda) – Gutenberg – *Szappan(y)* – Xenopol – Kőfalsori Szappan(y) vagy Kőfali + Rom utca

Tivoli → Bolyai János utca

Trencsin tér → Avram Iancu tér, – Ștefan cel Mare tér

Unió → Memorandumului utca

Unirii (Egyesülés) – Szabadság – Mátyás király – Egyesülés – *Főtér*

Universității – *Egyetem* – Puskin – *Egyetem* – Belső Torda utca

Végsor utca → Mărăști tér

Vlahuță, Alexandru → Bolyai János utca

Wesselényi → Dózsa György utca

Xenopol → Tipografiei utca

Zsidó utca → Horea út

Zsidótemplom → Paris utca

Önállóan megjelent részletek, fejezetek

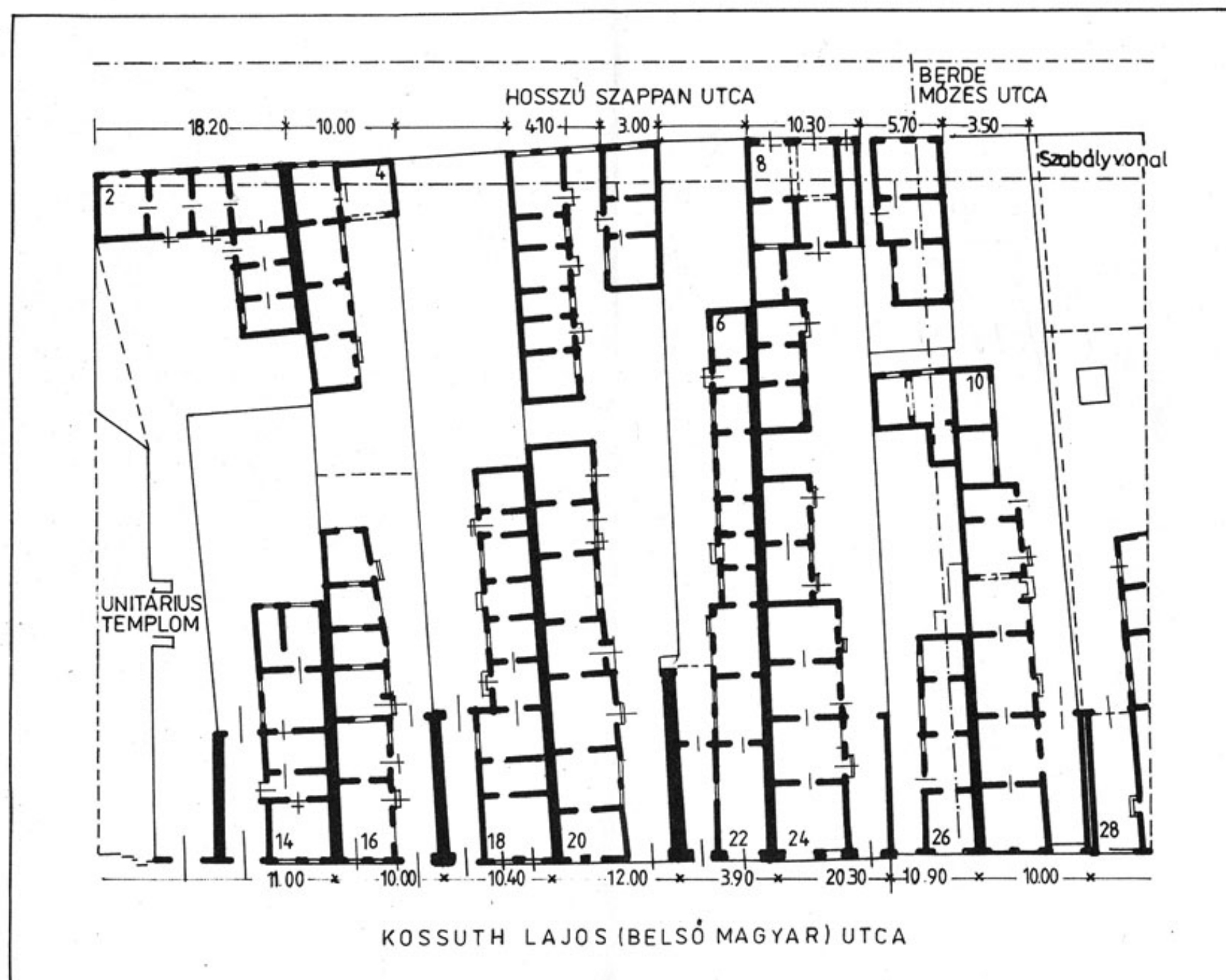
- Utcaneveink és a hagyományok. Szabadság 1990. febr. 24.
- Kép a Belső Magyar utcából. Szabadság 1990. júl. 7.
- Hol is volt a „De Gerando”? Szabadság 1990. dec 15.
- Iskolánk utcasora 130 évvel ezelőtt. Fiatal Szívvel 21. sz. (1989/90) 73–82.
- A kétágú templom és környéke. Szabadság 1991. febr. 2.
- A Győzelem tér északi sora. Szabadság 1991. ápr. 12.
- A 175 éves lutheránus templom. Szabadság 1991. okt. 25.
- Iskolánk utcájának eleje. Fiatal Szívvel 22. sz. (1990/91) 57–59.
- A szentpéteri templom. Szabadság (Erdélyi Híradó) 1992. febr. 26.
- A Szent Erzsébet Aggmenház. Uo. 1992. márc. 4.
- A Magyar kapu és környéke. Uo. 1992. ápr. 15.
- A Főtér templomai. Uo. 1992. júl. 29.
- A Trencsin tér. Uo. 1992. júl. 1.
- Kolozsvári centenáriumok. Szabadság 1992. dec. 9.
- Az unitárius püspöki lak. Szabadság (Erdélyi Híradó) 1993. márc. 10.
- A Bolyai utca sarokházai. Uo. 1993. márc. 17.
- A Radák-ház. Uo. 1993. dec. 15.
- A Vöröskereszt Kórház. Uo. 1994. márc. 16.
- A „Nagyjóska”. Uo. 1994. márc. 30.
- A Főtér változásai. Uo. 1994. aug. 27.
- Erzsébet- emlékek Kolozsvárt. Szabadság 1994. nov. 19.
- Unitárius épületek és építkezések az egykori Magyar utcában. Keresztény Magvető 1995. 2. sz. 136–149.

Térképek

- I. A Belső Magyar utca telkei Kolozsvár első, 1869-es Bodányi Sándor-féle telekkönyvi térképéből
- II. Az Unitárius Kollégium helyén lebontott épületek alaprajza Pákei Lajos 1899-ből származó felmérése alapján
- III. A Kossuth Lajos utca telekkönyvi térképe (1970)
- IV. A Magyar utca elejének telekkönyvi térképe (1970)

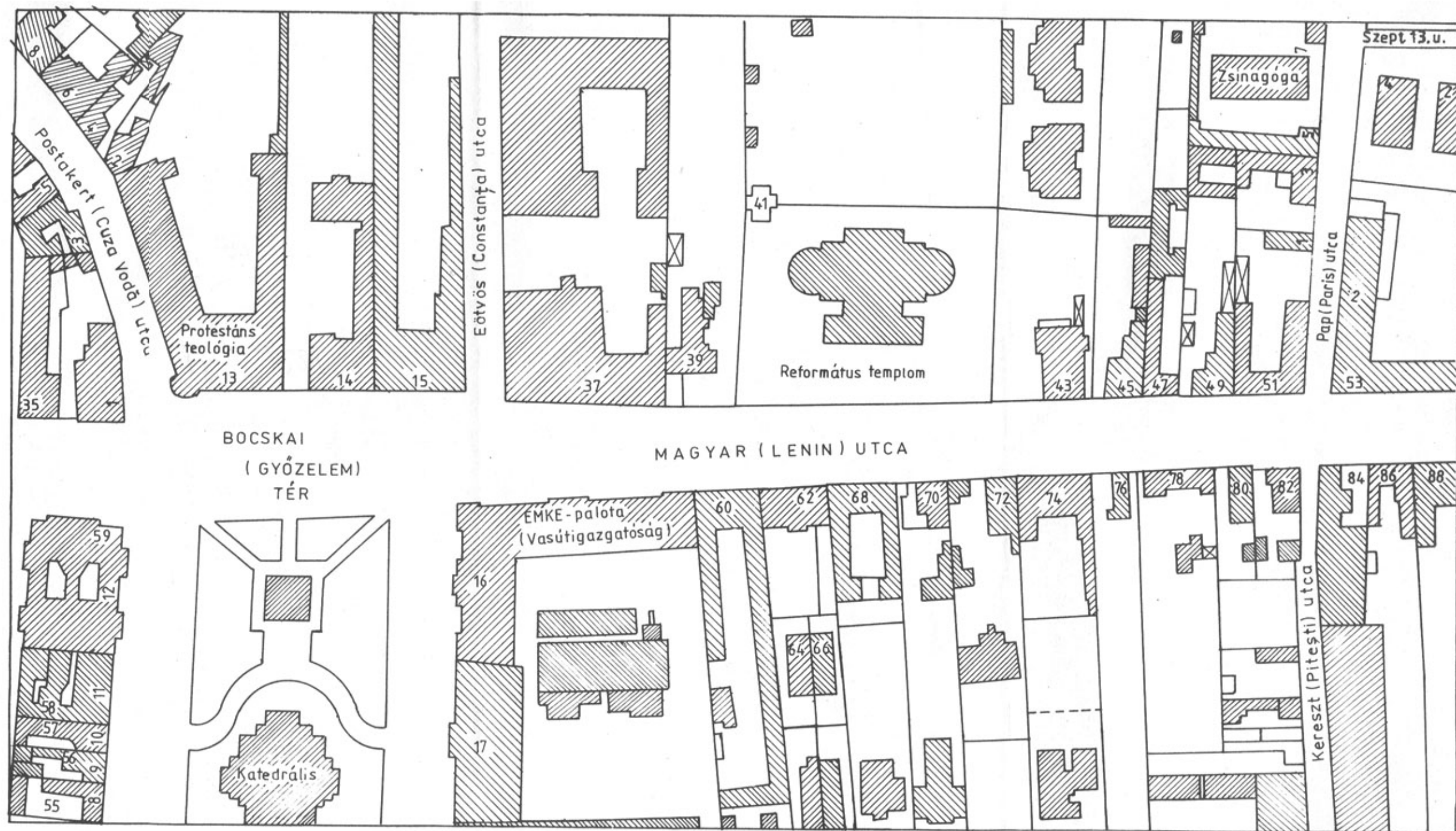
I. A Belső Magyar utca telkei Kolozsvár első, 1869-es Bodányi Sándor-féle telekkönyvi térképéből

II. Az Unitárius Kollégium helyén lebontott épületek alaprajza Pákei Lajos 1899-ből származó felmérése alapján

III. A Kossuth Lajos utca teleknyvi térképe (1970)

IV. A Magyar utca elejének telekkönyvi térképe (1970)

Strada Maghiarilor

Rezumat

Această lucrare terminată încă în 1986 prezintă istoria unei singure străzi din Cluj, dar conține multe referiri la istoria întregului oraș. Motivul pentru care autorul și-a ales această stradă se datorează politicii ceaușiste de distrugere a satelor și orașelor. Partea de periferie a străzii cu o populație majoritară maghiară a fost demolată prin 1978–1980, iar o serie de case din partea centrală au fost înlocuite cu blocuri prin 1984–1985. Strada este printre primele menționate în documente. În 1372 se referă la ea ca „Platea mager utcha”, adică Magyar utca – Strada Maghiarilor. Peste un secol, după construirea zidurilor fortificate strada se împărțea în două: partea centrală primea numele de Belső Magyar (Str. Maghiară Interioară), iar cea din afara zidurilor se denumea Külső Magyar (Str. Maghiară Exterioară). La sfârșitul secolului al XIX-lea partea interioară a primit numele lui Lajos Kossuth, iar cea exterioară a rămas Magyar utca – fără specificare. După primul război mondial autoritățile românești au atribuit un singur nume străzii: Calea Victoriei – aceasta fiind ruta pe care a intrat în oraș armata română. Apoi în 1930, după decesul comandantului trupelor din Antanta, străzii i s-a acordat numele de Calea Mareșal Foch. În urma Dictatului de la Viena din 1940 s-au restabilit denumirile de Lajos Kossuth respectiv Magyar. În 1945 autoritățile comuniste au menținut numele lui Kossuth, iar părți exterioare i s-a atribuit numele de Calea Armatei Roșii. În 1964 cele două sectoare ale străzii au fost unificate primind denumirea de Bd. Lenin. Asta a rămas denumirea străzii până în 1990. deci și în timpul elaborării prezentei lucrări.

Prima parte a lucrării se ocupă cu problemele legate de istoria orașului, de perioadele de dezvoltare, de schimbări în componența populației. Apoi sunt caracterizate stilurile de construcție folosite, intravilanele, împărțirea orașului în cartiere-circumscripții, schimbările în numerotarea caselor. Se prezintă în mod special dezvoltarea pieții centrale, denumită Főter (azi Piața Unirii), având în vedere că strada pornește din această frumoasă piață și majoritatea schimbărilor de stil aici s-au prezentat prima dată. După aceea este caracterizată Strada Maghiarilor, istoricul ei pe baza literaturii de specialitate și a datelor găsite în arhive. Se constată că aceasta – deși o arteră principală de circulație – și-a păstrat aspectul patriarhal de la mijlocul secolului al XIX-lea până în 1980.

Partea de bază a lucrării prezintă rând pe rând intravilanele, respectiv casele din stradă și înregistrează toate datele referitoare la acel imobil. Datele au fost scoase în primul rând din cartea funciară, care din 1869 prezintă toate schimbările survenite în construcție precum și lista proprietarilor. În cazul clădirilor bisericești precum și ale instituțiilor, aceste date sunt completate cu cele găsite în arhive. La instituțiile legate de această stradă se schițează și scurta lor istorie. Unde era posibil autorul a folosit și picturile, fotografiile vechi pe baza cărora a descris unele clădiri care azi nu mai există. În afara foștilor proprietari la fiecare casă sunt menționați și chiriașii mai de seamă. Astfel se stabilește la o serie de persoane renumite casa în care au locuit. La fiecare casă se precizează schimbările de adresă (numerotare), prin urmare orice dată se va ivi ulterior, se va putea ușor lega de case.

Înainte de a prezenta partea exterioară a străzii, autorul dedică un capitol Pieții Trencsin, mai târziu denumită Bocskai (Victoriei, azi Avram Iancu) și prezintă procesul de formare a pieții. Apoi cursul prezentării caselor se mai întrerupe de două ori. Odată se caracterizează Hóstatul („Orașul de grădini”) cu o entitate calvinistă care se ocupa de grădinarit și furniza timp de

secole zarzavaturile cerute de orășeni. Iar la biserica Sf. Petru sunt prezentate date despre satul de odinioară aflat pe acest loc și despre istoria clădirilor bisericii romano-catolice de aici.

Lucrarea se încheie cu situația din anii 80, când elaborarea ei s-a finalizat. Nu s-a considerat necesară completarea lucrării cu schimbările survenite după 1990. Începând cu acest an autorul a publicat câteva capitole din lucrare în presă, iar în 1992 a prezentat textul la un concurs de istorie locală a Societății Muzeului Ardelean. I s-a acordat premiul trei.

Textul este completat de o serie de fotografii mai vechi și recente. Dintre cele patru hărți una este din 1869 care prezintă situația intravilanelor la prima lor înregistrare. Două sunt fragmente din harta actual folosită (1970), iar o schiță prezintă situația clădirilor demolate în 1899, înaintea construirii Colegiului Unitarian, înregistrată de arhitectul Lajos Pákei. Un index al denumirii străzilor ajută pe cititor să se ghideze în schimbările de denumire din ultimul secol.

The Street of Hungarians

Summary

This study was written ten years ago and it presents the history of a street from Kolozsvár (Cluj). Through this the history of the whole town is reflected. The author started to study this street because as a result of the destroying policy of the Ceaușescu-regime the end of the street with mostly Hungarian inhabitants was demolished, while at its central part some of the old houses were pulled down new blocks of flats being built instead.

This street is one of the oldest ones in Kolozsvár, mentioned for the first time in 1372 as „Platea Mager utcha” – that means Hungarian Street. The street was divided by the town walls, its central part being called Inner Hungarian Street, while its longest part, outside the walls got the name Outer Hungarian Street. At the very end of the 19th century the authorities gave the name of Lajos Kossuth to the inner part, and that of „Magyar utca” (Hungarian Street) to the outer part. After World War I in 1920 the Romanian authorities gave a single name to the whole street: Victory Avenue – reminding that the occupying Romanian army entered through this street into the town. Later on, in 1930, after the death of Marshal Foch, commander of the Antant troops (of the Allies' troops), the name of the street was changed into „Mareșal Foch”. After the Vienna Resolution from 1940 the old Hungarian names (Lajos Kossuth – Magyar) were used up to the end of World War II. Then the Romanian communist authorities maintained Lajos Kossuth's name for the inner part, while the other got a new name, that of the Red Army. In 1964 the two parts being united they got the name of Lenin. This denomination was valid until 1990, that means at the time of writing this study, too.

The introductory part deals with general problems concerning the periods of growth and expansion of the town, the changes of its population, which was mostly Hungarian, then it presents the effects of Ceaușescu's policy from the 1980-ies, aiming the national homogeneity of the citizens. A chapter reflects the changes in building styles, presents the types of plots, the district-system of the town through the centuries as well as the different numbering of the houses. A special chapter is dedicated to the Market Place – called later on as Fő tér (Main Square), the wonderful centre of the town. Most of the changes that affected the Hungarian street started from here. The last chapter of the introductory part presents a short history of the Hungarian Street as it results from the documents found in the archives as well as from some studies. The author concludes that this street – though one of the main roads of the town – preserved a patriarchal aspect with many buildings from the 18–19th century. This aspect was damaged by the demolishing and building of new blocks of flats.

The main part of the study presents one by one the plots and houses of the street giving all the available data. The basic data are taken from the cadastral register of the town which reflects the changings of the owners as well as the reconstructions. At buildings belonging to different churches and at institutions a lot of informations were available at archives, too. So the short history of the institutions connected to this street is given in this study. Where it was possible, the author used old pictures, photoes to describe some old buildings no more existing. The study presents not only the owners, but the tenants too. So that a lot of famous personalities occur at different buildings. The changes in the numbering of each house is presented. This helps to connect to a given house any new information that occurs in the future.

Between the inner and outer part of the street the Trencsin, later Bocskai (Victory, Avram Iancu) Square is to be found. The study presents most of its buildings. The presentation of the outer part is twice interrupted. The so called „Hóstát” (Garden town) and its Calvinist population as well as the former village, now suburb Szentpéter (Saint Peter) is described.

The study registers the changes up to the 1980-ies, we didn't consider necessary to complete it with the situation of the 1990-ies. The publishing of some of its chapters became possible only after the liquidation of censorship from 1989. The author presented the study at the competition for local history of the Transylvanian Museum Society (1992) and it was awarded.

The text is illustrated by photoes presenting some old, no more existing buildings, as well as the present situation. From the four maps one is from 1869 and reflects the plots as they first were registered into the Cadaster. Other two are taken from the last Cadaster map of the town from 1970. A sketch of Lajos Pákei presents the buildings demolished in 1899 before the construction of the Unitarian College. An index of the street-denominations helps the reader to identify the different streets.